

เศรษฐศาสตร์การเมืองในพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท : กรณีศึกษา ตำบลคลองสาม อำเภอคลองหลวง
จังหวัดปทุมธานี

น.ส.ณัฐธิดา เย็นบำรุง

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์การเมือง หมวดวิชาเศรษฐศาสตร์การเมือง
คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ปีการศึกษา 2561
ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทคัดย่อและแฟ้มข้อมูลฉบับเต็มของวิทยานิพนธ์ตั้งแต่ปีการศึกษา 2554 ที่ให้บริการในคลังปัญญาจุฬาฯ (CUIR)
เป็นแฟ้มข้อมูลของนิสิตเจ้าของวิทยานิพนธ์ที่ส่งผ่านทางบัณฑิตวิทยาลัย

POLITICAL ECONOMY IN PERI – URBAN AREA :THE CASE OF TAMBON KHLONG SAM,
KLONG LUANG DISTRICT,PATHUMTHANI PROVINCE, THAILAND

Miss Nuttida Yenbumrung

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts in Political Economy
Area of Concentration of Political Economy
Faculty of Economics
Chulalongkorn University
Academic Year 2018
Copyright of Chulalongkorn University

3161430581

CD :Thesis 5985265229 thesis / recv: 04082562 16:33:09 / seq: 7

หัวข้อวิทยานิพนธ์

เศรษฐศาสตร์การเมืองในพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบท :

กรณีศึกษา ตำบลคลองสาม อำเภอคลองหลวง จังหวัด

ปทุมธานี

โดย

น.ส.ณัฐธิดา เย็นบำรุง

สาขาวิชา

เศรษฐศาสตร์การเมือง

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พิชญ์ พงษ์สวัสดิ์

คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของ
การศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

..... คณะบดีคณะเศรษฐศาสตร์
(ศาสตราจารย์ ดร.วรเวศม์ สุวรรณระดา)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.นวลน้อย ตริรัตน์)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พิชญ์ พงษ์สวัสดิ์)

..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นฤมล ทับจุมพล)

..... กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์แล ดิลกวิทยรัตน์)

ณัฐธิดา เย็นบำรุง : เศรษฐศาสตร์การเมืองในพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบท : กรณีศึกษา ตำบล
คลองสาม อำเภอกลองหลวง จังหวัดปทุมธานี . (POLITICAL ECONOMY IN PERI –
URBAN AREA :THE CASE OF TAMBON KHLONG SAM, KLONG LUANG
DISTRICT,PATHUMTHANI PROVINCE, THAILAND) อ.ที่ปรึกษาหลัก : ผศ. ดร.พิชญ์
พงษ์สวัสดิ์

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาปัจจัยการกลายเป็นพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบท และศึกษาปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจของการเป็นพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบท กรณีศึกษาตำบลคลองสาม อำเภอกลองหลวง จังหวัดปทุมธานี โดยใช้ข้อมูลปฐมภูมิและทุติยภูมิ ข้อมูลปฐมภูมิดำเนินมาจากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก 3 กลุ่ม อันได้แก่ เจ้าหน้าที่ของหน่วยงานส่วนกลาง เจ้าหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลคลองสาม และประชาชนกลุ่มต่างๆ ในคลองสาม และข้อมูลทุติยภูมิได้มาจากเอกสารและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยการกลายเป็นพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบทในคลองสาม เกิดจากพื้นที่คลองสามเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาพื้นที่คลองหลวง พื้นที่คลองหลวงมีการเปลี่ยนแปลงด้วยการขยายตัวของทุนต่างๆ ที่เข้ามา ประกอบกับภาครัฐที่พัฒนาพื้นที่ส่งเสริมอุตสาหกรรมและที่อยู่อาศัย พื้นที่คลองสามจึงถูกพัฒนาเป็นที่อยู่อาศัยรองรับการขยายตัวของทุนอุตสาหกรรมในอำเภอกลองหลวง อีกทั้งพื้นที่มีเจ้าที่ดินครอบครองที่ดินขนาดใหญ่ ได้เปลี่ยนมือของกรรมสิทธิ์ที่ดินให้แก่นายทุนจัดสรร โดยมีแรงดันจากเกษตรกรผู้เช่าที่ดินนั้นน้อยมาก เนื่องจากไม่มีกรรมสิทธิ์ และอำนาจการต่อรองใดๆ และที่สำคัญนายทุนได้ใช้ประโยชน์จากความอ่อนแอของสถาบันผังเมืองที่เกิดผังเมืองซ้ำ ทำให้พื้นที่คลองสามเปลี่ยนสู่เมืองรวดเร็วมาก สำหรับปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจเมื่อพื้นที่เปลี่ยนเป็นพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบทแล้วระหว่างท้องถิ่น กลุ่มทุน ประชาชน เป็นไปในลักษณะที่พึ่งพา เอื้อผลประโยชน์ และขัดแย้ง เอาเปรียบกัน กระทำผ่านการช่วงชิงที่ดินเป็นสำคัญ ปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างท้องถิ่นกับกลุ่มทุน เป็นในลักษณะมีผลประโยชน์ต่างตอบแทนกัน มุ่งหน้าพัฒนาให้พื้นที่เป็นเมืองเพื่อเอื้อการสะสมทุน โดยท้องถิ่นเก็บรายได้ในรูปของภาษีเป็นการตอบแทน นอกจากนี้ความสัมพันธ์ของกลุ่มทุนและประชาชนเต็มไปด้วยความขัดแย้ง การเอาเปรียบเรื่องที่ดิน ผ่านการขับไล่กลุ่มคนดั้งเดิมออกจากพื้นที่ และมุ่งสะสมกำไรอย่างไร้ความรับผิดชอบต่อคุณภาพชีวิตของผู้คน สร้างภาวะและความเดือดร้อนให้กับท้องถิ่นและประชาชน

ทั้งหมดนี้สะท้อนให้เห็นว่าพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบทของไทยสัมพันธ์กับพัฒนาการของระบบทุนนิยมเสรีที่ให้ความสำคัญกับกรรมสิทธิ์ของปัจเจกมากกว่าสิทธิชุมชน สะท้อนให้เห็นถึงความอ่อนแอของสถาบันทั้งภาครัฐและสถาบันผังเมือง พื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบทเป็นพื้นที่ของความขัดแย้ง โดยเฉพาะความขัดแย้งเรื่องที่ดิน นอกจากนี้พื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบทยังสะท้อนการต่อสู้ของคนในพื้นที่ที่ไม่ยอมเสียพื้นที่กิ่งชนบทไป ดังนั้น พื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบทจึงไม่ได้เป็นเพียงการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ แต่ยังสะท้อนความสัมพันธ์ทางสังคม ปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจในพื้นที่อีกด้วย

สาขาวิชา เศรษฐศาสตร์การเมือง
ปีการศึกษา 2561

ลายมือชื่อนิติต .....
ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาหลัก .....

5985265229 : MAJOR POLITICAL ECONOMY

KEYWORD: Peri - Urban, Urbanization, Power Relation, Urban Political Economy

Nuttida Yenbumrung : POLITICAL ECONOMY IN PERI – URBAN AREA :THE CASE OF TAMBON KHLONG SAM, KLONG LUANG DISTRICT,PATHUMTHANI PROVINCE, THAILAND . Advisor: Asst. Prof. PITCH PONGSAWAT, Ph.D.

This research aims to identify a number of factors that lead to the emergence of peri-urban area as well as examine the power interaction within the peri-urban area. The case study is Klong 3 sub-district (tambon) in Pathumthani province. The supporting information includes primary and secondary evidence. The primary evidence is derived from interviews conducted with three groups of people including the officials from the central government agencies, the officials from the Sub-district Administration Organization in Klong 3 and local residents in Klong 3. The secondary evidence is derived from related documents and research.

This study finds that the factor that leads to the emergence of peri-urban area in Klong 3 is the fact that Klong 3 sub-district has been part of the development of Klong Luang district which had been transformed by the growth and expansion of capital within the area. With the state's plan to promote industrial and residential sectors, Klong 3 was developed as a residential area to support the expansion of industrial capital from Klong Luang district. Moreover, the large area within Klong 3 was owned by the landlord whose ownership had been transferred to land capitalists. This change of land ownership met with little resistance from the farmer who rented the land because they were not entitled to the land and were deprived of any bargaining power. More essentially, the capitalists exploited the weakness and sluggishness in urban planning, making the area within Klong 3 transform into an urban community rapidly. Regarding the power interaction within Klong 3, since the area was developed into a peri-urban area, the local government, the group of capitalists and the local population engaged in the symbiotic and conflicting relationships that manifested through the continued struggles over land ownership. The power interaction between the local government and the capitalists can be described as a mutually beneficial relationship. Both sides seek to urbanize the area that caters to capital accumulation through the local government's taxation of local population. Nevertheless, the relationship between the capitalists and the local population is rife with conflicts. The capitalists exploited the land by expelling the indigenous population out of the area and sought to accumulate capital without taking into account the people's quality of life, creating burdens and difficulties to the local government and population as a whole.

The research findings indicate that the peri-urban area is related to the evolution of the capitalist system that places more importance on individual ownership than the right of community. The finding also reflects the weak state institution and urban planning. Remarkably, the peri-urban area is an area of conflicts, particularly the issue of land ownership. Moreover, the peri-urban area reflects the struggle of local residents to hold onto their land. Therefore, the emergence of the peri-urban area does not only mean the physical change in land use, but also reflects the social relationships and power interactions that take place within the area.

Field of Study: Political Economy

Student's Signature .....

Academic Year: 2018

Advisor's Signature .....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะสำเร็จลุล่วงไม่ได้ หากปราศจากความช่วยเหลือต่างๆ จากผู้คนรอบตัว ผู้เขียนขอขอบคุณ รศ. ดร.นวลน้อย ตริรัตน์ รศ.แล ดิลกวิทยรัตน์ และผศ. ดร.นฤมล ทับจุมพล ที่ให้ข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ต่องานผู้เขียนอย่างยิ่ง

ผู้เขียนอยากขอขอบคุณเป็นพิเศษ ผู้ใหญ่ทั้ง 3 ท่าน บุคคลสำคัญในการทำวิทยานิพนธ์ของผู้เขียน ขอขอบคุณที่ปรึกษา ผศ.ดร.พิชญ์ พงษ์สวัสดิ์ ที่จุดประกายประเด็นเรื่องเมืองและพื้นที่การศึกษา จนผู้เขียนสามารถมีหัวข้อวิทยานิพนธ์เรื่องเมืองในมิติเศรษฐศาสตร์การเมืองได้สำเร็จ อีกทั้งเป็นผู้กระตุ้น ให้คำแนะนำ สร้างความมั่นใจ และให้ความช่วยเหลือทุกเรื่องในการสอบของผู้เขียน ท่านต่อมาคือ คุณยุวดี คาคการณ์ไกล ผู้อำนวยการศูนย์ศึกษามหานครและเมือง ในฐานะหัวหน้างานของผู้เขียน ผู้ให้โอกาสให้ความรักและส่งเสริมให้ผู้เขียนได้เติบโต พร้อมทั้งเข้าใจในเรื่องการทำงานที่ต้องแบ่งเวลาให้กับการทำวิทยานิพนธ์ และศาสตราจารย์พิเศษ ดร. เอนก เหล่าธรรมทัศน์ อาจารย์ผู้ใหญ่ที่ผู้เขียนเคารพมากที่สุด ที่ให้ความรัก ความเมตตา ผู้สอนปรัชญาสร้างศรัทธาในชีวิตของผู้เขียน อีกทั้งเปิดมุมมองใหม่ๆ ในการทำงานเรื่องเมือง

ขอขอบคุณผู้ให้ความช่วยเหลือทุกคน เพื่อนพี่น้อง ขอขอบคุณนางสาวโสภณิต อังศุสิงห์ นายปวัฒน์ ทองพวง นายอรุณ สถิตพงษ์สถาพร นางสาวปลายฟ้า บุณนาค นางสาวอมรา ศรีงาม นางสาวพรภัทรา ภาณุรัตน์ ที่ให้ความช่วยเหลือเรื่องที่คุณเขียนทำไม่ได้ ทั้งทางเทคนิคและทางเนื้อหา นางสาวญาณิศา ยางงาม เพื่อนสนิทที่คอยรับฟังผู้เขียนอย่างจริงใจ ขอขอบคุณนางสาวนัชฎาภรณ์ กิจตระกูล หรือ พี่ต้อย เจ้าหน้าที่ดูแลหลักสูตรที่ให้คำปรึกษา คำแนะนำ และช่วยเหลือด้านการจัดการเอกสารของผู้เขียนให้ราบรื่น ขอขอบคุณคุณปริยวาท บัวพุด หรือ พี่เต๋าะ หัวหน้าสำนักงานปลัดอบต.คลองสาม ที่ช่วยประสานงานและเป็นจุดเริ่มต้นให้ผู้เขียนสามารถลงพื้นที่คลองสาม รวมถึงขอขอบคุณผู้ให้สัมภาษณ์ ที่เสียสละเวลาให้ข้อมูลอันมีประโยชน์อย่างยิ่งต่อวิทยานิพนธ์ ทั้งเจ้าหน้าที่ท้องถิ่น อบต.คลองสาม เจ้าหน้าที่ส่วนกลางของสำนักโยธาธิการผังเมืองปทุมธานี เจ้าหน้าที่สำนักงานเกษตรอำเภอคลองหลวง และกลุ่มประชาชนชาวคลองสาม

สุดท้ายนี้ขอขอบคุณครอบครัวเย็นบำรุง และขอขอบคุณนางสาววิลาสินี ศรีผุย กำลังใจคนสำคัญในเวลานี้ และขอขอบคุณโชคชะตาและสภาพแวดล้อมที่ดีที่ช่วยให้ทุกอย่างดำเนินไปได้สำเร็จลุล่วงอย่างดี

ณัฐธิดา เย็นบำรุง

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ค
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ง
กิตติกรรมประกาศ.....	จ
สารบัญ.....	ฉ
สารบัญตาราง.....	ฅ
สารบัญแผนภาพ.....	ฎ
บทนำ.....	1
1.1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2. วัตถุประสงค์ในการศึกษา.....	4
1.3. คำถามวิจัย.....	4
1.4. สมมุติฐานของการศึกษา.....	5
1.5. ระเบียบวิธีวิจัย.....	5
1.5.1. การกำหนดพื้นที่ศึกษา : ตำบลคลองสาม อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี.....	5
1.5.2. ขอบเขตในการศึกษา.....	12
1.5.3. วิธีการศึกษาและการจัดเก็บข้อมูล.....	13
1.5.4. การวิเคราะห์ข้อมูล.....	14
1.6. นิยามศัพท์.....	15
1.7. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	15
บทที่ 2.....	17
ทบทวนวรรณกรรม.....	17
2.1. ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง.....	18

2.1.1.	งานวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเมืองปทุมธานี	18
2.1.2.	งานวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจของการพัฒนาเมือง	21
2.2.	ทบทวนแนวคิด ทฤษฎี ที่เกี่ยวข้อง	24
2.2.1.	การกลายเป็นเมือง (Urbanization).....	24
2.2.2.	การกลายเป็นเมืองในมิติเศรษฐศาสตร์การเมือง (Urban Political Economy).....	28
2.2.3.	แนวคิดพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท (Peri – Urban Area)	31
2.2.4.	กรอบวิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างสถาบัน – ผู้กระทำการ	46
2.3.	กรอบแนวคิดในการศึกษา	49
	บทที่ 3	51
	ปัจจัยการกลายเป็นพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท	51
	กรณีศึกษา ตำบลคลองสาม อำเภอลองหลวง จังหวัดปทุมธานี	51
3.1.	สภาพทางกายภาพและสังคมของคลองสาม	51
3.2.	ลักษณะหรือปรากฏการณ์ของพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบทคลองสาม	62
3.3.	ปัจจัยการกลายเป็นพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบทของตำบลคลองสาม	81
3.3.1.	การพัฒนาเมืองของอำเภอลองหลวง.....	81
3.3.2.	คลองสาม : พื้นที่เชื่อมโยงกับคลองหลวง การเปลี่ยนจากทุนศักดินาสู่ทุนจัดสรร	98
3.4.	แนวโน้มความขัดแย้งของคลองสามในฐานะพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท	107
	บทที่ 4	117
	ปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจในพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท	117
4.1.	ปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับประชาชนในพื้นที่	117
4.2.	ปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างกลุ่มทุน และประชาชนในพื้นที่	126
4.3.	ปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐท้องถิ่นกับกลุ่มทุน	135
4.4.	ความท้าทายที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ในอนาคต.....	141
4.5.	บทสรุปปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจในพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบทคลองสาม	153

บทที่ 5 155

บทสรุป..... 155

5.1. ข้อค้นพบและบทสรุปในงานวิจัย 155

    5.1.1. ปรัชญาการณ์หรือลักษณะพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบทของไทย 155

    5.1.2. ปัจจัยการเปลี่ยนแปลงพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบทในมิติเศรษฐศาสตร์การเมือง 156

    5.1.3. แนวโน้มความขัดแย้งในพื้นที่..... 156

    5.1.4. ปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจในพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท ระหว่างรัฐท้องถิ่น ทุน ประชาชน ... 157

5.2. ข้อค้นพบที่น่าสนใจของการพัฒนาเมืองในมิติเศรษฐศาสตร์การเมือง 158

5.3. ข้อเสนอแนะทางนโยบายต่อภาครัฐ..... 161

    บรรณานุกรม..... 162

    ประวัติผู้เขียน..... 169

สารบัญตาราง

หน้า

ตารางที่ 1 จำนวนประชากรและการเปลี่ยนแปลงประชาชนรายอำเภอในจังหวัดปทุมธานี พ.ศ.2536 และ พ.ศ. 2556	7
ตารางที่ 2 จำนวนบ้านและอัตรากារเพิ่มของบ้านในจังหวัดปทุมธานีแยกรายอำเภอ	7
ตารางที่ 3 การเปลี่ยนแปลงจำนวนโรงงานอุตสาหกรรมและคนงาน รายอำเภอในจังหวัดปทุมธานี ระหว่าง 2537 – 2561.....	8
ตารางที่ 4 การเปลี่ยนแปลงประชากร และความหนาแน่นประชากรรายตำบลในอำเภอคลองหลวง พ.ศ. 2536 – 2558.....	9
ตารางที่ 5 การเปลี่ยนแปลงพื้นที่เกษตรกรรมรายตำบลในอำเภอคลองหลวง พ.ศ. 2537 – 2558..	10
ตารางที่ 6 กลุ่มเป้าหมายในการสัมภาษณ์เก็บข้อมูล	13
ตารางที่ 7 แสดงจำนวนประชากรคลองสาม ปี 2560 แยกรายหมู่	55
ตารางที่ 8 แบบสรุปข้อมูลพื้นฐานด้านการเกษตรระดับอำเภอคลองหลวง ปี 2558	56
ตารางที่ 9 แสดงจำนวนสถานประกอบการ จำแนกตามกิจกรรมทางเศรษฐกิจคลองสาม – คลองเจ็ด อำเภอคลองหลวง พ.ศ. 2556	60
ตารางที่ 10 แสดงการจำแนกรายได้ประชากรในแต่ละตำบลของอำเภอหนองเสือ และพื้นที่บางส่วนของอำเภอธัญบุรี อำเภอคลองหลวง.....	61
ตารางที่ 11 แสดงรายชื่อหมู่บ้านจัดสรรในตำบลคลองสาม ปี 2560.....	63
ตารางที่ 12 ประชากรรายตำบลในอำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี พ.ศ. 2546 – 2558	71
ตารางที่ 13 การเปลี่ยนแปลงครัวเรือนเกษตรกรรายตำบลในอำเภอคลองหลวง	72
ตารางที่ 14 แสดงราคาประเมินที่ดินในเขตผังรวมเมืองหนองเสือ-คลองหลวง-ธัญบุรี พ.ศ. 2558 ...	75
ตารางที่ 15 แสดงบ้านจัดสรร ราคา 3 ล้านบาทขึ้นไป สะท้อนการเข้ามาผู้มาใหม่ชนชั้นกลาง.....	76
ตารางที่ 16 จำนวนเกษตรกรในคลองสามตั้งแต่พ.ศ. 2557 - 2560.....	79
ตารางที่ 17 แสดงจำนวนครัวเรือนเกษตรกรที่เช่าที่ดิน ครัวเรือนที่เป็นเจ้าของที่ดิน และพื้นที่เกษตรกรรมที่เช่าและเป็นเจ้าของเอง ปี 2560 (ไร่).....	80

ตารางที่ 18 การขุดคลองของบริษัทขุดคลองแลคูนาสยาม พ.ศ. 2440-2447	84
ตารางที่ 19 จำนวนโรงงานอุตสาหกรรมในจังหวัดปทุมธานี พ.ศ. 2521-2526.....	87
ตารางที่ 20 เนื้อที่เพาะปลูกข้าวจังหวัดปทุมธานี (ไร่).....	90
ตารางที่ 21 ราคาที่ดินกรุงเทพมหานครและปริมณฑล ช่วงปี 2530 เป็นต้นมา	91
ตารางที่ 22 แสดงพื้นที่ขออนุญาตจัดสรรที่ดินเอกชน จ.ปทุมธานี (ไร่) พ.ศ.2533 – 2537	93
ตารางที่ 23 จำนวนผู้ขออนุญาตจัดสรรที่ดินเอกชน จ.ปทุมธานี (ราย) พ.ศ. 2533 – 2537	94
ตารางที่ 24 แสดงอำนาจและต้นทุนของผู้กระทำกรก่อนพื้นที่เปลี่ยนสู่เมือง.....	101
ตารางที่ 25 แสดงการใช้งบประมาณของ อบต.คลองสาม	121
ตารางที่ 26 แสดงจำนวนประชากรตามทะเบียน จำนวนประชากรแฝง และจำนวนประชากรทั้งหมด พ.ศ. 2577 แยกรายตำบล	142
ตารางที่ 27 แสดงสรุปการปรับปรุงการใช้ประโยชน์ที่ดินผังเมืองรวมเมืองหนองเสือ-คลองหลวง-ธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี (ปรับปรุงครั้งที่ 1)	144

3161430581

สารบัญแผนภาพ

	หน้า
แผนภาพที่ 1.5.1 การเติบโตของประชากรรายตำบลในอำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี	10
แผนภาพที่ 1.5.2 บ้านจัดสรรในตำบลคลองสาม	11
แผนภาพที่ 1.5.3 ขอบเขตพื้นที่ตำบลคลองสาม อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี	12
แผนภาพที่ 2.2.1 ลักษณะพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบทของ PLURAL	35
แผนภาพที่ 2.2.2 กรอบการวิเคราะห์สถาบันและผู้กระทำการของ Thomas B. Lawrence	48
แผนภาพที่ 2.3.1 กรอบแนวคิดรวบยอด	50
แผนภาพที่ 3.1.1 ประชากรในคลองสามแยกวิทยุ หมู่ 2560	55
แผนภาพที่ 3.1.2 แสดงจำนวนโรงงานอุตสาหกรรมภายในพื้นที่วางผังเมืองรวมหนองเสือ	58
แผนภาพที่ 3.1.3 ตำแหน่งอุตสาหกรรมในคลองสาม (ในกรอบสีแดง)	59
แผนภาพที่ 3.2.1 พื้นที่คลองสามในฐานะพื้นที่อยู่อาศัยรองรับการเกิดเมืองในอำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี อุตสาหกรรมในจังหวัดอยุธยา และกรุงเทพมหานคร	66
แผนภาพที่ 3.2.2 บริเวณที่ตั้งของหมู่บ้านต่างๆ ในตำบลคลองสาม	67
แผนภาพที่ 3.2.3 การใช้ประโยชน์ที่ดิน ตำบลคลองสาม	69
แผนภาพที่ 3.2.4 แสดงสภาพการใช้ที่ดิน ตำบลคลองสาม	70
แผนภาพที่ 3.2.5 ภาพโครงข่ายถนนบริเวณใกล้ตำบลคลองสาม	74
แผนภาพที่ 3.2.6 แสดงบ้านเอื้ออาทร สะท้อนผู้มาใหม่รายได้น้อย	77
แผนภาพที่ 3.3.1 การขุดคลองในปทุมธานี	82
แผนภาพที่ 3.3.2 สภาพทางกายภาพและสังคม คลองรังสิต ปี 2491	86
แผนภาพที่ 3.3.3 ผังเมืองรวมชุมชนประชาธิปไตย – คลองหลวง พ.ศ. 2540	97
แผนภาพที่ 3.3.4 ตำแหน่งวัดพระธรรมกาย (วงกลมสีน้ำเงิน) ในตำบลคลองสาม	99
แผนภาพที่ 3.3.5 ผังเมืองรวมเมืองหนองเสือ-คลองหลวง-ธัญบุรี ฉบับปี 2550 (บริเวณคลองสามใน กรอบสีฟ้า)	104

แผนภาพที่ 3.3.6 ผังเมืองรวมจังหวัดปทุมธานี ฉบ้บปี 2558 (บริเวณคลองสามในกรอบสี่ฟ้า) 105

แผนภาพที่ 3.4.1 บ่อขยะในคลองสาม 111

แผนภาพที่ 3.4.2 สภาพคลองในคลองสาม มีเครื่องบำบัดน้ำเสียตลอดคลอง 115

แผนภาพที่ 4.2.1 โครงการ “มงคลเศรษฐีเอสเตท” บริเวณและอาณาเขตติดกับวัดพระธรรมกาย 131

แผนภาพที่ 4.4.1 แสดงการเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินผังเมืองรวมเมืองหนองเสือ-คลองหลวง-ธัญบุรี พ.ศ. 2550 กับ ผังเมืองรวมเมืองหนองเสือ-คลองหลวง-ธัญบุรี..... 143

แผนภาพที่ 4.4.2 แสดงผังตำแหน่งสถานีเบ้บงต้นของโครงการรถไฟฟ้าชานเมืองสายสีเขียวเข้ม... 150

แผนภาพที่ 4.4.3 แสดงรายละเอียดเพื่อพัฒนาโครงข่ายทางหลวงตามแนวสายทาง ปทุมธานี-รังสิต-อ.องครักษ์..... 151

แผนภาพที่ 4.4.4 แสดงเส้นทางเดินเรือโดยสารคลองรังสิตประยูรศัักดิ์ 152

แผนภาพที่ 4.4.5 แสดงพื้นที่พัฒนาโครงการก่อสร้างศูนย์การค้าอิกเกีย รังสิต 153

แผนภาพที่ 4.5.1 สรุปปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจในพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบทคลองสาม 154

บทนำ

1.1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ทฤษฎีความทันสมัย (Modernization Theory) กลายเป็นแนวคิดหลักในการดำเนินเศรษฐกิจโลก ที่มุ่งสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยอาศัยอุตสาหกรรมเป็นตัวนำในการพัฒนา เน้นการใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัย เน้นการใช้ทุนจากภายนอกประเทศ การดำเนินเศรษฐกิจลักษณะนี้เป็นจุดกำเนิดการเป็นสังคมเมือง (Urbanization) ทั่วโลก ทำให้ศตวรรษที่ 21 กล่าวได้ว่าเป็นศตวรรษของเมืองกับความเป็นเมือง จากข้อมูลของสำนักงานประชากรแห่งสหประชาชาติในปี 2010 รายงานว่า เป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ที่จำนวนประชากรของโลกอาศัยในเมืองเกินกว่าที่อาศัยในเขตชนบทแล้ว แนวโน้มนี้คาดว่าจะดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ ยังได้ประมาณว่า ระหว่างปี 2010 และ 2050 ประชากรที่อยู่ในเมืองของโลกจะเพิ่มขึ้นกว่า 50% คือจาก 3.5 พันล้านคนเป็น 6.3 พันล้านคน UNDESA (2011, p. 1)

ความเป็นเมืองที่เติบโตขึ้น ไม่ได้กระจุกอยู่เพียงแค่ศูนย์กลางใหญ่ของประเทศ ตั้งแต่ในช่วงทศวรรษที่ 1940 เป็นต้นมา พื้นที่บริเวณที่ได้รับการขยายตัวจากเมืองศูนย์กลางนั้นได้รับความสนใจจากสาขาวิชาต่างๆ มากขึ้น เพราะเมืองได้ขยายตัวออกจากศูนย์กลางไปยังพื้นที่ข้างเคียง เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว พื้นที่ชานเมืองเช่นนี้ไม่ได้เป็นเพียงแค่ชานเมือง (Suburban) ที่เกิดจากการขยายตัวของเมืองเท่านั้น แต่เป็นพื้นที่ลักษณะเฉพาะที่เกิดการปะทะกันระหว่างความเป็นเมืองและความเป็นชนบท ซึ่งทำให้เกิดพื้นที่ที่เรียกว่า Peri – Urban หรือ “พื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท” (PLUREL, 2011)

สำหรับประเทศไทย นับตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 ที่เน้นการพัฒนาด้วยแนวคิดทันสมัย (Modernization) ส่งเสริมอุตสาหกรรม ลดบทบาทเกษตรกรรม ผู้คนหลั่งไหลจากชนบทเพื่อแสวงหาชีวิตใหม่ในกรุงเทพฯ จำนวนมาก ประชากรที่หลั่งไหลไม่หยุดหย่อนจึงเกิดเป็นความแออัด เกิดการเก็งกำไรที่ดิน ทำให้ที่อยู่อาศัยมีจำกัดมากขึ้น พื้นที่รอบกรุงเทพมหานครจึงกลายเป็นพื้นที่ใหม่ที่คนกลุ่มนี้ให้ความสนใจ กอปรกับในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ 5 รัฐใช้แนวคิดการพัฒนาพื้นที่เป็นหลัก (Area – Based approach) มุ่งพัฒนาเมืองระดับต่างๆ ในส่วนภูมิภาค กระจายประชากรให้อยู่รอบกรุงเทพมหานครให้มากขึ้น ได้แก่ สมุทรปราการ ปทุมธานี นนทบุรี นครปฐม และสมุทรสาคร ทำให้เกิดการกลายเป็นเมืองในบริเวณชานเมืองอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะปทุมธานี ในพื้นที่อำเภอคลองหลวง เกิดการขยายตัวของกิจกรรมเมืองอย่างหนาแน่นทั้งโรงงานอุตสาหกรรม สาธารณูปโภค และที่อยู่อาศัย สถาบันการศึกษา มีมหาวิทยาลัยที่มี

ข้อเสีย 13 แห่ง ตลอดจนโครงการสำคัญอื่นๆ ในเมืองมากมาย อย่างไรก็ตามสภาพภูมิศาสตร์ กายภาพและสังคมของปทุมธานีเดิมเป็นพื้นที่ทำเกษตรกรรมที่สำคัญแห่งหนึ่งของไทย เมื่อความเป็นเมืองขยายตัวเข้ามาอย่างไม่หยุดหย่อน ทำให้ปทุมธานีเกิดปรากฏการณ์การกลายเป็นพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท (Peri-urbanization) ส่งผลให้พื้นที่ดังกล่าวของเมืองพัฒนาเป็นพื้นที่เมืองทับซ้อนผสมผสานกับพื้นที่ชนบทเดิมซึ่งเน้นการใช้ประโยชน์ในเชิงเกษตรกรรม ในช่วง 20 ปีที่ผ่านมาได้ถูกเปลี่ยนไปใช้ประโยชน์ในลักษณะอื่นอย่างรวดเร็ว

พื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท มีลักษณะพิเศษ คือ ในด้านกายภาพ มีลักษณะการใช้ที่ดินที่สะท้อนถึงความเป็นเมืองอย่างเต็มที่และอีกส่วนหนึ่งคือยังมีการใช้ประโยชน์ที่ดินทางการเกษตรในสัดส่วนที่ใกล้เคียงกัน ปัจจัยที่ทำให้พื้นที่กลายเป็นเมืองเป็นเพราะมีการขยายตัวของเมืองจากบริเวณอื่นรุกเข้ามา มีการพัฒนาเรื่องขนส่ง และการลงทุนอุตสาหกรรม มีความคล่องตัว ความต้องการที่ดิน โอกาสทางเศรษฐกิจ สิ่งเหล่านี้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมในพื้นที่อย่างรวดเร็ว (Rakodi, 1998, p. 3) ในด้านเศรษฐกิจและสังคมก็จะมีเปลี่ยนแปลงด้วย ประชากรหันไปประกอบกิจกรรมนอกภาคเกษตรมากขึ้น ทั้งเป็นแรงงานในโรงงานอุตสาหกรรมและเศรษฐกิจนอกระบบ มีการเคลื่อนไหวของประชากรอย่างเต็มที่ และประเด็นสำคัญ พื้นที่ลักษณะนี้ เป็นภาคที่ไม่ชัดเจน หรือมองไม่เห็นของเจ้าหน้าที่รัฐ

พื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบทเป็นพื้นที่ที่มีข้อดี คือ ทำให้คนยากจนในพื้นที่มีโอกาสทางเศรษฐกิจที่เข้าไปลงทุนในพื้นที่มากขึ้น เช่น โอกาสในการจ้างงาน เช่นเดียวกันคนที่อาศัยในเมืองต้องเผชิญกับราคาที่ดินที่แพงขึ้น ไม่สามารถอยู่ในเมืองได้ ได้มีโอกาสย้ายมาอยู่อาศัยในพื้นที่ที่ไม่ไกลจากตัวเมือง ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ราคาที่ดินยังไม่สูง สามารถเดินทางไปทำงานได้ และที่สำคัญหากพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานด้านการขนส่งที่ดีแล้ว พื้นที่นี้ยังสามารถอำนวยความสะดวกและเป็นที่ตั้งและพัฒนาเป็นนิคมอุตสาหกรรมได้ (Peter 2011 อ้างใน Innocent Chirisa, 2016, p. 4) แต่ในอีกด้านหนึ่งการกลายเป็นพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบทเป็นพื้นที่ที่มีความเหลื่อมล้ำ และมีลักษณะเบียดเบียนซึ่งกันและกัน คือ การเจริญของเมืองที่เข้ามาได้กลืนและทำให้พื้นที่เกษตรกรรมหรือวิถีดำเนินชีวิตแบบชนบทหายไป และก่อให้เกิดความขัดแย้งที่มีประเด็นสำคัญ 3 เรื่อง ประเด็นที่ 1 มีความขัดแย้งเรื่องที่ดินในพื้นที่ เนื่องจากมีคนกลายกลุ่มต้องการที่ดินบริเวณดังกล่าว ทำให้เกิดกระบวนการเก็งกำไรที่ดิน พื้นที่บางส่วนถูกจัดสรรเป็นที่อยู่อาศัยชั้นดี บางส่วนกลายเป็นที่อยู่อาศัยของคนที่มีรายได้ต่ำ ทำให้คนดั้งเดิมที่เคยทำมาหากินในพื้นที่ดังกล่าวถูกบีบให้ต้องเปลี่ยนอาชีพและถูกขับออกจากพื้นที่ (Beacon Mbiba, 2002) ประเด็นที่ 2 พื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบทเป็น พื้นที่แห่งกลุ่มผลประโยชน์ โครงสร้างทางสังคมของพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท มีความหลากหลายและเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอด เช่น การลดลงของชาวนา การตั้งถิ่นฐานนอกระบบ เกิดกิจกรรมอุตสาหกรรม และคนชนชั้นกลางจำนวนมากขึ้น สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นในพื้นที่เดียวกัน ทำให้พื้นที่เต็มไปด้วยการแข่งขันของกลุ่มผลประโยชน์หลากหลายกลุ่ม

และแน่นอนว่ามีกลุ่มที่ได้ประโยชน์และกลุ่มที่เสียผลประโยชน์ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเช่นนี้เป็นผลทำให้พื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบทเป็นพื้นที่บริหารจัดการยากที่จะทำให้เกิดความสมดุลและยั่งยืนในระยะยาวได้ ประเด็นที่ 3 สถาบันไม่สามารถจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นได้ เพราะความซับซ้อนของพื้นที่ ขณะเดียวกันภาครัฐก็มักจะไม่เห็นความสำคัญพื้นที่เหล่านี้เท่าที่ควรนัก รัฐท้องถิ่นเองก็มีอำนาจจำกัดในการจัดการ ยิ่งทำให้มีข้อจำกัดในการแก้ไขปัญหามากยิ่งขึ้น (Allen, 2003)

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบทรอบกรุงเทพมหานคร โดยเฉพาะการพัฒนาเมืองปทุมธานี พบว่า ส่วนใหญ่ มักจะเป็นงานวิจัยเกี่ยวกับการค้นหาและวางแผนการใช้ที่ดินให้เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นของเมือง เน้นการวิเคราะห์ทางภูมิศาสตร์ ทางกายภาพเสียส่วนใหญ่ รวมถึงเป็นการวิจัยว่าปทุมธานีมีความเชื่อมโยงกับกรุงเทพมหานครในลักษณะเกือบลูกซึ่งกันและกันอย่างไร ตัวอย่างเช่นงานของจารุวรรณ อารังเกียรติ (2530) เปี่ยมสุข สนิท (2550) บุลวิษฐ์ พลกษานูบาล (2555) หรืองานเกี่ยวกับผลกระทบของความ เป็นเมือง เช่นงานของ ธนพรรณ สุนทร (2545) ชนะพันธ์ พันชนะ (2553) ในขณะที่งานวิจัยที่วิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงอำนาจของกลุ่มคนที่มิพบาทอย่างไรต่อการเปลี่ยนแปลงเมืองมีเพียงงานของสุนทร อาสะไวย์ (2530)

ที่ผ่านมา การศึกษาเรื่องเมืองของไทย มักได้รับการศึกษาในแง่ของการเปลี่ยนแปลงเชิงกายภาพ การออกแบบเมืองที่เหมาะสม การวางผังเมือง และศึกษาปัญหาต่างๆ เกี่ยวกับกลายเป็นเมืองใหญ่เป็นส่วนใหญ่ในปัจจุบัน แต่การศึกษาเมืองอีกมิติหนึ่งที่ยังมีคนศึกษาน้อย นั่นคือ การศึกษาเมืองเชิงวิพากษ์ หรือการศึกษาเมืองในมิติเศรษฐศาสตร์การเมือง (Urban Political Economy) การศึกษาเมืองในมุมนี้ สำคัญ คือมองว่าเมืองเป็นพื้นที่ทางสังคม (Social Space) (Lefebvre, 1991, pp. 2-4) เป็นพื้นที่ที่มีการใช้อำนาจ กระบวนการเป็นเมืองก่อให้เกิดลักษณะทางสังคมแบบหนึ่ง ที่มีกลุ่มคน กลุ่มผลประโยชน์หลายกลุ่ม หลายชนชั้น ทั้งคนรวย คนจน คนต่างถิ่น ซึ่งมีทั้งความขัดแย้งและความร่วมมือกันในการพัฒนาเมือง เพราะโครงการหรือนโยบายการพัฒนาเมืองมักเอื้อให้บางฝ่ายได้ประโยชน์ และบางฝ่ายเสียประโยชน์ คนบางกลุ่มอาจมีความสามารถหรืออำนาจที่ทำให้โครงการต่างๆ เกิดได้หรือเกิดไม่ได้ (พิชญ์ พงษ์สวัสดิ์, 2560, pp. 176-177) สิ่งเหล่านี้เป็นการสะท้อนภาพปฏิบัติการเชิงอำนาจที่เกิดขึ้นทั้งสิ้น

ฉะนั้น พื้นที่เมืองเป็นการรวมตัวของกลุ่มผลประโยชน์ที่ต่อสู้กันและแข่งขันกันเพื่อควบคุมพื้นที่เมือง การต่อสู้ระหว่างชนชั้นภายในเมืองอาจแสดงตัวออกมาในรูปแบบต่างๆ เช่น การแข่งขันในการเข้าถึงการใช้ประโยชน์จากที่ดินส่วนต่างๆ ภายในเมือง เป็นต้น ซึ่งอาจสะท้อนภาพได้ว่านโยบายของรัฐและอำนาจทางเศรษฐกิจทำงานอย่างไรในเมืองที่ให้ประโยชน์แก่ประชากรบางกลุ่ม และทำให้อีกกลุ่มเสียผลประโยชน์ และส่งผลทำให้เกิดการดิ้นรน ต่อต้าน และกลายเป็นความขัดแย้งขึ้น (Flanagan, 1993, pp. 83-84) การศึกษาเมืองในมิติเศรษฐศาสตร์การเมือง มีความใกล้เคียงกับ

การศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมืองที่ประยุกต์กับการศึกษาท้องถิ่น เน้นการศึกษาแบบแผนความสัมพันธ์ของมนุษย์โดยสัมพันธ์กับโครงสร้างอำนาจ ศึกษาระดับเขตเฉพาะเขตหนึ่ง เน้นศึกษาการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากพลังพลวัตภายในท้องถิ่นเองและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากความจากความสัมพันธ์ของสังคมภายนอก และการศึกษาความขัดแย้งที่มีอยู่ในท้องถิ่น

จากทั้งหมดที่กล่าวข้างต้น เป็นที่มาของงานวิจัยชิ้นนี้ ที่ต้องการศึกษาพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบท ในมิติเศรษฐศาสตร์การเมือง โดยใช้กรณีศึกษาตำบลคลองสาม อำเภอลองหลวง ในจังหวัดปทุมธานี โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อทำความเข้าใจปัจจัยการกลายเป็นพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบท และปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจในพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบทระหว่างผู้กระทำการในพื้นที่ ระหว่างรัฐท้องถิ่นและผู้กระทำการอื่นๆ เป็นอย่างไร โดยเน้นศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างภาครัฐ (ท้องถิ่น) ทุน และประชาชนในพื้นที่ ได้แปรเปลี่ยนไปอย่างไรเมื่อพื้นที่เปลี่ยนแปลงเป็นพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบท มีประเด็นนำไปสู่ความขัดแย้งหรือแนวโน้มความตึงเครียดอย่างไรบ้าง และการจัดการความขัดแย้งของแต่ละกลุ่มสามารถทำได้อย่างไร

งานศึกษานี้มีความใหม่ในเรื่องประเด็นของเนื้อหา เพราะปัจจุบันยังมีการศึกษาการกลายเป็นเมืองในมิติของเศรษฐศาสตร์การเมืองน้อยมาก อีกทั้งยังมีความใหม่ในเชิงกรณีศึกษา (case) โดยตำบลคลองสามยังไม่มีการศึกษาเกี่ยวกับอำนาจในการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ ท้ายที่สุดงานวิจัยชิ้นนี้จะสะท้อนให้เห็นว่าเมืองเป็นพื้นที่ของการใช้อำนาจ เป็นพื้นที่ทางสังคมที่คนแต่ละกลุ่มจะใช้อำนาจเพื่อตอบโจทย์ของตัวเอง การศึกษาลักษณะเฉพาะของพื้นที่ ซึ่งเป็นหน่วยในการวิเคราะห์อาจทำให้เข้าใจการทำงานของอำนาจของคนกลุ่มต่างๆ ได้มากขึ้น ท้ายที่สุดจะนำไปสู่การออกแบบสถาบันและกลไกในการจัดการพื้นที่ให้มีเหมาะสม และกระจายทรัพยากรให้คนทุกกลุ่ม ได้สามารถมีอำนาจการต่อรอง และสามารถได้รับประโยชน์จากความเปลี่ยนแปลง และมีส่วนร่วมในการพัฒนาเมื่อพื้นที่กลายเป็นเมืองได้

1.2. วัตถุประสงค์ในการศึกษา

1. เพื่อศึกษาปัจจัยการกลายเป็นพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบท ตำบลคลองสาม อำเภอลองหลวง ในมิติเศรษฐศาสตร์การเมือง
2. เพื่อศึกษาปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจของการเป็นพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบท ในพื้นที่ตำบลคลองสาม อำเภอลองหลวง ในมิติเศรษฐศาสตร์การเมือง
3. เพื่อเสนอทางออกเชิงนโยบาย ในการพัฒนาพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบทให้เหมาะสม

1.3. คำถามวิจัย

1. ปัจจัยการกลายเป็นพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบทคลองสามในมิติเศรษฐศาสตร์การเมืองเป็นอย่างไร

2. ปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจในพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบทระหว่างผู้กระทำการในพื้นที่ และสถาบัน (รัฐท้องถิ่น ทู และประชาชน) ของคลองสามเป็นอย่างไ

1.4. สมมุติฐานของการศึกษา

ในการศึกษานี้มีการกำหนดสมมุติฐานของการศึกษา 3 ประการ

1. ปัจจัยการเกิดพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบทคลองสาม เกิดจากการขยายตัวของทุนนิยม ที่ขยายเข้ามา ภายใต้รัฐที่อ่อนแอ ออกแบบสถาบันตอบสนองการสะสมทุนของเอกชน ทำให้บริเวณนี้มีกำเนิดและพัฒนาการที่สัมพันธ์กับเรื่อง “ทุน” อย่างเด่นชัด โดยพื้นที่คลองสามจึงถูกเป็นพื้นที่ที่ถูกพัฒนากลายเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยรองรับการขยายตัวของทุนอุตสาหกรรมในอำเภอคลองหลวง ในขณะที่เดียวกันยังมีกลุ่มคนดั้งเดิมที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมไม่ยอมเปลี่ยนแปลงพื้นที่สู่เมือง ทำให้พื้นที่กลายเป็นพื้นที่ที่มีทั้งเมืองและชนบทอยู่ในพื้นที่เดียวกัน
2. ภาคเมืองที่เกิดขึ้น สร้างผลกระทบให้กับพื้นที่ภาคชนบท
3. การกลายเป็นพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบท ก่อให้เกิดปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐท้องถิ่น ทู และประชาชนในพื้นที่คลองสาม คือ มีความขัดแย้งซึ่งเกิดขึ้น โดยเฉพาะความขัดแย้งในการเปลี่ยนแปลงที่ดิน อีกทั้งยังส่งผลกระทบต่อความขัดแย้งในระดับโครงสร้างที่มีผลในระยะยาว คือ บังคับให้ผู้คนดั้งเดิมในพื้นที่ที่เคยประกอบพื้นที่เกษตรกรรม ต้องเปลี่ยนอาชีพไปสู่นอกภาคเกษตรและออกจากพื้นที่มากขึ้น นอกจากนี้ ภาคเมืองที่เกิดขึ้นทำให้คนบางกลุ่มได้ผลประโยชน์ เช่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น นายทุน จึงต้องการให้เกิดเมืองเพิ่มมากขึ้นในพื้นที่ภาคชนบท ในขณะที่มีประชาชนในพื้นที่ดั้งเดิมกำลังได้รับผลกระทบจากการเกิดเมืองไม่ต้องการให้พื้นที่เปลี่ยนแปลงเข้าสู่เมือง

1.5. ระเบียบวิธีวิจัย

1.5.1. การกำหนดพื้นที่ศึกษา : ตำบลคลองสาม อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี

ในปัจจุบันการพัฒนาเมืองมีแนวโน้มกระจายออกจากกรุงเทพมหานครไปสู่พื้นที่ชานเมืองและปริมณฑลอันได้แก่ 5 พื้นที่จังหวัดข้างเคียงมากขึ้น ปรากฏการณ์นี้นำไปสู่ปรากฏการณ์เชิงพื้นที่ลักษณะพิเศษหนึ่งคือ พื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบท (Peri- Urbanization) ซึ่งเป็นการปะทะกันของการพัฒนาอุตสาหกรรมและการผลิตแบบเกษตรกรรม ที่มักจะเติบโตแบบไร้ระเบียบ และเกิดปัญหาทั้งความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ และประชากรดั้งเดิมในพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากความเป็นเมืองที่หลั่งไหลเข้ามา

ทั้งนี้ก่อนทศวรรษ 2530 พื้นที่เมืองของกรุงเทพฯ ได้ขยายตัวของเมืองไปตามแนวคลองชลประทานและแม่น้ำเจ้าพระยา รวมถึงการขยายตัวไปตามแนวโครงข่ายถนนสายหลัก เป็นต้น เมื่อมีการก่อสร้างถนนวงแหวน ในช่วงกลางทศวรรษ 2530 กรุงเทพฯ ก็ได้ขยายตัวอย่างรวดเร็วในทุกทาง โดยเฉพาะทางตอนเหนือในจังหวัดปทุมธานี ที่กลายเป็นเมืองรองรับการเจริญเติบโตของกรุงเทพมหานคร จากการขยายตัวตามธรรมชาติและประกอบกับนโยบายของรัฐบาลที่เน้นพัฒนาพื้นที่ปริมณฑลให้กลายเป็นแหล่งอุตสาหกรรมและแหล่งที่อยู่อาศัย

● จังหวัดปทุมธานี

ปทุมธานี มีภูมิศาสตร์ของเมืองเป็นที่ราบลุ่ม กำหนดพื้นที่เริ่มมาตั้งแต่สมัยตั้งแต่รัชกาลที่ 5 มีการขุดคลองรังสิตประยูรศักดิ์ โดยมีบริษัทเอกชนได้สัมปทานในการขุดคลอง พร้อมกับเป็นเจ้าของที่ดินรอบฝั่งคลอง และขายผืนใหญ่ให้กับเจ้านาย ชุนนาง โดยที่ประชาชนในสมัยนั้นมีสิทธิ์จับจองใดๆ ทำได้แค่เช่าทำเกษตรกรรมเท่านั้น (สุนทรีย์ อาสะวีย์, 2530) เมื่อมีการขุดคลองพื้นที่แห่งนี้จึงกลายเป็นแหล่งการถิ่นฐานของผู้คนและกลายเป็นพื้นที่ทำเกษตรกรรมสำคัญแห่งหนึ่งของไทย ตั้งแต่ปี 2500 เป็นต้นมาประเทศไทยก้าวเข้าสู่เศรษฐกิจทุนนิยม มีการตัดถนนพหลโยธินเพื่อเชื่อมไปยังภาคเหนือ ให้พื้นที่คลองหลวงเป็นพื้นที่รองรับนิคมอุตสาหกรรม และที่อยู่อาศัย ทำให้อำเภอคลองหลวงบริเวณรอบถนนพหลโยธิน มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินครั้งใหญ่ ก่อให้เกิดวิถีชีวิตจากสังคมชนบทเข้าสู่สังคมเมืองอย่างเต็มรูปแบบ เกิดการขยายตัวของกิจกรรมเมืองอย่างหนาแน่นทั้งโรงงานอุตสาหกรรม สาธารณูปโภค และที่อยู่อาศัย สถาบันการศึกษา มีมหาวิทยาลัยที่มีชื่อเสียง 13 แห่ง ตลอดจนโครงการสำคัญอื่นๆ ในเมืองมากมาย เมื่อดูการใช้ประโยชน์ที่ดินจังหวัดปทุมธานี พ.ศ. 2544 และ พ.ศ. 2558¹ พบว่ามีการประโยชน์ที่ดินประเภทพื้นที่ชุมชนและสิ่งปลูกสร้างมีการขยายตัวอย่างต่อเนื่อง โดยการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยเพิ่มขึ้นร้อยละ 6.03 ซึ่งมากที่สุด สำหรับการประโยชน์ที่ดินประเภทอุตสาหกรรม เพิ่มมากขึ้นร้อยละ 1.37 หากดูการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทพื้นที่เกษตรกรรม จะพบว่าลดลงมาก โดยลดลงร้อยละ 14.92 เมื่อเปรียบเทียบกับการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทพื้นที่ชุมชนและสิ่งปลูกสร้าง ซึ่งเป็นผลมาจากการเพิ่มขึ้นของที่อยู่อาศัยประเภทบ้านจัดสรร พื้นที่อุตสาหกรรม และพาณิชยกรรม ในขณะที่การใช้ที่ดินกิจกรรมอื่นๆ เพิ่มขึ้นทำให้บางชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงเป็นชุมชนเมืองมากขึ้น

เมื่อพิจารณาอัตราการเติบโตของประชากรและที่อยู่อาศัยรายอำเภอของปทุมธานี (ตารางที่ 1 และ 2) พบว่า อำเภอที่มีอัตราการเจริญเติบโตของประชากรและที่อยู่อาศัยมากที่สุด ได้แก่ อำเภอคลองหลวง และเมื่อพิจารณาข้อมูลของอุตสาหกรรม พบว่าในปี 2561 อำเภอคลองหลวงมีการ

¹ ข้อมูลจากกรมพัฒนาที่ดิน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์

กระจุกตัวของโรงงาน และอุตสาหกรรมที่สูงที่สุดเทียบกับอำเภอที่เหลือ (ตารางที่ 3) มีสัดส่วนการจ้างงานประมาณครึ่งหนึ่งของอุตสาหกรรมรวมจังหวัด

ตารางที่ 1 จำนวนประชากรและการเปลี่ยนแปลงประชากรรายอำเภอในจังหวัดปทุมธานี พ.ศ.2536 และ พ.ศ. 2556

อำเภอ	พื้นที่	พ.ศ. 2536	พ.ศ. 2556	การเปลี่ยนแปลงประชากร
เมืองปทุมธานี	120.151	87,715	186,717	113%
สามโคก	94.967	39,521	53,502	35%
ลาดหลุมแก้ว	183.120	37,507	61,693	64%
ธัญบุรี	112.124	90,872	195,663	115%
ลำลูกกา	297.710	98,974	253,075	156%
คลองหลวง	299.152	87,550	251,190	187%
หนองเสือ	413.632	41,784	51,318	23%
จังหวัดปทุมธานี	1520.856	500,086	1,053,158	111%

(ที่มา : กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย)

ตารางที่ 2 จำนวนบ้านและอัตราการเพิ่มของบ้านในจังหวัดปทุมธานีแยกรายอำเภอ พ.ศ. 2545 – 2556

อำเภอ	พื้นที่	พ.ศ. 2545	พ.ศ. 2556	การเปลี่ยนแปลงประชากร
เมืองปทุมธานี	120.151	59,094	90,108	52%
สามโคก	94.967	33,989	20,349	40%
ลาดหลุมแก้ว	183.120	16,622	29,136	75%
ธัญบุรี	112.124	66,211	93,137	41%
ลำลูกกา	297.710	51,077	126,980	149%
คลองหลวง	299.152	67,343	131,538	95%
หนองเสือ	413.632	11,357	15,423	36%
จังหวัดปทุมธานี	1520.856	305,693	506,671	66%

(ที่มา : กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย)

ตารางที่ 3 การเปลี่ยนแปลงจำนวนโรงงานอุตสาหกรรมและคนงาน รายอำเภอในจังหวัดปทุมธานี
ระหว่าง 2537 - 2561

อำเภอ	โรงงาน		การเปลี่ยนแปลง พ.ศ. 2537-2561		คนงาน (คน)		การเปลี่ยนแปลง พ.ศ. 2537-2561	
	พ.ศ. 2537	พ.ศ. 2561	แห่ง	ร้อยละ	พ.ศ. 2537	พ.ศ. 2561	คน	ร้อยละ
เมือง	282	447	165	59%	30831	42279	11448	37%
คลองหลวง	365	1075	710	195%	77872	95743	17871	23%
ฉัญบุรี	172	281	109	63%	13138	17360	4222	32%
หนองเสือ	9	77	68	756%	283	2300	2017	713%
ลาดหลุมแก้ว	95	407	312	328%	6069	19474	13405	221%
ลำลูกกา	191	826	635	332%	16915	32173	15258	90%
สามโคก	55	308	253	460%	1032	8826	7794	755%
จังหวัดปทุมธานี	1169	3421	2252	193%	146167	218155	71988	49%

(ที่มา : กรมโรงงาน กระทรวงอุตสาหกรรม)

● คลองสาม

ในอำเภอคลองหลวง หากดูสภาพความเป็นเมืองที่เกิดขึ้นจะเห็นได้ว่าพื้นที่ตำบลคลองหนึ่ง เป็นพื้นที่เมืองมากกว่าตำบลอื่นๆ เนื่องจากอยู่รอบถนนสายหลักอย่างถนนพหลโยธิน มีสถาบันการศึกษา นิคมอุตสาหกรรมนวนคร การค้า การพาณิชย์ ทั้งนี้หากดูตามสถิติการเปลี่ยนแปลง จะพบว่าพื้นที่ตำบลคลองสามเป็นอีกหนึ่งพื้นที่หนึ่งที่มีนัยของการเปลี่ยนแปลงทางของพื้นที่ที่สำคัญ เมื่อดูจากสถิติการเปลี่ยนแปลงของประชากร จากแผนภาพการเติบโตของประชากรรายตำบลใน อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี พ.ศ. 2546 - 2558 พบว่า พื้นที่คลองสามมีการเติบโตของ จำนวนประชากรมากที่สุด คือในปี 2546 มีประชากรในพื้นที่ 23,857 คน ในปี 2558 มีประชากรถึง 81,813 คนเลยทีเดียว ซึ่งกลายเป็นว่าพื้นที่คลองสามมีประชากรมากกว่าพื้นที่ตำบลคลองหนึ่งซึ่งเป็น พื้นที่รอบถนนพหลโยธินด้วยซ้ำ และสะท้อนอีกว่าพื้นที่ตำบลคลองสามมีประชากรในช่วง 10 ปีที่ผ่านมาเพิ่มขึ้นกว่า 60,000 คน หากดูสถิติความหนาแน่นประชากรรายตำบลในอำเภอคลองหลวง ปี 2558 จะพบว่าพื้นที่คลองสามเป็นตำบลที่มีความหนาแน่นของประชากรมากที่สุด มีความหนาแน่น ถึง 1,676 คนต่อตารางกิโลเมตร

นอกจากนี้ เมื่อดูสถิติการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่เกษตรกรรมตำบลคลองสาม ยังชี้อีกว่าพื้นที่ตำบลคลองสามมีการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินมากที่สุด ในปี 2537 พื้นที่เกษตรกรรมมีทั้งหมด 20,665 ไร่ ในปี 2558 พื้นที่เกษตรกรรมเหลือเพียง 5316.5 ไร่เท่านั้น แสดงให้เห็นพื้นที่เกษตรกรรมลดลงมากกว่า 15,000 ไร่ ประมาณ 74% ของพื้นที่เกษตรกรรม เมื่อพิจารณาทางกายภาพแล้ว พื้นที่ตำบลคลองสามได้เปลี่ยนจากพื้นที่เกษตรกรรมได้เปลี่ยนจากเกษตรกรรมเข้าสู่การเป็นพื้นที่ที่อยู่อาศัย เกิดหมู่บ้านจัดสรรจำนวนมาก เช่น หมู่บ้านพฤกษา 9 หมู่บ้านเอื้ออาทรคลองสาม หมู่บ้านชัยพฤกษ์ ชุมชนบ้านมั่นคง คลองสาม หมู่บ้านฉัตรหลวง 14 หมู่บ้านวิลล่าบารานี เป็นต้น เรียกได้ว่าพื้นที่คลองสามจึงเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยขนาดใหญ่ที่สุดในอำเภอคลองหลวง อีกทั้งพื้นที่คลองสามยังมีการขยายตัวของโรงงานอุตสาหกรรมด้วย ในปี 2556 มีโรงงานอุตสาหกรรมประเภท 2² และ 3³ ตั้งอยู่ที่พื้นที่ประมาณ 10 แห่ง แต่ส่วนใหญ่ยังเป็นโรงงานขนาดเล็กเท่านั้น

ตารางที่ 4 การเปลี่ยนแปลงประชากร และความหนาแน่นประชากรรายตำบลในอำเภอคลองหลวง
พ.ศ. 2536 – 2558

ตำบล	พื้นที่ (ตร.กม.)	พ.ศ. 2536		พ.ศ. 2558	
		ประชากร (คน)	ความหนาแน่น (คน/ตร.กม.)	ประชากร (คน)	ความหนาแน่น (คน/ตร.กม.)
ตำบลคลองหนึ่ง	56.30	41,677	740	40538	720
ตำบลคลองสอง	42.00	12749	304	16277	388
ตำบลคลองสาม	48.80	7568	155	81813	1676
ตำบลคลองสี่	44.80	7886	176	17256	385
ตำบลคลองห้า	40.80	6947	170	14177	347
ตำบลคลองหก	42.80	7302	171	11747	274
ตำบลคลองเจ็ด	23.65	3421	145	7153	302
อำเภอคลองหลวง	299.15	87550	293	132146	442

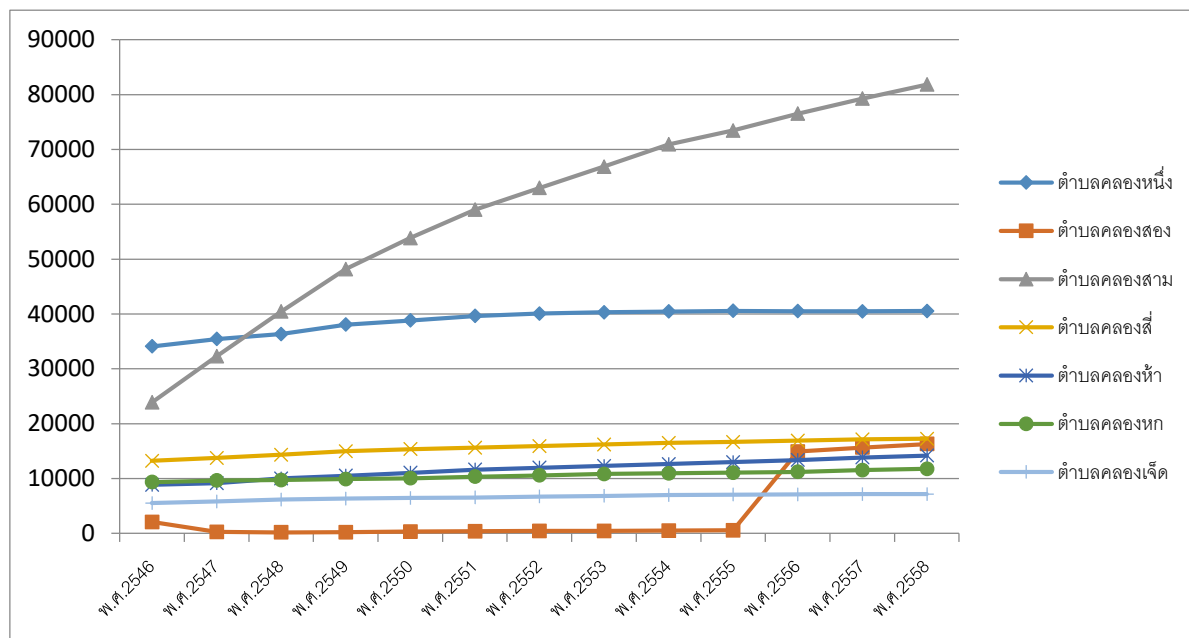
(ที่มา : สำนักงานกลางทะเบียนราษฎร กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย)

² โรงงานประเภท 2 ได้แก่ โรงงานประเภท ชนิด และขนาดที่เมื่อจะประกอบกิจการโรงงานต้องแจ้งให้ผู้อนุญาตทราบก่อน โดยมีเครื่องจักรไม่เกิน 50 แรงม้า และคนงานไม่เกิน 50 คน และไม่จัดอยู่ในจำพวกที่ 1

³ ได้แก่ โรงงานประเภท ชนิด และขนาดที่การตั้งโรงงานจะต้องได้รับใบอนุญาตก่อน จึงจะดำเนินการได้ โดยมีเครื่องจักรเกิน 50 แรงม้า และคนงานเกิน 50 คน

แผนภาพที่ 1.5.1 การเติบโตของประชากรรายตำบลในอำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี

พ.ศ. 2546 – 2558

(ที่มา : สำนักงานกลางทะเบียนราษฎร กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย)

ตารางที่ 5 การเปลี่ยนแปลงพื้นที่เกษตรกรรมรายตำบลในอำเภอคลองหลวง พ.ศ. 2537 – 2558

ตำบล	พื้นที่ทั้งหมด (ไร่)	พื้นที่เกษตรกรรม (ไร่)				การเปลี่ยนแปลง	
		พ.ศ. 2537	ร้อยละของพื้นที่ทั้งหมด	พ.ศ. 2558	ร้อยละของพื้นที่ทั้งหมด	ไร่	ร้อยละ
ตำบลคลองหนึ่ง	35187.5	7540	21.43	1911	5.43	-5629	-75%
ตำบลคลองสอง	26250	9987	38.05	1950.25	7.43	-8036.75	-80%
ตำบลคลองสาม	30500	20665	67.75	5316.5	17.43	-15348.5	-74%
ตำบลคลองสี่	28000	19958	71.28	12145.75	43.38	-7812.25	-39%
ตำบลคลองห้า	25500	19380	76.00	10821.75	42.44	-8558.25	-44%
ตำบลคลองหก	26750	20707	77.41	13563	50.70	-7144	-35%
ตำบลคลองเจ็ด	14781.25	13946	94.35	9204.5	62.27	-4741.5	-34%
อำเภอคลองหลวง	186968.75	112183	60.00	54912.75	29.37	-57270.3	-51%

(ที่มา : สำนักงานเกษตรกรรมอำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี)

แผนภาพที่ 1.5.2 บ้านจัดสรรในตำบลคลองสาม

(ที่มา : ผู้วิจัย)

เมื่อพิจารณาข้อเท็จจริงทางสถิติและกายภาพแล้ว จะเห็นได้ว่า บริเวณตำบลคลองสามเป็นพื้นที่ที่มีการกระจุกตัวประชากรและที่อยู่อาศัยอย่างหนาแน่น เป็นข้อบ่งชี้สำคัญที่แสดงให้เห็นพื้นที่ตำบลคลองสามกำลังเข้าสู่การกลายเป็นเมือง (Urbanization) แม้จะก้าวเข้าสู่ความเป็นเมือง แต่ก็เพียงครึ่งหนึ่งของคลองสามเท่านั้น ในขณะที่เดียวกันพื้นที่คลองสามยังคงมีกลุ่มคนดั้งเดิมที่อยู่มาตั้งแต่สมัยชุดคลอง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นทำอาชีพเกษตรกรรม ยังรวมกลุ่มเป็นชุมชน มีวิถีชีวิตแบบชนบทอยู่ ทำให้พื้นที่คลองสามเป็นพื้นที่ลักษณะพิเศษหนึ่งคือการเป็นพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท หรือที่เรียกว่า Peri – urban ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีผสมกันระหว่างความเป็นเมืองที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาที่อยู่อาศัย และอุตสาหกรรม และพื้นที่ชนบทที่มีการพัฒนาเศรษฐกิจแบบเกษตรกรรมบนพื้นที่เดียวกัน

ด้วยประเด็นดังกล่าวในข้างต้น พื้นที่คลองสามจึงเป็นพื้นที่เมืองที่น่าสนใจมาก มีการเปลี่ยนแปลงที่ผ่านความขัดแย้ง กลายเป็นพื้นที่เมืองที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ในขณะเดียวกันพื้นที่แห่งนี้คงความเป็นชนบท การทำเกษตรกรรมอยู่มาก คลองสามวันนี้จึงกลายเป็นพื้นที่การรวมตัวของคนหลายกลุ่ม กลุ่มผู้อยู่อาศัยใหม่ที่หลั่งไหลเข้ามาคาดว่ามีจำนวนกว่า 60,000 คน และกลุ่มคนดั้งเดิมผู้ประกอบการทั้งในรูปแบบเช่าทำ และเป็นเจ้าที่ดิน และกลุ่มทุนบ้านจัดสรรที่แม้จะไม่ได้อยู่ในพื้นที่ แต่ก็มีโครงการและแนวโน้มที่จะเข้ามาซื้อที่ดินเพื่อทำเป็นพื้นที่อยู่อาศัยไม่หยุดหย่อน ความแตกต่างและหลากหลายของกลุ่มผู้กระทำการในพื้นที่คลองสามล้วนต่างมีเป้าหมายและผลประโยชน์ที่ต่างกันไป เมื่อมาอยู่ในพื้นที่เดียวกันย่อมเกิดปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจในเมืองอย่างแน่นอน จึงเหมาะสมที่จะใช้กรณีคลองสามในการเป็นกรณีศึกษา

1.5.3. วิธีการศึกษาและการจัดเก็บข้อมูล

วิธีการศึกษาในครั้งนี้จะใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยเก็บข้อมูลในรูปแบบต่างๆ ในเชิงผสมผสานเพื่อให้ได้ข้อมูลต่างๆ ที่สมบูรณ์และครอบคลุมประเด็นในการศึกษา

การศึกษาค้นคว้าใช้วิธีค้นคว้าวิเคราะห์จากเอกสาร (Documentary Analysis) โดยศึกษาเอกสาร ตำรา งานวิจัย บทความ รายงานต่างๆ แผนพัฒนาประเทศ แผนพัฒนาอำเภอ แผนพัฒนาจังหวัด แผนที่ต่างๆ ภาพถ่ายทางอากาศ ที่สะท้อนถึงการขยายตัวของเมือง ราคาที่ดิน สถิติข้อมูลการลงทุนทั้งของภาครัฐและของเอกชน โดยรวบรวมข้อมูลจากหน่วยงานราชการ เอกชน หรือหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาแบบสัมภาษณ์เจาะลึก (In - Depth Interview) ผู้วิจัยจะดำเนินการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกลุ่มเป้าหมายทั้งในส่วนของผู้กระทำการในพื้นที่ที่มีผลต่อการพัฒนาในคลองสาม และสัมภาษณ์ผู้กระทำการในพื้นที่ตำบลคลองสาม โดยแบ่งการสัมภาษณ์ผู้กระทำการที่แตกต่างกัน ดังนี้

ตารางที่ 6 กลุ่มเป้าหมายในการสัมภาษณ์เก็บข้อมูล

รูปแบบการสัมภาษณ์	ผู้กระทำการ
สัมภาษณ์เชิงลึกผู้กระทำการ ภาครัฐ	รัฐส่วนกลาง ข้าราชการประจำ <ul style="list-style-type: none"> - กรมโยธาธิการและผังเมืองจังหวัดปทุมธานี - ที่ว่าการอำเภอคลองหลวง - สำนักงานเกษตรกรรมอำเภอคลองหลวง - ฯลฯ
	รัฐส่วนท้องถิ่น องค์การบริหารส่วนตำบลคลองสาม <ul style="list-style-type: none"> - นายกองค้การบริหารส่วนตำบล - ประธานสภาองค์การบริหารส่วนตำบล - ตัวแทนฝ่ายนโยบายหรือฝ่ายต่างๆ - ผู้อำนวยการกองต่างๆ - ฯลฯ

สัมภาษณ์เชิงลึกผู้กระทำการที่ไม่ใช่ภาครัฐ	กลุ่มทุน <ul style="list-style-type: none"> - ตัวแทนของวัฒนธรรมกาย - ตัวแทนโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่ - ตัวแทนจากกลุ่มธุรกิจบ้านจัดสรรในพื้นที่ - ฯลฯ
	คนในพื้นที่ <ul style="list-style-type: none"> - กำนัน - ผู้ใหญ่บ้าน - ตัวแทนนิติบุคคลบ้านจัดสรรต่างๆ - ประชาชนในคลองสาม (ตัวแทนกลุ่มต่างๆ เช่น กลุ่มมอเตอร์ไซด์ กลุ่มรถสองแถว กลุ่มร้านค้า)
	<ul style="list-style-type: none"> - กลุ่มตัวแทนเกษตรกร - เกษตรกรไร่นา (เจ้าของที่ดิน และเช่าที่ทำกิน)

(ที่มา : ผู้วิจัย)

1.5.4. การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิเคราะห์ข้อมูลจะใช้มุมมองการวิเคราะห์เรื่องเมืองบนฐานวิธีคิดแบบเศรษฐศาสตร์การเมือง (Urban Political Economy) กรอบแนวคิดพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท (Peri - urban) และใช้แนวคิดปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างโครงสร้างสถาบันและผู้กระทำ วิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์ของคน 3 กลุ่ม กลุ่มที่ 1 ภาครัฐ ในที่นี้หมายถึง รัฐท้องถิ่น อบต.คลองสาม กลุ่มที่ 2 หมายถึงกลุ่มทุน ในที่นี้หมายถึง กลุ่มทุนบ้านจัดสรร/ อสังหาริมทรัพย์ และวัฒนธรรมกายในฐานะกลุ่มทุนใหญ่ในพื้นที่ และกลุ่มที่ 3 กลุ่มภาคประชาชน ในที่นี้หมายถึงกลุ่มคนดั้งเดิมที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมในคลองสาม เน้นปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจในเรื่องของการเปลี่ยนแปลงที่ดิน การใช้ประโยชน์ที่ดิน การครอบครองที่ดิน และการมีคุณภาพชีวิตที่ดี

1.6. นิยามศัพท์

- **ความเป็นเมือง (Urbanization)** ในการศึกษาครั้งนี้ หมายถึง กระบวนการที่ประชากรเปลี่ยนแปลงจากการตั้งถิ่นฐานกระจุกตัวอยู่ร่วมกันของประชากรในระดับที่มีจำนวนน้อย และความหนาแน่นต่ำไปสู่การตั้งถิ่นฐานกระจุกตัวอยู่ร่วมกันของประชากรในระดับที่มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นและมีความหนาแน่นสูงขึ้น ในแง่ของการใช้ที่ดินจะเปลี่ยนจากพื้นที่เกษตรกรรม สู่การใช้ประโยชน์แบบอื่นๆ มากขึ้น เช่น พื้นที่อุตสาหกรรม พื้นที่พาณิชยกรรม พื้นที่อยู่อาศัย เป็นต้น
- **พื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท (Peri-Urban Area)** ในการศึกษาครั้งนี้ หมายถึง พื้นที่ที่การปะทะกันระหว่างความเป็นเมืองและความเป็นชนบท โดยที่รูปแบบทั้งสองนั้นยังไม่สามารถกลืนกันได้ เป็นอย่างใดอย่างหนึ่ง
- **เศรษฐศาสตร์การเมือง (Political Economy)** มีหลักการ คือ ศึกษาว่าอำนาจและความมั่งคั่งมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอย่างไร ในการศึกษาครั้งนี้ เศรษฐศาสตร์การเมืองเป็นแนวการศึกษาที่ประยุกต์กับการศึกษาท้องถิ่น ที่เน้นการศึกษาแบบแผนความสัมพันธ์ของมนุษย์ โดยสัมพันธ์กับโครงสร้างอำนาจ ศึกษาาระดับเขตเฉพาะเขตหนึ่ง เน้นการพิจารณาเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยที่ศึกษา กับหน่วยที่ใหญ่กว่าขึ้นไป เน้นศึกษาเป็นแบบประวัติศาสตร์หรือวิวัฒนาการ ทั้งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากพลังพลวัตภายในท้องถิ่นเอง และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากความจกความสัมพันธ์ของสังคมภายนอก และการศึกษาความขัดแย้งที่มีอยู่ในท้องถิ่น และความขัดแย้งระหว่างท้องถิ่นกับหน่วยที่ใหญ่กว่าขึ้นไป
- **สถาบัน (Institution)** ในการศึกษาครั้งนี้ คือองค์กร (organization) และกติกาการเล่นเกม (rules of the game) ซึ่งหมายถึง กฎ ระเบียบ วัฒนธรรม ที่มีอิทธิพลต่อการกลายเป็นเมือง และการจัดการในพื้นที่คลองสาม ประกอบไปด้วย สถาบันทางการเมือง ได้แก่ รัฐบาล และรัฐท้องถิ่นในคลองสาม (อบต.คลองสาม) สถาบันทางเศรษฐกิจ ได้แก่ องค์กรต่าง ๆ การตั้งของภาครัฐ และเอกชน และระบบความเชื่อในทางเศรษฐกิจที่มีผลในการเปลี่ยนแปลงพื้นที่

1.7. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

เข้าใจพื้นที่เป็นหน่วยในการวิเคราะห์ พื้นที่ได้รับผลอย่างไรจากการพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ทำให้เข้าใจการทำงานของทุนนิยมได้มากขึ้น และที่สำคัญในการศึกษาครั้งนี้จะทำให้เข้าใจได้ว่าเมืองเป็นพื้นที่ของการใช้อำนาจ เป็นพื้นที่ทางสังคมที่คนแต่ละกลุ่มจะมีปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจในการพัฒนาเมืองเพื่อตอบโจทย์ของตัวเอง ทำให้เข้าใจการต่อสู้แข่งขันเรื่องต่างๆ ภายในเมือง และเข้าใจ

ปฏิสัมพันธ์ของสถาบัน ผู้กระทำการเหล่านี้มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันอย่างไร ซึ่งท้ายที่สุดจะช่วยให้เห็นถึงความแตกต่างกันในเรื่องของอำนาจของแต่ละกลุ่ม ว่ากลุ่มใดมีอำนาจและอิทธิพลมากที่สุดในการจัดการเมือง และกลุ่มที่ได้รับผลกระทบ อันเป็นกลุ่มเปราะบางในพื้นที่ สิ่งเหล่านี้สามารถนำไปสู่ข้อเสนอในการออกแบบความสัมพันธ์ กลไก และสถาบันในการจัดสรรอำนาจในคนทุกกลุ่มสามารถมีอำนาจและเป็นส่วนหนึ่งของการออกแบบทางสถาบัน ในการจัดการเมื่อพื้นที่เปลี่ยนแปลงเข้าสู่ความเป็นเมืองให้สามารถพัฒนาให้เป็นไปได้ตามผลประโยชน์ของคนทุกกลุ่มได้

3161430581

CD :Thesis 5985265229 thesis / recv: 04082562 16:33:09 / seq: 7

บทที่ 2

ทบทวนวรรณกรรม

ในการศึกษาเรื่อง เศรษฐศาสตร์การเมืองในพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบท โดยเลือกศึกษาดำบล คลองสาม อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา ปัจจัยการกลายเป็นพื้นที่ กิ่งเมืองกิ่งชนบท ตำบลคลองสาม อำเภอคลองหลวง และศึกษาปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจของการเป็น พื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบท ในพื้นที่ตำบลคลองสาม อำเภอคลองหลวง เพื่อหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะสามารถ นำเสนอทางออกเชิงนโยบาย ในการพัฒนาพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบทให้เหมาะสมได้ การศึกษานี้ จึงได้ ทำการทบทวนเอกสาร ตลอดจนวรรณกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อนำมาใช้ในการสร้างกรอบแนวคิดที่ จะใช้ในการศึกษาโดยแบ่งโครงสร้างการทบทวนวรรณกรรมและกรอบคิดในการวิจัย แบ่งออกเป็น 3 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง แบ่งเป็น 2 หัวข้อ

1. งานวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเมืองปทุมธานี
2. งานวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจของการพัฒนาเมืองในประเทศไทย

ส่วนที่ 2 ทบทวนแนวคิด ทฤษฎี ที่เกี่ยวข้อง แบ่งออกเป็น 4 หัวข้อ

1. การกลายเป็นเมือง (Urbanization)
2. การกลายเป็นเมืองในมิติเศรษฐศาสตร์การเมือง (Urban Political Economy)
3. แนวคิดพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบท (Peri – Urban)
  - แนวคิด / ลักษณะ
  - พื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบทในมุมมองทางเศรษฐศาสตร์
  - การเมืองในพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบท
  - กรอบการวิเคราะห์พื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบท
4. กรอบวิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างสถาบัน – ผู้กระทำการ

ส่วนที่ 3 กรอบแนวคิดในการศึกษา

2.1. ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

2.1.1. งานวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเมืองปทุมธานี

งานวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเมืองปทุมธานีสามารถแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ

กลุ่มที่ 1 กลุ่มงานศึกษาปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงเชิงพื้นที่ ซึ่งงานวรรณกรรมกลุ่มนี้มีค่อนข้างน้อยมาก งานศึกษาเล่มหลักที่วิเคราะห์ให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจในการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินของรังสิตที่สำคัญ คือ งานศึกษาของสุนทรีย์ อาสะไวย์ (2530) ศึกษาประวัติคลองรังสิต การพัฒนาที่ดินและผลกระทบต่อสังคม พ.ศ. 2431 – 2457 ซึ่งเป็นการศึกษาเหตุการณ์ประวัติศาสตร์เมื่อประมาณ 100 ปีที่แล้ว เรื่องการขุดคลองซึ่งเป็นจุดกำเนิดของเมืองย่านรังสิต คลองหลวง สุนทรีย์ศึกษาเรื่องความสัมพันธ์และข้อตกลงที่รัฐบาลจะพึงมีกับธุรกิจเอกชน โดยเฉพาะธุรกิจเอกชนที่มีชาวต่างประเทศเป็นผู้ร่วมลงทุนด้วย เรื่องของการแบ่งปันผลประโยชน์ที่จะได้จากธุรกิจนั้น ระหว่างรัฐบาล ผู้ลงทุน ประชาชน เรื่องของความขัดแย้งระหว่างหน่วยงานต่างๆ ภายในระบบราชการด้วยตนเอง เรื่องของปัญหาการถือครองที่ดินที่เกิดจากโครงการจัดสรรที่ดิน

ผลการศึกษาสุนทรีย์ พบว่า พ.ศ. 2430 รัฐบาลมีนโยบายต้องการที่จะปรับปรุงพื้นที่บริเวณที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันออก ซึ่งเป็นพื้นที่กว้างใหญ่และรกร้าง จึงเกิดโครงการขุดคลองสายต่างๆ จำนวนมาก โครงการขุดคลองรังสิตประยูรศักดิ์ เป็นโครงการหนึ่งที่เกิดขึ้นในสมัยนั้น โดยเริ่มมีการขุดในปี 2432 โดยบริษัทขุดคลองแลคูนาสยาม เป็นผู้ได้รับสัมปทานการขุดจำนวนทั้งสิ้น 59 คลอง ใช้เวลา 25 ปี ตั้งแต่ปี 2532 – 2457 การขุดคลองในครั้งนั้นมีสัญญาระบุไว้ว่า บริษัทจะได้รับผลประโยชน์ที่ดินบริเวณสองฟากคลอง ฟากละ 40 เส้น (1.6 กิโลเมตร) ตลอดคลองที่ขุดใหม่ที่บริษัทได้ออกทุนขุดเอง และจะจ่ายให้แก่ผู้ใดก็ได้ ภายหลังการขุดคลองเสร็จสิ้นนั้น ที่ดินสองฝั่งคลองเป็นของผู้ดำเนินการขุดคลองทั้งหมด ไม่มีที่ให้ราษฎรได้จับจอง ราษฎรที่เข้าไปนั้นไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง ผู้ดำเนินการขุดคลองก็ได้แบ่งขาย แต่เป็นการขายที่ดินแปลงขนาดใหญ่ ทำให้ประชาชนทั่วไปไม่สามารถซื้อได้ ส่วนใหญ่คนที่ซื้อได้จะเป็นขุนนาง ข้าราชการ คนชั้นสูงเท่านั้น นอกจากนี้ชนชั้นศักดินามีวิธีมากมายในการได้ที่ดินในคลองหลวง เช่น การใช้อำนาจเป็นเครื่องมือในการเอาที่ดิน จนเกิดความไม่พอใจของราษฎร ได้มีการขอร้องได้ชนชั้นศักดินาแบ่งที่ดินให้ราษฎรบ้าง ชนชั้นศักดินายังได้กรรมสิทธิ์มาด้วยอำนาจเงิน ผู้มีทุนเท่านั้นถึงจะจับจองได้

สะท้อนให้เห็นว่าตั้งแต่อดีต บริเวณย่านพื้นที่นี้ได้เกิดความสัมพันธ์อันไม่เท่าเทียมของกลุ่มผลประโยชน์ โดยเฉพาะชนชั้นศักดินา ที่มีปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มทุน (บริษัทขุดคลอง) เอื้อผลประโยชน์ที่ดินซึ่งกันและกันแล้ว ในขณะที่ประชาชนมีสิทธิ์ในที่ดินน้อยมาก และต้องตกอยู่ในฐานะผู้เช่า

ในขณะที่เจ้าของที่ดินมีรายได้จากค่าเช่าอย่างสบาย ก่อให้เกิดค่าเช่าทางเศรษฐศาสตร์ ที่สร้างความมั่งคั่งให้กับเจ้าของที่ดินได้ตลอด

ส่วนการพัฒนาเมืองปทุมธานีในมิติความสัมพันธ์เชิงอำนาจในปัจจุบันยังปรากฏให้เห็นน้อยมาก ที่ปรากฏมีเพียงเรื่องเดียว เป็นงานที่เน้นความสัมพันธ์เฉพาะความขัดแย้งเรื่องที่ดินและกลไกในการจัดการ อย่างงานของกิตติกาญจน์ หาญกุล (2558) ได้ศึกษาสถานการณ์และข้อขัดแย้งเรื่องการใช้ประโยชน์ที่ดินบริเวณชลประทานทุ่งรังสิต จากคลอง 1 ถึงคลองสาม 12 จังหวัดปทุมธานี ในช่วงปี 2545 – 2557 โดยมีกรณีศึกษาชุมชนในตำบลคลองสาม อำเภอธัญบุรี ชุมชนในตำบลคลองเจ็ด อำเภอคลองหลวง ชุมชนในอำเภอหนองเสือ ผลการศึกษาพบว่า นโยบายการเปลี่ยนแปลงพื้นที่เพื่อรองรับการขยายตัวของกรุงเทพมหานคร ทำให้เกิดการพัฒนาด้านอุตสาหกรรมและที่อยู่อาศัยแทนที่การทำเกษตรกรรม ชุมชนดั้งเดิมที่เป็นชาวนาเช่า หรือชาวบ้านที่มีบรรพบุรุษได้ร่วมบุกเบิกที่ดินมาพร้อมกับการขุดคลองรังสิตต้องเผชิญหน้ากับ สถานการณ์ความขัดแย้งเรื่องที่ดิน โดยจาก 3 กรณีศึกษา พบว่าชุมชนมีกลไกในการแก้ไขปัญหาที่แตก ต่างกัน ทั้งการแก้ไขปัญหาพร้อมกับสถาบันการศึกษา การใช้ความสัมพันธ์ส่วนตัวกับนักการเมืองท้องถิ่นหรือการรวมกลุ่มเพื่อขอสนับสนุนงบประมาณจากหน่วยงานรัฐ โดยทั้งสามกรณีศึกษาเป็นเพียงการแก้ไข ปัญหาเฉพาะหน้า รายชุมชน ซึ่งสาเหตุสำคัญของปัญหาความขัดแย้งเรื่องที่ดินจากทั้งสามกรณีศึกษานั้น เกิดจากความเหลื่อมล้ำในการครอบครองที่ดินและทัศนคติของรัฐที่มองชุมชนในเชิงลบ การแก้ไขปัญหาในระยะยาวจึงควรเน้นนโยบายกระจายการถือครองที่ดิน และการปรับเปลี่ยนทัศนคติของรัฐในการแก้ไขปัญหา

กลุ่มที่ 2 คือกลุ่มที่เน้นศึกษาการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาของปทุมธานีในมิติทางกายภาพ งานศึกษากลุ่มนี้จะเป็นงานของด้านสถาปัตยกรรมและการวางแผนด้านผังเมืองเป็นหลัก เน้นการวิเคราะห์รูปแบบการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน อันเป็นผลจากการพัฒนา เช่น งานของจรรุวรรณ อารงเกียรติ (2530) ที่ศึกษาการเจริญเติบโตของชุมชนในจังหวัดปทุมธานี : กรณีศึกษาการใช้ประโยชน์ที่ดินชุมชนประชาธิปไตยและคลองหลวง ได้วิเคราะห์ว่าพื้นที่ทั้งสองชุมชนนั้นมีการขยายตัวแบบเน้นการเติบโตตามชายขอบถนน (ribbon development) อีกทั้งสุขาภิบาลประชาธิปไตยและคลองหลวง มีลักษณะของกิจกรรมหลากหลายตามประเภทดังกล่าว และเพื่อให้ชุมชนทั้งสองแห่งสามารถพัฒนาไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีสภาพแวดล้อมที่ดี รูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินที่เหมาะสม จึงควรมีลักษณะเป็นแบบหลายศูนย์กลาง (Poly-centric) นั่นเอง นอกจากนี้ยังมีงานของสุเชษฐ ศรีทอง (2550) ได้ศึกษาการขยายตัวของที่อยู่อาศัยเชิงพื้นที่บริเวณอำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี พบว่า บ้านจัดสรรส่วนใหญ่ขยายตัวจากบริเวณถนนพหลโยธินไปยังถนนลำลูกกาและถนนเลียบบคลองต่างๆ งานของอาสาฬห์ สุวรรณฤทธิ์ (2553) ศึกษาพัฒนาการ

ความเป็นเมืองในทุ่งรังสิตกับพลวัตพื้นที่สีเขียวชานเมืองกรุงเทพ พบว่า การขยายตัวของเมืองได้รุกล้ำพื้นที่สีเขียวชานเมืองกรุงเทพฯ ตั้งแต่การขยายพื้นที่เกษตรภายหลังการขุดคลอง ทำให้เกิดชุมชนริมคลอง เมื่อมีการพัฒนาคมนาคมและพัฒนาเศรษฐกิจแบบอุตสาหกรรม ทำให้เกิดความเป็นเมืองรวดเร็วและรุนแรง และมีแนวโน้มที่จะทำให้พื้นที่สีเขียวยิ่งลดน้อยลง และงานของเปี่ยมสุข สนิท (2550) ศึกษาการเชื่อมโยงระหว่างชนบทและเมืองในพื้นที่ขยายตัวของอภิมหานครกรุงเทพ พบว่า หน่วยผลิตขนาดเล็กในพื้นที่ชนบทของพื้นที่ขยายตัวด้านเหนือของอภิมหานครกรุงเทพมีความเชื่อมโยงด้านการผลิตกับเมืองหลัก คือ กรุงเทพมหานครมากที่สุด ผลจากการศึกษานำมาสู่ข้อเสนอแนะในการบริหารจัดการพื้นที่ขยายตัวของภาคมหานคร ควบคุมการกระจายตัวของโรงงานอุตสาหกรรม การพัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐาน และการส่งเสริมอุตสาหกรรมที่มีความสำคัญกับหน่วยผลิตในท้องถิ่น

กลุ่มที่ 3 งานศึกษาในเชิงผลกระทบที่เกิดจากการพัฒนาของเมือง งานกลุ่มนี้เป็นงานศึกษาในลักษณะของรูปแบบของผลกระทบที่เกิดขึ้น (Impact Model) คือมองว่าการพัฒนาเมืองของปทุมธานีส่งผลกระทบและปัญหาตามมามากมาย เมื่อเกิดโรงงานและหมู่บ้านจัดสรรมากขึ้น การพัฒนาอุตสาหกรรม ก่อให้เกิดความเจริญก็ย่อมก่อให้เกิดความเสื่อมเช่นกัน ในยุคที่เศรษฐกิจเฟื่องฟูการพัฒนาเน้นไปที่ภาคอุตสาหกรรม ภาคเกษตรกรรมซึ่งเป็นอาชีพหลักของคนไทยลดบทบาทลงจนทำให้พื้นที่เกษตรกรรมหายไป สภาพชีวิตและสังคมของคนเปลี่ยนแปลงไปตามการพัฒนา เกิดปัญหาต่างๆ มากมายทั้งปัญหาสภาพแวดล้อม ปัญหาสังคมและที่ร้ายแรงคือปัญหายาเสพติด เช่น งานของธนพรธณ สุนทร (2539) ศึกษาผลกระทบสภาพเศรษฐกิจ-สังคม อันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงสถานะแวดล้อมบริเวณเขตอุตสาหกรรม จังหวัดปทุมธานี และในปี 2545 ธนพรธณก็ได้ศึกษาการพัฒนาอุตสาหกรรม ที่มีผลกระทบต่อคลองรังสิต ชูชาติ เตชะโพธิวรคุณ (2558) ศึกษาความเหลื่อมล้ำด้านที่อยู่อาศัยในตำบลคลองสาม และชนะพันธ์ พันชนะ (2553) ได้ศึกษาผลกระทบจากการกระจายตัวของเมืองที่ส่งผลต่อการเดินทางของผู้อยู่อาศัยในจังหวัดปทุมธานี

จากงานศึกษาที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นว่า วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาเมืองในปทุมธานี มีเพียงส่วนน้อยที่วิเคราะห์ให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ส่วนใหญ่มักจะเป็นงานวิจัยเกี่ยวกับการค้นหาและวางแผนการใช้ที่ดินให้เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นของเมือง ซึ่งงานวิจัยเหล่านี้ไม่ได้วิเคราะห์ถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจของกลุ่มคนที่มีบทบาทอย่างไรต่อการเปลี่ยนแปลงเมือง แต่เน้นการวิเคราะห์ทางภูมิศาสตร์ ทางกายภาพเสียส่วนใหญ่ รวมถึงเป็นการวิจัยว่าปทุมธานีมีความเชื่อมโยงกับกรุงเทพมหานครในลักษณะเกื้อกูลซึ่งกันและกันอย่างไร

แม้ว่างานของสุนทร อาสะวีย์ (2530) จะเป็นงานที่ศึกษาในเชิงเศรษฐศาสตร์การเมืองที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพื้นที่คลองรังสิต แต่การศึกษานี้งาน

ศึกษาในสมัยหลังรัชกาลที่ 5 อันเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนา ซึ่งปัจจุบันพื้นที่ในปทุมธานี โดยเฉพาะในอำเภอคลองหลวงได้แปรเปลี่ยนไปมาจากสมัยเริ่มยุคคลอง มีโครงการการพัฒนาพื้นที่มากมาย เรียกได้ว่าพื้นที่รอบคลองรังสิตกลายเป็นพื้นที่ของกลุ่มผลประโยชน์ที่เข้ามาหาประโยชน์ในพื้นที่มากมาย หรืองานของกิตติกาญจน์ หาญกุล (2558) ที่สนใจกลไกการจัดการความขัดแย้งเรื่องที่ดินในทุ่งรังสิต แต่เป็นการศึกษาในมิติกลไกการต่อสู้ของชุมชน ไม่ได้เน้นกลุ่มอื่นที่มีปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจ เช่น รัฐ นายทุน หรือกลุ่มคนที่เข้ามาอาศัยในพื้นที่

2.1.2. งานวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจของการพัฒนาเมือง

งานส่วนใหญ่เกี่ยวกับการพัฒนาเมือง การเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ความสู่ความเป็นเมือง รวมถึงการขยายตัวของเมืองนั้น ส่วนใหญ่เป็นงานศึกษาเชิงกายภาพ การออกแบบทางสถาปัตยกรรม เพื่อให้พื้นที่สามารถตอบสนองต่อผู้ใช้บริการได้ รวมไปถึงงานด้านผังเมือง ผังภูมิภาค การเปลี่ยนประโยชน์การใช้ที่ดิน รวมถึงงานทางเศรษฐศาสตร์ที่คำนวณความเหมาะสมในการลงทุนและโอกาสในการพัฒนาพื้นที่ ส่วนงานที่เกี่ยวข้องเรื่องอำนาจภายในเมือง เป็นการศึกษาทางรัฐศาสตร์ที่ศึกษานักการเมือง พฤติกรรมการเลือกตั้ง เป็นต้น งานศึกษาในเชิงเศรษฐศาสตร์การเมืองที่สะท้อนถึงปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจของกลุ่มคนมีจำนวนน้อย แต่ทั้งนี้ม้งานศึกษาส่วนหนึ่งที่น่าสนใจ ดังนี้

ณัฐวุฒิ ปรียวนิตย์ (2560) ศึกษาเศรษฐกิจการเมืองของการตัดถนนในพระนคร สมัยรัชกาลที่ 1-5 ณัฐวุฒิตั้งคำถามง่ายๆ ว่า ทำไมกรุงเทพมหานครจึงมีแบบแผนทางกายภาพอย่างที่เห็นในปัจจุบัน วิเคราะห์เหตุจูงใจของการตัดถนน อันเกี่ยวเนื่องกับประโยชน์สาธารณะ และประโยชน์เฉพาะกลุ่มของ ชนชั้นนำในสังคมสยาม ณัฐวุฒิให้ข้อสรุปว่า การตัดถนนเกี่ยวโยงกับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของชนชั้นสยามเป็นอย่างมาก ถนนหลายสายในพระนครถูกตัดขึ้นโดยมหากษัตริย์ เจ้านายขุนนาง เพื่อเปิดทางให้กับการแสวงหากำไรจากอสังหาริมทรัพย์ที่ผู้ตัดถนนพัฒนาขึ้นตามแนวถนน โดยรัชกาลที่ 5 ทรงเป็นผู้ริเริ่มหรือผู้บุกเบิกทำโครงการหารายได้จากที่ดินริมเส้นทางคมนาคม ทรงขยายธุรกิจอย่างกว้างขวาง หารายได้จำนวนมหาศาล ภายหลังชนชั้นสูงจึงทำตามตัดถนนอีกหลายสิบเส้น แม้ว่าการตัดถนนหรือยุคคลองในสมัยนั้นจะยังไม่สามารถพัฒนาความเป็นเมืองได้ในทันที แต่การพัฒนาที่ดินตามแนวเส้นนี้ก็เริ่มปรากฏชัดเรื่อยๆ แม้จะเป็นการตัดถนนเพื่อสาธารณะประโยชน์ แต่ปรากฏว่า พระคลังข้างที่กลับเป็นผู้ได้รับประโยชน์มากมาย กลายเป็นเจ้าที่ดินที่ใหญ่ที่สุด เพราะดักซื้อที่ดินตามถนนไว้ นอกจากนี้ธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ก็เป็นตัวผลักดันให้เกิดการตัดถนนหลายๆ สายด้วย และฝ่ายกษัตริย์ก็เปิดโอกาสให้ตัดถนนเช่นกันเพราะเห็นว่าได้ประโยชน์ ทำให้เกิดการค้า การรวมตัวที่ดี เช่น โครงการตัดถนนย่านสำเพ็ง เป็นต้น ทั้งนี้มีข้อค้นพบอีกอย่างคือ ในช่วงเวลานี้มีการตัด

ถนนก่อนแล้วจึงมีการพัฒนาที่ดินรอบข้าง แต่ในยุคหลังเกิดจากการมีเป้าหมายในการพัฒนาพื้นที่หนึ่งแล้วจึงมีการตัดถนนตามทีหลัง ซึ่งเป็นการตัดถนนตามการพัฒนาที่ดิน

พรรัชชัญญ์ ต่อสุวรรณ (2553) ศึกษาการเมืองเรื่องสยามสแควร์ เพื่อค้นหาจุดเริ่มต้นของการแปรเปลี่ยนที่ดินให้กลายเป็นธุรกิจการค้า พัฒนาการการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ การออกแบบ และปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจและผลประโยชน์ที่เกี่ยวข้อง พรรัชชัญญ์ค้นพบว่า ตั้งแต่การสร้างและการพัฒนาสยามสแควร์เต็มไปด้วยปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างมหาวิทยาลัยและกลุ่มทุนขนาดใหญ่ นโยบายสร้างสยามสแควร์เกิดเมื่อปี 2500 ที่มหาวิทยาลัยต้องการพัฒนาที่ดินเพื่อผลประโยชน์ตอบแทนให้มหาวิทยาลัยมีรายได้ โดยมีแนวคิดการเป็นเมืองมหาวิทยาลัยเป็นแนวคิดหลักการพัฒนา นโยบายดังกล่าวในแง่หนึ่งก็ต้องการกันชุมชนแออัดให้ออกจากพื้นที่โดยการสร้างอาคารถาวร การดำเนินการสัมฤทธิ์ผลอย่างรวดเร็วในสมัยที่จอมพลประภาส จารุเสถียรผู้ทรงอิทธิพลในการเมืองและดำรงตำแหน่งอธิการบดีจุฬาฯ จากนั้นนโยบายการพัฒนาสยามสแควร์ของผู้บริหารจุฬาฯ ก็เต็มไปด้วยการเอื้อให้กลุ่มทุนขนาดใหญ่มากกว่าผู้เช่าขนาดเล็ก จะสังเกตได้ว่า ปี 2549 เป็นต้นมา มีการเคลื่อนตัวของกลุ่มทุนขนาดใหญ่เข้ามาลงทุนพัฒนาโครงการรูปแบบต่างๆ ในสยามสแควร์มากยิ่งขึ้น ได้สิทธิก่อสร้างและบริหารจัดการอาคารต่างๆ มากขึ้น สยามสแควร์จึงเป็นโมเดลที่สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันการศึกษาของรัฐซึ่งเป็นเจ้าของสยามสแควร์กับภาคเอกชนซึ่งทั้งกลุ่มทุนขนาดใหญ่ไปจนถึงผู้ค้าขนาดย่อม โดยมหาวิทยาลัยแสดงบทบาทออกการออกนโยบาย กำกับ ดูแล สยามสแควร์ ในส่วนของกลุ่มผู้ประกอบการและผู้ค้าก็จะแสดงบทบาททั้งในลักษณะของการต่อสู้ทางธุรกิจและการเจรจาต่อรอง การประนีประนอมเพื่อความอยู่รอดของตนเอง และที่สำคัญการกลายเป็นพื้นที่มูลค่า พื้นที่ผลประโยชน์ ทำให้เป็นแรงจูงใจในการผูกขาดอำนาจของผู้บริหารมหาวิทยาลัย และกลายเป็นพื้นที่แห่งนี้เป็นเพียงพื้นที่ธุรกิจ การค้า และกีดกันคนกลุ่มเล็กกลุ่มน้อย โดยเฉพาะชุมชนแออัดที่เคยอยู่มาก่อนให้ไม่มีสิทธิ์ในการอยู่ในพื้นที่ต่อไป

Khemarin Pensaengon (2015) ศึกษาความขัดแย้งจากการจัดการน้ำในตำบลลานตากฟ้า จังหวัดนครปฐม ซึ่งเป็นพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท พบว่า ภายใต้การขยายพื้นที่ที่เป็นเมือง ทรัพยากรน้ำถูกนำไปใช้ในนอกภาคการเกษตรเพิ่มขึ้น โดยก่อนหน้านี้ น้ำถูกใช้เพื่อรองรับการทำเกษตรกรรมเป็นส่วนใหญ่ นำมาซึ่งความขัดแย้งในการบริหารจัดการน้ำและคุณภาพต่อสิ่งแวดล้อมสำหรับผู้อยู่อาศัยดั้งเดิมในชุมชนลานตากฟ้า โดยสรุปการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้น้ำในตำบลลานตากฟ้ามีความเชื่อมโยงกับการขยายตัวของเมือง พลวัตของพื้นที่นำมาซึ่งปัญหาที่ซับซ้อนมากขึ้นในพื้นที่แต่หน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องไม่ได้ปรับเปลี่ยนการบริหารจัดการไปตามบริบทที่เปลี่ยนแปลงไป

มทล ยนต์ตัน (2559) ศึกษาเกี่ยวกับกลุ่มทุนกับการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในเขาใหญ่ งานศึกษาของเขาพบว่า กลุ่มทุนได้ช่วงชิงผลประโยชน์ของพื้นที่จากนโยบายของรัฐที่เปิดช่องให้ทุนมีโอกาสในพื้นที่ ซึ่งทุนจะเป็นเจ้าของและเปลี่ยนการใช้ประโยชน์ที่ดินได้โดยง่ายในพื้นที่ที่ภาค

ประชาชนไม่ใช่คนดั้งเดิม ไม่มีการรวมกลุ่มเป็นหนึ่งเดียวกัน ดังนั้นเมื่อกลุ่มทุนเข้ามาซื้อที่ดินจึงทำได้โดยง่ายและส่งผลให้ความสัมพันธ์ในชุมชนกลายเป็นความสัมพันธ์ในเชิงผลประโยชน์ นอกจากนี้การเพิ่มขึ้นของกลุ่มทุนที่เข้ามาพัฒนาพื้นที่ในเขาใหญ่ยังทำให้เกิดการเพิ่มขึ้นของประชาชนและการปรับเปลี่ยนโครงสร้างประชากร การย้ายถิ่นฐานและการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างการผลิตเข้าสู่อุตสาหกรรมและการบริหาร เพื่อรองรับเกษตรกรรมเชิงพาณิชย์ ธุรกิจส่งออกและที่อยู่อาศัยและกิจกรรมสันทนาการต่างๆ ตลาดที่ดินเพิ่มความซับซ้อนมากขึ้นตามความหลากหลายในรูปแบบการบริโภคที่เปลี่ยนแปลงไปของคนในสังคม นอกจากนี้ยังค้นพบว่า การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินเขาใหญ่ได้แบ่งเป็น 2 ช่วง คือ ช่วงแรกนั้นเป็นการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อเกษตรกรรมแบบยังชีพสู่การใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อเกษตรกรรมเชิงพาณิชย์ โดยการเข้าถึงพื้นที่และนโยบายพัฒนาเศรษฐกิจของรัฐบาล ในช่วงที่สองคือ การเปลี่ยนแปลงประโยชน์ที่ดินไปสู่การท่องเที่ยวและการมีบ้านหลังที่สอง เพื่อการพักผ่อน การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนทั้งด้านสังคมและเศรษฐกิจ ซึ่งในด้านสังคม ชุมชนมีลักษณะเป็นครอบครัวเดี่ยว (nuclear family) มากขึ้น และด้านเศรษฐกิจนั้นทำให้การเปลี่ยนด้านอาชีพ เกิดอาชีพที่มีความหลากหลายมากขึ้น ไม่ได้จำกัดในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมเท่านั้นจากความเจริญที่เข้ามา พร้อมกันนี้วิถีการผลิตของชาวบ้านได้เปลี่ยนแปลงจากการสูญเสียที่ดิน คือเปลี่ยนจากการเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตสู่การเป็นลูกจ้างในสถานที่ประกอบการที่พุดตาคอากาศมากขึ้นด้วย

กมลศักดิ์ ตรีครุพันธ์ (2549) ได้ศึกษาความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐ ชุมชน และกลุ่มผลประโยชน์ของนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด จังหวัดระยอง ซึ่งถือได้ว่าเป็นโครงการใหญ่ที่มีผลต่อการพัฒนาพื้นที่เมืองชายฝั่งตะวันออกอย่างยิ่ง กมลศักดิ์ตั้งคำถามชวนคิดว่าเมื่อมีผลวิจัยวิเคราะห์ว่านิคมอุตสาหกรรมที่ระยองสร้างผลกระทบกับชุมชนและสิ่งแวดล้อมอย่างมาก เหตุใดยังคงมีนโยบายส่งเสริมการลงทุนในพื้นที่ดังกล่าวอย่างต่อเนื่อง ซึ่งผลการศึกษาได้พบว่าความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับชุมชนเป็นความสัมพันธ์ที่ไม่เสมอภาค ชุมชนเป็นฝ่ายตั้งรับกับผลกระทบจากการดำเนินนโยบายของฝ่ายการเมือง และข้าราชการประจำระดับสูง สำหรับความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับกลุ่มผลประโยชน์ได้แก่ กลุ่มทุนอุตสาหกรรม และกลุ่มทุนจัดสรรที่ดินเพื่อพัฒนานิคมอุตสาหกรรมเป็นความสัมพันธ์แบบแลกเปลี่ยนเชิงอุปถัมภ์ มีการย้ายโอนทรัพยากร และแสวงหาค่าเช่าทางเศรษฐกิจผ่านกลไกทางการเมือง มีการแก้ไขผังการใช้ที่ดินเปลี่ยนพื้นที่สีเขียว ซึ่งเป็น buffer zone ระหว่างโรงงานกับชุมชน เพื่อรองรับการสร้างโรงกลั่นน้ำมันของบริษัท สดาร์ปิโตเลียม ปัจจัยที่ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับชุมชนมีความไม่เสมอภาคกันเมื่อเทียบกับความสัมพันธ์กับทุนนั้น เป็นเพราะประชาชนในพื้นที่ไม่ได้มีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย ขาดความรู้ความเข้าใจ และเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร ทำให้ประชาชนจึงไม่มีข้อมูลที่จะเสนอทางเลือกการพัฒนา และกำหนดทำเลที่ตั้งของนิคมอุตสาหกรรม ในขณะที่รัฐใช้กฎหมายการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทยเป็นเครื่องมือในการ

ออกกฎหมายเวนคืน ซึ่งผลของนโยบายดังกล่าว ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตการดำรงชีพ วิถีชีวิตของประชาชนในพื้นที่ เปลี่ยนไปซึ่งนำไปสู่ความขัดแย้งในด้านการจัดการสิ่งแวดล้อม และในด้านการจัดสรรทรัพยากรธรรมชาติซึ่งมีผลมาจากความสัมพันธ์เชิงอำนาจของรัฐบาลในการตัดสินใจดำเนินนโยบายที่ใช้อำนาจมาเป็นเครื่องมือในการเพิ่มมูลค่าที่ดิน และเป็นการโอนทรัพยากรให้กับผู้ประกอบการ อุตสาหกรรม เป็นการพัฒนาเศรษฐกิจแยกส่วน (Compartment) และแบบลดส่วน (Reductionism) โดยให้ความสำคัญเฉพาะปัจจัยทางเศรษฐกิจเท่านั้นเพื่อให้ทุนนิยมอุตสาหกรรมมีต้นทุนต่ำ และกำไรสูงสุดนั่นเอง

2.2. ทบทวนแนวคิด ทฤษฎี ที่เกี่ยวข้อง

2.2.1. การกลายเป็นเมือง (Urbanization)

หลังการปฏิวัติอุตสาหกรรมครั้งใหญ่ที่ประเทศอังกฤษ ก่อให้เกิดการอพยพผู้คนจากชนบทครั้งใหญ่ ทำให้เกิดสิ่งที่เรียกว่า “เมือง” เช่นเดียวกับประเทศอื่นๆ ทั่วโลกที่พัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยมก็เข้าสู่ความเป็นเมืองเช่นเดียวกัน ทำให้นักวิชาการหลายแขนงพยายามนิยามหรืออธิบายให้ได้ “การกลายเป็นเมือง” (Urbanization) นั้นคืออะไร ทั้งนี้ความเป็นเมืองไม่มีนิยามแบบสากล ขึ้นอยู่กับว่าใช้มุมมองของศาสตร์ใดมาอธิบาย

ในสายสังคมวิทยาจะเน้นมองความเป็นเมืองเป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมจากสังคมชนบทสู่สังคมเมือง ทอนนี่ ได้แยกความแตกต่างสังคมระหว่างสังคมเมืองและชนบทออกเป็น 2 ประเภทคือ เกไมน์ชาฟต์ (Gemeinschaft) เป็นสังคมที่อธิบายถึงความสัมพันธ์แบบชุมชน ที่มีความแน่นแฟ้น มีความอบอุ่น และมีใกล้ชิดกันระหว่างผู้คน ความเป็นกลุ่ม (Group) จะมีอิทธิพลอย่างยิ่งในสังคมนี ทุกอย่างต้องขึ้นกับสิ่งที่กลุ่มกำหนด และอีกประเภทคือเกเซลชาฟต์ (Gesellschaft) แสดงถึงความแตกต่างจากเกไมน์ชาฟต์อย่างชัดเจน คือเป็นสังคมที่ผู้คนใช้ชีวิตแบบคนเมือง มีแต่ความโดดเดี่ยว การเป็นปัจเจกบุคคลจะมีอิทธิพลมากกว่าความเป็นกลุ่ม ผู้คนจะสนใจการแลกเปลี่ยนและกันไปเพื่อตัวเอง เช่น การแลกเปลี่ยนทางธุรกิจ เป็นต้น (Tonnie 1887 อ้างถึงในไพโรจน์ คงวิศักดิ์, 2552, pp. 10-11))

เอมิล เดอร์ไคม์ (Emile Durkheim) มองถึงความแตกต่างระหว่างเมืองและชนบทว่า ในชนบทมีการจัดระเบียบสังคมมีลักษณะเป็น Mechanical Solidarity คือชีวิตคนชนบทจะสนิทแนบแน่น มีการแบ่งงานกันทำแบบง่าย ๆ สังคมขนาดเล็กก็มีความเป็นหนึ่งเดียวกันสูง ความผูกพันของชุมชนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันบนความเชื่อทางศาสนา สภาพดังกล่าวไม่เปิดโอกาสให้ปัจเจกบุคคลมีความสำคัญเหนือกลุ่ม ส่วนในเมืองมีลักษณะเป็น organic solidarity เป็นวิถีชีวิตที่แตกต่างสังคมชนบท ความหนาแน่นของ ประชากรเมืองเรียกร้องให้เกิดการแบ่งงานอาชีพตามความชำนาญ เป็น

ผลให้ความเป็นเอกภาพของผู้คนแบบชุมชนได้ถูกทำลายไป มีการแบ่งงานกันทำอย่างชัดเจน ระเบียบทางศีลธรรมจรรยา (moral order) ซึ่งเป็นค่านิยมร่วมของสังคมก่อนเมืองจะถูกแทนที่ด้วยระเบียบในเชิงเครื่องมือที่เอื้อประโยชน์ด้านการงานให้แก่กัน (instrumental order) อันเป็นระบบคุณค่าของสังคมเมืองยุคใหม่

ในมุมมองทางเศรษฐศาสตร์ Werner Z. Hirsch (1973 อ้างในภฤช เพิ่มทันจิตต์, 2536, p. 22): 22) ในฐานะนักเศรษฐศาสตร์ พิจารณากระบวนการเกิดเมืองในแง่ของกระบวนการและปัญหาของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในขณะที่เศรษฐกิจชนบทถูกเปลี่ยนแปลงสภาพไปสู่เศรษฐกิจเมือง ดังนั้น กระบวนการเกิดเป็นเมือง จึงเกี่ยวข้องกับการแปลงสภาพประชากร กระบวนการผลิต และสภาพแวดล้อมทางสังคมการเมือง ของเศรษฐกิจชุมชน ซึ่งมีการกระจายตัวอย่างสม่ำเสมอบนพื้นที่ มีลักษณะการใช้แรงงานเข้มข้น และมีความเป็นปัจเจกภาพสูง ไปสู่ฐานะของเศรษฐกิจเมือง ซึ่งมีการกระจุกตัวกันบนพื้นที่ค่อนข้างมาก มีความชำนาญเฉพาะอย่างในการผลิตสินค้าและการบริการสูง และมีการพึ่งพาต่อกันระหว่างภาคเอกชนและภาครัฐบาลอย่างใกล้ชิด ที่สำคัญก็คือ เศรษฐกิจเมืองมีการพัฒนาด้านเทคโนโลยี นวัตกรรม (Innovation) และลักษณะของการประกอบการในระดับสูง นอกจากนี้ สิ่งที่สัมพันธ์กับกระบวนการเกิดเมือง โดยเฉพาะ คือ การกระจุกตัวกันของประชาชนบนพื้นที่เพิ่มขึ้น หรือที่เรียกว่า ความหนาแน่น (Density) ซึ่งนำไปสู่ความสัมพันธ์ทางพื้นที่อย่างใกล้ชิดของผู้ประกอบการทางเศรษฐกิจ ความสัมพันธ์ทางพื้นที่อย่างใกล้ชิด ประกอบกับความชำนาญทางการผลิตเฉพาะอย่างส่งผลให้เกิดการพึ่งพาต่อกัน ระหว่างผู้ประกอบการต่างๆ ในชุมชนเมือง ความหนาแน่นของประชากรทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนสินค้าและการบริการร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งส่งผลต่อการขยายตัวของโครงสร้างพื้นฐานทางสังคม และการเพิ่มงบประมาณของรัฐบาล

ในทางนิเวศวิทยาเมือง ความเป็นเมือง เป็นกระบวนการทางนิเวศวิทยาอย่างหนึ่งที่มีรูปแบบการใช้ที่ดินและการขยายตัวของเมืองแตกต่างกันออกไป รูปแบบของกระบวนการทางนิเวศวิทยาที่นิยมนำมาใช้อธิบายการขยายตัวของความเป็นเมืองมี 4 ทฤษฎีหลักดังนี้ (Wilson and Schulz, 1978 : 42-47 อ้างถึงใน วันดี ธาดาเสวี, 2548, pp. 14-15)

1. **ทฤษฎีรูปดาว (Star theory)** อธิบายว่า การขยายตัวของเมืองนั้นเกิดมาจากบริเวณศูนย์กลางของเมืองที่เป็นที่รวมของเส้นทางคมนาคมสายหลักของเมือง อิทธิพลของเส้นทางคมนาคมจะมีผลทำให้เมืองขยายตัวออกไปตามเส้นทางรถยนต์ รถใต้ดิน และรถไฟ ประชาชนส่วนใหญ่จะนิยมอาศัยอยู่กันอย่างหนาแน่นบริเวณใกล้เคียงกับเส้นทางคมนาคมดังกล่าวในระยะที่สามารถเดินไปถึงได้สะดวก ต่อมาภายในเมืองได้มีการพัฒนาเส้นทางคมนาคมดีขึ้น ประชาชนภายในเมืองนิยมใช้รถยนต์กันมากขึ้น พื้นที่ว่างที่อยู่ระหว่างเส้นทาง

คมนาคมก็จะมีประชาชนเข้าไปอาศัยอยู่กันหนาแน่นมากขึ้น พื้นที่ว่างดังกล่าวก็เชื่อมต่อกัน เป็นพื้นที่เดียวกัน

2. **ทฤษฎีวงแหวน (Concentric Zone Theory)** เออร์เนสต์ ดับบิว. บวร์เกสส์ (Ernest W. Burgess) อธิบายว่า การขยายตัวของเมืองจะมีลักษณะเป็นรูปแบบวงแหวน เป็นรัศมีวงกลม ต่อเนื่องจากเขตศูนย์กลาง และแบ่งพื้นที่ของเมืองออกเป็น 5 เขต คือเขตที่ 1 เป็นเขตศูนย์กลางธุรกิจ (The Central Business District : C.B.D.) เขตที่ 2 เป็นเขตศูนย์กลางการขนส่ง (The zone in transition) หรือบางครั้งอาจเรียกว่าเป็นเขตขายส่งและอุตสาหกรรมเบา (Wholesale and light manufacturing zone) รวมทั้งเป็นย่านโรงงานอุตสาหกรรมเก่า ๆ เป็นเขตที่มีปัญหาสังคมจำนวนมาก เขตที่ 3 เป็นเขตที่อยู่อาศัยของกรรมกรและผู้ใช้แรงงาน (The zone of workingmen's homes) ที่ย้ายออกมาจากเขตศูนย์กลางการขนส่ง สภาพที่อยู่อาศัยของคนในเขตนี้จะมีสภาพดีกว่าคนที่อาศัยอยู่ในเขตศูนย์กลางการขนส่ง บ้านเรือนจะปลูกอยู่ในระยะห่างกันไม่ชิดติดกันเหมือนกับสลัม และเมื่อครอบครัวใดมีฐานะดีขึ้นก็จะย้ายออกไปอยู่ในเขตชนชั้นกลางต่อไป เขตที่ 4 เป็นเขตชนชั้นกลาง (The middle class zone) มีที่พักอาศัยประเภทห้องชุด โรงแรม บ้านเดี่ยวสำหรับครอบครัวเดี่ยว ผู้อาศัยอยู่ในเขตนี้ส่วนใหญ่เป็นชนชั้นกลาง เจ้าของธุรกิจขนาดเล็ก ผู้ประกอบวิชาชีพอิสระ พ่อค้า และรวมถึงชนชั้นผู้บริหารระดับกลาง เขตที่ 5 เป็นเขตที่พักอาศัยชานเมือง (The commuters' zone) มีเส้นทางคมนาคมที่สะดวก ในการเดินทางเข้าไปทำงานหรือประกอบธุรกิจในเมือง เขตนี้จะมีทั้งชนชั้นกลางค่อนข้างสูง และชนชั้นสูง ที่เดินทางด้วยรถประจำทาง และรถส่วนตัวเข้าไปทำงานเมืองและกลับออกมาพักอาศัยในเขตนี้
3. **ทฤษฎีเสี้ยววงกลม (Sector theory)** โฮเมอร์ ฮอยต์ (Homer Hoyt) อธิบายว่า รูปแบบของการขยายตัวของเมืองจะเหมือนกับเสี้ยววงกลมหรือรูปขนมพาย (Pie-shaped) และในแต่ละเมืองจะพบว่า การขยายตัวของเมืองออกไปยังพื้นที่ด้านนอกจะเป็นรูปเสี้ยววงกลมหนึ่งเสี้ยววงกลมหรือมากกว่าหนึ่งเสี้ยววงกลม และการขยายตัวของเมืองจะมีลักษณะดังนี้
  - การขยายตัวของเมืองจะขยายออกไปตามเส้นทางการคมนาคมขนส่ง ที่เชื่อมไปยังศูนย์กลางทางการค้าและที่อยู่อาศัยบริเวณอื่น ๆ
  - การขยายตัวของเมืองจะขยายออกไปตามพื้นที่สูงและแม่น้ำ ลำคลองในเขตพัฒนาอุตสาหกรรม
  - การขยายตัวของเมืองจะขยายออกไปตามที่อยู่อาศัยของชุมชนชั้นสูงของสังคม ห้องพักอาศัยราคาสูงมักจะเกิดขึ้นบริเวณย่านธุรกิจใกล้ ๆ กับเขตที่อยู่อาศัยเก่า
  - เขตที่อยู่อาศัยค่าเช่าราคาสูง จะตั้งอยู่ติดกับเขตที่อยู่อาศัยค่าเช่าราคาปานกลาง

4. **ทฤษฎีหลายจุดศูนย์กลาง (Multiple-nuclei theory)** ชวนซี ดี. แฮร์ริส และเอ็ดเวิร์ด แอล. อัลล์แมน (Chauncy D. Harris and Edward L. Ullman) อธิบายว่า การขยายตัวของเมืองเกิดมาจากหลายจุดศูนย์กลาง ไม่ได้เกิดมาจากศูนย์กลางที่ใดที่หนึ่งเพียงแห่งเดียว เพราะในยุคปัจจุบันเมืองอุตสาหกรรม มีการพัฒนาศูนย์กลางด้านธุรกิจ ศูนย์กลางด้านอุตสาหกรรม และศูนย์กลางด้านที่อยู่อาศัยเกิดขึ้นจากหลายแห่ง แฮร์ริสและอัลล์แมนได้เสนอแนวความคิดการขยายตัวของเมืองว่าเกิดจากหลายจุดศูนย์กลาง

นอกจากมุมมองมิติต่างๆ แล้ว แต่ละประเทศก็มีการวัดความเป็นเมืองที่ไม่เหมือนกัน ขึ้นอยู่กับว่าจะใช้ข้อมูลอะไรมาบ่งบอกความเป็นเมืองประเทศอเมริกา มีกำหนดว่าพื้นที่เมือง ต้องมีประชากรตั้งแต่ 2500 คนขึ้นไป สำหรับประเทศไทยมีคำนิยามความเป็นเมือง ราชบัณฑิตยสถาน (2524, p. 409) อธิบายว่า ความเป็นเมือง หมายถึง กระบวนการที่ชุมชนกลายเป็นเมือง หรือการเคลื่อนย้ายของผู้คนหรือการดำเนินกิจการงานเข้าสู่บริเวณเมืองหรือการขยายตัวของเมืองออกไปทางพื้นที่ การเพิ่มจำนวนประชากร หรือในการดำเนินกิจการงานต่าง ๆ มากขึ้น อย่างไรก็ตามหากเราจะบอกว่าพื้นที่ใดนับว่าเป็นพื้นที่เมืองนั้นขึ้นอยู่กับข้อกำหนดของแต่ละประเทศ ในประเทศไทยสามารถใช้เขตของเทศบาล หากพื้นที่ใดได้รับการยกระดับการปกครองเป็นรูปแบบเทศบาล หมายความว่าพื้นที่นั้นมีความเป็นเมืองแล้ว พระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ. 2496 ได้กำหนดหลักเกณฑ์ในการพิจารณาจัดตั้งท้องถิ่นใดขึ้นเป็นเทศบาลไว้ 3 ประการ ได้แก่

1. จำนวนของประชากรในท้องถิ่นนั้น
2. ความเจริญทางเศรษฐกิจของท้องถิ่น โดยพิจารณาจากการจัดเก็บรายได้ตามที่กฎหมายกำหนด และงบประมาณรายจ่ายในการดำเนินกิจการของท้องถิ่น
3. ความสำคัญทางการเมืองของท้องถิ่น โดยพิจารณาถึงศักยภาพของท้องถิ่นนั้นว่าจะสามารถพัฒนาความเจริญได้รวดเร็วเพียงน้อยเพียงใด

จากหลักเกณฑ์ดังกล่าวข้างต้น กฎหมายได้กำหนดให้จัดตั้งเทศบาลขึ้นได้ 3 ประเภท ดังนี้

1. **เทศบาลตำบล** กระทรวงมหาดไทยได้กำหนดหลักเกณฑ์การจัดตั้งเทศบาลตำบลไว้อย่างกว้างๆ ดังนี้
  - 1.1. มีรายได้จริงโดยไม่รวมเงินอุดหนุนในปีงบประมาณที่ผ่านมา ตั้งแต่ 12,000,000 บาท ขึ้นไป
  - 1.2. มีประชากรตั้งแต่ 7,000 คนขึ้นไป
  - 1.3. ได้รับความเห็นชอบจากราษฎรในท้องถิ่นนั้น
2. **เทศบาลเมือง** มีหลักเกณฑ์การจัดตั้งดังนี้

- 2.1. เป็นท้องที่มีพลเมืองตั้งแต่ 10,000 คนขึ้นไป
- 2.2. มีรายได้พอแก่การปฏิบัติหน้าที่อันต้องทำตามที่กฎหมายกำหนดไว้
- 2.3. มีพระราชกฤษฎีกายกฐานะเป็นเทศบาลเมือง
3. **เทศบาลนคร** มีหลักเกณฑ์การจัดตั้งดังนี้
  - 3.1. เป็นท้องที่มีพลเมืองตั้งแต่ 50,000 คน ขึ้นไป
  - 3.2. มีรายได้พอแก่การปฏิบัติหน้าที่อันต้องทำตามที่กฎหมายกำหนดไว้
  - 3.3. มีพระราชกฤษฎีกายกฐานะขึ้นเป็นเทศบาลนคร

ทั้งหมดนี้ กล่าวโดยสรุปได้ว่า ความเป็นเมือง เป็นกระบวนการที่ประชากรเปลี่ยนแปลงจากการตั้งถิ่นฐานกระจุกตัวอยู่ร่วมกันของประชากรในระดับที่มีจำนวนน้อยและความหนาแน่นต่ำไปสู่การตั้งถิ่นฐานกระจุกตัวอยู่ร่วมกันของประชากรในระดับที่มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นและมีความหนาแน่นสูงขึ้น ในแง่ของการใช้ที่ดินจะเปลี่ยนจากพื้นที่เกษตรกรรม สู่การใช้ประโยชน์แบบอื่นๆ มากขึ้น เช่น พื้นที่อุตสาหกรรม พื้นที่พาณิชย์กรรม พื้นที่อยู่อาศัย เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ทำให้เมืองมีระบบที่ซับซ้อนทั้งในเชิงสังคมและเชิงเศรษฐกิจ ทั้งนี้สามารถพิจารณาความเป็นเมืองได้จากตัวชี้วัดประชากร ได้ เช่น จำนวนประชากร ความหนาแน่นของประชากร หรือพิจารณามิติอื่นๆ ประกอบด้วย เช่น คุบบทบาทของเมืองนั้น เช่น เป็นเมืองอุตสาหกรรม เมืองการศึกษา หรือพิจารณาจากวิธีการบริหารจัดการว่าอยู่ในรูปแบบใด เช่น อบต. เทศบาล เป็นต้น นอกจากนี้ในมิติทางสังคมก็สามารถพิจารณาได้จากวิถีชีวิตของผู้คนที่เปลี่ยนแปลงไป เช่น จากรวมกลุ่มเป็นอยู่แบบปัจเจก ก็สามารถเป็นตัวชี้วัดความเป็นเมืองได้

2.2.2. การกลายเป็นเมืองในมิติเศรษฐศาสตร์การเมือง (Urban Political Economy)

เมืองคือการกระจุกตัวรวมกันของผู้คน กระจุกตัวรวมกันของเศรษฐกิจสมัยใหม่ ที่ต่างจากชนบท ในแง่หนึ่งเมืองจึงเป็นสถานที่แห่งความหวัง พื้นที่แห่งการเติบโต พื้นที่แห่งโอกาส พื้นที่แห่งความมั่งคั่ง ที่ทำให้ผู้คนหลั่งไหลเข้ามาอยู่ในเมือง ทุกคนควรจะได้ประโยชน์จากความเป็นเมือง แต่สิ่งที่ปรากฏขึ้นตั้งแต่ กลางศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา เมืองเป็นที่อยู่ของคนที่มีความมั่งคั่งมากที่สุด และเต็มไปด้วยกลุ่มคนบางกลุ่มที่ไม่มีความมั่งคั่งนั้น สะท้อนให้เห็นว่ามีกระบวนการบางอย่างที่เกิดขึ้นในเมืองและทำให้คนกลุ่มหนึ่งได้ประโยชน์จากเมือง และคนกลุ่มหนึ่งเสียประโยชน์ สิ่งเหล่านี้คือการศึกษามือเมืองในมิติของเศรษฐศาสตร์การเมือง เป็นการศึกษาเมืองเพื่อทำความเข้าใจปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เกิดขึ้น

การศึกษาเมืองด้วยมุมมองทางเศรษฐศาสตร์การเมือง (Urban Political economy) เริ่มปรากฏแนวคิดวิเคราะห์เรื่องเมืองเป็นรูปร่างในช่วงต้นศตวรรษที่ 1970 ซึ่งเศรษฐศาสตร์การเมืองเป็นแนวคิดที่มีแหล่งกำเนิดมาจากแนวคิดแบบมาร์กซิสม์ เศรษฐศาสตร์การเมืองสนใจว่าอะไรเป็นบ่อเกิดของความมั่งคั่งโดยรวมของผู้คน ปัญหาทางการเมืองเรื่องความไม่เท่าเทียมเชิงอำนาจ พยายามจะวิเคราะห์ว่าคนแต่ละกลุ่มในสังคมเป็นผู้มีอำนาจและผู้ถูกกระทำ ได้มีวิธีการหรือทางเลือกใดในการเข้าถึงทรัพยากรที่มีจำกัด หากเมื่อปรับมาใช้กับเรื่องเมือง เศรษฐศาสตร์การเมืองมองว่าเมืองหรือพื้นที่เมืองคือการปรากฏตัวขึ้นมาในทางกายภาพของอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมืองที่แผ่ตัวเป็นเครือข่ายครอบคลุมสังคมนั้นๆ ซึ่งการมองเมืองแบบนี้เวทียาไม่ได้สนใจที่กล่าวถึงด้านอำนาจเลย ซึ่งอำนาจนี้ได้กระทำต่อพื้นที่ส่วนต่างๆ ของเมืองและผู้คนกลุ่มต่างๆ ภายในเมืองอย่างแตกต่างกันไป เมืองจึงถูกใช้เป็นพื้นที่ของการผลิตซ้ำอำนาจและการสร้างอำนาจขึ้นมาใหม่ และเมืองเป็นพื้นที่แห่งความขัดแย้ง เช่น การสร้างนโยบายของทางภาครัฐที่หลายครั้งไม่ได้สร้างประโยชน์แก่ผู้คนในเมือง แต่ดูเหมือนจะส่งผลดีแก่ภาคธุรกิจมากกว่า จึงมีการวิพากษ์และต่อต้านในสังคม (Orum, 2011, p. 4)

อองรี เลอแอฟวาร์ (Henri Lefebvre) มองว่ากระบวนการเป็นเมืองไม่ได้เกิดจากการขยายตัวของประชากรเพียงอย่างเดียว แต่เกิดจากการกระทำของผู้คนที่ได้ผลิตและทำซ้ำในพื้นที่เมือง โดยพื้นที่เมืองสะท้อนให้เห็นถึงความไม่เท่าเทียมกันทางสังคมและเศรษฐกิจ ความไม่เท่าเทียมเป็นธรรมชาติของพื้นที่เมือง เลอแอฟวาร์ใช้ข้อมูลเชิงลึกหลายอย่าง เพื่อยืนยันว่าเราไม่ควรศึกษาเพียงแค่ความแตกต่างในพื้นที่เมือง แต่ต้องศึกษาวิถีชีวิตที่สังคมถูกสร้างขึ้น เช่น วิถีชีวิตในการทำงาน และวิถีชีวิตทั่วไปในเมือง (Orum, 2011, p. 6) เขาวิเคราะห์ว่า เมืองภายในยุคอุตสาหกรรมย่อมประกอบไปด้วยส่วนที่เป็นแกนกลางหรือศูนย์กลางเมือง (urban core) กับเขตชานเมือง (suburb) แต่นอกจากศูนย์กลางเมืองและเขตชานเมืองนี้แล้วยังต้องมีเครือข่ายของเมือง (urban fabric) เข้าประกอบด้วยเครือข่ายของเมืองคือความเกี่ยวเนื่องเชื่อมโยงระหว่างเมืองต่างๆ ทั้งเก่าและใหม่ที่โยงใยกันอย่างเป็นเอกภาพ นอกจากนี้ เมืองคือสิ่งที่ต้องสัมพันธ์กับสังคมโดยรวม ทั้งในความหมายว่าสัมพันธ์กับองค์ประกอบต่างๆ ของมัน (อาทิ เช่น ชนบท การเกษตร อำนาจในการรุกรานและป้องกันเขตแดน อำนาจการเมือง รัฐ ฯลฯ) และในความหมายว่าสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ของมันอยู่ตลอดเวลา เมืองจะเปลี่ยนไปเมืองสังคมเปลี่ยนไป แต่ความเปลี่ยนแปลงทั้งหลายของเมืองยังคงต้องขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ระหว่างกันของผู้คนและกลุ่มคน ซึ่งเป็นผู้สร้างสังคมเมืองนั้นๆ ขึ้นมาอีกด้วย (Lefebvre, 1996 อ้างใน ไพโรจน์ คงทวีศักดิ์, 2552, pp. 34-35)

นักคิดในยุคหลัง มานูเอล คาสเทลส์ (Manuel Castells) ได้หยิบกรอบการวิเคราะห์แบบมาร์กซิสม์เข้ามาใช้ให้เป็นทางเลือกใหม่ในการอธิบายเมือง คาสเทลส์เสนอให้สนใจมองที่พื้นที่เมือง (urban space) คือ เวทีฐานที่สำคัญของเศรษฐกิจของการจัดระเบียบสังคมที่มีลักษณะเป็นสอง

แ่งมุ่มที่สัมพันธ์กันและมีปฏิสัมพันธ์กัน สองส่วนนี้คือ การสะสมทุนและการขัดแย้งทางชนชั้น ทั้งสองกลุ่มเป็นลักษณะพื้นฐานของการขยายตัวของทุนนิยม การต่อสู้ทางชนชั้นจึงเป็นตัวขับเคลื่อนที่สำคัญของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ชั้นทางสังคมเป็นเพียงพื้นฐานหนึ่งของการรวมตัวกันของคนในเมือง โดยที่ยังมีพื้นฐานอีกหลายประการที่นำไปสู่การรวมตัว เป็นกลุ่มผลประโยชน์ที่ต่อสู้กันเพื่อแสดงให้เห็นถึงความหมาย ความสำคัญทางสัญลักษณ์ที่แสดงลักษณะเฉพาะของเขตคนครนั้นๆ คือผลของการต่อสู้ระหว่างกลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ ที่แข่งขันกันเพื่อควบคุมพื้นที่เมือง ผลประโยชน์ทางการเมืองของ Castells มีความหมายกว้าง ในขณะที่ชั้นทางสังคมอาจจะเป็นปัจจัยหลักปัจจัยหนึ่งในการแบ่งแยกกลุ่มคนที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน คาสเทลส์ ระบุว่า บทบาทที่เป็นเอกเทศของรัฐ ความสัมพันธ์ระหว่างเพศ ขบวนการทางชาติพันธุ์และชาตินิยม รวมไปถึงขบวนการที่อิงตนเองกับการเป็นพลเมืองเหล่านี้คือ ส่วนหนึ่งของพลังหลายๆ อย่างที่เป็นตัวเลือกที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมของนคร (Castells, 1983, p. 291) นอกจากนี้เขายังได้เชื่อมการวิเคราะห์พื้นที่เข้ากับบริบทสาธารณสุขปโภค – สาธารณูปการ ซึ่งหมายถึง “กระบวนการบริโภคนซึ่งมีการจัดองค์การและการจัดการโดยรวมอันเนื่องมาจากขนาดและธรรมชาติของปัญหา ได้แก่ ที่อยู่อาศัย สาธารณูปการ และการให้บริการด้านพักผ่อนหย่อนใจ เข้ามาเป็นหน่วยของการวิเคราะห์ที่มีมุมมองพื้นที่และสังคมในขณะเดียวกัน เขามองว่าสาธารณสุขปโภคและสาธารณูปการต่างๆ ที่รัฐ (รัฐท้องถิ่น) จัดหามาให้ จัดทำขึ้นเพื่อต้องการผลิตซ้ำแรงงานให้มีชีวิตยืนยาวต่อไป และความขัดแย้งระดับเมืองจึงเป็นผลมาจากการเรียกร้องสาธารณสุขปโภคเพิ่มขึ้นในขณะที่เก็บภาษีในอัตราที่ลดลง (Saunders 1986 อ้างใน พิชญ์ พงษ์สวัสดิ์, 2541, p. 84)

สำหรับ เดวิด ฮาร์วีย์ (David Harvey) นักภูมิศาสตร์ชาวอังกฤษ นักคิดที่อิทธิพลผู้สนใจการวิเคราะห์เมืองผ่านมุมมองของมาร์กซิสม์ ฮาร์วีย์เห็นว่าเมืองเป็นทั้งพื้นที่กายภาพและเป็นภาพสะท้อนความสัมพันธ์ทางสังคม เมืองเป็นพื้นที่เต็มไปด้วยความขัดแย้งระหว่างชนชั้น ที่แสดงออกมาในรูปแบบของการเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากที่ดินส่วนต่างๆ ภายในเมือง และจากมุมมองของมาร์กซิสม์ กิจกรรมทางเศรษฐกิจในพื้นที่เมือง ให้ความสำคัญกับการสร้างมูลค่าและใช้ประโยชน์จากที่ดิน ดังนั้นบรรดาผู้กระทำทางสังคม เช่น นักอสังหาริมทรัพย์ นักพัฒนาและนายธนาคาร ใช้ประโยชน์จากมูลค่าของที่ดินโดยการลงทุนและการสร้างกลยุทธ์ นักอสังหาริมทรัพย์และนายธนาคารสร้างกำไรโดยการตั้งราคาที่ดินในเมืองสูงมาก ขณะที่นายทุนก็มีกำไรจากการจ่ายเงินค่าจ้างแรงงานต่ำ นอกจากนี้ฮาร์วีย์ระบุว่าลักษณะของความไม่เท่าเทียมกันในพื้นที่เขตเมืองและพื้นที่ชานเมือง เช่น ความแตกต่างของมูลค่าที่ดิน ทำให้นายทุนหาวิธีเพิ่มมูลค่าของที่ดินทำให้มูลค่าที่ดินชานเมืองสูงขึ้นด้วยการขายแก๊งกำไรและสร้างที่อยู่อาศัย แต่ทั้งนี้พวกเขาก็ยังคงให้ความสนใจในที่ดินในเมือง เพราะยังคงมีราคาที่ดินที่ดีสามารถสร้างและพัฒนาที่อยู่อาศัยใหม่ สร้างความสนใจให้ทั้งวัยทำงานและวัยสูงอายุที่มีฐานะได้เป็นอย่างดี (Orum, 2011, p. 6)

3161430581

CD :Thesis 5985265229 thesis / rev: 04082562 16:33:09 / seq: 7

Flanagan (1993) สรุปว่า การศึกษาเมืองในมิติเศรษฐศาสตร์การเมืองนั้น เมืองเป็นพื้นที่ของการต่อสู้ระหว่างชนชั้นและความขัดแย้งทางชนชั้น เมืองเป็นพื้นที่แห่งการสะสมทุนและการหมุนเวียนทุน การต่อสู้ระหว่างชนชั้นภายในเมืองอาจแสดงตัวออกมาในรูปของการแข่งขันในการเข้าถึงการใช้ประโยชน์จากที่ดินส่วนต่างๆ ภายในเมือง การใช้เครือข่ายความสัมพันธ์ทางอำนาจที่มีอยู่มาควบคุมการกำหนดราคาที่ดินเพื่อกีดกันการใช้ประโยชน์โดยคนกลุ่มอื่น การขบเคี้ยวต่อรองกันเพื่อเข้าถึงบริการสาธารณะ การบริหารด้านสุขภาพและสุขภาวะ นำไปสู่คำถามใหญ่ๆ ว่า นโยบายของฝ่ายรัฐและอำนาจทางเศรษฐกิจได้ผลักดันเข้าหากันอย่างไรในการผลิตสร้างสภาพแวดล้อมแบบเมืองที่ได้เอื้อประโยชน์ให้ประชากรเมืองบางกลุ่มและนำความเสียหายมาให้แก่ประชากรเมืองกลุ่มอื่นๆ เป็นผลทำให้ปฏิกริยาตอบสนองของผู้คนชาวเมืองที่มีลักษณะเฉพาะพิเศษในรูปแบบต่างๆ ฉะนั้น การศึกษาเมืองต้องสนใจบทบาทของของรัฐ นโยบายสาธารณะ ประวัติศาสตร์ระดับท้องถิ่นที่มีลักษณะเฉพาะตัวของเมืองนั้นๆ ด้วย (Flanagan, 1993, pp. 83-84)

2.2.3. แนวคิดพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท (Peri – Urban Area)

ใน พ.ศ. 2551 เป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ ที่จำนวนคนที่อาศัยอยู่ในเขตเมืองสูงกว่าประชากรที่อยู่อาศัยในชนบท เป็นปรากฏการณ์การขยายตัวของเมืองที่เกิดขึ้นทั่วโลก สถาบันทรัพยากรโลก คาดว่าใน พ.ศ. 2568 ประชากรในแอฟริกาและเอเชียกว่า 50% จะอาศัยอยู่ในเขตเมือง ในอเมริกากลางและอเมริกาใต้จะมีประชาชนอาศัยในเมืองระหว่าง 75 ถึง 85% ทั้งนี้ ความเป็นเมืองที่เติบโตขึ้น ไม่ได้กระจุกอยู่เพียงแค่ศูนย์กลางใหญ่ของประเทศ ซึ่งตั้งแต่ในช่วงทศวรรษที่ 1940 เป็นต้นมา พื้นที่บริเวณที่ได้รับการขยายตัวจากเมืองนั้นได้รับความสนใจจากสาขาวิชาต่างๆ มากขึ้น เพราะเมืองได้ขยายตัวออกจากศูนย์กลางไปยังพื้นที่ข้างเคียง เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว พื้นที่ขอบเมืองเช่นนี้ไม่ได้เป็นเพียงแค่ชานเมือง (Suburban) ที่เกิดจากการขยายตัวของเมืองเท่านั้น แต่เป็นพื้นที่ลักษณะเฉพาะที่เกิดการปะทะกันระหว่างความเป็นเมืองและความเป็นชนบท ซึ่งทำให้เกิดพื้นที่ที่เรียกว่า Peri – Urban “พื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท”

นิยามของพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท

นิยามของพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท (Peri – Urban) นั้นไม่สามารถมีนิยามที่ใช้กันสากล มีนิยามที่ค่อนข้างหลากหลาย ความหมายหรือนิยามของพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบทขึ้นอยู่กับลักษณะความพิเศษของแต่ละภูมิภาค แต่ส่วนใหญ่ใช้อธิบายพื้นที่มีลักษณะแบบใหม่ ที่อยู่บริเวณชายขอบของเมืองและมักจะเกิดขึ้นในประเทศกำลังพัฒนา

พื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท เป็นพื้นที่ที่เกิดจากการขยายตัวของเมืองอย่างไม่เป็นระเบียบ (urban sprawl) เป็นกระบวนการที่กระจายตัวความหนาแน่นของการพัฒนาเมือง ไปกระทบกับพื้นที่ชนบท โดยรอบของเมือง เกิดการเชื่อมโยงสัมพันธ์กันทางเศรษฐกิจ และสังคมระหว่างกัน (Mancebo, 2008, p. 1) พื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบทเป็นผลผลิตของปฏิสัมพันธ์ทางสังคมหรือพลวัตของสังคมในการพัฒนาเมือง บริเวณพื้นที่นี้จะเกิดการเปลี่ยนแปลงมากที่สุดทั้งในด้านกายภาพ การใช้ที่ดิน และกิจกรรมทางเศรษฐกิจ

พื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบทเป็นพื้นที่ผสมผสาน (mixed land use) มีพลวัตการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่และโครงสร้าง ในการเปลี่ยนแปลงเชิงพื้นที่คือมีพื้นที่มีลักษณะการใช้ที่ดินที่สะท้อนถึงความเป็นเมืองอย่างเต็มที่และอีกส่วนหนึ่งคือยังมีการใช้ประโยชน์ที่ดินทางการเกษตรมากพอๆ กับพื้นที่เมือง การเปลี่ยนแปลงของพื้นที่เข้าสู่ความเป็นเมืองเป็นเพราะมีการขยายตัวของเมืองจากบริเวณอื่นรุกเข้ามา (Adell, 1999, p. 8) ความต้องการที่ดิน โอกาสทางเศรษฐกิจ ทำให้การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมของพื้นที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว (Rakodi, 1998, p. 3)

พื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท เป็นพื้นที่ที่มีลักษณะผสมผสานที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว มีลักษณะเฉพาะ มีคุณสมบัติบางอย่างคล้ายกับชนบทและคล้ายกับเมือง แต่ไม่เป็นอย่างใดอย่างหนึ่งอย่างเต็มตัว แม้จะมีความเป็นชนบทในพื้นที่ แต่พื้นที่ลักษณะนี้ขาดคุณลักษณะบางอย่างของความเป็นชนบท เช่น ขาดความอุดมสมบูรณ์ของดิน เกษตรกรรมในพื้นที่เหลือน้อย เป็นต้น ในขณะที่เดียวกันพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบทนี้ได้ขาดคุณสมบัติของการเป็นเมืองด้วย เช่น มีจำนวนประชากรไม่หนาแน่นมาก ในบางครั้งขาดการบริการขั้นพื้นฐานด้วย (laquinta ,2001 อ้างถึงใน (laquinta ,2001 อ้างถึงใน Allen, 2003, p. 136) พื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบทเป็นพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับการเติบโตและการขยายตัวของเมือง การกำหนดขอบเขตที่ถาวรของพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบททำได้ยาก และในเวลาเดียวกัน ผลประโยชน์ของกลุ่มเศรษฐกิจสังคม ในพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบทเปลี่ยนอยู่ตลอดเวลา (Narain and nischal,2007 อ้างถึงใน Adam, 2014, p. 15)

พื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบทเป็นการเปลี่ยนที่ดินเกษตรกรรมชนบทไปสู่พื้นที่การก่อสร้าง อสังหาริมทรัพย์และเปลี่ยนรูปแบบการเป็นเจ้าของ พื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบทเปลี่ยนจากโครงสร้างเศรษฐกิจ จาก พื้นฐานเกษตรชนบทไปเป็นพื้นฐานเศรษฐกิจแบบเมือง คือ ค้าขายและบริการ กระบวนการเปลี่ยนจากการตั้งถิ่นฐานแบบชนไปสู่การตั้งถิ่นฐานแบบเมือง (Adam, 2014, p. 15)

พื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท เป็นเขตหรือพื้นที่ (Space) ระหว่างเมืองกับชนบทชนเมืองเป็นพื้นที่ซึ่งมีลักษณะที่แตกต่างออกไป ซึ่งมีส่วนหนึ่งที่คล้ายการเติบโตของเมือง อีกส่วนหนึ่งยังคงเป็นชนบทเป็นพื้นที่เมืองพัฒนาอย่างรวดเร็วรุนแรงกว่าส่วนอื่น รุกเข้าไปในชนบท เป็นสาเหตุของรูปแบบการใช้ที่ดินไม่ต่อเนื่องกัน มีความหลากหลาย หมู่บ้านเก่า ย่านพักอาศัยใหม่ที่ขยายตัวกว้าง การค้า

อุตสาหกรรม บริการของคนเมือง และการใช้ที่ดินทำการเพาะปลูกอย่างเข้มข้น เหล่านี้ทำให้มันเป็นคุณภาพที่แตกต่างกันออกไป สามารถสรุปคุณลักษณะของเขตชนบทได้ดังนี้

- มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการครองครองที่ดินอย่างไม่ลดละ
- พุงนาเนินขนาดเล็ก
- การเพาะปลูกเป็นไปอย่างหนาแน่นเข้มข้น
- ประชากรเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ และมีความหนาแน่นปานกลางถึงต่ำ
- ย่านพักอาศัยขยายตัวอย่างรวดเร็ว
- การจัดเตรียมการบริการสาธารณะ สาธารณูปโภคไม่พร้อม
- สิ่งปลูกสร้างทั่วไปมีลักษณะธรรมดา

อาจกล่าวได้ว่า ในเขตชานเมืองนั้นเป็นเขตเปลี่ยนแปลงระหว่างชนบทกับเมือง เป็นเขตที่สามารถเปลี่ยนมาเป็นภาวะแบบเมืองได้ง่าย เพราะภาวะเดิมจากชนบทจะมีลักษณะเป็นพื้นที่เกษตรกรรม และความว่างเปล่ามีสิ่งก่อสร้างน้อย ทำให้โอกาสการพัฒนาเป็นเมืองมีง่ายกว่าที่จะไปแทรกตัวในส่วนกลางของเมือง นอกจากนี้ เขตชานเมืองยังมีความแตกต่างกับบริเวณอื่นในแง่ที่ว่า มีพื้นที่ให้เลือกมากกว่าในเขตอื่นๆ ของเมือง ทั้งยังมีความเหมาะสมทางสภาวะแวดล้อมธรรมชาติ เช่น สภาพภูมิอากาศ ความสะอาดบริสุทธิ์ของสิ่งแวดล้อม เป็นต้น (Harold Carter 1975 : 289 ฌ็องนันทน์ โรจนบุรานนท์, 2545)

นอกจากนี้ (ฌ็องนันทน์ โรจนบุรานนท์, 2545) ได้สรุปแล้วพื้นที่ชานเมือง เป็นบริเวณที่อยู่รอบนอกของเมืองที่มีปัจจัยก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในพื้นที่ชานเมือง ดังนี้

- ที่ตั้งของเขตชานเมืองจะเป็นเขตติดต่อกับเมืองกับชนบท เป็นเขตที่สามารถเปลี่ยนมาเป็นภาวะแบบเมืองได้ง่าย เพราะภาวะเดิมของชนบทจะเป็นเกษตรกรรม
- ราคาที่ดิน ที่เพิ่มสูงขึ้น เนื่องจากยังคงมีพื้นที่ว่าง มีสิ่งก่อสร้างน้อยทำให้โอกาสในการพัฒนาเป็นเมืองมีง่ายกว่าที่จะไปแทรกตัวในส่วนกลางของเมือง จึงดึงดูดให้นักพัฒนาที่ดินซื้อเก็บได้เพื่อเก็งกำไร การพัฒนาที่เกิดขึ้นจึงเป็นการพัฒนาในลักษณะที่เน้นผลประโยชน์เชิงเศรษฐกิจมากกว่าผลประโยชน์จากการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตรกรรม
- เป็นพื้นที่ที่ยังไม่มีข้อกฎหมายหรือข้อกำหนดใดสามารถนำมาใช้ควบคุมได้ชัดเจน
- การคมนาคมที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาของภาครัฐ โดยเฉพาะถนนทำให้การเข้าถึงพื้นที่ชานเมืองมีความสะดวกคล่องตัว การเดินทางเข้าและออกจากพื้นที่จึงเป็นไปอย่างรวดเร็ว

- การปรับปรุงและขยายโครงข่ายของระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ เพื่อสนองตอบต่อความต้องการของประชาชน ทำให้มีความสะดวกในการเข้าถึงบริการต่างๆ ที่เหมาะสมต่อการตั้งถิ่นฐานในรูปแบบต่างๆ

กล่าวโดยสรุป นิยามของพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบทในการใช้อธิบายของแต่ละแห่งของแต่ละภูมิภาค ไม่สามารถนิยามที่เป็นสากลได้ เนื่องจากขึ้นอยู่กับเงื่อนไขทั้งทางกายภาพและเงื่อนไขเฉพาะของตัวละครต่างๆ ในแต่ละเมือง แต่ทั้งนี้ จุดร่วมอย่างหนึ่งของพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท คือ การกลายเป็นเมืองในพื้นที่รอยต่อระหว่างเขตเมืองและชนบท เป็นการปะทะกันระหว่างความเป็นเมืองและความเป็นชนบท ทำให้เกิดลักษณะสำคัญของการใช้ที่ดิน คือมีพื้นที่ผสมผสาน (mixed land use) ระหว่างเกษตรกรรมและการใช้ที่ดินนอกภาคเกษตรกรรม ปัจจัยสำคัญเกิดจากการกลายเป็นเมืองอย่างรวดเร็วที่ขยายตัวออกอย่างไม่เป็นระเบียบ (Urban Sprawl) พร้อมกับนโยบายและการแทรกแซงจากภาครัฐ และการกระทำของผู้เล่นอื่นๆ ที่เข้ามา “เล่น” ในพื้นที่ ผลที่ตามมาเป็นได้ทั้งแต่บวกที่ทำให้พื้นที่ก้าวเข้าสู่ความเจริญ แต่สำคัญก็คือผลในแง่ลบ คือการกลายเป็นพื้นที่ที่มีความเหลื่อมล้ำ และมีลักษณะเปียดเปียดซึ่งกันและกัน คือ การเจริญของเมืองที่เข้ามาอาจจะกระทบกับผู้คนดั้งเดิมที่ดำเนินชีวิตแบบเกษตรกรรมนั่นเอง

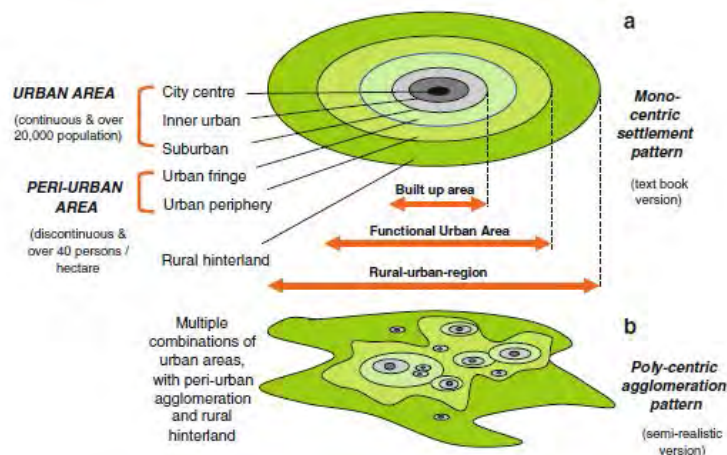
ตำแหน่งของพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท

องค์กร PEER ภายใต้โครงการ PLUREL ได้ศึกษาวิจัยลักษณะพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบททั่วยุโรป ได้สรุปบทเรียนของพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบทว่าเป็นพื้นที่การเปลี่ยนแปลงระหว่างเขตเมืองและชนบท พื้นที่ดังกล่าวจะเกิดรอบศูนย์กลางเมืองใหญ่ มีลักษณะการตั้งถิ่นฐานอย่างกระจัดกระจาย สาเหตุหลักที่ทำให้เกิดพื้นที่ลักษณะนี้เป็นเพราะการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและเป็นพื้นที่รองรับการปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจใหม่ PLUREL ได้สรุปความเข้าใจลักษณะการขยายตัวของเมืองในยุโรป มีลักษณะพื้นที่ประกอบด้วย 6 แบบ (Kjell Nilsson, 2013, pp. 17-19) คือ

- ศูนย์กลางเมือง จะประกอบด้วยย่านธุรกิจ หรือศูนย์ราชการบริหารเมือง
- เขตเมืองชั้นใน เป็นพื้นที่ที่มีความหนาแน่นสูง จากการพัฒนาของเมืองนั้นๆ (พื้นที่สร้างขึ้น)
- เขตชานเมือง พื้นที่ที่มีความหนาแน่นน้อยกว่าในเขตเมืองด้านใน โดยเป็นพื้นที่ที่ได้รับการขยายตัวจากเขตเมืองชั้นใน ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ของที่อยู่อาศัย
- รอยต่อเขตเมือง พื้นที่ตามแนวขอบของเมือง อาจจะไม่ได้อยู่ในการดูแลของเมือง พื้นที่นี้มีลักษณะความหนาแน่นต่ำเช่นเดียวกับเขตชานเมือง เป็นพื้นที่ที่อยู่อาศัยที่กระจัดกระจายไม่เป็นระเบียบ เป็นศูนย์การขนส่งที่เชื่อมกับเมือง และยังมีพื้นที่สีเขียวขนาดใหญ่อยู่

- เขตรอบนอกเมือง พื้นที่หลักที่ได้รับการพัฒนา มีประชากรไม่หนาแน่นมาก เป็นที่ตั้งของโรงงานอุตสาหกรรมและมีการใช้ประโยชน์ที่ดินหลากหลายรูปแบบ
- เขตชนบท อยู่นอกเมือง ชานเมือง หรือนอกเขตนอกเมืองที่ไม่มีความเป็นเมืองอยู่ในพื้นที่ ยังมีกิจกรรมทางเศรษฐกิจหลัก คือ เกษตรกรรม

แผนภาพที่ 2.2.1 ลักษณะพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบทของ PLURAL

(ที่มา : โครงการ PLURAL อ้างใน Kjell Nilsson (2013))

จากภาพจะเห็นได้ว่าพื้นที่ในยุโรปจะประกอบด้วย 6 รูปแบบพื้นที่ ทั้งนี้ 3 รูปแบบแรกเป็นพื้นที่ของความเป็นเมือง ส่วนพื้นที่ที่ 4-5 คือเขตรอยต่อของเมือง และเขตรอบนอกเมือง เป็นพื้นที่ลักษณะ “กึ่งเมืองกึ่งชนบท” (Peri – Urban) ในขณะที่พื้นที่ที่ 6 คือพื้นที่ชนบท

พื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบทในเอเชีย : ภาคมหานครที่ขยายออกไป Mega – urban Region

McGee (1991) (อ้างใน ดารณี ถวิลพิพัฒน์กุล, 2539, p. 61) วิจัยการกระบวนการพัฒนาเมืองในเอเชีย นอกจากเมืองโตเดี่ยวขนาดใหญ่ สิ่งที่พบ คือ เอเชียกำลังจะมีปรากฏการณ์ภาคมหานครที่ขยายตัวออกไป คือการเกิดขึ้นของบริเวณที่มีการปะทะสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและสังคม ระหว่างเมืองใหญ่และพื้นที่โดยรอบเมืองนั้น ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นเมืองหลวง McGee (1991) เรียกพื้นที่ดังกล่าวว่าเป็นภาคมหานครที่ขยายออกไป (Extended Metropolitan Region หรือ Mega-urban Region) ภาคมหานครที่ขยายออกไป คือ พื้นที่ที่กำลังจะเป็นเมืองเหล่านี้ส่วนมากจะอยู่ติดกันหรืออยู่ระหว่าง

เมืองใหญ่ มีลักษณะของการมีปฏิสัมพันธ์กันอย่างเข้มข้นระหว่างเมืองกับชนบท มีการผสมผสานระหว่างกิจกรรมเกษตรและไม่ใช้เกษตร ไม่มีความชัดเจนการแบ่งแยกระหว่างพื้นที่เมืองและพื้นที่ชนบท แต่เป็นพื้นที่ที่เป็นทั้งสองแบบทั้งเมืองและชนบท (ดารณี ถวิลพิพัฒน์กุล, 2539, p. 62)

ภาคมหานครที่ขยายออกไป เป็นการรวมเอาเมืองใหญ่ 2 เมืองเข้าด้วยกัน เชื่อมโยงกันด้วยเส้นทางคมนาคมที่มีประสิทธิภาพ McGee (1991) เน้นว่ารูปแบบของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในลักษณะนี้ ไม่ใช่จะจะใช้ได้ทุกๆ ไป จะต้องมีสถานการณ์ที่มีเมืองศูนย์กลางหนึ่งหรือสองเมืองตั้งอยู่ในพื้นที่ชนบทที่มีการตั้งถิ่นฐานอย่างหนาแน่น นอกจากนี้การเกิด Mega-urban Region นี้ยังต้องเป็นผลมาจากนโยบายของภาคเอกชนและภาครัฐบาล รูปแบบของการเติบโตทางเศรษฐกิจ และบทบาทของเมืองนั้นในการติดต่อระหว่างประเทศ (ดารณี ถวิลพิพัฒน์กุล, 2539, p. 62) ลักษณะของพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท

ลักษณะประเด็นสำคัญในพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท (ดารณี ถวิลพิพัฒน์กุล, 2539, pp. 65-67)

ลักษณะทางกายภาพ

1. การใช้ที่ดินหลากหลายมีการผสมปนเปของการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตร อุตสาหกรรมพื้นบ้าน นิคมอุตสาหกรรม การพัฒนาในเขตชานเมือง และการใช้ที่ดินประเภทอื่นๆ ไปพร้อมๆ กัน การผสมปนเปดังกล่าวมีทั้งผลบวกและผลลบ ผลผลิตทางเกษตรโดยอย่างยิ่งพืชผลที่ใช้ในอุตสาหกรรมมีตลาดรองรับทันที แต่ของเสียจากอุตสาหกรรมก็ทำให้พื้นที่การเกษตรเสียหายและเกิดมลพิษได้ โดยภาพรวมแล้วภาคเหล่านี้มีการใช้ประโยชน์ที่ดินทางเศรษฐกิจมากกว่าภาคมหานครที่ขยายออกไปของประเทศสหรัฐอเมริกา (ซึ่งจะมีพื้นที่ที่เป็นป่าละเมาะ และบริเวณนั้นทนการไถด้วย) ในส่วนที่ขยายออกไปของมหานคร หรือ Desakota Zone ในเอเชีย ความกดดันทางด้านประชากรได้สร้างให้เกิดอุปสงค์อย่างมากต่อที่ว่างที่มีอยู่
2. ภาคเหล่านี้มักจะมีโครงสร้างพื้นฐานที่ดี ซึ่งอาจจะเป็นคลองหรือถนนที่ได้รับการพัฒนาอย่างดี ทำให้เกิดการเคลื่อนไหวของสินค้าและทางเศรษฐกิจ อีกทั้งมีการเชื่อมโยงกับพื้นที่ข้างเคียงด้วยโครงสร้างพื้นฐาน ภาคเหล่านี้มีสภาพแวดล้อมที่ประสานสัมพันธ์กันอย่างสูง (highly integrated “transactive”) ในรูปของการเคลื่อนไหวของคนและสินค้า โดยมีโครงข่ายการคมนาคมของถนนและคลองเป็นตัวการสำคัญ การพัฒนาทางเทคโนโลยีของการขนส่งระดับกลางตั้งแต่ทศวรรษ 1950 เป็นตัวเร่งที่สำคัญของกระบวนการนี้

ลักษณะทางสังคม

ลักษณะประเด็นสำคัญในพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท McGee (1991) (ดารณี ถวิลพิพัฒน์กุล, 2539, pp. 65-67) ซึ่งให้เห็นว่า ถึงแม้จะมีความแตกต่างในรูปแบบของ Desakota Region หรือ

Mega-urban Region ประเภทต่างๆ แต่ลักษณะของพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท หรือ Mega-urban Region มีลักษณะเหมือนๆ กันคือ

1. คนทำหลายอาชีพในหนึ่งครอบครัว ส่วนใหญ่ ทำเกษตรกรรมและเป็นแรงงาน ในช่วงเวลานอกฤดูเพาะปลูกประชากรจำนวนมากเหล่านี้ต้องหางานนอกภาคเกษตรทำ เนื่องจากที่นามีขนาดเล็กเกินกว่าที่จะทำให้เกิดรายได้พอเลี้ยงครอบครัวตลอดปี ดังนั้น จึงอาจพูดได้ว่าแรงงานในพื้นที่ปลูกข้าวเหล่านี้ได้รับการเตรียมตัว “ทางวัฒนธรรม” ที่จะใช้แรงงานทำกิจกรรมนอกภาคเกษตรใหม่ๆ หลายๆ รูปแบบ มีการเพิ่มของกิจกรรมนอกภาคเกษตรในพื้นที่ กิจกรรมนอกภาคเกษตรเหล่านี้มีหลากหลาย รวมถึงการค้าขาย การขนส่ง และอุตสาหกรรม การเพิ่มขึ้นของกิจกรรมนอกภาคเกษตรนี้ มีลักษณะเป็นการผสมกันของกิจกรรมโดยสมาชิกในครัวเรือนเดียวกัน เช่น สมาชิกคนที่หนึ่งอาจจะเดินทางไปทำงานเป็นเสมียนในเมืองตอนเช้าแล้วกลับมาบ้านในชนบทตอนเย็น คนที่สองทำนา คนที่สามทำอุตสาหกรรม และคนที่สี่ได้ทำการค้าขายปลีกใน Mega-urban Region การผสมปนเปกันนี้ทำให้เกิดสถานการณ์ที่ทำให้ความเชื่อมโยงทางเศรษฐกิจมีความสำคัญพอๆ กับการที่เมืองใหญ่ดึงดูดพื้นที่โดยรอบให้อยู่ภายใต้อิทธิพลของมันเหมือนกัน
2. มีประชากรจำนวนมากที่ทำการปลูกข้าวในลักษณะที่เป็นเจ้าของที่ดินรายเล็ก และติดต่อกันโดยเส้นทางคมนาคมที่เข้าถึงได้
3. มีความคล่องตัว และการเคลื่อนไหวของประชากรอย่างเต็มที่ การมีอยู่ของการขนส่งที่ค่อนข้างถูก เช่น รถจักรยานยนต์สองจังหวัด รถเมล์ และรถบรรทุก เอื้อให้มีการเคลื่อนที่ที่ค่อนข้างเร็วในระยะทางไกลๆ กว่าที่เคยเป็นมาแต่ก่อน ดังนั้นภาคเหล่านี้ไม่เพียงแต่มีการเดินทางไปกลับสู่เมืองที่ใหญ่กว่า แต่ยังมี การเคลื่อนไหวของคนและสิ่งของอย่างหนาแน่นภายใต้ภาค หรือพื้นที่ของ Mega-urban Region ด้วย
4. มีการเพิ่มขึ้นของการมีส่วนร่วมของแรงงานนอกภาคเกษตรที่เป็นสตรี ส่วนหนึ่งเนื่องมาจากมีอุปสงค์ต่อแรงงานสตรีในภาคอุตสาหกรรม บริการทำงานบ้าน และกิจกรรมอื่นๆ และยังมี ส่วนเกี่ยวข้องอย่างมากกับการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการผลิตทางเกษตรในพื้นที่ Mega-urban Region โดยทั่วไป การผลิตทางการเกษตรแสดงให้เห็นการเปลี่ยนจากการปลูกพืชชนิดเดียวไปสู่ความหลากหลาย เช่น มีการทำปศุสัตว์ สวนครัว และสวนผลไม้ เพื่อการบริโภคภายในประเทศและส่งออกต่างประเทศ
5. มีลักษณะที่เป็นภาคที่ไม่ชัดเจน หรือมองไม่เห็น จากการมองของเจ้าหน้าที่รัฐ กฎข้อบังคับที่ใช้กับเมืองอาจจะนำมาใช้ไม่ได้กับพื้นที่ชนบทเหล่านี้ และเป็นการยากที่รัฐจะบังคับใช้กฎหมายนี้ถึงแม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจของภาคอย่างรวดเร็วเกิดขึ้นก็ตาม

ปัจจัยที่ทำให้เกิดพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท

ปัจจัยที่ทำให้เกิดพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท สามารถใช้กรอบการวิเคราะห์ปัจจัยได้หลายแนวคิด

1. แนวคิดเกี่ยวกับปัจจัยดูดและปัจจัยผลักดัน

Lee (อ้างในสายสุตา พาน้อย, 2553, p. 10) ที่ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับปัจจัย ดึงดูดและปัจจัยผลักดัน (Pull and Push Theory) ขึ้นมาเพื่ออธิบายกับการย้ายถิ่นของประชากร มีปัจจัย คือ

- **ปัจจัยผลัก** ปัจจัยทั้งหลายที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ต้นทาง (Origin) มีสาเหตุมาจากการ “ผลัก” อันเกี่ยวข้องกับการย้ายถิ่นออกจากถิ่นที่อยู่เดิมหรือถิ่นต้นทาง เนื่องจากความล้มเหลวใน การประกอบอาชีพ เช่น เกษตรกรขาดแคลนน้ำและอุปกรณ์อื่น ๆ ในการทำการเกษตรทำให้ต้อง ย้ายออกจากชนบทเข้าสู่เมือง
- **ปัจจัยดูด** ปัจจัยทั้งหลายที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ปลายทาง (Destination) มีสาเหตุมาจากการ “ดึง” ซึ่งจะเกี่ยวข้องกับการย้ายเข้าในลักษณะที่ดึงดูดใจให้ประชากรย้ายเข้าไปยังถิ่นที่อยู่ใหม่ เช่น โอกาสในการแสวงหางานทำที่ดีกว่า (Better Job Opportunity) ค่าจ้างและความทันสมัยของพื้นที่ปลายทาง

งานศึกษาในพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบทต่างประเทศ ก็เลือกวิเคราะห์ปัจจัยการเกิดแบบปัจจัยดูดและปัจจัยผลัก เช่น งานศึกษาพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบทในประเทศกำลังพัฒนา ศึกษาเมืองแอฟริกา (Adam, 2014) พบว่า พื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบทส่วนใหญ่ในแอฟริกาเป็นผลมาจากปัจจัยผลัก คือ ความคาดหวังต่อชีวิตที่ดีในเมือง คนชนบทต้องการย้ายเข้ามาในเมืองเนื่องจากพื้นที่ที่ชนบทที่อาศัยอยู่นั้นไม่ได้รับการพัฒนา สภาพแวดล้อมไม่เอื้อให้เกิดการหารายได้มากขึ้น จึงมีความคาดหวังว่าการอพยพย้ายถิ่นเข้ามาในเมืองจะช่วยให้คุณภาพชีวิตของตนเองดีขึ้น ในอีกด้านหนึ่งก็เกิดจาก ปัจจัยดูด คือ มีการเปลี่ยนแปลงทางสถาบัน นโยบายหรือกฎระเบียบต่างๆ ที่สถาบันต่างๆ ได้ปรับ เปลี่ยน และนำไปปฏิบัติส่งผลให้เกิดการเอื้อให้เกิดการดึงดูดของผู้คนให้เข้ามาในพื้นที่ เช่น กฎหมายการใช้ที่ดิน นโยบายส่งเสริมบ้านจัดสรรและการลงทุนอุตสาหกรรม การปฏิรูปที่ดินและการใช้พันธุ์ข้าวที่ให้ผลผลิตสูงก็เป็นสิ่งสำคัญในกระบวนการนี้ นอกจากนี้ ความพยายามนี้ประสบความสำเร็จ เมื่อมีการปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐานทางกายภาพประกอบกันไปด้วย รัฐบาลได้ลงทุนสร้างความเชื่อมโยงทางการคมนาคมขนส่งหลักๆ เช่น ทางหลวง (Freeway) รถไฟฟ้า การจัดให้มีไฟฟ้าใช้ และการชลประทาน การใช้เครื่องจักรกลมากขึ้น (Adam, 2014, p. 20)

2. แนวคิดที่มองแบบปัจจัยแรงบุกและปัจจัยแรงต้าน (Invasion & Resistant Force)

พื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท ก่อนที่จะกลายเป็นพื้นที่เมือง (Urbanization) พื้นที่เดิมจะมีลักษณะเป็นพื้นที่โล่งว่าง บางแห่งเป็นพื้นที่เกษตรกรรม หรือพื้นที่สีเขียวของเมือง โดยปัจจัยที่มีผล

ต่อการพัฒนาแบบกระจัดกระจายในพื้นที่รอบเมืองกลายเป็นเมือง เป็นเพราะด้วยการขยายตัวของพื้นที่เมืองใหญ่ และการพัฒนาพื้นที่ชนบทโดยรอบให้เป็นพื้นที่เมือง พิจารณาเป็นสองลักษณะของแรงกระทำ (สุวัฒนา ธาดานิติ, 2549, p. 11) ที่มีผลต่อพื้นที่ชานเมืองหรืออีกนัยหนึ่ง คือ พื้นที่เกษตรกรรมที่เป็นพื้นที่สีเขียวในอดีต ปัจจัยทั้งสองลักษณะ ได้แก่

2.1. ปัจจัยแรงบุก (Invasion Force) เป็นปัจจัยที่ผลักดันการพัฒนาในพื้นที่ชานเมืองให้เป็นพื้นที่เมือง มีปัจจัย

- **ปัจจัยด้านการคมนาคม** มีการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ทั้งทางด้านสาธารณูปโภค ได้แก่ ถนน เมื่อพื้นที่นั้นๆ มีการสร้างถนนจะเกิดการพัฒนาด้านตลอดแนวถนน และถนนเป็นปัจจัยซึ่งนำการพัฒนาที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว หากพื้นที่นั้นพร้อมไปด้วยความสะดวกทางด้านไฟฟ้า น้ำประปา บริเวณดังกล่าวจัดเป็นความเจริญของพื้นที่เมือง นอกจากนี้ บริการทางด้านสาธารณูปการ เป็นปัจจัยเสริมให้เกิดการพัฒนา ทำให้เกิดความสะดวกรวดเร็วในการเดินทาง เกิดการดึงดูดผู้คนที่มีรายได้เข้าไปอาศัยอยู่มากยิ่งขึ้น
- **นักพัฒนา (Developers)** เป็นผู้ลงทุนที่จะกว้านซื้อที่ดิน ที่มีโครงการสร้างถนนผ่านพื้นที่นั้นๆ อีกทั้งยังเก็บกักพื้นที่เพื่อเก็งกำไร ลักษณะของนักพัฒนาอยู่ในธุรกิจภาคเอกชน ได้แก่ ธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ จัดสรรที่ดิน ฯลฯ การออกแบบและจัดทำที่ดิน หรือที่อยู่อาศัยในพื้นที่ให้ประชาชนมีทางเลือกในการได้พื้นที่อยู่อาศัยเพิ่มมากขึ้น และมีราคาสมควรกับรายได้ของกลุ่มคนฐานะปานกลางที่จะสามารถซื้อ หรือครอบครองเป็นเจ้าของได้
- **มาตรการควบคุมพื้นที่ของรัฐบาล** มาตรการที่กล่าวบางมาตรการมีลักษณะที่ไม่ชัดเจน และส่วนใหญ่มักประกอบกับนโยบายสนับสนุนในการพัฒนาพื้นที่จากรัฐบาลที่สนับสนุนให้มีการก่อสร้างโรงงานอุตสาหกรรม บริเวณพื้นที่ชานเมืองจนเกิดเป็นย่านอุตสาหกรรม เกิดการจ้างงาน และเกิดเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยในบริเวณเขตอุตสาหกรรมตามมา ซึ่งเปิดโอกาสให้กับนักพัฒนาที่ฉวยโอกาส ใช้ช่องว่างทางกฎหมายพัฒนาพื้นที่ ให้มีลักษณะตามที่นักพัฒนาต้องการ โดยปราศจากการควบคุมดูแลจากภาครัฐ ที่จะต้องเป็นไปอย่างถูกต้องและเหมาะสม

ทั้งนี้แรงบุกมีผลอย่างมากเมื่อจำนวนประชากรเพิ่มขึ้น ความหนาแน่นประชากรมีสูงในเขตพื้นที่เมือง ดังนั้นความต้องการพื้นที่ (Spatial Demand) โดยเฉพาะพื้นที่ชนบทชานเมืองเป็นพื้นที่ที่

ถูกต้องอย่างสูง เพื่อนำมาจัดสร้างที่อยู่อาศัย จากข้อจำกัดของพื้นที่ในเขตเมืองที่มีจำนวนจำกัดและมีราคาที่สูงมาก จึงเกิดความต้องการพื้นที่ชนบทชานเมือง ที่มีราคาต่ำกว่าและมีพื้นที่อีกเป็นจำนวนมากพอที่พัฒนาได้ และผลมีอย่างหนึ่งที่เสริมความหนาแน่นของประชากร คือ ปัจจัยทางด้านการเดินทางไปกลับ การเดินทางไปกลับระหว่างบ้านกับที่ทำงาน (Commuter) โดยอาศัยผลจากความสะดวกรวดเร็วของการคมนาคมในการเข้ามาทำงานและอาศัยบริการต่างๆ ภายในเมือง และเดินทางกลับออกไปในตอนเย็น ทำให้เกิดการอพยพโยกย้ายถิ่นฐานของประชาชนออกไปอยู่อาศัยในพื้นที่เขตชานเมืองมากยิ่งขึ้น

2.2. **ปัจจัยแรงต้าน (Resistant Force)** เป็นปัจจัยที่ต้านการพัฒนาที่ไม่เป็นระเบียบ เพื่อไม่ให้พื้นที่เกษตรกรรมลดลงอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะพื้นที่ที่พัฒนาในลักษณะที่กระจัดกระจาย สิ้นเปลืองงบประมาณในการจัดหาสาธารณูปโภค สาธารณูปการ ให้แก่พื้นที่ แรงต้านจึงเป็นปัจจัยที่จะควบคุมการพัฒนาให้เป็นไปอย่างเป็นลำดับขั้นตอน ทั้งนี้แรงต้านต้องอาศัย

- **เจ้าหน้าที่จากรัฐบาล** เป็นเจ้าหน้าที่ที่มีบทบาทเกี่ยวข้องกับการควบคุมดูแลพื้นที่ตามพระราชบัญญัติการผังเมือง และจะต้องรักษาระเบียบแบบแผนนโยบาย ตลอดจนมาตรการอย่างเคร่งครัด เพื่อจัดระบบการใช้ที่ดินให้มีประสิทธิภาพ และเหมาะสมให้เป็นที่ไปตามผังเมืองรวม
- **นักวางแผน (Planners)** เป็นผู้ศึกษาข้อมูลด้านผังเมืองอย่างละเอียด รวมทั้งศึกษางานวิจัยโครงการพัฒนาต่างๆ เพื่อนำมาประกอบการวางแผนเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดทางด้านผังเมือง รวมทั้งการเสนอแนะวิธีและมาตรการเพื่อให้เกิดผลในทางปฏิบัติ
- **ประชากรและเกษตรกรผู้เป็นเจ้าของพื้นที่** จะเป็นผู้ที่ต่อต้านการพัฒนาที่ก่อให้เกิดผลเสียต่อส่วนรวมและท้องถิ่น

ปัจจัยแรงต้านที่นำมาใช้ต้องอาศัยเครื่องมือ นั่นคือ กฎหมาย (Laws) พระราชบัญญัติต่างๆ ที่จะควบคุมดูแลให้เป็นที่ไปตามผังเมือง

ประเด็นความขัดแย้งในพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท

Browder et al (1995) (อ้างใน Adell, 1999, p. 7) มองว่าพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท เป็นพื้นที่ที่แสดงถึงความ “ไม่เป็นทางการ” และ “นอกระบบ” ซึ่งเป็นผลมาจากการการนโยบายและการแทรกแซงจากภาครัฐ ที่เกิดจากแนวคิดการพัฒนาเศรษฐกิจแบบเสรี ทั้งนี้พื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบทไม่ได้

เกิดขึ้นเพราะภาครัฐเท่านั้น ยังเกิดจากการกระทำของผู้เล่นในอื่นๆ ระดับท้องถิ่น ในการใช้และจัดสรรพื้นที่ด้วย ลักษณะพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบทโดยรวมแล้วมีประเด็นน่าสนใจ คือ

- มีการใช้ที่ดินแบบผสมผสาน (Mixed land use) ซึ่งผสมผสานอย่างไรขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ของพื้นที่กับเมืองที่เชื่อมกัน
- เป็นพื้นที่ของการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา จากผลของการจากการพัฒนาและนโยบายการละทิ้งเกษตรกรรม
- การลดลงของพื้นที่เกษตรกรรม มีการจ้างงานที่เชื่อมกับชนบทมากขึ้น
- ประชากรส่วนใหญ่ในพื้นที่ยังมีความยากจน มีการย้ายประชากรมาจากชนบท ผู้คนมักประกอบอาชีพหลายอย่างในเวลาเดียวกัน มีทั้งอาชีพหลักและอาชีพเสริม เพื่อหารายได้ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นแรงงานนอกระบบด้วย
- พื้นที่ที่มีความเหลื่อมล้ำ และมีลักษณะเบียดเบียนซึ่งกันและกัน คือ การเจริญของเมืองที่เข้ามาได้กลืนและทำให้พื้นที่เกษตรกรรมหรือวิถีดำเนินชีวิตแบบชนบทหายไป
- การกลายเป็นชานเมือง (Suburbanization) หรือพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท ทำให้คนเมืองบางส่วนได้ย้ายไปตั้งถิ่นฐาน (เนื่องจากราคาที่ดินไม่แพง ผู้วิจัย) หรือกลายเป็นพื้นที่ที่นายทุน (นักลงทุน) มีโอกาสซื้อที่ดิน มีการเก็งกำไร เกิดองค์กรนอกระบบเข้ามามีบทบาทในพื้นที่มากขึ้น

ปัญหาหรือประเด็นสำคัญในพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบทในแอฟริกา คือ ปัญหาเรื่องที่ดิน การเปลี่ยนการใช้ประโยชน์ที่ดินเฉียบพลัน การเปลี่ยนการถือครองที่ดินอย่างรวดเร็ว ผลกระทบที่เกิดขึ้นที่เห็นอย่างชัดเจน คือ การใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการเกษตรกรรมมีแนวโน้มลดลง เกษตรกรไม่มีที่ดินทำกิน และไม่มีความมั่นคงเรื่องที่ดิน ลดการผลิตของภาคเกษตร ส่งผลต่อวิกฤตจำนวนผลผลิตทางการเกษตร นอกจากนั้นยังส่งผลต่อปัญหาสังคมอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบวิถีชีวิต การประกอบอาชีพของประชากรจากเกษตรกรรมมาสู่รูปแบบใหม่ ทั้งกลายเป็นแรงงานและทำอาชีพนอกระบบอื่นๆ (Nkwae, 2006, p. 1) วิเคราะห์สาเหตุที่ทำให้พื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบทมีปัญหาเรื่องที่ดิน แม้จะมีหลายปัจจัย แต่ปัจจัยที่สำคัญ คือ การพัฒนาเมืองที่ขาดการวางแผนอย่างจริงจัง ประชากรจำนวนมากหลั่งไหลเข้ามาแสวงหาชีวิตใหม่เกินความต้องการที่เมืองรับไหว ที่ดินในเมืองมีจำกัด จนทำให้เมืองขยายตัวอย่างไร้ทิศทาง พร้อมความต้องการที่ดินในพื้นที่รอบข้างมหาศาล ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเช่นนี้เป็นโอกาสของคนบางกลุ่มเข้าซื้อเปลี่ยนมือที่ดินด้วยวิธีการต่างๆ พร้อมเก็งกำไรในพื้นที่ชานเมือง (Nkwae, 2006, p. 2) นอกจากนี้ในส่วนของรัฐบาลและสถาบันต่างๆ ไม่เห็นความสำคัญ และไม่มีประสิทธิภาพมากพอที่จะจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นได้ (Adam, 2014, p. 20)

ประเด็นปัญหาที่มักพบเจอในพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบท คือ ปัญหาของโครงสร้างพื้นฐาน แม้ว่าภาครัฐจะวางโครงสร้างพื้นฐานการคมนาคมอย่างดีเพื่อเชื่อมโยงพื้นที่รอบข้างเมืองขนาดใหญ่ ซึ่งเป็นไปเพื่อการลงทุนอุตสาหกรรมและการขนส่ง รวมถึงเป็นไปเพื่อการขยายตัวของที่อยู่อาศัย อย่างไรก็ตามพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบท มักประสบปัญหาโครงสร้างพื้นฐานไม่เพียงพอ โดยเฉพาะน้ำประปา เพราะความต้องการที่ล้นเกินของภาคเมืองที่ขยายตัวมา ซึ่งส่งผลกระทบต่อการแย่งทรัพยากรในภาคชนบท (Nkwae, 2006, p. 2)

นอกจากนี้ พื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบทต้องเผชิญปัญหาสิ่งแวดล้อมและความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติ ความเป็นเมืองที่เข้ามาส่งผลต่อการเสียดุลของระบบนิเวศวิทยา โดยการขาดสัดส่วนที่เหมาะสมกันระหว่างสภาพแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติ และสภาพแวดล้อมที่สร้างขึ้นโดยมนุษย์ พื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบททุกพื้นที่ในโลกประสบปัญหาสิ่งแวดล้อม เช่น ปัญหาน้ำเน่าเสีย ปัญหามลพิษ ทั้งทางอากาศและทางเสียง เป็นต้น (SCATTER, 2004)

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบทจะสร้างผลกระทบจำนวนมาก แต่ในอีกด้านหนึ่งพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบทเป็นพื้นที่ที่มีข้อดีและมีโอกาสและศักยภาพในการพัฒนา การเกิดเมืองในพื้นที่ชนบทรอบเมืองใหญ่นั้น ทำให้คนยากจนในพื้นที่มีโอกาสทางเศรษฐกิจที่เข้าไปลงทุนในพื้นที่มากขึ้น เช่น โอกาสในการจ้างงาน เช่นเดียวกันคนที่อาศัยในเมืองต้องเผชิญกับราคาที่ดินที่แพงขึ้น ไม่สามารถอยู่ในเมืองได้ ได้มีโอกาสย้ายมาอยู่อาศัยในพื้นที่ที่ไม่ไกลจากตัวเมืองซึ่งเป็นพื้นที่ที่ราคาที่ดินยังไม่สูงสามารถเดินทางไปทำงานได้ และที่สำคัญหากพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานด้านการขนส่งที่ดีแล้ว พื้นที่นี้ยังสามารถอำนวยความสะดวกและเป็นที่ตั้งและพัฒนาเป็นนิคมอุตสาหกรรมได้ (Peter, 2011 อ้างใน Innocent Chirisa, 2016, p. 4) ฉะนั้นพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบทจึงเป็นพื้นที่ที่เป็นทั้งโอกาสและเป็นทั้งข้อท้าทาย ที่ทุกภาคส่วนต้องหันมาสนใจมากขึ้น

มุมมองการวิเคราะห์การเมืองและความขัดแย้งในพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบท

พื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบท คือ พื้นที่ที่การปะทะกันระหว่างความเป็นเมืองและความเป็นชนบท โดยที่รูปแบบทั้งสองนั้นยังไม่สามารถกลืนกันได้เป็นอย่างดี ตัวอย่างความซับซ้อนของพื้นที่เช่นนี้ พื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบทจึงเป็นพื้นที่อันเป็นที่อยู่รวมของคนหลายกลุ่ม หลายชนชั้น ดังนั้นเป้าหมายและความต้องการของแต่ละกลุ่มนั้นมีความแตกต่างกัน ย่อมเกิดปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจที่แต่ละกลุ่มสร้างกลยุทธ์ขับเคลื่อนเพื่อให้ตนเองได้ประโยชน์ที่ต้องการ (Beacon Mbiba, 2002) อธิบายการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบทในกรอบต่างๆ ดังนี้

เศรษฐศาสตร์นีโอคลาสสิก

หากใช้กรอบแบบนี้โอคลาสสิกและแนวคิดการสร้างความทันสมัยวิเคราะห์ความขัดแย้งในพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบทจะพบว่า ในแนวคิดลักษณะนี้จะมองว่ากลไกตลาดในระบบเศรษฐกิจจะนำมาซึ่ง

การผสมผสานระหว่างกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคมในระดับภูมิภาคอย่างมีประสิทธิภาพมากที่สุด การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบท สะท้อนถึงมูลค่าและความสามารถในการทำกำไรของพื้นที่นั้น เมื่อมีทำเลที่เหมาะสม จึงเป็นที่ต้องการของผู้คนและผู้ที่ย้ายราคาสูงสุดก็จะได้ครอบครองการใช้งานพื้นที่แห่งนั้นไป ฉะนั้น ในมุมมองแบบนี้โอคลาสติค จะมองว่ารูปแบบนี้ความขัดแย้งที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบทเป็นเรื่องชั่วคราวที่เกิดขึ้นได้ แต่จะใช้ระยะเวลาไม่นานก็จะจัดการได้ในที่สุด และที่สำคัญการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบท (peri-urban change) ผลประโยชน์จะเกิดกับครัวเรือนเพิ่มขึ้นอย่างแน่นอน เนื่องจากกิจกรรมทางเศรษฐกิจเปลี่ยนแปลงไปจากการดำรงชีวิตของเกษตรกรกรรมไปสู่สภาพเศรษฐกิจที่ทันสมัยรวมเข้ากับเศรษฐกิจโลก รวมถึงการเก็งกำไรที่ดิน เป็นกระบวนการเชิงบวกที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจในท้องถิ่น มีตลาดเกิดใหม่ ขยายฐานภาษี ผลผลิตที่เพิ่มขึ้นจะช่วยกระจายความเจริญไปสู่ท้องถิ่นดีมาก

เศรษฐศาสตร์การเมือง

หากใช้มุมมองวิเคราะห์ความขัดแย้งในพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบทแบบเศรษฐศาสตร์การเมืองนีโอ มาร์กซิสต์ (Neo-Marxism) มองว่า พื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบทเป็นพื้นที่ที่หลีกเลี่ยงความขัดแย้งไม่ได้ เพราะพื้นที่ดังกล่าวได้รับผลมาจากความไม่เท่าเทียมของโครงสร้างในระบบทุนนิยมโลก ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจที่ไม่เท่ากัน และมีผลกระทบซ้ำแล้วซ้ำเล่าในระดับท้องถิ่น การขยายตัวของเมืองอย่างรวดเร็ว กิจกรรมการค้าการผลิตที่เกิดขึ้น การเก็งกำไรเรื่องที่ดิน ในพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบท เป็นการทำลายต่อวิถีชีวิตและสถาบันในครัวเรือนในท้องถิ่น ปรากฏการณ์ เช่น การตั้งถิ่นฐาน ความยากจน และการต่อต้านชาวนาถือเป็นผลผลิตของการแสวงหาประโยชน์ของระบบทุน ขยายจากจากแกนกลางเมืองจนมาถึงพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบท ทั้งนี้กลุ่มผลประโยชน์ที่ได้ประโยชน์ที่สุด คือ ชนชั้นที่ดิน เป็นชนชั้นที่ได้กำไรมากที่สุดจากค่าเช่าที่ดิน

ผลของการครอบงำและขูดรีดในทางพื้นที่ ทำให้คนกลุ่มหนึ่งเผชิญปัญหาความยากจน การดำเนินชีวิตแบบไร้จุดหมาย และการกลายเป็นชนชั้นกรรมกรจำนวนมาก สิ่งหนึ่งที่สำคัญของการขาดเกราะป้องกันจากการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วนี้ เป็นผลมาจากความอ่อนแอในระดับโครงสร้าง คือ รัฐบาลไม่มีความสามารถในการจัดการและบริหารพื้นที่ คนบางกลุ่มถูกกีดกันไม่ได้รับประโยชน์จากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ อีกทั้งไม่มีการจัดการการใช้ประโยชน์ที่ดินให้เหมาะสม คนที่เสียผลประโยชน์ไม่ได้รับการปกป้องจากการขูดรีด สิ่งเหล่านี้ก่อให้เกิดการแยกขั้วระหว่างผู้ชนะและผู้แพ้ท้ายที่สุดก็จะเกิดกระแสการต่อต้านโลกาภิวัตน์จากชนชั้นรากหญ้าในหลายๆ พื้นที่ (Beacon Mbiba, 2002, pp. 123-126)

งานวิจัยเชิงประจักษ์เกี่ยวกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจในพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบทนั้น ส่วนใหญ่เป็นงานศึกษาในทวีปแอฟริกา ที่ได้ข้อสรุปว่า แม้พื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบทจะเป็นพื้นที่ที่มีความได้เปรียบ

ในเรื่องทำเลมาก เพราะสามารถเชื่อมการขนส่งไปยังตลาดภายในประเทศและตลาดต่างประเทศได้ จึงเกิดการลงทุนอุตสาหกรรมในพื้นที่ขนาดใหญ่ แต่กลายเป็นว่าคนในพื้นที่ไม่ได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนาเศรษฐกิจ ตัวอย่างเช่น งานวิจัยเมืองมาปูโต ประเทศโมซัมบิก มีการสร้างโรงถลุงอลูมิเนียมซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่เขตปลอดภัย ผู้ที่ได้ประโยชน์จากอุตสาหกรรมดังกล่าว ล้วนแต่เป็นบริษัทต่างชาติ เช่น บริษัท Billiton ในกรุงลอนดอน ได้สัดส่วนผลประโยชน์กว่า 47%) บริษัท พัฒนาอุตสาหกรรมแห่งแอฟริกาใต้ ได้ 24% บริษัทมิตซูบิชิของญี่ปุ่น (25%) และรัฐบาลของประเทศโมซัมบิกได้ผลประโยชน์ 4% นอกจากนี้การจ้างงานส่วนใหญ่ เป็นการจ้างพนักงานชาวต่างชาติมากกว่าที่จะสร้างงานให้กับคนในพื้นที่ อีกทั้งยังสร้างผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากการใช้น้ำ การกำจัดขยะมูลฝอยและเสียงรบกวน ในปี 2538 ประชากรมาปูโต จำนวนครึ่งหนึ่งของเมือง ได้รับการประเมินว่าอาศัยอยู่ในความยากจนด้วย (Jenkins, 2000b, p. 213) ในกรณีของเมืองดาร์อีซาลาม ประเทศแทนซาเนีย การปรับโครงสร้างเศรษฐกิจทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ชานเมือง เป็นเขตการลงทุนและการค้าพืชผลทางการเกษตร ความสำเร็จสำคัญในการเปลี่ยนแปลงนี้คือการเปิดเสรีการขนส่งสาธารณะ กระจายไปยังเขตชานเมือง การทำนโยบายจ่ายค่าเบี่ยประกันรถยนต์ ควบคู่ไปกับให้ค่าเบี่ยเลี้ยง เพื่อเพิ่มรายได้ของข้าราชการพลเรือน ทำให้ซื้อรถยนต์เพิ่มมากขึ้น ส่งผลให้พื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบทเป็นพื้นที่พนักงานของรัฐต้องการ ทำให้เกิดการครอบงำของพนักงานรัฐในกลุ่มผู้ลงทุนในการก่อสร้างบ้านในเขตชานเมือง มีการทุจริตคอร์รัปชัน ในปี 2540 มีการรณรงค์ต่อต้านการทุจริต ทำให้หลายโครงการถูกระงับการก่อสร้าง ลดอัตราการขยายตัวของเมืองและการลงทุนในเขตชานเมือง (Briggs, 2000, p. 806) นอกจากนี้ งานวิจัยของเมืองมาเซรู ประเทศเลโซโท ซึ่งเดิมเป็นเพียงหมู่บ้านเกษตรกรรมได้กลายเป็นพื้นที่รองรับการเจริญเติบโตของเมือง พบว่า ที่ดินบางส่วนถูกจัดสรรอย่างผิดกฎหมาย โดยใช้ช่องโหว่ทางกฎหมายเอื้อประโยชน์ให้พนักงานของรัฐและสมาชิกสภานิติบัญญัติ (Leduka, 2000, p. 9) สะท้อนให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท ไม่เพียงแต่สร้างผลประโยชน์ให้แก่คนบางกลุ่ม ซึ่งมักจะเป็นประโยชน์ทางธุรกิจข้ามชาติ และกระทบต่อคนในพื้นที่เท่านั้น แต่ยังเอื้อประโยชน์ให้คนชั้นสูงในท้องถิ่น เช่น พนักงานของรัฐ เจ้าหน้าที่นักการเมือง สามารถเข้าถึงทรัพยากรและสามารถใช้สิทธิในที่ดิน

การเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วแม้จะส่งผลกระทบในเชิงบวกตามกรอบแนวคิดแบบนี้โอคลาสสิก แต่ผลกระทบเชิงลบนั้นก็ยังมีจำนวนมาก จนไม่แน่ใจว่าการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเป็นผลบวกต่อพื้นที่จริงๆ เพื่อป้องกันผลกระทบเชิงลบที่เกิดขึ้น สถาบันและการบริหารจัดการของภาครัฐสามารถเป็นเกราะขนาดใหญ่ที่จะช่วยปกป้องคนท้องถิ่นบางกลุ่มได้ งานศึกษาความขัดแย้งที่ดินในพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบทในเม็กซิโก (Lombard, 2016) แสดงให้เห็นว่าระบบ corporatist ของรัฐบาลในเม็กซิโก เป็นระบบที่พยายามออกแบบไม่ให้เกิดความขัดแย้งในเรื่องที่ดินและการตั้งถิ่นฐานรวมทั้งการตอบสนองต่อความขัดแย้งทางสังคมที่เกิดขึ้น โดยการใช้กลยุทธ์ในการควบคุมการเปิดเสรี และออก

นโยบายในการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยที่มีรายได้ต่ำ และนโยบายการปฏิรูปที่ดิน สามารถแก้ไขปัญหา และจัดการการตั้งถิ่นฐานนอกเขตเมืองให้เป็นระเบียบ เป็นอีกหนึ่งระบบที่ทำให้ได้รับความชื่นชมมาก

จากการทบทวนวรรณกรรมในประเด็นความขัดแย้งและการเมืองในพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบท ผู้วิจัยสามารถสรุปลักษณะสำคัญที่สะท้อนถึงนัยความขัดแย้งและการเมืองในพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบทได้ 3 ประการ คือ

- **ความขัดแย้งเรื่องที่ดินเป็นประเด็นสำคัญ** ความเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วจากความเป็นเมืองที่ หลังไหลเข้ามาสู่ชนบท พื้นที่ดังกล่าวจึงเป็นพื้นที่ที่ผ่านกระบวนการของการ เปลี่ยนแปลงทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม โดยเฉพาะในเรื่องการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน ที่มี กระบวนการจัดสรรที่ดินผ่านการเก็งกำไรอสังหาริมทรัพย์ของคนบางกลุ่ม ทำให้เกิด สภาพแวดล้อมของความไม่เท่าเทียม พื้นที่บางส่วนถูกจัดสรรเป็นที่อยู่อาศัยชั้นดี บางส่วน กลายเป็นที่อยู่อาศัยของคนที่มีรายได้ต่ำ ทำให้คนดั้งเดิมที่เคยทำมาหากินในพื้นที่ดังกล่าวไม่ สามารถเข้าถึงได้ และกระทบระบบนิเวศที่อยู่แบบธรรมชาติ ทั้งความสามารถของดินแย่ง น้ำในคลองเน่าสกปรก รวมถึงปัญหาขยะที่เพิ่มขึ้นด้วย
- **พื้นที่แห่งกลุ่มผลประโยชน์** โครงสร้างทางสังคมของพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบท มีความ หลากหลายและเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เช่น การลดลงของชาวนา การตั้งถิ่นฐานนอกระบบ เกิดกิจกรรมอุตสาหกรรม และคนชนชั้นกลางจำนวนมากขึ้น สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นในพื้นที่ เดียวกัน ทำให้พื้นที่เต็มไปด้วยการแข่งขันของกลุ่มผลประโยชน์หลากหลายกลุ่ม และ แน่นอานว่ามีกลุ่มที่ได้ประโยชน์และกลุ่มที่เสียผลประโยชน์ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเช่นนี้ เป็นผลทำให้พื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบทเป็นพื้นที่บริหารจัดการยากที่จะทำให้เกิดความสมดุลและ ยั่งยืนในระยะยาวได้
- **ความสามารถในการจัดการของสถาบัน** ความซับซ้อนที่เกิดขึ้นในพื้นที่ ที่มีทั้งความเป็น เมืองและความเป็นชนบท ทำให้สถาบันอันหมายถึงนโยบาย หรือกฎเกณฑ์ในการบริหาร จัดการนั้นทำได้ยากที่จะจัดการแก้ไขปัญหาความยากจนและพัฒนาอย่างยั่งยืนได้อย่างมี ประสิทธิภาพ ในขณะที่เดียวกันภาครัฐก็มักจะไม่เห็นความสำคัญพื้นที่เหล่านี้เท่าที่ควรนัก ใน พื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบทมักประสบปัญหาความอ่อนแอของสถาบัน เพราะไม่มีความเข้าใจใน พื้นที่ที่จะจัดการและวางแผนการพัฒนาได้ รัฐท้องถิ่นเองก็มีอำนาจจำกัดในการจัดการ ยิ่งทำ ให้มีข้อจำกัดในการแก้ไขปัญหามากยิ่งขึ้น

2.2.4. กรอบวิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างสถาบัน – ผู้กระทำการ

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการศึกษาปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจในกระบวนการกลายเป็นเมืองของพื้นที่คลองสาม มีเนื้อหาครอบคลุมรูปแบบ ลักษณะ และผลลัพธ์ตามมาจากการปฏิสัมพันธ์ ซึ่งปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจจะเกิดขึ้นนั้น ย่อมเกิดจากสถาบัน ที่มีผลต่อการกำหนดพฤติกรรมของคนในสังคม และในขณะเดียวกันกลุ่มคนในสังคมบางกลุ่มสามารถมีอำนาจในการกำหนดโครงสร้างและทางสถาบันได้ โดยทฤษฎีและแนวคิดที่ใช้อธิบายปฏิสัมพันธ์ระหว่างอำนาจของโครงสร้างและกลุ่มคนในงานวิจัยนี้ จึงเลือกใช้แนวคิดปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างสถาบันและผู้กระทำการเป็นกรอบในการวิเคราะห์ ทั้งนี้สถาบัน หมายถึง กฎ กติกา ที่ช่วยจัดและควบคุมความสัมพันธ์ที่มีอยู่ในสังคม เป็นสิ่งที่มีผลต่อพฤติกรรมและความเชื่อของคนทั้งในระดับปัจเจก กลุ่ม องค์กร และสังคมได้ ซึ่งสถาบันในรูปแบบทางการจะมีกฎหมาย ระเบียบ กติกา รัฐธรรมนูญ และแบบที่ไม่เป็นทางการคือ ขนบธรรมเนียม ประเพณี แนวปฏิบัติ เป็นต้น (Steinmo, 2015, pp. 1-2)

กรอบแนวคิดแบบสถาบันนิยมใหม่ (New Institutionalism)

การศึกษาแบบแผนความสัมพันธ์เชิงอำนาจในพื้นที่เมือง ซึ่งเป็นการแสดงความสัมพันธ์ระหว่างตัวแสดงต่างๆ ในเมือง สามารถพิจารณาหรือใช้ตัวแบบการวิเคราะห์แบบสถาบันนิยมใหม่ (New Institutionalism) ที่สนใจวิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างและผู้กระทำการมากขึ้น ซึ่งแตกต่างจากสถาบันนิยมแบบเก่า ที่ยึดติดกับสถาบันที่เป็นทางการมากเกินไป การเกิดขึ้นของสถาบันนิยมใหม่จึงเป็นการลดข้อจำกัดดังกล่าว และสร้างกรอบการวิเคราะห์อย่างรอบด้านมากยิ่งขึ้น

แนวคิดแบบสถาบันนิยมใหม่ เกิดขึ้นครั้งแรกในช่วง 1970 – 1980 ให้ความสำคัญกับรูปแบบความสัมพันธ์ของอำนาจระหว่างโครงสร้างสถาบันและตัวแสดง ซึ่งกรอบวิธีคิดแบบนี้ไม่ได้รับความสนใจจากวิธีของสถาบันนิยมแบบเก่าที่มีมาก่อนหน้านี้อย่างไร (Royston Greenwood, 2017, p. 171) สถาบันนิยมใหม่ได้เพิ่มพื้นที่ให้กับความสำคัญในเรื่องของปัจเจกชน รูปแบบ พฤติกรรม รวมถึงความสัมพันธ์อย่างไม่เป็นทางการในสังคม มากกว่าการมุ่งเน้น ไปที่การศึกษาที่ตัวสถาบันเพียงอย่างเดียวดังเช่นในยุคตั้งต้น แต่ได้ขยายขอบข่ายไปสู่การศึกษารูปแบบเชิงพฤติกรรมที่เกี่ยวข้อง กับตัวสถาบัน อันได้แก่ โครงสร้างของสถาบันอย่างไม่เป็นทางการ ค่านิยม ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ และที่สำคัญที่สุด แนวการวิเคราะห์ทางการเมืองเชิงสถาบันใหม่ ได้ให้ความสำคัญกับ ผลกระทบของปัจเจกชน (Individual) ที่อาจมีต่อตัวสถาบัน (Lowndes, 2002, p. 91)

ในมุมมองสถาบันนิยมใหม่ สถาบันไม่ได้มีความเป็นกลางในการออกนโยบายเพื่อคนทุกคน แต่สถาบันเป็นสิ่งที่เป็ผลผลิตของผู้กระทำกรกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งที่มีอิทธิพลเหนือสถาบัน กล่าวได้ว่าสถาบันจะกำหนดกติกาของเกมการเมือง ใครเล่นและเล่นอย่างไร การศึกษาแบบสถาบันนิยมใหม่จึงสำคัญมาก เพราะสามารถชี้ได้ว่า คนกลุ่มใดได้ประโยชน์จากสถาบัน และคนกลุ่มใดถูกกีดกันให้ออกจากเกม หรือถูกทอดทิ้งละเลย (Steinmo, 2015, p. 2)

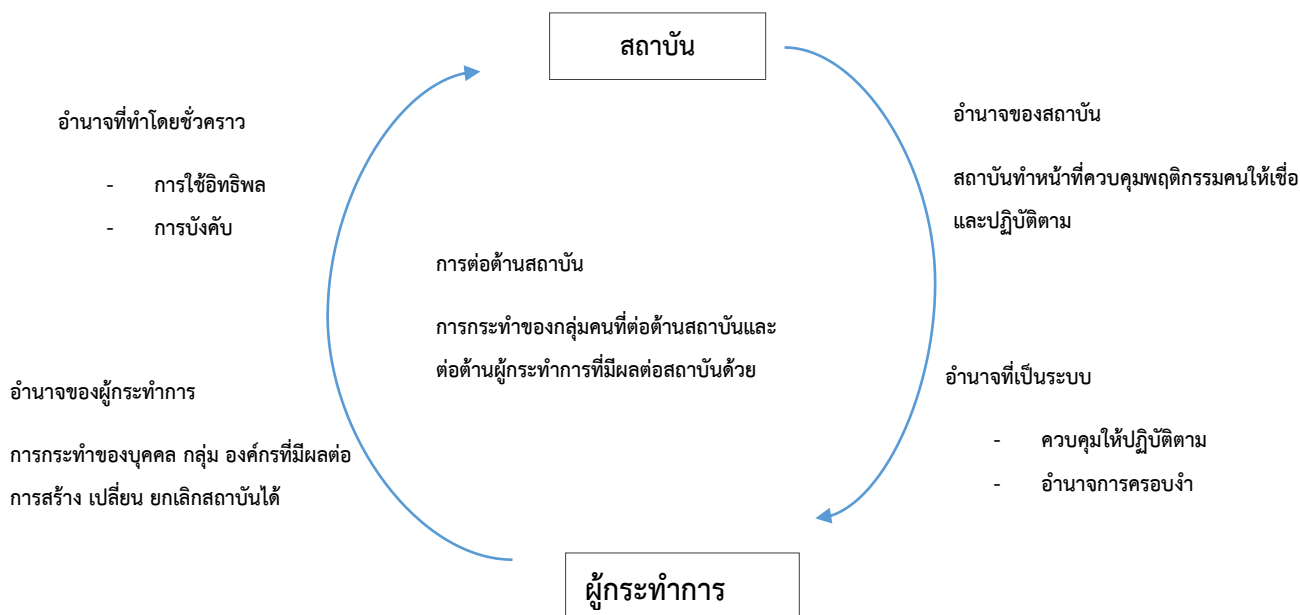

กรอบการวิเคราะห์แบบสถาบันนิยมใหม่ ที่ใช้วิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจมีอยู่หลายรูปแบบ ในงานวิจัยชิ้นนี้ขอเลือกรูปแบบของ Thomas B. Lawrence อ้างใน Steinmo (2015) ซึ่งได้พัฒนารูปแบบการวิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงอำนาจเพื่อให้เข้าใจความสัมพันธ์ที่หลากหลายของอำนาจและสถาบันให้มากขึ้น โดยตัวแบบการวิเคราะห์ของ Thomas มี 3 มิติ คือ อำนาจของสถาบัน อำนาจของผู้กระทำการ และผู้ต่อต้าน

- มิติที่ 1 อำนาจของสถาบัน (Institutional control) คือ สถาบันมีหน้าที่ในการควบคุมพฤติกรรมของคน ให้ผู้คนเชื่อและปฏิบัติตาม ควบคุมทั้งบุคคล กลุ่ม และองค์กร โดยควบคุมพฤติกรรมผ่าน 2 แบบ คือ การทำให้อยู่ในระเบียบวินัย (discipline) ควบคุมผู้คนปฏิบัติตามกฎ ระเบียบ ข้อบังคับ และแบบที่สอง คือ อำนาจครอบงำ (domination) ที่กระทำอย่างเป็นระบบ
- มิติที่ 2 คือ อำนาจของผู้กระทำการ (Institutional Agency) คือ คน กลุ่ม สามารถกำหนด เปลี่ยน รักษา ยกเลิก กฎต่างๆ ให้เป็นไปตามความต้องการ กล่าวคือ มีอำนาจมากพอที่จะสามารถกำหนดสถาบันให้เป็นไปตามความต้องการของตนเองได้ ซึ่งรูปแบบของอำนาจจะออกในรูปแบบที่ไม่เป็นทางการ หรือการใช้วิธีกดดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของสถาบัน เช่น การใช้แรงกระตุ้นต่างๆ
- มิติที่ 3 การต่อต้านสถาบัน (Institutional resistance) ผู้กระทำการกลุ่มอื่นๆ ที่ได้รับกระทบจากความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันและกลุ่มหรือองค์กรที่เอื้อประโยชน์ ได้ลุกขึ้นมาต่อต้านและแสดงท่าที่ไม่พอใจกับสิ่งที่เกิดขึ้น อาจกล่าวได้ว่าที่ใดมีสถาบัน มีกฎ ระเบียบ ที่นั่นต้องมีการต่อต้านระบบด้วย

จากมิติทั้ง 3 แบบสามารถแสดงออกมาให้เห็นปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจได้ ดังแผนภาพที่ 2.2.2 ที่แสดงให้เห็นว่าสถาบันกำหนดและเปลี่ยนพฤติกรรมของคนได้อย่างไร โดยลูกศรแสดงถึงปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เกิดขึ้น รูปแบบนี้จะช่วยให้เข้าใจสถาบันและผู้เล่นได้มีปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจมากขึ้น

แผนภาพที่ 2.2.2 กรอบการวิเคราะห์สถาบันและผู้กระทำการของ Thomas B. Lawrence

(ที่มา : Thomas B. Lawrence อ้างใน Steinmo (2015))

จากรูปแบบการวิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างสถาบันและผู้กระทำการข้างต้น สะท้อนให้เห็นว่าสถาบันสามารถเป็นได้ทั้งสิ่งที่กำหนด คือเป็นสถาบันที่กำกับความสัมพันธ์และมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจ และเป็นสิ่งที่ถูกกำหนด คือปฏิสัมพันธ์ระหว่างของตัวแสดงต่างๆ ส่งผลให้เกิดการปรับเปลี่ยนสถาบันให้มีรูปแบบใหม่ได้

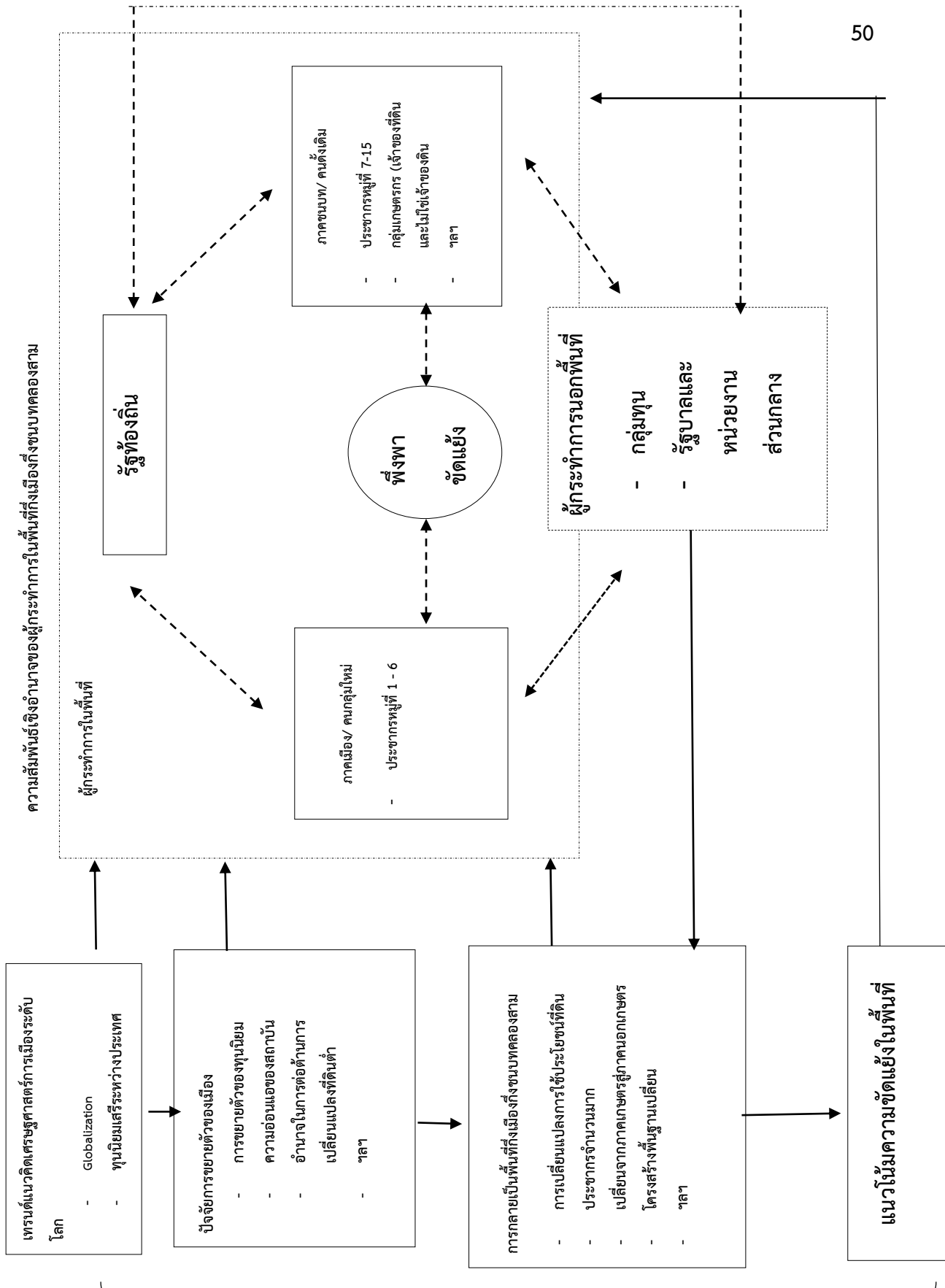
2.3. กรอบแนวคิดในการศึกษา

กรอบแนวคิดรวบยอดในการวิเคราะห์ (Conceptual Framework) พยายามแสดงคำอธิบายในงานวิจัยนี้ เพื่อเข้าใจปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจของการพัฒนาเมืองในพื้นที่ตำบลคลองสาม (แผนภาพที่ 2.3.1) เป็นขั้นตอนดังนี้

1. 1อธิบายปัจจัยที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงการเข้าสู่ความเป็นเมืองของพื้นที่คลองสาม และการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินจากพื้นที่เกษตรกรรมสู่พื้นที่อยู่อาศัย เกิดเป็นพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท (Peri – Urban)
2. อธิบายปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างกลุ่มทุน ประชาชน และรัฐ ที่มีทั้งได้ประโยชน์และเสียประโยชน์จากการเปลี่ยนแปลง

ทั้งนี้ปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจในเมืองที่เกิดขึ้น ไม่ได้เกิดขึ้นจากผู้กระทำและสถาบันในพื้นที่เท่านั้น แต่สามารถเกิดขึ้นจากผู้เล่นและสถาบันนอกพื้นที่ได้ด้วยที่ เช่น นโยบายรัฐบาล การลงทุนภาคเอกชน เป็นต้น

แผนภาพที่ 2.3.1 กรอบแนวคิดรวบยอด

บทที่ 3

ปัจจัยการกลายเป็นพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบท กรณีศึกษา ตำบลคลองสาม อำเภอลองหลวง จังหวัดปทุมธานี

บทดังกล่าว ใช้ในการตอบคำถามวิจัยที่ 1 คือ ปัจจัยการกลายเป็นพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบท คลองสามในมิติเศรษฐศาสตร์การเมืองเป็นอย่างไร กลุ่มใดมีบทบาทในการสร้างการเปลี่ยนแปลง และ จุดเปลี่ยนในการเปลี่ยนแปลงพื้นที่สู่การเป็นพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบทของคลองสาม การศึกษาใน บทนี้มีเนื้อหาแบ่งออกเป็น 4 ส่วน ส่วนที่ 1 ว่าด้วยเรื่อง สภาพทางกายภาพและสังคมของเมืองใน ปัจจุบัน เพื่อเข้าใจองค์ประกอบทางกายภาพ ทรัพยากร ที่ปรากฏอยู่ในพื้นที่ ตลอดจนลักษณะ โครงสร้างพื้นฐาน ประชากร และเศรษฐกิจ ส่วนที่ 2 ว่าด้วยการอธิบายลักษณะหรือปรากฏการณ์ที่ สะท้อนถึงการเป็นพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบทของคลองสาม ส่วนที่ 3 ว่าด้วยการปัจจัยของการ เปลี่ยนแปลงพื้นที่คลองสามในมิติของเศรษฐศาสตร์การเมือง โดยย้อนไปตั้งแต่ยุคการเกิดพื้นที่ในสมัย รัชกาลที่ 5 มาจนถึงยุคปัจจุบัน ส่วนที่ 4 ว่าด้วยเรื่อง แนวโน้มความขัดแย้งของคลองสามในฐานะ พื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบท

3.1. สภาพทางกายภาพและสังคมของคลองสาม

3.1.1. ที่ตั้งและลักษณะภูมิประเทศ

ตำบลคลองสาม ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของอำเภอลองหลวง จังหวัดปทุมธานี ในปัจจุบัน คลองสามเริ่มต้นจากคลองระพีพัฒน์แยกตก อำเภอลองหลวง จังหวัดปทุมธานี ผ่านอำเภอลอง หลวง อำเภอธัญบุรี และไปสิ้นสุดที่คลองหกวาสายล่าง เขตอำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี ตำบล คลองสาม มีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 26,335 ไร่ หรือประมาณ 42.14 ตารางกิโลเมตร แบ่งเขตการ ปกครองออกเป็น 16 หมู่บ้าน

ทิศเหนือ ติดต่อกับ ตำบลพยอม อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี

ทิศใต้ ติดต่อกับ ตำบลประชาติปัทม์ และตำบลบึงยี่โถ อำเภอธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ ตำบลคลองสี่ อำเภอลองหลวง จังหวัดปทุมธานี

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ ตำบลคลองสอง อำเภอลองหลวง จังหวัดปทุมธานี

- **สภาพภูมิประเทศ**

สภาพภูมิประเทศ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่ม ดินมีลักษณะเป็นดินเหนียว สภาพดินเป็นกรดปานกลาง และ เป็น กรดจัด มีคลองระบายน้ำที่ 3 และคลองส่งน้ำ (คลองแอน) คลองส่งน้ำดังกล่าวมีประตูระบายน้ำ เพื่อจ่ายน้ำ

- **ระบบโครงสร้างพื้นฐาน**

- การไฟฟ้า**

การให้บริการไฟฟ้าในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลคลองสาม ครอบคลุมครัวเรือน ได้ใช้ไฟฟ้าจากการไฟฟ้าส่วนภูมิภาคอำเภอคลองหลวงและการไฟฟ้าส่วนภูมิภาคอำเภอบางปะอิน

- การประปา**

การประปาส่วนภูมิภาครังสิต (ชั้นพิเศษ) ประชากรที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ตำบลคลองสาม ช่วงหมู่ที่ 1-7 ส่วนมากเป็นเขตหมู่บ้านจัดสรร จะใช้น้ำประปาภูมิภาครังสิต (ชั้นพิเศษ) การให้บริการของการประปาส่วนภูมิภาครังสิต ให้บริการในพื้นที่บางส่วนของเทศบาลเมืองสนั่นรักษ์ เทศบาลตำบลหนองเสือ พื้นที่อบต. คลอง 3 -6 รังสิต(ชั้นพิเศษ) ทางส่วนปกครองท้องถิ่นจะต้องดำเนินการต่อท่อจากท่อบริการน้ำประปาสายหลักเข้าสู่ชุมชนเอง ซึ่งองค์การบริหารส่วนตำบลคลองสาม มีท่อเมนประปาภูมิภาคตั้งแต่ หมู่ที่ 1-6 เพื่อให้บริการน้ำสะอาด เพื่อการอุปโภค

ระบบประปาหมู่บ้าน ประชากรช่วงหมู่ที่ 8-16 รวมถึงโรงเรียน วัด สถานีอนามัย ได้ใช้น้ำประปาบาดาลของ องค์การบริหารส่วนตำบลคลองสาม ซึ่งองค์การบริหารส่วนตำบลคลองสาม ได้เจาะบ่อบาดาลประปาบาดาล ขึ้นแล้ว จำนวน 9 แห่ง 9 หมู่บ้าน ระบบประปาหมู่บ้านเป็นระบบผลิตน้ำประปาหลักของพื้นที่โดยการใช้จากแหล่งน้ำใต้ดิน และน้ำผิวดิน จากคลองชลประทาน ระบบส่วนใหญ่เป็นระบบที่มีอายุการใช้งานมายาวนาน มีกำลังการผลิตไม่คงที่ ในปัจจุบัน ความแรงของน้ำจากระบบประปาบาดาลค่อนข้างต่ำและมีความไม่มั่นคงในการให้บริการ ซึ่งทำให้ประชาชนในพื้นที่ประสบปัญหาขาดแคลนน้ำประปา อีกทั้งการขยายตัวของชุมชนก็เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดการขาดแคลนน้ำประปาด้วย

- การระบายน้ำและบำบัดน้ำเสีย**

ในพื้นที่คลองสามจะมีเขตชุมชนบางพื้นที่เท่านั้นที่อยู่อาศัยใกล้ถนนสายหลัก คือถนนทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 305 (รังสิต-นครนายก) ซึ่งมีระบบรางระบายน้ำสาธารณะ พื้นที่ส่วนอื่นที่อยู่ห่างจากถนนสายหลักซึ่งพื้นที่เป็นพื้นที่เกษตรกรรม และมีคูคลองกระจายอยู่โดยทั่วไป โดยคลองที่สำคัญได้แก่ คลองชลประทานหมายเลข 3 คลองรพีพัฒน์ คลองรังสิตประยูรศักดิ์ คลองแอน การระบายน้ำจะอาศัยคลองต่างๆ ในการระบายน้ำทั้งจากชุมชนและโรงงานอุตสาหกรรมไหลลงสู่แม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำป่าสัก พื้นที่คลองสามยังไม่มีระบบบำบัดน้ำเสียรวมของชุมชนเอง จะมีเพียง

หมู่บ้านจัดสรรบางโครงการเท่านั้นที่มีจำนวนหลังคาเรือนเกิน 300 หลังขึ้นไปจะมีระบบบำบัดน้ำเสียรวมของโครงการเอง

การเก็บขยะและกำจัดขยะ

ในปัจจุบันอบต. คลองสาม ดำเนินการจัดเก็บเองได้จำนวนประมาณ 50 ตัน ต่อวัน ส่วนที่เหลือจำนวนประมาณ 55 ตันต่อวัน ให้เอกชนเป็นผู้จัดเก็บ เนื่องจากปัญหาเรื่องงบประมาณ และรถในการเก็บขนไม่เพียงพอ ส่วนการจัดการขยะมูลฝอยที่จัดเก็บมานั้น ในส่วนการเก็บของอบต.คลองสามนำไปทิ้งที่หมู่ที่ 15 และบ่อนอกพื้นที่ จะกำจัดโดยการฝังกลบ ในส่วนการเก็บของเอกชน ได้นำไปทิ้งที่บ่อขยะของเอกชนที่ประกอบกิจการในพื้นที่หมู่ที่ 14 ของคลองสาม

• การสื่อสารการจราจร และโทรคมนาคม

ตำบลคลองสามไม่มีที่ทำการไปรษณีย์โทรเลขในตำบล แต่ประชาชนในเขตพื้นที่ตำบลคลองสามใช้บริการ ไปรษณีย์จากที่ทำการไปรษณีย์อำเภอคลองหลวง สำหรับโทรศัพท์มีทั้งที่ติดตั้งโดยองค์การโทรศัพท์แห่งประเทศไทย และที่ติดตั้งโดยบริษัทเอกชน ดังนั้นร้อยละ 80 ของครัวเรือนมีโทรศัพท์ประจำบ้าน ซึ่งองค์การโทรศัพท์ได้ให้สำรวจและแจ้งความจำเป็นขอติดตั้งเพิ่มเติมแล้ว

สภาพการจราจรในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลคลองสามเป็นเส้นทางจราจรหนาแน่นบริเวณ หมู่ที่ 1-6 โดยเฉพาะในช่วงเวลาเร่งด่วน เนื่องจากมีจำนวนประชากรอาศัยอยู่ในหมู่บ้านจัดสรรเป็น จำนวนมาก ส่วนหมู่ที่ 7-16 การจราจรไม่หนาแน่น การเดินทางสะดวก ถนนหรือแยกที่มีปัญหาจราจรและมักมีอุบัติเหตุเกิดขึ้นบ่อยครั้ง คือ ถนนเลียบบคลองระบายน้ำที่ 3 ช่วงหมู่ที่ 1-7 ถนนแยกไปอำเภอคลองหลวง (สะพาน) หมู่ที่ 7

3.1.2. สภาพสังคมและเศรษฐกิจในพื้นที่

การศึกษา พื้นที่ตำบลคลองสามมีสถานศึกษา ดังนี้

สถานศึกษาของ อบต.

- ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก อบต.คลองสาม
- โรงเรียนอนุบาล อบต.คลองสาม

สถานศึกษาของรัฐบาล จำนวน 4 แห่ง

- โรงเรียนสามัคคีราษฎร์บำรุง ตั้งอยู่ หมู่ที่ 2
- โรงเรียนวัดเกิดการอุดม ตั้งอยู่ หมู่ที่ 5
- โรงเรียนวัดกลางคลองสาม ตั้งอยู่ หมู่ที่ 9
- โรงเรียนบ้านบึง ตั้งอยู่ หมู่ที่ 14

- โรงเรียนขยายโอกาส (โรงเรียนวัดกลางคลองสาม) จำนวน 1 แห่ง
สถานศึกษาของเอกชน จำนวน 6 แห่ง
- โรงเรียนอนุบาลพลิบ่ ตั้งอยู่ หมู่ที่ 1
- โรงเรียนนภัสสร ตั้งอยู่ หมู่ที่ 2
- โรงเรียนอนุบาลดวงพร ตั้งอยู่ หมู่ที่ 5
- โรงเรียนสารสารทวิเทศคลองหลวง ตั้งอยู่ หมู่ที่ 6
- โรงเรียนอนุบาลดวงตะวัน ตั้งอยู่ หมู่ที่ 6
- โรงเรียนนภัสสรณัฐนันท์ ตั้งอยู่ หมู่ที่ 8

การศาสนา

ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ร้อยละ 95 ของจำนวนประชากรทั้งหมด มีประเพณีการทำบุญตามพระพุทธศาสนาในเดือนต่างๆ ที่สืบสานต่อเนื่องกันมา มีความเป็นอยู่แบบเครือญาติผูกพันและพึ่งพาอาศัยกันให้ความเคารพนับถือพระสงฆ์ ผู้อาวุโส และผู้นำชุมชน ผู้นำถือศาสนาพุทธ ในเขตองค์การบริหารส่วน ตำบลคลองสาม มีวัดและสถานปฏิบัติธรรม จำนวน 6 แห่ง ดังนี้

- วัดเกิดการอุดม ตั้งอยู่ที่ หมู่ที่ 5
- วัดป่าปัญจาบุรพาจารย์ (วัดป่าห้าพระองค์) ตั้งอยู่ที่ หมู่ที่ 5
- วัดพระธรรมกาย ตั้งอยู่ที่ หมู่ที่ 7
- วัดคลองแอนสามสีธัมมิการาม ตั้งอยู่ที่ หมู่ที่ 8
- วัดกลางคลองสาม ตั้งอยู่ที่ หมู่ที่ 9
- สถานปฏิบัติธรรม ยุวพุทธ ตั้งอยู่ที่ หมู่ที่ 15

ประชากร

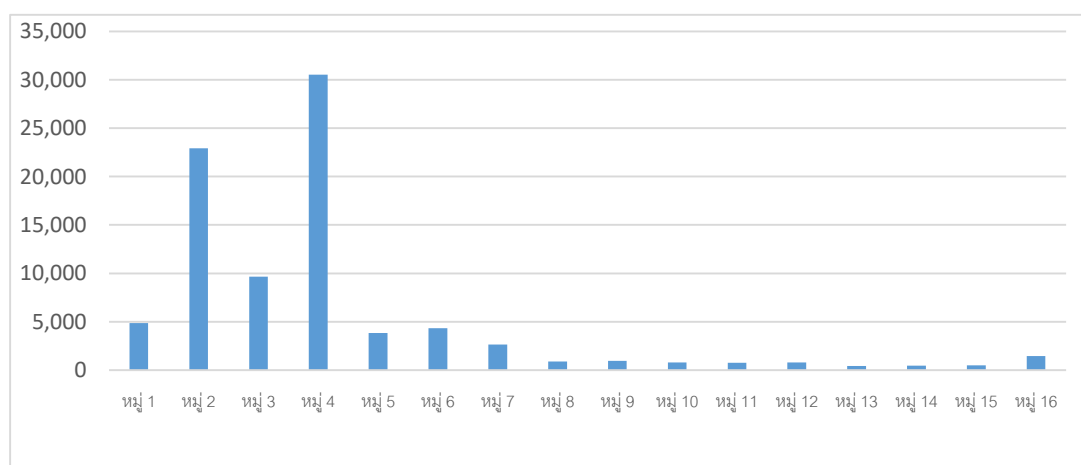
จากข้อมูลกรมการปกครอง พบว่า ปี 2560 จำนวนประชากรในตำบลคลองสาม มีจำนวนทั้งหมด 85,891 คน เป็นชายทั้งหมด 40,400 คน เป็นหญิงทั้งหมด 45,491 คน โดยหมู่ที่ 1 – 7 มีประชากร 78,814 โดยหมู่ที่มีประชากรมากที่สุด คือ หมู่ที่ 4 และ หมู่ที่ 2 ตามลำดับ ในขณะที่ประชากรหมู่ที่ 8 – 16 มีประชากรเพียง 7,077 คน โดยหมู่ที่ 16 มีจำนวนมากที่สุดในบรรดาหมู่ที่ 8-16 จากข้อมูลแสดงให้เห็นว่าประชากร หมู่ที่ 1 – 7 มีมากกว่าหมู่ที่ 8 – 16 กว่า 71,737 คน หรือมากกว่า 9 เท่าเลยทีเดียว

ตารางที่ 7 แสดงจำนวนประชากรคลองสาม ปี 2560 แยกรายหมู่

หมู่ที่	ชาย	หญิง	ทั้งหมด	จำนวนครัวเรือน
ตำบลคลองสาม	40,400	45,491	85,891	38,817
หมู่ที่ 1	2,304	2,562	4,866	2,862
หมู่ที่ 2	10,518	12,406	22,924	9,667
หมู่ที่ 3	4,448	5,214	9,662	4,287
หมู่ที่ 4	14,055	16,477	30,532	13,919
หมู่ที่ 5	1,798	2,045	3,843	1,774
หมู่ที่ 6	1,961	2,382	4,343	2,626
หมู่ที่ 7	1,902	742	2,644	1,194
หมู่ที่ 8	423	476	899	407
หมู่ที่ 9	464	501	965	339
หมู่ที่ 10	371	439	810	313
หมู่ที่ 11	385	374	759	283
หมู่ที่ 12	390	413	803	240
หมู่ที่ 13	215	226	441	127
หมู่ที่ 14	235	220	455	137
หมู่ที่ 15	269	230	499	148
หมู่ที่ 16	662	784	1,446	494

(ที่มา : กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย)

แผนภาพที่ 3.1.1 ประชากรในคลองสามแยกสายหมู่ ปี 2560

(ที่มา : ดัดแปลงจากข้อมูลของกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย)

สภาพเศรษฐกิจในพื้นที่

ในอดีตเศรษฐกิจในพื้นที่คลองสามพึ่งพาเกษตรกรรม 100 เปอร์เซ็นต์ แต่ปัจจุบันเมื่อพื้นที่เปลี่ยนเข้าสู่ความเป็นเมืองอย่างรวดเร็ว ทำให้เศรษฐกิจในพื้นที่ที่มีความหลากหลายโดยเศรษฐกิจของพื้นที่คลองสามในปัจจุบัน พึ่งพิง 3 ด้าน

ภาคเกษตรกรรม ข้อมูลจากเกษตรอำเภอลองหลวง ในปี 2558 พบว่า ประชากรบางส่วนในตำบลคลองสาม ประกอบอาชีพเกษตรจำนวน 334 ครัวเรือน โดยมีพื้นที่ทำการเกษตรประมาณ 5,316 ไร่ โดยผลผลิตทางการเกษตรที่สำคัญของคลองสาม คือ การทำนาข้าว มีพื้นที่ทำนาข้าว 4529.50 ไร่ คิดเป็น 85% ของการทำเกษตรกรรมทั้งหมด และเกษตรกรที่ทำนาข้าวมีถึง 186 ครัวเรือน สะท้อนให้เห็นว่าพื้นที่คลองสาม เกษตรกรรมส่วนใหญ่ยังเป็นการทำนา รองลงมาเป็นไม้ประดับ มีจำนวน 596 ไร่ มีเกษตรกรปลูกไม้ประดับจำนวน 79 คน ที่เหลือเป็นไม้ผล พืชไร่ และพืชผัก

ตารางที่ 8 แบบสรุปข้อมูลพื้นฐานด้านการเกษตรระดับอำเภอลองหลวง ปี 2558

ที่	ตำบล	นาข้าว		พืชไร่		พืชผัก		ไม้ดอก		ไม้ประดับ		ไม้ผล		ไม้ยืนต้น		สมุนไพร	
		พื้นที่ (ไร่)	เกษตรกร (คร.)	พื้นที่ (ไร่)	เกษตรกร (คร.)	พื้นที่ (ไร่)	เกษตรกร (คร.)	พื้นที่ (ไร่)	เกษตรกร (คร.)	พื้นที่ (ไร่)	เกษตรกร (คร.)	พื้นที่ (ไร่)	เกษตรกร (คร.)	พื้นที่ (ไร่)	เกษตรกร (คร.)	พื้นที่ (ไร่)	เกษตรกร (คร.)
1	คลองหนึ่ง	1,725.00	53	1.00	1	6.25	3	1.00	1	-	-	175.75	36	2.00	1	-	-
2	คลองสอง	1,827.25	61	5.00	1	3.75	5	-	-	10.00	3	86.00	41	18.25	6	-	-
3	คลองสาม	4,529.50	186	9.50	1	19.00	7	-	-	596.00	79	93.75	52	68.75	9	-	-
4	คลองสี่	10,830.50	448	207.50	11	226.75	51	28.25	5	50.00	13	424.50	76	378.25	35	-	-
5	คลองห้า	9,644.75	444	176.75	3	275.00	92	-	-	116.00	16	519.75	78	89.50	17	-	-
6	คลองหก	12,808.50	525	89.50	8	228.75	54	58.75	7	78.00	27	215.25	70	84.25	25	-	-
7	คลองเจ็ด	8,802.25	446	-	-	149.75	36	21.50	3	36.00	6	166.75	51	28.25	18	-	-

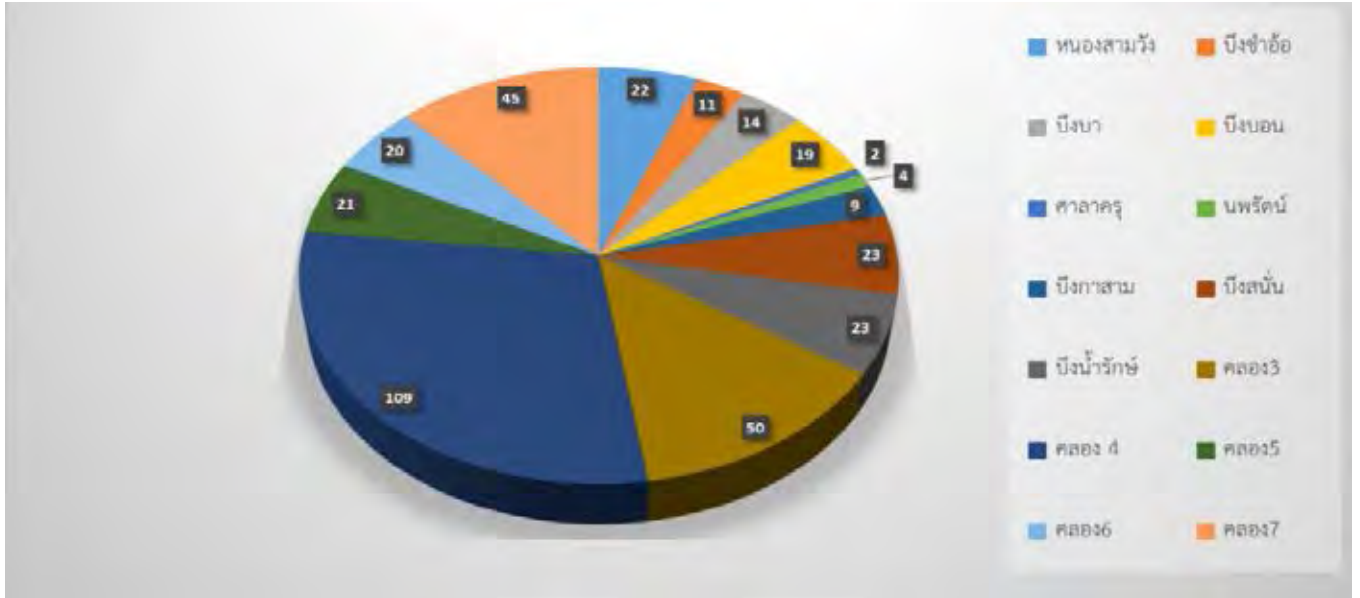
(ที่มา : สำนักงานเกษตรอำเภอลองหลวง)

สำหรับการรวมกลุ่มเพื่อการประกอบอาชีพของเกษตรกรตำบลคลองสาม มีการรวมกลุ่มของเกษตรกร โดยได้รับการสนับสนุนและส่งเสริมจากหน่วยงานรัฐ โดยประมาณ 16 กลุ่ม เช่น กรมส่งเสริมการเกษตร กรมส่งเสริมสหกรณ์ กรมพัฒนาชุมชน องค์การบริหารส่วนตำบล/เทศบาลฯ ได้แก่ กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรคลองสามพัฒนา วิสาหกิจชุมชนเบเกอรี่ วิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรคลองสามพัฒนา วิสาหกิจชุมชนกลุ่มอาชีพสตรีชนมไทย

คลองสาม วิสาหกิจชุมชนสตรีเพชรพลอยเครื่องหอมโบราณ วิสาหกิจชุมชนมานา ชูชิ
 วิสาหกิจชุมชนกลุ่มผลิตเห็ดโคนญี่ปุ่นในเขตปฏิรูปที่ดิน ม.7 วิสาหกิจชุมชนทรัพย์สำราญ
 วิสาหกิจชุมชนโครงการน้ำดื่มอยู่ดีมีสุขหมู่ที่ 16 วิสาหกิจชุมชนภรรนราคลองสาม วิสาหกิจ
 ชุมชนบ้านมะลิ วิสาหกิจชุมชนผู้สูงอายุบ้านเอื้ออาทรคลองสาม วิสาหกิจชุมชนผ่องอำไพ
 พัฒนา หมู่ 15 วิสาหกิจชุมชนเตยหอมคลองสาม วิสาหกิจชุมชนกลุ่มสตรีสมุนไพรมู่ 6
 พิมเสนน้ำและลูกประคบ วิสาหกิจชุมชนตะวันกล้า

ด้านอุตสาหกรรม จากข้อมูลจำนวนโรงงานอุตสาหกรรมของสำนักงาน
 อุตสาหกรรมจังหวัดปทุมธานี พ.ศ. 2557 พบว่าในพื้นที่คลองสาม มีอุตสาหกรรมประมาณ
 50 แห่ง เนื่องจากพื้นที่คลองสามเป็นพื้นที่ของบ้านจัดสรร โรงงานอุตสาหกรรมในคลองสาม
 จึงเป็นโรงงานขนาดเล็ก เป็นกิจการครัวเรือน มีลูกจ้างไม่เกิน 20 คน ยกตัวอย่างเช่น
 โรงงานผลิตฉนวนกัวยบรรจุภาชนะ โรงงานผลิตอาหารจากเมล็ดพืช โรงงานผลิตน้ำพริกแกง
 โรงงานผลิตน้ำแข็งซอง โรงงานทำน้ำดื่ม โรงงานทำเครื่องเรือน โรงงานตัดเย็บเสื้อผ้า
 โรงงานผลิตถุงพลาสติก โรงงานผลิตตบแต่งตัดแปลงซ่อมแซมเครื่องเรือน โรงงานผลิต
 ชิ้นส่วนอุปกรณ์และซ่อมแซม โรงงานผลิตเครื่องควบคุมไฟฟ้า โรงงานคัดแยกวัสดุที่ไม่ใช้แล้ว
 โรงงานผลิตเม็ดพลาสติก เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อให้เห็นการกระจายตัวของโรงงานดังได้ทำการระบุ
 ตำแหน่งที่ตั้งลงในแผนภาพ 3.1.2 โรงงานอุตสาหกรรมในคลองสาม ไม่สร้างปัญหาในกับ
 พื้นที่เท่าใดนัก ส่วนหนึ่งเป็นเพราะโรงงานขนาดเล็ก เป็นกิจการครัวเรือน มีเพียงโรงงานบาง
 แห่งเท่านั้นที่สร้างปัญหาให้กับพื้นที่ ยกตัวอย่าง โรงงานพลาสติก ที่ตั้งอยู่ที่หมู่ที่ 15 เป็น
 โรงงานคัดแยกขยะ รับพลาสติกมารีไซเคิล เป็นโรงงานขนาดเล็กที่มีลักษณะไม่เหมือน
 โรงงานนัก ลูกจ้างทั้งหมดไม่ใช่คนในพื้นที่ เป็นคนนอกพื้นที่มาจากทางภาคอีสานทั้งหมด มา
 อาศัยอยู่บริเวณดังกล่าวโดยการทำเพิงที่พัก โรงงานดังกล่าวเป็นโรงงานคัดแยกขยะทำให้มี
 ขยะเข้ามาทิ้งจำนวนมาก ซึ่งส่งกลิ่นเหม็นกระทบการเป็นอยู่ของชุมชน อบต.คลองสามแจ้ง
 ให้มีการกลบ แต่ไม่มีใครรับผิดชอบ (รุ่งนภา แก้วธรรม, 2561)

แผนภาพที่ 3.1.2 แสดงจำนวนโรงงานอุตสาหกรรมภายในพื้นที่วางผังเมืองรวมหนองเสือ
คลองหลวง ัญบุรี

(ที่มา : บริษัท เออร์เบิน สเปซ (2559, pp. 2-74))

แผนภาพที่ 3.1.3 ตำแหน่งอุตสาหกรรมในคลองสาม (ในกรอบสีแดง)

(ที่มา บริษัท เออร์เบิน สเปนซ์ (2559, pp. 2-74))

ด้านการพาณิชย์กรรม / การบริการ คลองสามใน ช่วง 20 ปีที่ผ่านมาเกิดหมู่บ้านจัดสรรอย่างน้อย 49 หมู่บ้าน มีจำนวนประชากรเพิ่มขึ้นกว่า 60,000 คน ทำให้เกิดสถานประกอบการด้านพาณิชย์กรรมเพิ่มขึ้นในพื้นที่จำนวนมาก เช่น ร้านบริการต่างๆ ที่มีสินค้าและการให้บริการที่หลากหลาย เช่น ร้านค้าส่ง ร้านค้าปลีก โรงแรม สถานบริการน้ำมัน ธนาคาร ห้างสรรพสินค้า โชว์รูมรถยนต์ รถจักรยานยนต์ ร้านขายทอง ร้านสะดวกซื้อ ร้านอาหาร ร้านคอมพิวเตอร์ ร้านมือถือ ร้านขายยา คลินิก เป็นต้น ในปี 2556 มีจำนวนสถานประกอบการเกิดขึ้นในคลองสามกว่า 1,850 แห่ง แบ่งเป็นการขายส่งและขายปลีก จำนวน 147 แห่ง ที่พักและบริการอาหาร 292 แห่ง กิจกรรมอสังหาริมทรัพย์ 45 แห่ง ศิลปะความบันเทิง 27 แห่ง และอื่นๆ จำนวน 1339 แห่ง

ตารางที่ 9 แสดงจำนวนสถานประกอบการ จำแนกตามกิจกรรมทางเศรษฐกิจคลองสาม – คลองเจ็ด
อำเภอคลองหลวง พ.ศ. 2556

ตำบล/เทศบาล	จำนวนสถานประกอบการ	การขายส่งและขายปลีก	ที่พักและบริการอาหาร	กิจกรรมอสังหาริมทรัพย์	ศิลปะ ความบันเทิงและนันทนาการ	อื่นๆ
อำเภอคลองหลวง						
ตำบลคลองสาม	1,850	147	292	45	27	1339
ตำบลคลองสี่	330	18	18	37	2	255
ตำบลคลองห้า	366	30	61	24	2	249
ตำบลคลองหก	648	26	169	55	44	354
ตำบลคลองเจ็ด	161	11	23	3	1	123

(ที่มา บริษัท เออร์เบิน สเปนซ์ (2559, pp. 2-81))

นอกจากนี้ คลองสามยังมีเศรษฐกิจทางการท่องเที่ยวด้วย โดยมีแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม (Cultural Attraction) คือ ตลาดน้ำคลองสาม เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ได้รับความนิยมร่วมมือทั้งจากภาครัฐและเอกชนที่ให้การสนับสนุนในการก่อตั้งชุมชนตลาดน้ำแห่งนี้ ด้วยความยาวกว่า 20 กิโลเมตร มีเรือลำเล็กลำน้อยมากกว่า 100 ลำ ซึ่งจะนำสินค้ามาขายให้แก่

ผู้ที่เดินทางผ่านไปมาได้จับจ่ายใช้สอยกันทุกประเภท ไม่ว่าจะเป็น สินค้าเกษตรกรรม สินค้า หัตถกรรมพื้นเมืองจากปทุมธานี สินค้าประเภทอาหารหลากหลายชนิดทั้งคาว-หวาน เป็นต้น

รายได้ประชากร

การศึกษารายได้ของประชากรในพื้นที่คลองสาม บริษัท เออร์เบิน สเปนซ์ จำกัด ได้วิเคราะห์ โดยใช้เทคนิคทางสถิติในการวิเคราะห์ โดยใช้ข้อมูลจำนวนประชากรในพื้นที่ฝั่งเมืองคลองหลวง หนองเสือ ัญบุรี พ.ศ. 2557 พิจารณารวมกับข้อมูลรายได้ของขนาดเศรษฐกิจภายในเมืองของ ประชากรในพื้นที่วังม่วง และข้อมูลรายจ่ายของประชากรในพื้นที่วังม่วง พ.ศ. 2557 ที่ได้มาจากข้อมูล การสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน พ.ศ. 2557 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ นำมาหาค่าเฉลี่ยตามจำนวนประชากรในแต่ละตำบล พบว่า พื้นที่คลองสาม ประชากรมีรายได้ เฉลี่ย 48,403 บาท/คน/เดือน รายจ่าย เฉลี่ย 30,246 บาท/คน/เดือน และเงินคงเหลือสุทธิ 18,157 บาท/คน/เดือน

ตารางที่ 10 แสดงการจำแนกรายได้ประชากรในแต่ละตำบลของอำเภอหนองเสือ และพื้นที่บางส่วนของ อำเภอัญบุรี อำเภอคลองหลวง

อำเภอ	จำนวน ประชากร (คน)	รายจ่าย ประชากร/ เดือน (หน่วย:บาท)	รายได้ของ ประชากร/ เดือน (หน่วย:บาท)	เงินคงเหลือ สุทธิ/เดือน (หน่วย:บาท)
อำเภอหนองเสือ				
เทศบาลตำบลหนองเสือ	2,777	83,993,191	134,415,457	50,422,265
ตำบลหนองสามวัง	10,427	315,375,227	504,699,305	189,324,077
ตำบลศาลาครุ	5,172	156,432,403	250,340,923	93,908,519
ตำบลนพรัตน์	4,597	139,040,943	222,509,131	83,468,186
ตำบลบึงบา	4,305	130,209,106	208,375,420	78,166,313
ตำบลบึงบอน	8,911	269,522,264	431,320,179	161,797,914
ตำบลบึงกาสาม	6,733	203,646,437	325,898,190	122,251,751
ตำบลบึงชำอ้อ	8,988	271,851,207	435,047,219	163,196,011
อำเภอคลองหลวง				
ตำบลคลองสาม	79,250	2,396,996,909	3,835,947,054	1,438,950,145
ตำบลคลองสี่	17,126	517,993,300	828,951,789	310,958,488

ตำบลคลองห้า		13,825	418,151,195	669,173,098	251,021,902
ตำบลคลองหก		11,529	348,706,339	558,039,541	209,333,201
ตำบลคลองเจ็ด		7,145	216,107,797	345,840,274	129,732,476
อำเภอธัญบุรี					
เทศบาลเมืองสนั่นรักษ์		28,848	872,537,120	1,396,333,131	523,796,009
เทศบาลตำบลธัญบุรี		58,838	1,779,615,194	2,847,942,622	1,068,327,427
รายได้เฉลี่ยของประชากร ในพื้นที่เขตผังเมืองรวม		268,471 คน	30,246 บาท/คน/เดือน	48,403 บาท/คน/เดือน	18,157 บาท/คน/เดือน

(ที่มา บริษัท เออร์เบิน สเปซ (2559, pp. 2-71))

3.2. ลักษณะหรือปรากฏการณ์ของพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบทคลองสาม

ด้วยภาพรวมการพัฒนาของอำเภอคลองหลวง โดยเฉพาะตามแนวถนนพหลโยธิน ก็ส่งผลต่อเปลี่ยนแปลงพื้นที่คลองสามอย่างชัดเจน แม้จะก้าวเข้าสู่ความเป็นเมือง แต่ก็ยังเป็นเพียงครึ่งหนึ่งของคลองสามเท่านั้น ในขณะที่เดียวกันพื้นที่หมู่ที่ 7 – 16 ในคลองสามยังคงมีกลุ่มคนดั้งเดิมที่อยู่มาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งส่วนใหญ่เป็นทำอาชีพเกษตรกรรม ยังรวมกลุ่มเป็นชุมชน มีวิถีชีวิตแบบชนบทอยู่ ยังมีได้เปลี่ยนสู่ความเป็นเมือง ทำให้พื้นที่คลองสามเป็นพื้นที่ลักษณะพิเศษหนึ่งคือการเป็นพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท หรือที่เรียกว่า Peri – urban ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีผสมกันระหว่างความเป็นเมืองที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาที่อยู่อาศัย และอุตสาหกรรม และพื้นที่ชนบทที่มีการพัฒนาเศรษฐกิจแบบเกษตรกรรมบนพื้นที่เดียวกัน ลักษณะหรือปรากฏการณ์ที่สะท้อนความพิเศษของการเป็นพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบทคลองสาม ซึ่งสามารถนำไปสู่การเป็นตัวแทนของลักษณะพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบทของไทยได้ ดังนี้

3.2.1. พื้นที่แหล่งที่อยู่อาศัยที่ใหญ่ที่สุดในอำเภอคลองหลวง รองรับการขยายตัวของพื้นที่ข้างเคียง

พื้นที่คลองสามไม่ได้เปลี่ยนเข้าสู่เมือง ด้วยการเป็นพื้นที่อุตสาหกรรม แต่เป็นพื้นที่แหล่งที่อยู่อาศัยแทน รองรับการขยายตัวของอุตสาหกรรมในอำเภอคลองหลวง กรุงเทพมหานคร และอุตสาหกรรมในจังหวัดอยุธยา (แผนภาพที่ 3.2.1) จุดเปลี่ยนสำคัญของคลองสาม ช่วงปี 2538 – 2540 เมื่อเจ้าของที่ดินอย่างตระกูลสายสนิทวงศ์ เริ่มขายที่ดินให้กับบริษัทอสังหาริมทรัพย์ ซึ่งบริษัทที่เข้ามาซื้อที่ดินขนาดใหญ่ คือ บริษัท พกฤษา จำกัด ได้ทำการเปลี่ยนการใช้ประโยชน์ที่ดินเดิมเป็นพื้นที่เกษตรกรรมให้ชาวนาได้เช่า กลายเป็นหมู่บ้านจัดสรร โดยมีหมู่บ้านภัสสร ซึ่งเป็นหมู่บ้านภายใต้บริษัท พกฤษา จำกัด เป็นหมู่บ้านจัดสรรแรกที่ก่อตั้งขึ้นในคลองสาม (เดช จະนะคำ, 2561) แต่ในช่วงปี 2540 – 2543 เป็นช่วงวิกฤตเศรษฐกิจ การเติบโตของหมู่บ้านจัดสรรในคลองสามจึงหยุด

และชะลอตัวลง จนในปี 2548 พบว่ามีหมู่บ้านจัดสรร อยู่ประมาณ 6-7 โครงการ เช่น หมู่บ้าน พกษา 9 หมู่บ้าน พกษา 11 และหมู่บ้านวรารักษ์ และหมู่บ้านเก่าๆ ราว 2-3 หมู่บ้าน นับว่าช่วงนี้ กำลังเป็นช่วงเริ่มต้นแห่งการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่คลองสาม (ประมุข ชูชาติ, 2561)

หลังจากปี 2548 เป็นต้นมา ในคลองสามเริ่มมีการลงทุนของหมู่บ้านจัดสรรในทุกปี ปีละหลายหมู่บ้าน นอกเหนือจากบริษัทพกษา มีบริษัทอื่นๆ เข้ามาจำนวนมาก รวมทั้งหมู่บ้านที่เกิดจากโครงการของภาครัฐ ทั้งหมู่บ้านเอื้ออาทร หมู่บ้านมั่นคง ต่างก็เลือกพื้นที่คลองสามเป็นพื้นที่การก่อสร้างที่อยู่อาศัย ทำให้หมู่ที่ 1 - 6 ของคลองสาม ได้เปลี่ยนการใช้ประโยชน์ที่ดิน จากเกษตรกรรม ไปสู่พื้นที่อยู่อาศัย หรือพื้นที่แห่งการเป็นหมู่บ้านเกือบ 100 เปอร์เซ็นต์ เกษตรกรรมหายไปจากพื้นที่ดังกล่าวเกือบทั้งหมด ในปี 2560 มีจำนวนหมู่บ้านจัดสรรทั้งหมดจำนวน 49 หมู่บ้าน ดังตารางที่ 11

ตารางที่ 11 แสดงรายชื่อหมู่บ้านจัดสรรในตำบลคลองสาม ปี 2560

ชื่อหมู่บ้านจัดสรร	ประเภทอาคาร	บริษัท
อินนิซิโอ 2	บ้านเดี่ยว	บริษัท แลนด์ แอนด์ เฮ้าส์
อินนิซิโอ	บ้านเดี่ยว	บริษัท แลนด์ แอนด์ เฮ้าส์
อินดี้	บ้านแถว	บริษัท แลนด์ แอนด์ เฮ้าส์
วิลล่าบารานี	บ้านเดี่ยว	บริษัท มานะพัฒนาการ จำกัด
ฉัตรหลวง 14	บ้านเดี่ยว	บริษัท ฉัตรหลวง 2005 จำกัด
เดอะมันนี่ (ศรีเอทีพี)	บ้านเดี่ยว+บ้านแถว	บริษัท เดอะมันนี่ จำกัด
พกษา 11	บ้านแถว	บริษัท พกษา เรียลเอสเตท จำกัด
พกษา 9	บ้านแถว	บริษัท พกษา เรียลเอสเตท จำกัด
พกษาวิลเลจ 29	บ้านแถว	บริษัท พกษา เรียลเอสเตท จำกัด
พกษาวิลเลจ 35 (เดอะซีซั่น)	บ้านแถว	บริษัท พกษา เรียลเอสเตท จำกัด
ไทยสมบูรณ์ 2	บ้านแถว	บริษัท อินฟินิท เรียลเอสเตท จำกัด
วรารักษ์	บ้านเดี่ยว	บริษัท วังทอง กรุ๊ป จำกัด
วรารักษ์	ทาวเฮ้าส์	บริษัท วังทอง กรุ๊ป จำกัด
วรารักษ์	อาคารพาณิชย์	บริษัท วังทอง กรุ๊ป จำกัด
พกษา 12	บ้านแถว	บริษัท พกษา เรียลเอสเตท จำกัด
ภัสสร 12	บ้านเดี่ยว	บริษัท พกษา เรียลเอสเตท จำกัด
ภัสสร 12/1	บ้านเดี่ยว	บริษัท พกษา เรียลเอสเตท จำกัด
เอื้ออาทร	บ้านเดี่ยว	การเคหะแห่งชาติฯ

ภัสสร 1	บ้านเดี่ยว	บริษัท พุกษา เรียลเอสเตท จำกัด
ภัสสร 2	บ้านเดี่ยว	บริษัท พุกษา เรียลเอสเตท จำกัด
ภัสสร 3	บ้านเดี่ยว	บริษัท พุกษา เรียลเอสเตท จำกัด
พุกษา 40	บ้านแถว	บริษัท พุกษา เรียลเอสเตท จำกัด
พุกษา 40/1	บ้านแถว	บริษัท พุกษา เรียลเอสเตท จำกัด
พุกษา 40 /2	บ้านแถว	บริษัท พุกษา เรียลเอสเตท จำกัด
พุกษาวิลเลจ 3	บ้านแถว	บริษัท พุกษา เรียลเอสเตท จำกัด
เพชรอำไพ	บ้านเดี่ยว	PORNPIPAT PROPERTY
อนันดา	บ้านเดี่ยว	บริษัท อนันดา พร็อพเพอร์ตี้ จำกัด
บารานี	บ้านเดี่ยว	บริษัท มานะพัฒนาการ จำกัด
พูนสุข	บ้านเดี่ยว	บริษัท พูนสุขสบาย จำกัด
พุกษา 12/1	บ้านแถว	บริษัท พุกษา เรียลเอสเตท จำกัด
สุภาวัลย์ (ภูมิสิริ)	บ้านแถว	บริษัท บ้านภูมิสิริ จำกัด
ธนนันท์วิลเลจ 1	บ้านแถว	บริษัท สิ้นสิริ พร็อพเพอร์ตี้ จำกัด
ธนนันท์วิลเลจ 2	บ้านแถว	บริษัท สิ้นสิริ พร็อพเพอร์ตี้ จำกัด
พุกษา 13	บ้านแถว	บริษัท พุกษา เรียลเอสเตท จำกัด
พุกษา B	บ้านแถว	บริษัท พุกษา เรียลเอสเตท จำกัด
พุกษา D	บ้านแถว	บริษัท พุกษา เรียลเอสเตท จำกัด
พุกษา C (รวมกับพุกษาเกสร 23)	บ้านแถว	บริษัท พุกษา เรียลเอสเตท จำกัด
ไทยสมบูรณ์ 3	บ้านแถว	บริษัท อินฟินิท เรียลเอสเตท จำกัด
พลพัฒน์	บ้านแถว	บริษัท พลพัฒน์ เรียลเอสเตท จำกัด
พุกษาวิลล์ 46/1	บ้านแถว	บริษัท พุกษา เรียลเอสเตท จำกัด
พุกษาวิลล์ 46/2	บ้านแถว	บริษัท พุกษา เรียลเอสเตท จำกัด
พุกษา 64/1	บ้านแถว	บริษัท พุกษา เรียลเอสเตท จำกัด
พุกษา 64/2	บ้านแถว	บริษัท พุกษา เรียลเอสเตท จำกัด
ราชพุกษ์ 2	บ้านแฝด+บ้านแถว	บริษัท สมาร์ทแลนด์ แอสเสท จำกัด
ชัยพุกษ์ (เก้า)	บ้านแถว	บริษัท แลนด์ แอนด์ เฮ้าท์
โครงการบ้านมั่นคง (พอช.)	บ้านแถว	สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน
บารานี การ์เด็นท์	บ้านเดี่ยว	บริษัท มานะพัฒนาการ จำกัด
ชลิตา	บ้านแถว	บริษัท เค.วาย.พี พร็อพเพอร์ตี้ จำกัด

ราชพฤกษ์ 1	บ้านแถว	บริษัท สمارท์แลนด์ แอสเสท จำกัด
เดอะพลาซ่าเซนต์โด้	บ้านแถว	บริษัท วังทอง กรุ๊ป จำกัด
เก้าแสนวินโฮม (เก้า)	บ้านแถว	ไม่ปรากฏข้อมูล
ศุภลักษณ์ (เก้า)	บ้านแถว+พาณิชย์	บริษัท สร้างสรรค์บ้านและที่ดิน จำกัด (ศุภลักษณ์ กรุ๊ป)

(ที่มา : กองช่าง องค์การบริหารส่วนตำบลคลองสาม)

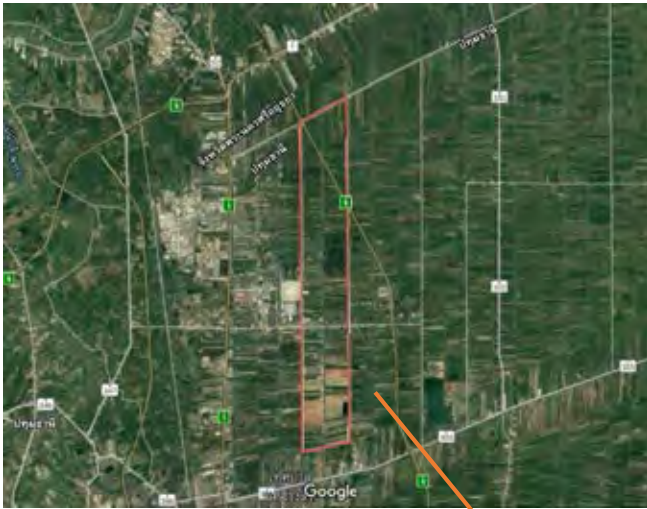
แผนภาพที่ 3.2.1 พื้นที่คลองสามในฐานะพื้นที่อยู่อาศัยรองรับการเกิดเมืองในอำเภอคลองหลวง
จังหวัดปทุมธานี อุตสาหกรรมในจังหวัดอยุธยา และกรุงเทพมหานคร

(ที่มา : ดัดแปลงจาก Google Map)

แผนภาพที่ 3.2.2 บริเวณที่ตั้งของหมู่บ้านต่างๆ ในตำบลคลองสาม

(ที่มา : Google Map)

3.2.2. คลองสามลักษณะการใช้ที่ดินผสมผสานปนเป

พื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท โดยทั่วไปมีลักษณะสำคัญ คือ มีการใช้ที่ดินหลากหลายผสมปนเปของการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตร อุตสาหกรรมพื้บ้าน ที่อยู่อาศัย และการใช้ที่ดินประเภทอื่นๆ ไปพร้อมๆ กัน เมื่อเทียบกับข้อมูลการใช้ประโยชน์ที่ดินในคลองสามก็พบว่ามีการใช้ที่ดินผสมปนเปชัดเจน จากข้อมูลการใช้ประโยชน์ที่ดินของสำนักนโยบายและแผนการใช้ที่ดิน พบการใช้ประโยชน์ที่ดินในคลองสามมีความหลากหลาย ประกอบด้วยประเภทการใช้ที่ดินต่างๆ ดังต่อไปนี้ คือ

- พื้นที่ชุมชนและสิ่งปลูกสร้าง มีเนื้อที่ประมาณ 1 0,904 ไร่ หรือร้อยละ 41.41 ของ เนื้อที่ทั้งหมดประกอบด้วย หมู่บ้านและที่ดินจัดสรรสร้าง หมู่บ้านบนพื้นราบ หมู่บ้านบนพื้นราบและ ไม้ผลผสม สถานที่ราชการและสถาบันต่างๆ ถนน โรงงานอุตสาหกรรม สถานที่พักผ่อนหย่อนใจ
- พื้นที่เกษตรกรรม มีเนื้อที่ประมาณ 11,044 ไร่ หรือร้อยละ 41.92 ของเนื้อที่ทั้งหมด ประกอบด้วยการใช้ประโยชน์ที่ดินด้านเกษตรกรรม
- พื้นที่อื่นๆ มีเนื้อที่ประมาณ 3 ,683 ไร่ หรือร้อยละ 13.99 ของเนื้อที่ทั้งหมด ได้แก่ พุ่งหญ้าธรรมชาติ พุ่งหญ้าสลับไม้พุ่ม ไม้ละเมาะ พื้นที่ลุ่ม ที่ทิ้งขยะ

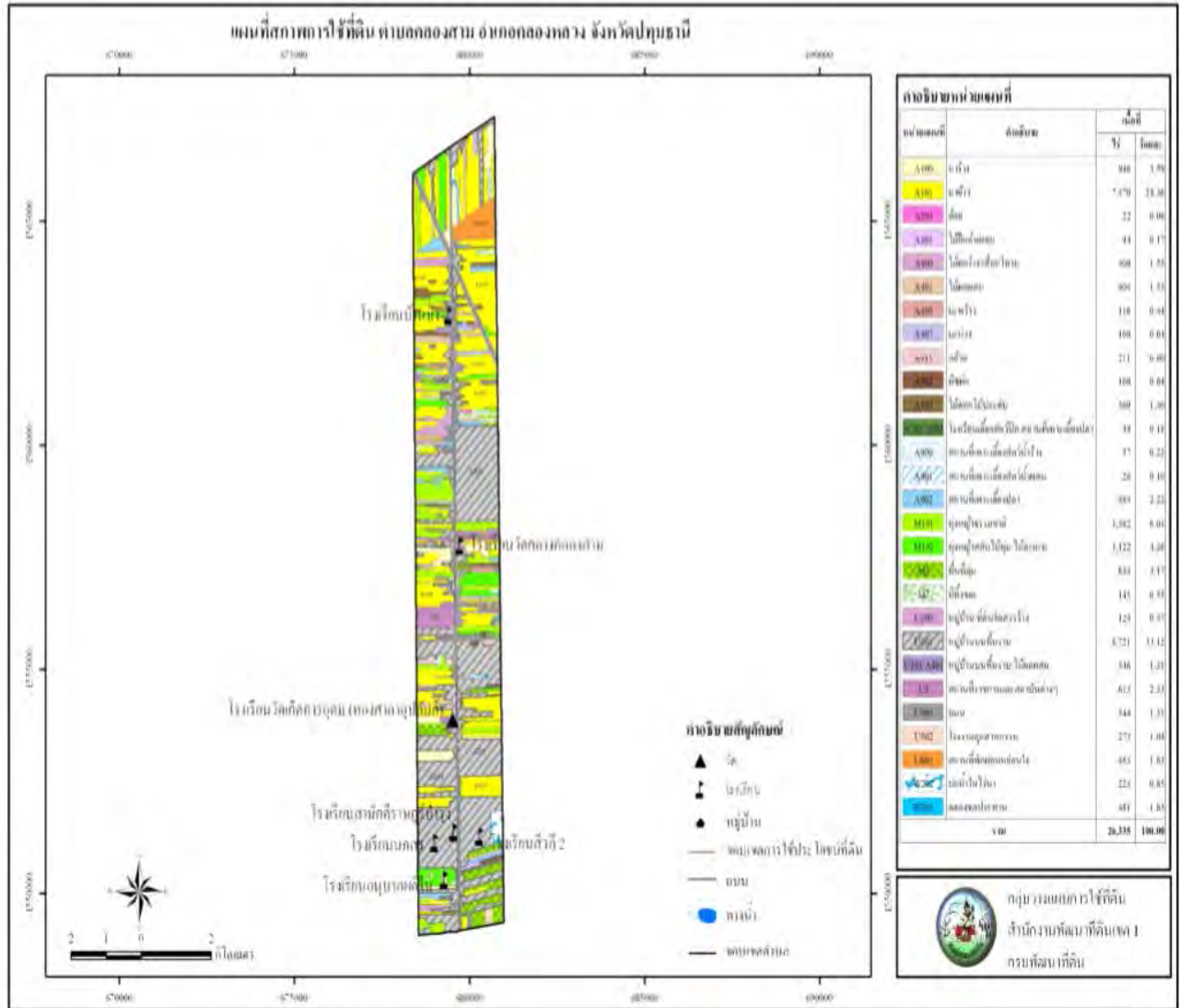
จากตัวเลขการใช้ประโยชน์ที่ดิน สะท้อนให้เห็นว่า พื้นที่ชุมชนและสิ่งก่อสร้าง มีจำนวนเกือบครึ่งหนึ่งของพื้นที่เกษตรกรรม โดยพื้นที่ชุมชนและสิ่งก่อสร้าง ส่วนใหญ่เป็นการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อสร้างเป็นแหล่งที่อยู่อาศัย คลองสามจึงมีจำนวนครัวเรือนเกิดขึ้นอย่างก้าวกระโดด ข้อมูล กรมการปกครองจากปี 2536 คลองสามมีครัวเรือนเพียงแค่ 1,700 ครัวเรือน แต่ในปี 2560 มีครัวเรือนในพื้นที่กว่า 38,817 ครัวเรือน เติบโตกว่า 22 เท่าภายในระยะเวลาเพียงแค่ 24 ปีเท่านั้น

แผนภาพที่ 3.2.3 การใช้ประโยชน์ที่ดิน ตำบลคลองสาม

(ที่มา : กรมพัฒนาที่ดิน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (2557, pp. 3-7))

แผนภาพที่ 3.2.4 แสดงสภาพการใช้ที่ดิน ตำบลคลองสาม อําเภอลองหลวง จังหวัดปทุมธานี

รูปที่ 3-3 แผนที่สภาพการใช้ที่ดิน ตำบลคลองสาม อําเภอลองหลวง จังหวัดปทุมธานี

การใช้รูป: โฉนดที่ดินปี 2555 สำนักสำรวจรังวัด: วามเขตการใช้ที่ดิน กรมพัฒนาที่ดิน

(ที่มา : กรมพัฒนาที่ดิน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (2557, pp. 3-3))

3.2.3. ประชากรเปลี่ยนแปลงเร็ว

พื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบท โดยเฉพาะในคลองสาม จะมีข้อบ่งชี้สำคัญของปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงของประชากรอย่างรวดเร็ว ประชากรหลังไหลเข้ามาในพื้นที่อย่างก้าวกระโดด สาเหตุหลักมาจากการย้ายถิ่นฐานของประชาชน จำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นนั้นมาจากอัตราการย้ายถิ่นฐานมากกว่าการเกิดตามธรรมชาติภายในพื้นที่ จากข้อมูลประชากรรายตำบลของอำเภอคลองหลวง พบว่า ตั้งแต่ปี 2546 – 2558 ประชากรในอำเภอคลองหลวงเพิ่มขึ้นทุกตำบล โดยเฉพาะในตำบลคลองสาม ที่มีการเปลี่ยนแปลงของประชากรอย่างเห็นได้ชัด จากปี 2546 มีประชากรเพียง 7,568 คน แต่ในปี 2558 ประชากรในคลองสามเพิ่มขึ้นเป็น 81,813 คน หรือประมาณ 4 เท่า ภายในเวลาแค่ 12 ปีเท่านั้น เมื่อเทียบกับการเปลี่ยนแปลงทั้งอำเภอคลองหลวง พบว่า คลองสามมีการเพิ่มขึ้นของประชากรสูงสุด และมีประชากรจำนวนสูงที่สุดในอำเภอคลองหลวงด้วย จากตัวเลขดังกล่าวเป็นเพียงแค่ตัวเลขคนที่มิทะเบียนบ้านในคลองสาม หากนับจำนวนประชากรแฝง ทั้งผู้ที่ไม่ได้ย้ายทะเบียนบ้าน แรงงานที่เข้ามาอาศัยในพื้นที่ และแรงงานต่างด้าว ประชากรในพื้นที่คลองสามมีประมาณ 200,000 คน

ตารางที่ 12 ประชากรรายตำบลในอำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี พ.ศ. 2546 – 2558

ตำบล	ประชากร (คน)												
	พ.ศ. 2546	พ.ศ. 2547	พ.ศ. 2548	พ.ศ. 2549	พ.ศ. 2550	พ.ศ. 2551	พ.ศ. 2552	พ.ศ. 2553	พ.ศ. 2554	พ.ศ. 2555	พ.ศ. 2556	พ.ศ. 2557	พ.ศ. 2558
ตำบลคลองหนึ่ง	34093	35412	36341	38051	38805	39617	40051	40300	40457	40557	40508	40481	40538
ตำบลคลองสอง	2080	271	175	210	316	370	428	424	506	560	14909	15647	16277
ตำบลคลองสาม	23857	32280	40447	48174	53842	59003	62971	66859	70913	73446	76514	79250	81813
ตำบลคลองสี่	13213	13741	14338	14955	15355	15596	15893	16195	16479	16673	16899	17126	17256
ตำบลคลองห้า	8831	9120	9992	10506	11034	11625	11976	12294	12626	12994	13361	13825	14177
ตำบลคลองหก	9346	9618	9727	9904	10037	10335	10574	10817	10927	11071	11195	11529	11747
ตำบลคลองเจ็ด	5516	5814	6163	6331	6454	6529	6703	6840	6967	7071	7095	7145	7153
อำเภอคลองหลวง	62843	70735	80842	90080	97038	103458	108545	113429	118418	121815	125064	128875	132146

(ที่มา : สำนักงานกลางทะเบียนราษฎร์ กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย)

3.2.4. การเปลี่ยนอาชีพจากภาคเกษตรกรรมไปสู่นอกภาคเกษตรกรรม

ในคลองสาม มีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม คือ มีการเปลี่ยนอาชีพจากภาคเกษตรกรรมไปสู่นอกภาคเกษตรกรรม ด้วยการเปลี่ยนที่ดินให้กลายเป็นบ้านจัดสรรและการมีโรงงานอุตสาหกรรมมาตั้งอยู่ใกล้ๆ ในตำบลคลองหนึ่งนั้นได้ทำให้เกษตรกรในคลองสามผันตัวเข้าสู่อาชีพคนโรงงานจำนวนมาก อีกทั้งบางส่วนก็ได้เปลี่ยนอาชีพที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการมีโรงงาน คือ ค้าขายสินค้าให้แก่คนงานที่ทำงานในโรงงาน ขั้บรรับจ้างรับส่งคนงานของโรงงาน ขณะที่แทบจะเลิกทำการเกษตรเป็นอาชีพหลักอีกต่อไป จากข้อมูลสำนักงานเกษตรอำเภอกลองหลวงพบว่า ในอำเภอกลองหลวงตั้งแต่ปี 2537 – 2558 พื้นที่เกษตรและเกษตรกรรมมีจำนวนลดลงอย่างมากทุกอำเภอ โดยเฉพาะตำบลคลองหนึ่ง ตำบลคลองสอง และตำบลคลองสาม เฉพาะคลองสามมีพื้นที่เกษตรกรรมลดลงกว่า 74% ในแง่เกษตรกรก็เปลี่ยนแปลงมากเช่นเดียวกัน โดยมีอัตราการลดลงทุกตำบล ในปี 2558 มีเกษตรกรทั้งหมดในอำเภอกลองหลวง จำนวน 3,111 คน ลดลงจากปี 2558 ถึง 2,618 คน หรือคิดเป็นอัตราร้อยละ 46 โดยตำบลที่เกษตรกรลดลงมากที่สุดคือตำบลคลองสาม ลดลง 733 คน คิดเป็นร้อยละ 28 เปอร์เซ็นต์ของจำนวนเกษตรกรที่ลดลงทั้งหมด รองลงมาคือตำบลคลองสอง ส่วนตำบลคลองหกมีเกษตรกรลดลงน้อยที่สุด

ตารางที่ 13 การเปลี่ยนแปลงครัวเรือนเกษตรกรรายตำบลในอำเภอกลองหลวง

ระหว่าง พ.ศ. 2537 - 2558

ตำบล	ครัวเรือนเกษตรกร		การเปลี่ยนแปลง พ.ศ. 2537 และ พ.ศ.2558		
	พ.ศ.2537	พ.ศ.2558	ครัวเรือน	ร้อยละจากเดิม	ร้อยละจากทั้งหมด
ตำบลคลองหนึ่ง	366	95	-271	-74%	10%
ตำบลคลองสอง	824	117	-707	-86%	27%
ตำบลคลองสาม	1067	334	-733	-69%	28%
ตำบลคลองสี่	992	639	-353	-36%	13%
ตำบลคลองห้า	917	650	-267	-29%	10%
ตำบลคลองหก	856	716	-140	-16%	5%
ตำบลคลองเจ็ด	704	560	-144	-20%	6%
อำเภอกลองหลวง	5729	3111	-2618	-46%	100%

(ที่มา : สำนักงานเกษตรกรรมอำเภอกลองหลวง จังหวัดปทุมธานี)

3.2.5. มีระบบคมนาคมที่ดี เกิดการเคลื่อนไหวของประชากรอย่างคล่องตัว

คลองสามมีระบบคมนาคมที่ดี จากระบบคมนาคมที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาของภาครัฐ โดยเฉพาะถนนทำให้การเข้าถึงพื้นที่ชานเมืองมีความสะดวกคล่องตัว การเดินทางเข้าและออกจากพื้นที่จึงเป็นไปอย่างรวดเร็ว การปรับปรุงและขยายโครงข่ายของระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ เพื่อสนองต่อความต้องการของประชาชน ทำให้มีความสะดวกในการเข้าถึงบริการต่างๆ

ตำบลคลองสามอยู่ห่างจากกรุงเทพมหานคร(เขตดอนเมือง) ไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ประมาณ 26 กิโลเมตร การเดินทางในปัจจุบันสะดวกมากทางรถยนต์ เพราะมีถนนหลายสาย มีถนนคอนกรีตเสริมเหล็กสายหลักที่ใช้ในการ คมนาคม/ขนส่ง คือถนนมอเตอร์เวย์ ถนนพหลโยธิน มีรถประจำทาง (ร่วมบริการ) คือสายรังสิตคลอง 13 หนองเสือ และสาย 187 และอยู่ห่างจากสนามบินนานาชาติกรุงเทพ (Bangkok Airport) ประมาณ 25 กิโลเมตร

ถนนรังสิต-นครนายก ซึ่งมีฐานะเป็น ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 305 เป็นถนนแนว ตะวันตก-ตะวันออก เชื่อมต่อระหว่างจังหวัดปทุมธานีกับจังหวัดนครนายก เป็นถนนขนาด 4-8 ช่องทางจราจร ระยะทางตลอดทั้งสาย 74.811 กิโลเมตร โดยทางหลวงสายนี้ได้ช่วยเพิ่มความสะดวก ในการเข้าสู่จังหวัดนครนายกและจังหวัดใกล้เคียงมากขึ้น โดยไม่ต้องใช้ถนนพหลโยธิน แล้วเข้าถนน สุวรรณศรที่ทางแยกต่างระดับหินกอง อำเภอหนองแค จังหวัดสระบุรี ทำให้สามารถช่วยร่นระยะทาง ให้สั้นกว่าประมาณ 30 กิโลเมตร

ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 3214 สายต่างระดับเชียงรากใหญ่-คลองห้า หรือที่นิยมเรียกกันว่า ถนนคลองหลวง (ในช่วงทางต่างระดับคลองหลวงถึงคลองห้า) และถนนเชียงราก (ตั้งแต่ทางต่าง ระดับเชียงรากใหญ่ถึงทางต่างระดับคลองหลวง) เริ่มตั้งแต่ทางแยกทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 347 ตรงทางแยกต่างระดับเชียงรากใหญ่ ลอดทางพิเศษอุดรรัถยา (บางปะอิน-ปากเกร็ด) ข้ามทางรถไฟ ชานเมืองสายเหนือ ผ่านสนามกีฬาธรรมศาสตร์ รังสิต ข้ามถนนพหลโยธิน ผ่านสถานีตำรวจภูธรคลอง หลวง ผ่านวัดพระธรรมกาย ข้ามถนนกาญจนาภิเษก สิ้นสุดที่สะพานคลองห้า จุดตัดทางหลวงชนบท ปท.3010 รวมระยะทาง 15.033 กิโลเมตร

แผนภาพที่ 3.2.5 ภาพโครงข่ายถนนบริเวณใกล้ตำบลคลองสาม
 (เส้นสีเหลือง คือ ทางด่วนพิเศษต่างๆ ที่เชื่อมกรุงเทพและปริมณฑล)
 (เส้นสีขาว คือ ถนนเส้นหลักเชื่อมในอำเภอคลองหลวง และเชื่อมระหว่างจังหวัด)

(ที่มา ดัดแปลงจาก Google Map)

3.2.6. ราคาที่ดินแพง

ปรากฏการณ์ในคลองสามที่เกิดขึ้นหลังจากการกลายเป็นพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบท คือ ราคาที่ดินเพิ่มสูงขึ้น และมีแนวโน้มในการเปลี่ยนแปลงที่ดินอย่างไม่หยุดนิ่ง ด้วยความต้องการที่ดินจากทั้งคนในเมืองใหญ่ที่ทะลักจากในเมืองหลวง คนอพยพมาทำงาน และนโยบายภาครัฐเอื้อให้เกิดการขยายตัวของเมือง ทำให้ราคาที่ดินในคลองสามถีบตัวสูงขึ้นมาก ในช่วงปี 2520 – 2530 ราคาที่ดินอยู่ที่ไร่ละ 300,000 บาทต่อไร่ แต่ปัจจุบันในหมู่ที่ 7 -16 ราคาที่ดินอยู่ที่ 1-1.5 ล้านบาทต่อไร่ สูงขึ้นเกือบ 4 เท่าจากในอดีต ในขณะที่หมู่ที่ 1-6 อันเป็นพื้นที่เมืองอยู่ประมาณ 3-5 ล้านบาทต่อไร่ (เดชนจนะคำ, 2561) ราคาที่ดินดังกล่าวใกล้เคียงกับการประเมินราคาที่ดินสำนักประเมินราคาทรัพย์สินกรมที่ดิน ที่ประเมินราคาที่ดิน อำเภอคลองหลวง ปี 2558ราคาที่ดินเฉลี่ยอยู่ที่ตารางวาละ 15,000-40,000 บาท หรือ 6 – 16 ล้านบาทต่อไร่ (ตารางที่ 14)

การเติบโตของเมืองในพื้นที่คลองสาม ดึงดูดให้นักพัฒนาที่ดินซื้อเก็บได้เพื่อเก็งกำไร การพัฒนาที่เกิดขึ้นจึงเป็นการพัฒนาในลักษณะที่เน้นผลประโยชน์เชิงเศรษฐกิจมากกว่าผลประโยชน์จากการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตรกรรม ในพื้นที่ว่างที่เป็นพื้นที่เกษตรกรรมในช่วงหมู่ที่ 7 - 16 จึงมีการปักขายที่ดินตลอดทาง เนื่องจากแรงจูงใจจากราคาที่ดิน โดยมีนายหน้าที่ดินเข้ามาติดต่อซื้อที่ดินเป็นระยะไม่ขาดสาย

ตารางที่ 14 แสดงราคาประเมินที่ดินในเขตผังรวมเมืองหนองเสือ-คลองหลวง-ธัญบุรี พ.ศ. 2558

ลำดับที่	หน่วยที่ดิน	ราคาประเมินที่ดิน(บาท/ตารางวา)
อำเภอธัญบุรี		
1	ถนนรังสิต-นครนายก	15,000 - 50,000
2	ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 352	6,000 - 16,000
3	ทางหลวงชนบท ปท.3004	12,000
อำเภอหนองเสือ		
4	ถนนเลียบบคลองซอยที่ 10 ตะวันออก	4,500 - 6,000
5	ทางหลวงชนบทสาย ปท.4002	4,000 - 5,000
6	ทางหลวงชนบท ปท.4001 Z(สายบางชันธุ์-หนองเสือ)	4,000 - 4,500
7	ถนนเลียบบคลองซอยที่ 7 ตะวันออก (ปท.3007)	3,500
8	ถนนเลียบบคลองซอย 10 ตะวันตก	3,000 - 3,500
9	ถนนเลียบบคลองซอยที่ 13 ตะวันออก	2,500 - 3,000
10	ถนนเลียบบคลองซอยที่ 8 ตะวันตก	2,200 - 3,000
11	ถนนเลียบบคลองซอยที่ 8 ตะวันออก	2,200 - 2,800
12	ถนนเลียบบคลองซอยที่ 9 ตะวันตก	2,200 - 2,800
13	ถนนเลียบบคลองซอยที่ 9 ตะวันออก	2,200 - 2,800
อำเภอคลองหลวง		
14	ทางหลวง 3214 (ปทุมธานี-บางชันธุ์-คลองหลวง)	15,000 - 40,000

(ที่มา : สำนักประเมินราคาทรัพย์สิน กรมที่ดิน)

3.2.7. พื้นที่เต็มไปด้วยกลุ่มคนหลากหลายกลุ่ม

พื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบทมีลักษณะเด่น คือ การเพิ่มขึ้นของประชากรอย่างรวดเร็ว เนื่องจากแรงผลักดันของความต้องการที่อยู่อาศัยจำนวนมากในพื้นที่ชานเมือง เมื่อกรุงเทพมหานครไม่สามารถรองรับผู้คนได้ อีกทั้งการอพยพเข้ามาทำงานในอำเภอคลองหลวง ในพื้นที่คลองสามลักษณะที่มาพร้อมกับการเพิ่มขึ้นของประชากร คือ พื้นที่คลองสามจะเต็มไปด้วยประชากรที่แตกต่างหลากหลายกลุ่มหลายชนชั้น รวมอยู่ในพื้นที่เดียวกันทั้งกลุ่มคนที่มาใหม่ และกลุ่มผู้อาศัยดั้งเดิมในพื้นที่เดียวกัน ดังนี้

3.2.7.1. กลุ่มผู้มาใหม่ แบ่งออกเป็น

- **ผู้อาศัยถาวร** ผู้อาศัยถาวรกลุ่มนี้เป็นกลุ่มคนที่ตั้งใจเข้ามาซื้อบ้านในพื้นที่คลองสาม เพื่ออยู่อาศัยเป็นทั้งบ้านหลังแรกและบ้านหลังที่สองเพื่อเดินทางไปทำงานโดยเฉพาะในกรุงเทพและในพื้นที่ใกล้เคียง กลุ่มผู้ซื้อบ้านเหล่านี้ มีหลากหลายฐานะ ทั้งฐานะดี ฐานะปานกลาง และฐานะปานกลางระดับล่าง เนื่องจากการก่อสร้างที่อยู่อาศัยในคลองสามรองรับผู้คนครบทุกกลุ่ม หากมีฐานะดีและฐานะปานกลาง ก็สามารถเลือกซื้อหมู่บ้านจัดสรรขนาดใหญ่ เช่น หมู่บ้าน inzio หมู่บ้านบราณี หมู่บ้านภัสสร หมู่บ้านวรารักษ์ เป็นต้น ในขณะที่กลุ่มคนที่มีความฐานะปานกลางระดับล่าง ก็สามารถเลือกซื้อหมู่บ้านพฤษภา 9 11 13 B เป็นต้น หรือหมู่บ้านเอื้ออาทร หมู่บ้านมั่นคงที่สร้างโดยภาครัฐ ก่อสร้างสำหรับผู้มีรายได้น้อย แม้ไม่มีสถิติที่ระบุชัดเจนว่ากลุ่มคนในพื้นที่คลองสามมีฐานะแต่กลุ่มเท่าไร แต่สามารถประเมินได้จากราคาบ้านหมู่บ้านในคลองสามได้

ตารางที่ 15 แสดงบ้านจัดสรร ราคา 3 ล้านบาทขึ้นไป สะท้อนการเข้ามาผู้มาใหม่ชนชั้นกลาง

(ที่มา : Google)

แผนภาพที่ 3.2.6 แสดงบ้านเอื้ออาทร สะท้อนผู้มาใหม่รายได้น้อย

(ที่มา : Google)

- **คนที่มาอยู่อาศัยชั่วคราว แบ่งออกเป็น**

แรงงานย้ายถิ่นชั่วคราว เข้าบ้าน พื้นที่คลองสามมีกลุ่มผู้มาใหม่ ไม่ใช่เพียงแค่กลุ่มคนที่ต้องการซื้อบ้านในบริเวณชาน เพื่อไปทำงานในกรุงเทพฯ แต่ในคลองสามยังเต็มไปด้วยผู้ที่เข้ามาอยู่อาศัยชั่วคราวจำนวนมาก กลุ่มคนเหล่านี้ได้อพยพย้ายเข้ามาเพื่อเช่าบ้านในคลองสาม และประกอบอาชีพต่างๆ ในคลองสามและในปทุมธานี หมู่บ้านหลายหมู่บ้านได้เปลี่ยนเป็นบ้านเช่าจำนวนมาก ในราคาตั้งแต่ 1,500 – 4,000 บาท บางหมู่บ้านเกือบครึ่งหนึ่งเจ้าของบ้านไม่ได้อาศัยอยู่เอง เช่น หมู่บ้านพฤษภา 1 ส่วนใหญ่เป็นคนเช่า เจ้าของซื้อบ้านเพื่อปล่อยให้แรงงานเข้ามาเช่า ในขณะที่เดียวกันนอกจากเช่าบ้านแล้ว แรงงานบางกลุ่มยังสร้างที่อยู่อาศัยชั่วคราวขนาดเล็กในพื้นที่ด้วย ซึ่งเป็นผลทำให้คลองสามมีประชากรแฝงจำนวนมาก

แรงงานย้ายถิ่นชั่วคราวที่เข้ามาอาศัยในพื้นที่คลองสามมาจากทุกภาคในประเทศไทย ส่วนใหญ่มาจากภาคอีสาน แรงงานเหล่านี้มาเช่าบ้านเพื่อไปรับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรมในอำเภอคลองหลวง เนื่องจากไม่มีกำลังซื้อบ้าน รวมทั้งเข้ามาประกอบอาชีพที่ตอบสนองวิถีชีวิตของคนเมืองที่เกิดจากการขยายตัวของพื้นที่ เช่น รับจ้างขับรถสองแถว รับจ้างขับรถตู้ รับจ้างขับวินมอเตอร์ไซด์ รับจ้างในร้านอาหาร หรือในสถานประกอบการร้านค้าต่างๆ แม้ว่าแรงงานต่างถิ่นที่ย้ายเข้ามาจะเข้ามาตอบสนองเศรษฐกิจเมือง แต่ในอีกด้านหนึ่งคนกลุ่มนี้เป็นประชากรแฝง มีการเคลื่อนย้ายเป็นประจำ เมื่อเข้ามาอาศัยในพื้นที่ย่อมใช้สาธารณูปโภค

ต่างๆ ในพื้นที่ แต่ไม่มีชื่อในทะเบียน ไม่ได้เสียค่าภาษีให้กับพื้นที่ ซึ่งมีปัญหาตามมาหลายเรื่อง ทั้งเรื่องอาชญากรรม เรื่องการรองรับสาธารณูปโภค และความหนาแน่นของประชากรมากเกินไป

แรงงานพม่า กลุ่มคนมาใหม่กลุ่มหนึ่งที่เข้ามาอาศัยเป็นแรงงานแฝงในพื้นที่คลองสาม คือ กลุ่มแรงงานพม่า เหตุที่แรงงานพม่าเข้ามาอาศัยในพื้นที่คลองสาม เป็นไปตามสถานการณ์การอพยพของแรงงานพม่าในประเทศไทย หนีปัญหาทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในพม่าเข้ามาอาศัยอยู่และทำงานเป็นแรงงานราคาถูกในประเทศไทย ส่วนใหญ่อาศัยในเขตปริมณฑล จำนวนประมาณ 500,000 คน ถือเป็นจำนวนมากที่สุดเมื่อเทียบกับเขตภาคกลาง ภาคใต้ ภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในจังหวัดปทุมธานีมีแรงงานต่างด้าว ที่ทำงานอาศัยอยู่ จำนวน 114,214 คน คิดเป็นร้อยละ 22.74 ถือเป็นอันดับที่ 2 รองจากจังหวัดสมุทรสาคร โดยแรงงานกลุ่มนี้จะกระจายตัวอยู่ตามพื้นที่ต่างๆ ของจังหวัดปทุมธานี ไม่ว่าจะเป็นเขตธัญบุรี ตลาดไท นวนคร ลาดหลุมแก้ว ลำลูกกาคลอง 2 และคลอง 3

แรงงานพม่าที่เข้ามาอาศัยในคลองสาม มีมาตั้งแต่ปี 2550 อยู่ในพื้นที่ราว 10 ปี ส่วนใหญ่เช่าบ้านเป็นแหล่งที่พักอาศัย แรงงานพม่าเหล่านี้ รับจ้างทุกประเภท โดยเฉพาะการทำงานในตลาดไท เป็นงานรับจ้างในลักษณะการแบกหาม การขนย้ายสิ่งของหรือสินค้า สำหรับการทำงานในพื้นที่คลองสาม แรงงานพม่าจะรับจ้างทำเกษตรกรรม โดยเฉพาะทำจ้างทำนาเดย และทำนาข้าว สาเหตุที่คนพม่าเข้ามาทำเกษตรกรรม ส่วนหนึ่งเป็นเพราะการกลายเป็นเมืองของพื้นที่ และคนไทยรุ่นใหม่ ไม่ทำเกษตรกรรม แรงงานพม่าจึงเข้ามารับจ้างแทนแรงงานไทยทั้งหมด (สมใจ คชศิลา, 2561)

การดูแลและบริหารจัดการแรงงานต่างด้าว อยู่ภายใต้การดูแลของที่ว่ากรมอำเภอคลองหลวง มีการขึ้นทะเบียนแรงงานบางส่วน และบางส่วนไม่ได้ขึ้นทะเบียน สภาพความเป็นอยู่ของแรงงานพม่าในคลองสามพบว่า ความเป็นอยู่มีการอยู่แบบรวมกันเป็นกลุ่มอย่างชัดเจน และมีความสัมพันธ์หรือเกี่ยวข้องกับชุมชนไม่มากนัก แรงงานพม่าในคลองสามเป็นกลุ่มแรงงานที่ไม่สร้างปัญหาในพื้นที่ ไม่มีเรื่องยาเสพติด ไม่มีปัญหาก่ออาชญากรรม แรงงานเหล่านี้ยังช่วยเรื่องเศรษฐกิจ การจับจ่ายซื้อของ และการเป็นแรงงานสำรองให้คนไทยได้ทำงานด้วย (เดช จะนะคำ, 2561)

- **คนดั้งเดิม** ในที่นี้หมายถึงกลุ่มเกษตรกร การกลายเป็นเมืองในอำเภอคลองหลวง และในคลองสาม ย่อมส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม คือ ประชาชนคนดั้งเดิมในคลองสาม ที่เคยทำเกษตรกรรม เปลี่ยนอาชีพเข้าสู่ภาคนอกการเกษตรจำนวนมาก อย่างไรก็ตาม

ตามด้วยต้นทุนของพื้นที่ที่ทำเกษตรกรรมมาก่อน ทำให้คนดั้งเดิมในคลองสาม ส่วนใหญ่ ยังประกอบอาชีพเกษตรกรรม โดยเฉพาะประชาชนในหมู่ที่ 7 - 16

ในปี 2560 เกษตรกรในพื้นที่คลองสามเหลืออยู่ประมาณ 221 คน โดยเกษตรกรส่วนใหญ่ อาศัยอยู่ในหมู่ที่ 12-16 ซึ่งเป็นพื้นที่สีเขียวและยังไม่มี การขยายตัวของเมือง สถานการณ์ การเป็นเจ้าของพื้นที่เกษตรกรรม พบว่า เกษตรกรในคลองสามเช่าที่ดินทำเกษตรกรรม มากกว่าเป็นเจ้าของที่ดินทำเกษตรกรรม ในปี 2560 สํารวจพบว่าเกษตรกรในคลองสาม เช่าที่ดินทำเกษตรกรรมทั้งหมด มีทั้งหมด 136 ครัวเรือน ในขณะที่เกษตรกรที่เป็น เจ้าของที่ดินเอง มีเพียง 85 ครัวเรือน ในขณะที่พื้นที่เกษตรกรรมที่สํารวจพบว่ามี การเช่า มี จำนวน 4,255 ไร่ ในขณะที่พื้นที่เกษตรกรรมที่เป็นเจ้าของเอง มีเพียง 1,104.35 ไร่ แสดงให้เห็นว่าเกษตรกรในคลองสามเช่าพื้นที่ทำเกษตรกรรมมากกว่าการเป็นเจ้าของ เกือบ 4 เท่า (ตารางที่ 17)

สํารวจสถานการณ์ราคาเช่าที่ดินพบว่าผู้เช่าจะต้องจ่ายให้กับเจ้าของที่ดิน หลากหลายราคา โดยภาพรวมจะอยู่ที่ประมาณไร่ละ 1,000 - 2,000 บาทต่อปี ทำให้มี การซื้อการแก่งกำไรที่ดินเกษตรกรรม เปลี่ยนมือที่ดินหลายครั้ง เพื่อให้เกษตรกรได้เช่าทำ เกษตรกรรม ซึ่งปัญหาสําคัญของเกษตรกรเช่าที่ดินในคลองสาม คล้ายกับทุกพื้นที่ใน ประเทศไทย คือ ไม่มีความมั่นคงในที่ดินทำกินของตนเอง สามารถโดนบอกให้เลิกทำ เกษตรกรรมได้ เมื่อมีการเปลี่ยนการใช้ประโยชน์ที่ดิน และไม่สามารถเรียกร้องได้ เนื่องจากไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินนั้น ได้รับเพียงค่ารื้อถอนเท่านั้น

ตารางที่ 16 จำนวนเกษตรกรในคลองสามตั้งแต่พ.ศ. 2557 - 2560

เกษตรกรทั้งหมด				
หมู่ที่	ปี 2557	ปี 2558	ปี 2559	ปี 2560
1	1	1	0	0
2	2	0	0	0
3	3	0	3	0
4	3	0	0	0
5	15	4	6	8
6	10	8	6	8
7	26	25	24	21
8	13	6	8	7
9	5	2	4	2
10	3	3	15	3

11	5	3	2	3
12	38	29	24	33
13	42	28	30	37
14	48	26	37	34
15	27	14	20	25
16	49	35	39	40
รวม	290	184	218	221

(ที่มา : สำนักงานเกษตรอำเภอคลองหลวง)

ตารางที่ 17 แสดงจำนวนครัวเรือนเกษตรกรที่เช่าที่ดิน ครัวเรือนที่เป็นเจ้าของที่ดิน และพื้นที่
เกษตรกรรมที่เช่าและเป็นเจ้าของเอง ปี 2560 (ไร่)

หมู่ที่	ครัวเรือนที่เช่า	พื้นที่เกษตร/ ไร่ (เช่า)	ครัวเรือนที่เป็น เจ้าของเอง	พื้นที่เกษตร/ไร่ (เป็น เจ้าของเอง)
1				
2				
3				
4				
5	7	100.25	1	43
6	6	226	2	38
7	1	4	20	176
8	5	142.5	2	45
9	1	20	1	2.25
10	3	1.25		3.75
11	2	41	1	
12	20	799.25	13	160.25
13	20	599.5	17	297.85
14	25	806.25	9	48.75
15	16	425.25	9	92.5
16	30	1089.75	10	197
รวม	136	4255	85	1104.35

(ที่มา : สำนักงานเกษตรอำเภอคลองหลวง)

3.3. ปัจจัยการกลายเป็นพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบทของตำบลคลองสาม

การศึกษาปัจจัยการกลายเป็นพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบทของตำบลคลองสาม ในมิติของ เศรษฐศาสตร์การเมือง ในมิติดังกล่าว มองพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท เป็นผลมาจากนโยบายของ ภาครัฐ ภาคเอกชน ภาครัฐบาล และรูปแบบของการเติบโตทางเศรษฐกิจ (ดารณี, 2539 : 62) ทำให้พื้นที่ ปรากฏตัวขึ้นมาในทางกายภาพของอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมืองที่แผ่ตัวเป็นเครือข่ายครอบคลุม สังคมนั้นๆ ผู้วิจัยได้ศึกษาร่วมกับพัฒนาการของทุนนิยมในไทย เพื่อชี้ให้เห็นว่า พื้นที่กึ่งเมืองกึ่ง ชนบทคลองสามเป็นผลผลิตทางกายภาพที่รองรับการขยายตัวของทุน (Capital Penetration) ทั้งนี้ ต้องศึกษาร่วมกับการพัฒนาเมืองในอำเภอคลองหลวง โดยเฉพาะการพัฒนาในตำบลคลองหนึ่งและ ตำบลคลองสอง รอบถนนพหลโยธิน เพื่อให้เห็นภาพรวมที่เชื่อมโยงและกดดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ของตำบลคลองสาม และศึกษาพื้นที่ปัจจัยภายในของคลองสามเองที่มีผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

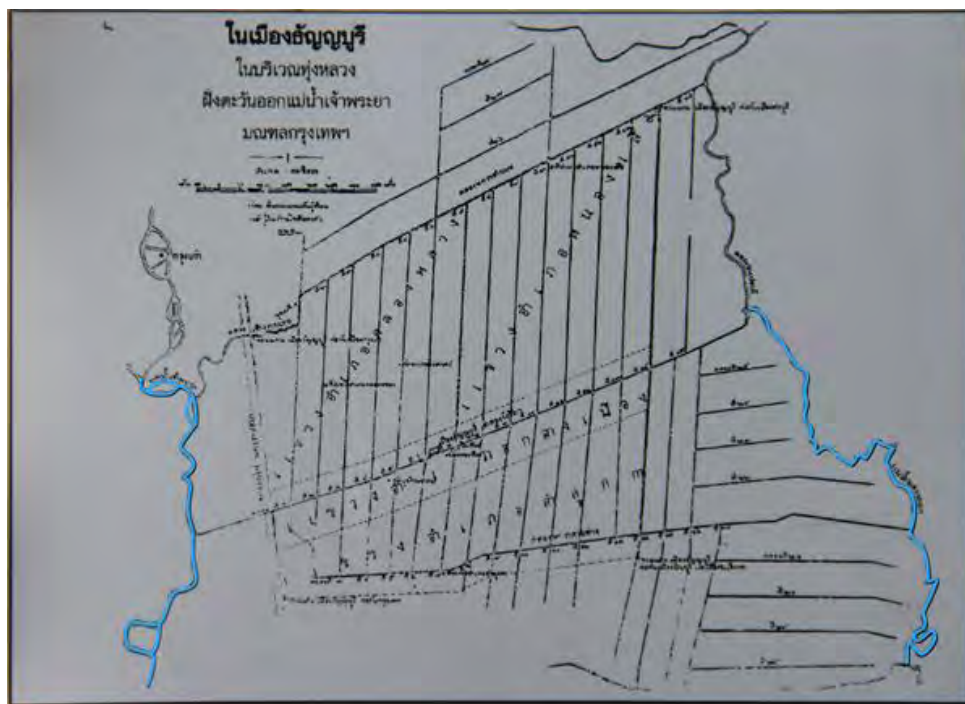
3.3.1. การพัฒนาเมืองของอำเภอคลองหลวง

ยุคที่ 1 ยุคทุนนิยมศักดินา กำเนิดคลองหลวง ยุคการขุดคลองรังสิต

ก่อนปี 2433 ในพื้นที่บริเวณอำเภอคลองหลวง หนองเสือ ธัญบุรีและลำลูกกา เรียกเขตนี้ว่า “ทุ่งหลวง” ลักษณะทางกายภาพของทุ่งหลวงรังสิตเมื่อเริ่มต้นการบุกเบิก กล่าวได้ว่าพื้นที่ส่วนใหญ่ ยังคงเป็นพื้นที่รกร้างว่างเปล่า ผู้คนยังไม่สามารถเข้าไปตั้งถิ่นฐานทำมาหากิน การตั้งถิ่นฐานคงมีอยู่ บ้างอย่างกระจาย เฉพาะบริเวณพื้นที่ใกล้แม่น้ำที่มีคลองสายน้อยใหญ่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติและที่ผู้คน ขุดขึ้น (สุนทร อัสสะไวย์ และ เรื่องวิทย์ ลิมปนาท , 2539 อ้างถึงใน ฉลอง สุนทรวาณิชย์ และคณะ , 2539, p. 9)

ในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 มีการขยายตัวของการ ส่งออกข้าว พระองค์ได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้พัฒนาทุ่งหลวงพื้นที่แถบนี้ให้เจริญขึ้น ให้เป็นแหล่งปลูก ข้าว ต้องการให้ราษฎรเข้าไปตั้งบ้านเรือนอาศัยทำมาหากิน จึงได้โปรดเกล้าฯ ให้บริษัทขุดคลองแลคู นาสยาม ขุดคลองรังสิต-ประยูรศักดิ์ และคลองชอย เพื่อกักเก็บน้ำไว้ให้แก่ประชาชนได้ทำ เกษตรกรรม การขุดคลองรังสิตเสร็จเมื่อประมาณปี 2433 ทำให้ผู้คนอพยพเข้ามาจับจองพื้นที่เพื่ออยู่ อาศัยและทำเกษตรกรรมบนพื้นที่ทุ่งรังสิตกระจุกกระจายทั่วไป ซึ่งเป็นการตั้งถิ่นฐานนอกเขตเมือง กรุงเทพร ในยุคแรกๆ โดยมีชุมชนแรกตั้งอยู่บริเวณปากคลองเจ็ด เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีการขุดคลอง ชอยก่อนคลองอื่นๆ รวมทั้งเป็นคลองชอยที่เชื่อมต่อกับคลองแสนแสบ (สุภางค์ จันทวานิช, 2539 อ้างถึงใน ฉลอง สุนทรวาณิชย์ และคณะ, 2539, p. 309) พื้นที่รกร้างบริเวณทุ่งหลวงจึงแปรเปลี่ยน เป็นแหล่งเกษตรกรรมขนาดใหญ่ที่มีข้าวเป็นผลผลิตหลัก

แผนภาพที่ 3.3.1 การขุดคลองในปทุมธานี

(ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร ร.5 กษ. กรมคลอง สืบค้นจาก
http://www.rangsit.org/rangsit_travel/joomla.php)

สาเหตุที่มีคนอพยพเข้ามาในเขตรังสิตมากขึ้นเป็นผลมาจากการขยายตัวของการส่งออกข้าว ประกอบกับความเชื่อมั่นในระบบชลประทานแบบใหม่นี้ว่าจะสามารถช่วยเพิ่มผลผลิตและแก้ปัญหาเรื่องน้ำได้ ทำให้มีคนสนใจลงทุนทำนากันมากขึ้น แต่ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชาวนาอพยพเป็นจำนวนมากและรวดเร็ว น่าจะมาจากแรงผลักดันที่เกิดขึ้นจากความเปลี่ยนแปลงทางสภาพแวดล้อมทางสังคมและเศรษฐกิจ การอพยพของชาวนาเข้าไปยังหมู่บ้านบางชัน ริมคลองแสนแสบในสมัยรัชกาลที่ 5 ระบุว่าแรงผลักดันจากการที่กรุงเทพฯ ขยายตัวและราคาที่ดินได้ถีบตัวสูงขึ้นทำให้ชาวนาจำนวนมากที่ทำนาและสวนผักผลไม้ในบริเวณของกรุงเทพฯ อาทิ ที่คลองเตย ขณะเดียวกันเขาก็อธิบายว่า การเลิกทาสของรัชกาลที่ 5 ในปี 2415 ก็มีผลให้มีทาสบางส่วนที่มีสถานะเป็นเสรีชนได้ถูกผลักดันให้ต้องอพยพออกไปตั้งถิ่นฐานใหม่ด้วยเช่นกัน บริเวณทุ่งรังสิตจึงเปลี่ยนสภาพจากพื้นที่รกร้าง กลายเป็นบริเวณที่มีการอยู่อาศัยหนาแน่นมากขึ้น และมีความหลากหลายทางเชื้อชาติและศาสนา ประกอบด้วยคนไทย จีน มอญ ลาว และแขกมลายูที่นับถือศาสนาพุทธ คริสต์ และอิสลาม ตั้งบ้านเรือนปะปนกันไป (สุภางค์ จันทวานิช, 2539 อ้างถึงใน ฉลอง สุนทรวานิชย์ และคณะ, 2539, p. 311)

● **ธุรกิจชนชั้นศักดินา : นายทุนที่ดินและพัฒนาการของระบบเจ้าที่ดิน**

ในช่วงเวลาของการเริ่มต้นชุดคลอง มีประเด็นหนึ่งที่สำคัญและเป็นหัวใจสำคัญในการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ในอำเภอกลองหลวง คือ การเกิดระบบเจ้าที่ดินในคลองหลวง รัชกาลที่ 5 ให้บริษัทชุดคลองแลคูนาสยาม ซึ่งมีผู้ถือหุ้นหลัก คือ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ โดยมีสัญญาข้อ 4 ที่ระบุว่า คลองใดที่บริษัทได้รับอนุญาตให้ขุดใหม่และได้ออกทุนของบริษัทในการขุดเอง ให้บริษัทมีสิทธิจับจองที่ดินสองฝั่งคลองที่ขุดฝั่งละ 40 เส้น (1.8 กม.) นับตั้งแต่วันที่ได้ขุดคลองนั้น หมายความว่า หากบริษัทได้รับอนุญาตให้ขุดคลองได้ปริมาณมากเท่าไรก็มีสิทธิ์ที่จะจับจองที่ดินได้มากเท่านั้น เท่ากับว่าบริษัทชุดคลองแลคูนาสยามจะได้รับสิทธิ์ในการจัดสรรที่ดินสองฝั่งคลองเป็นผลตอบแทน (สุนทร อัสสะไวย์ และ เรืองวิทย์ ลิ้มปนาท , 2539 อ้างใน ฉลอง สุนทราวาณิชย์ และ คณะ, 2539, p. 21) อาณาบริเวณของทุ่งรังสิตเมื่อเสร็จสิ้นการขุดคลอง ในปี 2447 บริษัทชุดคลองแลคูนาสยามได้ครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 2,000 ตารางกิโลเมตร หรือ 1.5 ล้านไร่ โดยประมาณ ส่วนใหญ่ในอำเภอกลองหลวง อำเภอธัญบุรี กิ่งอำเภอหนองเสือ และอำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี

การขุดคลองรังสิต เพื่อพัฒนาแหล่งเกษตรกรรม เพื่อผลิตข้าวส่งออกตามความต้องการของตลาดโลกในยุคหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 กลุ่มขุนนางได้แปรเปลี่ยนบทบาทตัวเองในฐานะกลุ่มทุนศักดินา ตั้งบริษัทแลคูนาสยาม ที่ได้รับสัมปทานจากกษัตริย์ในการขุดคลองและได้ที่ดินทั้งหมดรอบคลองเป็นการแลกเปลี่ยน ทำให้ที่ดินคลองหลวงล้วนถูกครอบครองด้วยเจ้าที่ดินขนาดใหญ่ หลังจากนั้นกลุ่มศักดินาก็ได้ผันตัวเองไปนายทุน โดยเฉพาะการเป็นนายทุนที่ดิน ทำโครงการจัดสรรที่ดินและซื้อที่ดินให้ชาวนาเช่าทำนา สร้างตึกแถวให้เช่า นายทุนกลุ่มนี้ส่วนใหญ่มาจากชนชั้นศักดินาเดิม การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจทำให้ชนชั้นสูงของไทยต้องปรับตัวเข้ากับสถานการณ์ และแสวงหาผลประโยชน์จากการเปลี่ยนแปลงครั้งนี้ ธุรกิจที่ดินที่ชนชั้นสูงได้ทำนั้นเป็นธุรกิจที่ทำรายได้ให้เป็นอย่างดีในยุคที่การค้าข้าวในภาคกลางเจริญรุ่งเรือง (เพ็ญ ภูผา, 2557, pp. 37-38)

ในงานวิจัยของสุนทร อัสสะไวย์ (2530) ค้นพบว่า ในจำนวนเจ้าของที่ดินที่รวบรวมได้ 694 ราย มีที่ดินรวมกันจำนวน 235,822 ไร่ ในจำนวนนี้ร้อยละ 5 ของผู้ที่มีที่ดินจำนวนมากที่สุดมีที่ดินรวมกัน 113,539 ไร่ หรือเท่ากับร้อยละ 48.10 ของเนื้อที่ทั้งหมด (นั่นสะท้อนให้เห็นว่าที่ดินรอบคลองรังสิตถูกครอบครองโดยเจ้าที่ดินขนาดใหญ่แต่ไม่กี่คน ผู้วิจัย) คนกลุ่มที่ซื้อส่วนใหญ่ ได้แก่ กลุ่มของพระราชวงศ์ ขุนนาง ข้าราชการ และพ่อค้าคหบดี ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนที่อยู่ในกรุงเทพฯ เนื่องจากแรงจูงใจทางด้านเศรษฐกิจ โดยเฉพาะการขยายตัวอย่างกว้างขวางของการผลิตและการค้าข้าวในช่วงทศวรรษ 2423-2443 ก่อให้เกิดการตื่นตัวลงทุนในที่ดิน มีการเก็งกำไรในธุรกิจการค้าที่ดิน และมีการสะสมที่ดินไว้เพื่อให้เช่าอย่างแพร่หลาย (สุนทร อัสสะไวย์, 2530, p. 104)

การจัดสรรที่ดินดังกล่าว ทำให้เกิดระบบธุรกิจซื้อขายที่ดิน ราว ปี 2440 รัฐบาลจัดการออก โฉนดตราจองให้กับบริษัท มาตรการต่างๆ ของบริษัทและรัฐบาล เพื่อช่วยสร้างความมั่นใจให้แก่ผู้ซื้อ ทำให้กิจการจัดสรรที่ดินของบริษัทประสบความสำเร็จ โดยเฉพาะความสำเร็จในแง่ของการขายที่ดิน แปลงใหญ่ๆ ให้แก่ผู้ซื้อที่ดินซึ่งเป็นชาวกรุงเทพฯ อันเป็นที่มาของการเกิดของที่ดินนอกเขตเช่า (Absentee landlord) ในเขตโครงการรังสิต เห็นได้จากรายงานการชดเชยของ บริษัท ตามตารางที่ 18

ตารางที่ 18 การชดเชยของ บริษัทชดเชยแลคูนาสยาม พ.ศ. 2440-2447

พ.ศ.	(1) ปริมาณคลองที่ ขุด (เส้น)	(2) เนื้อที่ที่ได้รับ (ไร่)	(3) ค่าใช้จ่ายในการขุด (บาท)	(4) รายได้จากการขายที่ดิน (บาท)
2440	957	62,250	306,240	130,500-326,250
2441	1,268	78,700	405,760	157,400-393,500
2442	1,094	65,670	350,080	262,680-1,050,720
2443	964	62,620	308,480	250,480-1,001,920
2444	3,309	200,000	1,058,880	5,000,000
2445	3,317	203,300	1,061,440	5,082,500
2447	3,916*	293,813	1,253,120	7,345,325
รวม	14,825	966,353	4,744,000	18,228,885- 20,200,215

(ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ อังโน ฉลอง สุนทราวาณิชย์ และคณะ (2539, p. 21))

● สภาพสังคมชานนาแบบไร่การเป็นเจ้าของที่ดิน

การชดเชยตามโครงการรังสิตยังส่งผลให้พื้นที่เพาะปลูกข้าวบริเวณทุ่งรังสิตขยายตัวขึ้น จนเป็นแหล่งปลูกข้าวขนาดใหญ่แห่งหนึ่งของประเทศ มีผลผลิตเฉลี่ยต่อปีสูงถึง 100,000 เกวียน หรือประมาณร้อยละ 10 ของปริมาณผลผลิตข้าวทั้งหมดของภาคกลาง ทำให้ในบริเวณคลองรังสิต เกิดสภาพสังคมที่เรียกว่า “สังคมชานนา” ซึ่งหมายรวมถึงในอำเภอคลองหลวงมีสภาพสังคมของสังคมเกษตรกรรม 100 เปอร์เซ็นต์ แต่เป็นสภาพสังคมชานนาแบบไร่การเป็นเจ้าของที่ดิน เพราะที่ดินขนาดใหญ่ถือครองโดยเจ้าของที่ดินชาวกรุงเทพฯ ได้แก่ เจ้านาย ขุนนาง ตลอดไปจนถึงพ่อค้า คหบดี ส่วน

กลุ่มแรงงานเกษตรกรรมที่ทำนา คือ แรงงานของพวกไพร่ และทาส ในคำอธิบายของกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ทรงกล่าวถึงชาวนาในที่ดินของพระองค์ที่รังสิตว่า สามารถแบ่งออกได้เป็น 5 ประเภท ซึ่งแต่ละประเภทล้วนแต่ไม่มีเป็นเจ้าของที่ดินเองทั้งสิ้น คือ

1. คนมีทุนแต่ไม่มีที่นา ต้องเช่าที่ เสียเฉพาะค่าเช่า
2. คนมีทุนบ้างแต่ไม่พอการ และไม่มีที่นาทำ
3. คนไม่มีทุน และไม่มีนา ชำเป็นทาส กรมพระนราฯ ได้ไถ่ตัวมา และให้ทุนยืมโดยทำสัญญาแบ่งผลกันคนละครึ่งกว่าจะใช้หนี้เสร็จ
4. นาที่กรมพระนราฯ ทำเอง โดยจ้างลูกจ้างให้ค่ากิน ค่านุ่งห่ม และค่าจ้างตามสัญญา
5. นาที่ทำเองโดยใช้ทาสมาช่วยเป็นทาสตามกฎหมายให้ค่ากิน ค่านุ่งห่ม และลดค่าตัวให้กึ่งค่าจ้างธรรมดา จนกว่าจะหมดจึงให้ค่าจ้างธรรมดา (สุนทรีย์ อาสะวีย์ และ เรื่องวิทย์ ลิ้มปนาท , 2539 อ้างใน ฉลอง สุนทรวาณิชย์ และคณะ, 2539, pp. 26-27)

ระบบการเช่านาและรูปแบบความสัมพันธ์ของการเช่านาในพื้นที่เขตทุ่งรังสิตในอดีตเป็นระบบความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ของคนสามกลุ่ม คือ เจ้าที่ดินนายกองนา และผู้ทำนา ซึ่งเจ้าที่ดินแทบทั้งหมดในพื้นที่คลองรังสิตเป็นผู้ที่มีกำลังทรัพย์ในการซื้อ ประกอบกับการออกกระเบียบที่เปิดโอกาสให้ผู้มีบรรดาศักดิ์ ซึ่งเป็นเจ้าของที่ดินส่วนใหญ่มีถิ่นฐานในกรุงเทพมหานครจับจองได้สะดวก มีโอกาสในด้านการลงทุนเพราะสามารถซื้อที่ดินสะสม (กิตติกาญจน์ หาญกุล, 2558, pp. 37-38)

การขยายตัวของชุมชนเติบโตตามลำดับ เกิดเป็นชุมชนเกษตรขนาดเล็กที่กระจายอยู่ตามคลองซอยต่างๆ เพิ่มมากขึ้นตามมา ทุ่งรังสิตจึงมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งต่อภาคเศรษฐกิจในการส่งออกข้าวของประเทศ จนเกิดการอพยพของประชากรเข้ามาตั้งถิ่นฐานชุมชนเกษตรและทำการค้าขายข้าวเป็นหลัก จนกระทั่งต่อมาในปี 2445 รัชกาลที่ 5 ได้ทรงโปรดฯ สถาปนาทุ่งหลวงรังสิตขึ้นเป็นเมืองธัญบุรี จากเดิมที่เคยเป็นเขตแดนขึ้นกับเมืองปทุมธานี มณฑลกรุงเทพ ให้กลายเป็นจังหวัดหนึ่ง จังหวัดธัญบุรีแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 4 อำเภอ คือ 1.อำเภอเมืองธัญบุรี (เดิมชื่ออำเภอรังสิต) 2. อำเภอคลองหลวง (เดิมชื่อ อำเภอบางหวาย) 3.อำเภอลำลูกกา 4.อำเภอหนองเสือ อย่างไรก็ตาม เมืองธัญบุรีอยู่เป็นจังหวัด เพียงแค่ 31 ปี เท่านั้น ในปี 2475 รัฐบาลได้ยุบเมืองธัญบุรีไปขึ้นกับจังหวัดปทุมธานี เมื่อ พ.ศ. 2475 มีฐานะเป็นอำเภอชั้นเอก ขึ้นกับจังหวัดปทุมธานี

แผนภาพที่ 3.3.2 สภาพทางกายภาพและสังคม คลองรังสิต ปี 2491

(ที่มา : ไม่ปรากฏที่มาภาพ สืบค้นจาก <http://kaojaithailand.com>)

ยุคที่ 2 ยุคทุนนิยมอุตสาหกรรม ยุคแห่งการเปลี่ยนแปลง

เมื่อการพัฒนาเกษตรกรรม และธุรกิจการเช่าที่ดินเพื่อเกษตรกรรมไม่สามารถสร้างความมั่งคั่งได้เพิ่มมากขึ้น ก่อนเข้าปี 2500 เป็นช่วงยุคสมัย จอมพล ป.พิบูลสงคราม เห็นว่ารัฐควรต้องมีบทบาทในการจัดการกับเศรษฐกิจ การเปิดประเทศและพัฒนาทุนโดยเอกชนต่างชาติที่ผ่านมาไม่ได้ทำให้ชีวิตคนไทยดีขึ้น จึงใช้แนวทาง “รัฐนิยม” ในการสร้างชาติ ในทางเศรษฐกิจจะปรากฏมาในรูปแบบ “ทุนนิยมโดยรัฐ” โดยเป็นระบบทุนนิยมที่ดำเนินการโดยรัฐ รัฐจะตั้งรัฐวิสาหกิจขึ้นมาเพื่อดำเนินการแข่งขันกับเอกชน ยกเลิกระบบเสรีนิยมทางเศรษฐกิจ ทุนนิยมโดยรัฐของจอมพล ป. มีกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเศรษฐกิจไทยหลายอย่าง เช่น ผูกขาดข้าว โดยจัดตั้งบริษัทข้าวไทย จัดตั้งโรงงานอุตสาหกรรม โรงงานร่ม โรงงานกระดาษ ยางไทย ช้อนส้อม ทอผ้า เหมืองแร่ จัดตั้งธนาคารแห่งรัฐ เป็นต้น นอกจากนี้ ยังมีโครงการลงทุนโครงสร้างพื้นฐานด้านการคมนาคมหลายอย่าง ในปี 2481 ได้อนุมัติโครงการก่อสร้าง ถนนพหลโยธิน เพื่อใช้เป็นเส้นทางคมนาคมทางบกเชื่อมระหว่างกรุงเทพมหานครไปยังภาคเหนือของประเทศ แล้วเสร็จเมื่อ ปี 2500 โดยเป็นถนน

ขนาด 2 ช่องจราจร การสร้างถนนพหลโยธินถือเป็นจุดเริ่มต้นและเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญของการพัฒนาเมืองในอำเภอคลองหลวง

● **ทุนนิยมอุตสาหกรรม การเติบโตของอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออก**

ในปี 2500 เป็นต้นมา อิทธิพลความคิดการดำเนินเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรีจากสหรัฐอเมริกาได้เข้ามามีบทบาททั้งในการจัดตั้งรัฐบาลและกำหนดแผนพัฒนาประเทศ เริ่มตั้งแต่การผลักดันให้จอมพลสฤษดิ์ยึดอำนาจปกครองประเทศ สนับสนุนให้มีการจัดตั้งสภาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ต่อมาในปี 2504 มีการประกาศใช้แผนพัฒนาฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504-2509) หลักแนวคิดของการวางแผนพัฒนาฯ คือ การเปิดประเทศเพื่อรองรับการเข้ามาลงทุนของต่างประเทศ ลดบทบาทของรัฐในการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ส่งเสริมบทบาทของเอกชนให้ลงทุน ส่งเสริมการผลิตสินค้าอุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการนำเข้าสินค้าจากต่างประเทศ ซึ่งเมื่อมีการส่งเสริมพัฒนาได้ไม่นาน ภาคอุตสาหกรรมของประเทศก็มีการขยายตัวอย่างรวดเร็ว

การพัฒนาการคมนาคมทางบก การเกิดขึ้นของถนนพหลโยธิน ในสมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม ในฐานะทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 1 ประกอบกับผลจากการวางแผนการพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้นตาม 2 ฟากถนนพหลโยธิน มีโรงงานอุตสาหกรรมเกิดขึ้นมาก นอกเหนือจากโรงสีข้าว โรงเลื่อยไม้ และโรงงานหัตถกรรมที่ได้พัฒนามาก่อนหน้านี้ ได้เกิดโรงงานสมัยใหม่ที่ใช้เครื่องจักรกลเพิ่มมากขึ้น อาทิ โรงงานทอกระสอบ ปั่นด้าย ทอผ้า ย้อมผ้า ตัดเย็บเสื้อผ้า ไปจนถึงอุตสาหกรรมเคมี เพิ่มขึ้นเป็นลำดับ และเกิดนิคมอุตสาหกรรมขึ้น นิคมอุตสาหกรรมแห่งแรกในเขตรังสิต คือ นิคมอุตสาหกรรมนวนคร ตั้งขึ้นในปี 2514

นิคมอุตสาหกรรมแห่งนี้ได้ดำเนินการโดยบริษัทเอกชน และได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน (boi) มีพื้นที่ทั้งหมด 7,000 ไร่ ผลจากการดำเนินงานของนิคมอุตสาหกรรมนวนคร และโรงงานอุตสาหกรรมบริเวณถนนพหลโยธินทำให้อุตสาหกรรมของอำเภอคลองหลวงมีการขยายตัวมากขึ้น มีการย้ายถิ่นของแรงงานเข้ามาในพื้นที่ เป็นผลทำให้ประชากรในเขตอำเภอนี้สูงขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะในคลองหลวง ลำลูกกา ธัญบุรี

ตารางที่ 19 จำนวนโรงงานอุตสาหกรรมในจังหวัดปทุมธานี พ.ศ. 2521-2526

พ.ศ.	จำนวนโรงงานอุตสาหกรรม
2521	390
2522	421
2523	455
2524	491

2525	521
2526	568

(ที่มา : สถิติจำนวนโรงงานอุตสาหกรรมในแต่ละจังหวัด จำแนกตามประเภทใน พ.ร.บ. โรงงาน พ.ศ. 2521-2526 กรมโรงงานอุตสาหกรรม มปป.)

ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ 5 (2524-2529) รัฐใช้แนวคิดการพัฒนาพื้นที่เป็นหลัก (Area – Based approach) มุ่งพัฒนาเมืองระดับต่างๆ ในส่วนภูมิภาค กระจายประชากรให้อยู่รอบกรุงเทพมหานครให้มากขึ้น ในพื้นที่ 5 จังหวัด ได้แก่ สมุทรปราการ ปทุมธานี นนทบุรี นครปฐม และสมุทรสาคร จะเน้นการควบคุมกิจการและการใช้ประโยชน์ที่ดิน ให้กลายเป็นแหล่งที่อยู่อาศัย และการโยกย้ายและกระจายกิจกรรมบางประเภทออกสู่ภูมิภาค โดยเฉพาะกิจการอุตสาหกรรม การกำหนดเขตส่งเสริมการลงทุน รวมทั้งการพัฒนาระบบคมนาคมขนส่งที่สามารถเชื่อมโยงระหว่างกรุงเทพมหานครและพื้นที่รอบนอกได้อย่างสะดวก นอกจากนี้ สถานการณ์เศรษฐกิจการเมืองระหว่างประเทศมีผลสำคัญต่อการพัฒนาพื้นที่คลองหลวง โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังการประชุม “พลาซ่าแอ็คคอร์ด” ของ 5 มหาอำนาจทางเศรษฐกิจโลก (สหรัฐอเมริกา อังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมันตะวันตก และญี่ปุ่น) ที่กรุงนิวยอร์กในปี 2528 ซึ่งได้กำหนดให้มีการปรับเปลี่ยนค่าเงินตราใหม่เพื่อไปสู่การแก้ไขปัญหาการขาดดุลการค้าอย่างมากของสหรัฐอเมริกา ซึ่งได้ส่งผลให้ประเทศที่มีค่าเงินตราแข็งขึ้น ไม่ว่าจะเป็นญี่ปุ่น และประเทศอุตสาหกรรมใหม่ในเอเชีย (NIC’S) ต้องย้ายหรือขยายการผลิตเข้ามายังไทยเพิ่มขึ้น (สมภพ มานะรังสรรค์, 2539 อ้างถึงใน ฉลอง สุนทราวาณิชย์ และคณะ, 2539, p. 83)

หลังการประชุม “พลาซ่าแอ็คคอร์ด” เพียงไม่กี่ปี โรงงานอุตสาหกรรมในปทุมธานีก็ได้ขยายตัวเติบโตใหญ่ขึ้นเป็นอันมาก เป็นจำนวนนับร้อยโรงในแต่ละปี ในปี 2528 เป็นต้นมาจนถึงเดือนมิถุนายน ปี 2537 ปทุมธานีมีโรงงานอุตสาหกรรมทั้งหมด 1,169 แห่ง ใช้เงินลงทุนรวม 67,166.13 ล้านบาท จ้างแรงงานทั้งสิ้น 145,961 คน มีข้อที่น่าสังเกตว่าหลัง 2531 เป็นต้นมา ได้มีโรงงานอุตสาหกรรมตั้งใหม่ในปทุมธานีปีละกว่า 100 โรง และปี 2535 ปีเดียวมีถึง 183 โรง เมื่อพิจารณาตามรายอำเภอ พบว่าอำเภอคลองหลวงมีโรงงานตั้งอยู่มากที่สุด คือ 365 แห่ง ซึ่งคิดเป็น 31.22% ของโรงงานอุตสาหกรรมทั้งหมดในจังหวัด (สมภพ มานะรังสรรค์, 2539 อ้างถึงใน ฉลอง สุนทราวาณิชย์ และคณะ, 2539, p. 83)

- **การเปลี่ยนแปลงสังคมเกษตรกรรมสู่สังคมแรงงานในโรงงานอุตสาหกรรม**

โรงงานอุตสาหกรรมที่เพิ่มขึ้นนี้ โดยเฉพาะในอำเภอคลองหลวง มีผลกระทบต่อพื้นที่รังสิตในหลายๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นจำนวนประชากรที่เพิ่มจำนวนขึ้น มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการประกอบอาชีพ จะเห็นได้จากปรากฏการณ์ที่ชาวนาส่วนหนึ่งละทิ้งการทำนา เข้ามาทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม ในฐานะแรงงานรับจ้าง ซึ่งเป็นทางเลือกใหม่อีกทางหนึ่งสำหรับคนในเขตรังสิต โดยเฉพาะประชากรวัยหนุ่มสาว และก่อให้เกิดสังคมใหม่คือสังคมของผู้ใช้แรงงานในย่านอุตสาหกรรมที่มีรายได้ขึ้นอยู่กับการทำเกษตรกรรม โดยเฉพาะสังคมใกล้กับนิคมอุตสาหกรรมนวนคร ทั้งแรงงานที่สำรวจได้ ไม่สำรวจไม่ได้ และแรงงานอิสระอื่นๆ ที่เคลื่อนไหวอยู่ในชุมชนนวนคร เช่น ตลาด ร้านค้า เป็นต้น รวมถึงคนที่อยู่อาศัยในหมู่บ้านจัดสรรในพื้นที่ของนิคมอุตสาหกรรมกว่า 3,000 หลังคาเรือน ประเมินว่าคนเข้ามาในนิคมอุตสาหกรรมไม่ต่ำกว่า 100,000 คน

- **การรุกคืบของเมือง : ราคาที่ดินที่เพิ่มสูงขึ้นและการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน**

การใช้ที่ดินเป็นตัวบ่งชี้ที่สำคัญถึงการเปลี่ยนแปลงลักษณะชุมชนในย่านคลองรังสิต โดยภาพรวมแล้วชุมชนรังสิตกำลังเปลี่ยนจากชุมชนเกษตรหรือชุมชนชนบทสู่ชุมชนเมือง เป็นการเปลี่ยนลักษณะบนพื้นที่จากการไหลบ่าของประชากรเมืองในรูปแบบการใช้ที่ดินที่เป็นการบุกรุกของเมือง (Urban area) เข้าแทนที่ชนบท (Rural area) เกิดขบวนการการเปลี่ยนแปลงเป็นเมือง (Urbanization) อย่างรวดเร็วในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา จากรายงานสถิติจังหวัดปทุมธานี พบว่าการเกษตรดั้งเดิมของจังหวัดคือการทำนาในช่วงปี 2506 มีเนื้อที่เพาะปลูกข้าวจะอยู่ประมาณ 692,102 ไร่ แต่ในปี 2525 จากรายงานการสำรวจการเปลี่ยนแปลงทางการเกษตร เนื้อที่เพาะปลูกข้าวของจังหวัดปทุมธานีลดลงเหลือ 581,491 ไร่ ซึ่งเป็นตัวเลขที่ลดลงมากในระยะเวลา 10 ปี ดังตารางที่ 20 กล่าวโดยสรุปแล้วพื้นที่ย่านคลองรังสิตเปลี่ยนแปลงจากการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตรกรรมเป็นการใช้เพื่อกิจกรรมทางเศรษฐกิจอื่น เพราะการเติบโตของภาคธุรกิจอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นภาคอุตสาหกรรมหรือภาคบริการที่ต้องการพื้นที่ในการประกอบการมากขึ้น รวมถึงปริมาณความต้องการที่อยู่อาศัยที่เกิดความขาดแคลนในเขตกรุงเทพมหานคร เงื่อนไขต่างๆ เหล่านี้ได้ส่งผลกระทบต่อพื้นที่เกษตรกรรมของจังหวัดปทุมธานีด้วยเช่นกัน

ตารางที่ 20 เนื้อที่เพาะปลูกข้าวจังหวัดปทุมธานี (ไร่)

ปี (พ.ศ.)	เนื้อที่เพาะปลูกข้าว (ไร่)
2506	692,102
2507	676,616
2508	788,595
2509	802,983
2512	792,951
2513	786,899
2514	775,760
2515	742,801
2516	685,978
2517	688,297
2518	685,776
2519	624,714
2520	599,105
2521	599,212
2522	597,478
2523	561,608
2524	590,988
2525	581,491

(ที่มา : สมุดรายงานสถิติจังหวัด : ปทุมธานี)

นอกจากการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินที่เปลี่ยนไปจากการรุกรานของเมืองแล้ว สิ่งที่เปลี่ยนตามคือมูลค่าราคาที่ดิน เมื่อพิจารณาที่ดินในจังหวัดปทุมธานีเปรียบเทียบกับกรุงเทพฯ และปริมณฑล ปรากฏว่าตั้งแต่ ปี 2530 เป็นต้นมา ราคาเฉลี่ยที่ดินในเขตกรุงเทพฯ ปริมณฑล ได้มีการปรับตัวสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว เนื่องจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจ และการเก็งกำไรจากการค้าที่ดินกันอย่างแพร่หลาย ราคาประเมินในเขตตัวเมืองและชุมชนของจังหวัดปทุมธานีก็ตกถึงตารางวาละ 35,000 บาท ซึ่งเป็นราคาที่ปรับตัวสูงขึ้นมาก จากช่วงก่อน ปี 2530

ตารางที่ 21 ราคาที่ดินกรุงเทพมหานครและปริมณฑล ช่วงปี 2530 เป็นต้นมา

จังหวัด	ราคา (บาท/ตารางวา)	
	เขตเมือง	นอกเขตเมือง
กรุงเทพมหานคร	500,000	-
นครปฐม	90,000	17,500
นนทบุรี	80,000	25,000
ปทุมธานี	45,000	15,000
สมุทรปราการ	120,000	60,000
สมุทรสาคร	55,000	20,000

(ที่มา : กรมที่ดิน กระทรวงมหาดไทย)

● ความขัดแย้งเรื่องที่ดิน

การเปลี่ยนแปลงพื้นที่รวดเร็ว ย่อมต้องผ่านความขัดแย้งไม่น้อย โดยเฉพาะความขัดแย้งเรื่องที่ดิน กิตติกาญจน์ หาญกุล (2558) ได้ศึกษา ปัญหาความขัดแย้งเรื่องที่ดินในบริเวณทุ่งรังสิตนั้นพบว่า นับตั้งแต่มีการขุดคลอง โดยใช้ระบบสัญญาว่าบริษัทขุดคลองจะได้ที่ดินเป็นการแลกเปลี่ยนนั้น ทำให้เกษตรกร ไพร่ที่ย้ายเข้ามาไม่ใช่ว่าเจ้าของที่ดิน ยิ่งเจ้าหน้ามาค่าที่ดิน ยิ่งทำให้เกิดความขัดแย้งเรื่องที่ดินเป็นระยะมาโดยตลอด ในยุคของการพัฒนาเศรษฐกิจและอุตสาหกรรม รวมถึงการเป็นพื้นที่รองรับการขยายตัวของกรุงเทพมหานครเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้เกิด ความขัดแย้งเรื่องที่ดินในพื้นที่ เช่น ความขัดแย้งเนื่องจากการถูกรื้อ ย้ายให้ออกจากริมคลองเนื่องจากอยู่ในแนวเขตโครงการพัฒนา โดยใช้วิธีการข่มขู่ใช้อำนาจเข้ามาจัดการกับชาวบ้านในกรณีของชุมชนคลองสองและชุมชนคลองสาม เพื่อใช้พื้นที่รองรับโครงการพัฒนาของรัฐ ในชุมชนคลองเจ็ดเจ้าของที่ดินเดิมที่เป็นเอกชน และเป็นลูกหลานเจ้านายในอดีต ซึ่งเป็นผู้อนุญาตให้ชาวบ้านเข้ามาอยู่อาศัยในที่ดินขายที่ดินแปลงใหญ่ให้กับเจ้าของที่ดินรายใหม่ ส่งผลให้ชาวชุมชนเดิมถูกฟ้องขับไล่ออกจากพื้นที่ หรือกรณีการก่อสร้างคันกั้นน้ำริมคลองรังสิตประยูรศักดิ์ ตลอดสายคลองซึ่งมีชาวบ้านอาศัยอยู่ริมคลองจำนวนมาก ต้องย้ายออกไปหาที่อยู่ ใหม่ เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป ในยุคของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้ส่งเสริมให้ประเทศไทยเปิดเสรีทางเศรษฐกิจ ส่งเสริมอุตสาหกรรม เปิดโอกาสให้ทุนเกิดการขยายตัว โดยใช้พื้นที่คลองหลวงในฐานะพื้นที่รองรับอุตสาหกรรม รองรับทุนจากประเทศสหรัฐอเมริกา และประเทศญี่ปุ่น ทำให้พื้นที่เริ่ม

เปลี่ยนจากเกษตรกรรมสู่พื้นที่โรงงานอุตสาหกรรม เกิดการเติบโตของโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่อย่างก้าวกระโดด กีดกันให้เกษตรกรดิ้นรนแปรเปลี่ยนอาชีพเข้าสู่โรงงาน พร้อมกับปัญหาของโรงงานอุตสาหกรรมต่อชุมชน และการหลังไหลอพยพย้ายถิ่นของผู้คนทั่วประเทศ และเกิดความขัดแย้งเรื่องที่ดินเป็นระยะ ซึ่งเป็นความขัดแย้งที่กล่าวได้ว่าเป็นผลจากการกระจายการถือครองที่ดินแบบไม่เป็นธรรม จากการมุ่งเน้นการพัฒนาตามแนวทางทุนนิยมเสรีที่นำทรัพยากรที่มีในประเทศให้กลายเป็นสินค้า ส่งผลให้ราคาที่ดินถีบตัวสูงขึ้นตามสภาพเศรษฐกิจและเกิดการเก็งกำไรที่ดินอย่างกว้างขวาง

ในยุคนี้ ช่วงหลังปี 2500 จนถึงช่วงปี 2530 ถือได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญอีกยุคหนึ่งต่อการขยายของเมืองในเขตอำเภอคลองหลวง เป็นผลจากการพัฒนาตามแผนเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 เป็นต้นมา มีการเพิ่มของประชากรในพื้นที่ทุ่งรังสิตอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะใน 4 อำเภอหลักชั้นในได้แก่ อำเภอคลองหลวง ลำลูกกา ธัญบุรี และหนองเสือ ทั้งนี้เนื่องมาจากมีการขยายตัวของโรงงานอุตสาหกรรมอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะกระจายตัวไปตามทางหลวงหมายเลข หนึ่ง ถนนพหลโยธิน รวมทั้งได้เกิดเป็นเขตอุตสาหกรรมต่างๆ เช่น เขตอุตสาหกรรมนวนคร ส่งผลให้เกิดการพัฒนาพื้นที่พาณิชย์กรรมและที่อยู่อาศัย กระจายตัวรอบพื้นที่โรงงานอุตสาหกรรม รวมทั้งตามถนนสายหลักเลียบคลองรังสิต-องครักษ์ และถนนเลียบคลองซอยต่างๆ (สำนักงานโยธาธิการและผังเมือง ปทุมธานี, 2548)

ยุคที่ 3 ยุคทุนนิยมการเงิน ทุนนิยมอสังหาริมทรัพย์ และการเติบโตของภาคบริการ

ในยุคนี้ ตั้งแต่ปี 2530 เป็นต้นไป ได้เป็นจุดเริ่มต้นของการกำเนิดยุคทุนนิยมธนาคาร การเปิดเสรีทางการเงิน และการตอบรับนโยบายที่เอื้อการลงทุนอสังหาริมทรัพย์ของรัฐบาล นำไปสู่การลงทุนที่อยู่อาศัยจำนวนมากในอำเภอคลองหลวง ก่อให้เกิดความกดดันในเรื่องของการเปลี่ยนการใช้ประโยชน์ที่ดิน การเปลี่ยนมือที่ดินเจ้าที่ดินในสมัยอดีตสู่นายทุนอสังหาริมทรัพย์ทั่วคลองหลวง เกิดสถานการณ์การเก็งกำไรที่ดินทั่วปริมณฑล จนนำไปสู่วิกฤตเศรษฐกิจปี 2540 และการเกิดขึ้นของผังเมืองฉบับแรกในคลองหลวง ในการควบคุมการเจริญเติบโตของทุน ดังนี้

• การเติบโตของทุนอสังหาริมทรัพย์ : ธุรกิจหมู่บ้านจัดสรร

ผลจากการเปลี่ยนแปลงนโยบายการพัฒนาที่ไม่ได้มุ่งเน้นเฉพาะกรุงเทพมหานคร แต่มีการขยายการพัฒนาด้านต่าง ๆ ไปในเขตจังหวัดปริมณฑล มีการขยายขยายไปตั้งโรงงานอุตสาหกรรมในจังหวัดปทุมธานี บ้านที่อยู่ในเมืองชั้นในและชั้นกลางของกรุงเทพมหานครมีราคาสูงมาก ทำให้มีความต้องการย้ายบ้านเรือนออกไปอยู่ตามชานเมือง หรือพื้นที่ในจังหวัดใกล้เคียงมากขึ้น กอรปกับในช่วง

พ.ศ. 2530 – 2535 รัฐบาลในสมัยนั้นได้กำหนดนโยบายขยายการค้าและการลงทุน กำหนดอัตราดอกเบี้ยลดต่ำลง สถาบันการเงินแข่งขันกันให้สินเชื่อ ผู้ประกอบการอสังหาริมทรัพย์ระดมเงินทุนทั้งจากในและต่างประเทศ ตลาดอสังหาริมทรัพย์มีสินค้าหลายประเภทอยู่ในภาวะรุ่งเรือง เช่น อาคารสำนักงาน บ้านจัดสรร จึงมีการลงทุนบริเวณปริมณฑลอย่างล้นหลาม อีกทั้งการเพิ่มขึ้นของมูลค่าที่ดินในช่วง พ.ศ. 2531 ทำให้ผู้ที่ซื้อที่ดินในพื้นที่ทุ่งรังสิตในราคาถูก เริ่มนำที่ดินมาจัดสรรทำกำไรในระยะต่อมาเป็นจำนวนมาก และเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ธุรกิจบ้านจัดสรรเริ่มขยายตัวเข้ามาสู่พื้นที่รังสิต โดยเฉพาะถนนสายรองที่ตัดแยกจากถนนพหลโยธินในจังหวัดปทุมธานี เช่น ถนนลำลูกกา และถนนรังสิต-องครักษ์ และพบว่ามีกรณีกระจายตัวเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วในบริเวณพื้นที่ริมคลองรังสิต ตั้งแต่คลองสามถึงคลองห้า (สำนักงานโยธาธิการและผังเมืองปทุมธานี, 2548) โดยกลุ่มผู้ลงทุนที่สำคัญในธุรกิจหมู่บ้านจัดสรร ไม่ว่าจะเป็น บริษัท แลนด์แอนด์เฮ้าส์ จำกัด (มหาชน) บริษัท รังสิตอินเตอร์เนชั่นแนลกรุ๊ป จำกัด (มหาชน) รวมถึงกลุ่มบริษัทเอทีซี, บริษัท ทีพีธิดา จำกัด, บริษัท พฤษภาเรียลเอสเตท, บริษัทสินปทุมธานีในเครือสินธานี, บริษัท พีวีวีดีเวลลอปเม้นท์ จำกัด เป็นต้น

ตารางที่ 22 แสดงพื้นที่ขออนุญาตจัดสรรที่ดินเอกชน จ.ปทุมธานี (ไร่) พ.ศ.2533 – 2537

อำเภอ/ปี	2533	2534	2535	2536	2537	รวม
อ.เมือง	92.52	460.47	1,077.89	505.64	215.09	2,351.61
อ.ธัญบุรี	509.77	697.25	1,632.91	253.19	1,112.98	4,206.10
อ.ลำลูกกา	178.46	591.31	1,632.91	470.06	350.93	2,149.70
อ.คลองหลวง	8.48	214.11	558.96	53.94	1,540.61	2,041.00
อ.หนองเสือ	-	-	223.86	135.00	358.04	1,006.68
อ.ลาดหลุมแก้ว	-	-	205.23	51.36	377.64	644.23
อ.สามโคก	146.87	162.90	897.50	24.66	123.08	1,355.00
รวม	936.09	2,126.03	5,109.99	1,503.84	4,078.36	13,754.31

ที่มา : สุวัฒนา ธาดานิติ อ้างถึงใน ฉลอง สุนทราวาณิชย์ และคณะ (2539, p. 346))

ตารางที่ 23 จำนวนผู้ขออนุญาตจัดสรรที่ดินเอกชน จ.ปทุมธานี (ราย) พ.ศ. 2533 – 2537

อำเภอ/ปี	2533	2534	2535	2536	2537	รวม
อ.เมือง	7	13	16	7	10	53
อ.ธัญบุรี	5	10	15	3	20	53
อ.ลำลูกกา	3	11	10	13	13	50
อ.คลองหลวง	1	3	9	2	15	30
อ.หนองเสือ	-	-	6	1	5	12
อ.ลาดหลุมแก้ว	-	-	3	2	3	8
อ.สามโคก	1	1	3	2	2	9
รวม	17	38	62	30	68	215

(ที่มา : สุวัฒนา ธาดานิติ อ้างถึงใน ฉลอง สุนทรวาณิชย์ และคณะ (2539, p. 347))

นอกจากนโยบายการส่งเสริมการลงทุน รัฐบาลยังมุ่งพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานในพื้นที่ปริมณฑลเรื่อยมา ทำให้จังหวัดปทุมธานีเชื่อมโยงกับกรุงเทพมหานครและพื้นที่อื่นๆ เป็นอย่างดีด้วยความพร้อมในเรื่องของสิ่งอำนวยความสะดวกในด้านการคมนาคมขนส่ง ตลอดจนสาธารณูปการที่เป็นโครงสร้างพื้นฐานอื่นๆ นับเป็นปัจจัยสำคัญต่อการเจริญเติบโตและการขยายตัวทางเศรษฐกิจ สามารถดึงดูดนักลงทุนให้เข้ามาลงทุนในพื้นที่ จากรายงานของสำนักงานพาณิชย์จังหวัดปทุมธานี ปี 2533 และโครงการศึกษาและจัดทำแผนลงทุนจังหวัดปทุมธานี ปี 2537 ปรากฏว่าระบบสาธารณูปโภคพื้นฐาน (Infrastructure) ต่างๆ ของจังหวัด ประกอบไปด้วย

- ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 1 ผ่านพื้นที่ตอนกลางของจังหวัดเชื่อมโยงกับกรุงเทพมหานคร จังหวัดในภาคกลาง ภาคเหนือ รวมทั้งภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
- ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 304 เริ่มจากรังสิต ผ่านอำเภอธัญบุรีไปเชื่อมต่อกับทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 33 ที่จังหวัดนครนายก
- ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 306 เริ่มจากทางแยกติวานนท์ข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาที่สะพานนนทบุรี ไปสิ้นสุดที่สี่แยกปทุมธานี
- ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 346 เป็นเส้นทางที่เชื่อมพื้นที่ทางตะวันตกกับจังหวัดปทุมธานี และกรุงเทพมหานครอีกเส้นทางหนึ่ง โดยเริ่มจากแยกทางหลวงหมายเลข 306 ข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาที่สะพานปทุมธานี ผ่านจังหวัดปทุมธานี และอำเภอลาดหลุมแก้วไปยังอำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม แล้วไปเชื่อมต่อกับจังหวัดกาญจนบุรี

- ทางหลวงจังหวัดหมายเลข 3111 เริ่มจากตัวเมืองปทุมธานีไปยังอำเภอสามโคก สามารถต่อไปยังอำเภอเสนา และพื้นที่ด้านเหนือฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาได้
- ทางหลวงจังหวัดหมายเลข 3214 เริ่มจากทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 1 เชื่อมอำเภอคลองหลวงและอำเภอหนองเสือเข้าด้วยกัน

● การเติบโตของภาคบริการ

เมื่อมีการลงทุนบ้านจัดสรรแล้วที่เต็มไปด้วยการย้ายเข้าของประชากร สิ่งก็ตามมาคือการเติบโตของภาคบริการในการตอบโจทยการใช้ชีวิตของผู้คน นักธุรกิจที่มองการณ์ไกลเห็นว่าพื้นที่นี้จะเป็นแหล่งผู้ซื้อจำนวนมาก จึงได้พากันมาลงทุนในรังสิต จะเห็นได้ว่าปัจจุบันรังสิตมีห้างสรรพสินค้าจำนวนมากตั้งแต่ฟิวเจอร์ปาร์ค รังสิต ที่จะรวมเอาเซ็นทรัลและโรบินสันเข้าไว้ในพื้นที่ รวมถึงเยอฮัน แมคโคร เมอร์รี่คิงส์ SAVE-ONE เซียร์สตรี ดรีมเวิลด์ ดีโป และแหล่งร่วมสินค้าทางการเกษตรขนาดใหญ่ เช่น ตลาดสี่มุมเมือง เป็นต้น ปี 2533 มีจำนวนผู้จดทะเบียนประกอบธุรกิจการค้าและการบริการในจังหวัดปทุมธานีต่างๆ คือ ทะเบียนพาณิชย์ (เฉพาะอำเภอเมือง) 1,504 ราย บริษัทจำกัด 908 บริษัท ห้างหุ้นส่วนจำกัด 590 แห่ง และห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคล 6 แห่ง บริเวณที่มีการเพิ่มการลงทุนด้านอุตสาหกรรมมากๆ คือ อำเภอเมือง คลองหลวง ัญบุรี และลำลูกกา ยิ่งทำให้พื้นที่ดังกล่าวเจริญเติบโตกลายเป็นเมืองเต็มรูปแบบ

● การเกิดผังเมืองฉบับแรกของอำเภอคลองหลวง : ผังเมืองรวมชุมชนประชาธิปไตย - คลองหลวง พ.ศ. 2540

แม้จะมีการพัฒนาเศรษฐกิจในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง แต่ในอีกด้านหนึ่ง การเติบโตของเมืองเช่นนี้จะทำให้ลักษณะการใช้ที่ดินค่อยๆ เปลี่ยนจากใช้ประโยชน์ทางการเกษตรมาทำใช้นอกภาคเกษตรมากขึ้น ส่งผลต่อลักษณะการครอบครองที่ดินจะมีการเปลี่ยนรูปแบบ ผู้คนที่เคยทำเกษตรกรรมเช่าและผูกพันกับที่ดินก็ประสบปัญหามากขึ้นด้วย การลงทุนในพื้นที่ที่เข้ามาอย่างต่อเนื่องตามยุทธศาสตร์ ทำให้ปทุมธานีเกิดการขยายตัวของเมืองอย่างไร้การควบคุม การเปลี่ยนพื้นที่เป็นไปตามแรงจูงใจทางเศรษฐกิจ จนในปี 2540 ได้มีการผังเมืองรวมเมืองฉบับแรกในจังหวัดปทุมธานีขึ้น คือ ผังเมืองรวมชุมชนประชาธิปไตย - คลองหลวง ออกตามความในพระราชบัญญัติการผังเมือง พ.ศ. 2518 โดยมีผลบังคับใช้เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2540 มีอายุใช้ 5 ปี ครอบคลุมพื้นที่เทศบาลตำบลประชาธิปไตย เทศบาลตำบลท่าโหลง เทศบาลตำบลคลองหลวง เพื่อควบคุมที่ดินให้ใช้อย่างมีประสิทธิภาพ อย่างไรก็ตามการประกาศผังเมืองฉบับแรกในปี 2540 ซึ่งเป็นผังเมืองที่ตามหลังการพัฒนาเมือง ทำให้ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงการเจริญเติบโตหรือควบคุมการขยายตัวของ

เมืองบริเวณดังกล่าวได้เท่าที่ควรนัก และกำหนดพื้นที่สีเขียวสำหรับเกษตรกรรมไว้เพียงเล็กน้อยเท่านั้น ผังเมืองดังกล่าวจึงเป็นผังเมืองที่ส่งเสริมและเปิดโอกาสให้เกิดการพัฒนาเมืองในบริเวณดังกล่าวให้มากขึ้นอีกด้วย

ในขณะที่ผังเมืองรวมจังหวัดปทุมธานีเริ่มจัดทำในปี 2546 แต่ประกาศอย่างเป็นทางการในปี 2558 ซึ่งถือว่าล่าช้ามาก สาเหตุเป็นเพราะกระบวนการผังเมืองมี 18 ขั้นตอน ซึ่งผังเมืองเป็นประกาศทางกฎหมาย กว่าจะดำเนินการประกาศกฎหมาย 1 ฉบับใช้เวลานาน นอกจากนี้ การให้ความสำคัญของกฎหมายผังเมืองมีน้อยกว่ากฎหมายเรื่องปากท้องของประชาชน เช่น กฎหมาย 30 บาทรักษาทุกโรค หรือกฎหมายเกี่ยวกับเบี้ยคนจน เป็นต้น กฎหมายเรื่องปากท้องจะถูกพิจารณาประกาศก่อน แม้ว่าจะมีการศึกษาและร่างผังเมืองเรียบร้อยแล้ว แต่กระบวนการทางกฎหมายไม่ได้ผลักดันให้เกิดความล่าช้า (ณรงค์ฤทธิ์ มินาวงค์, 2561)

3161430581

CU Thesais 5985265229 thesais / recv: 04082562 16:33:09 / seq: 7

แผนภาพที่ 3.3.3 ผังเมืองรวมชุมชนประชาธิปไตย - คลองหลวง พ.ศ. 2540

(ที่มา : ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 114/ตอนที่ 114 กรกฎาคม 2540)

3.3.2. คลองสาม : พื้นที่เชื่อมโยงกับคลองหลวง การเปลี่ยนจากทุนศักดินาสู่ทุนจัดสรร

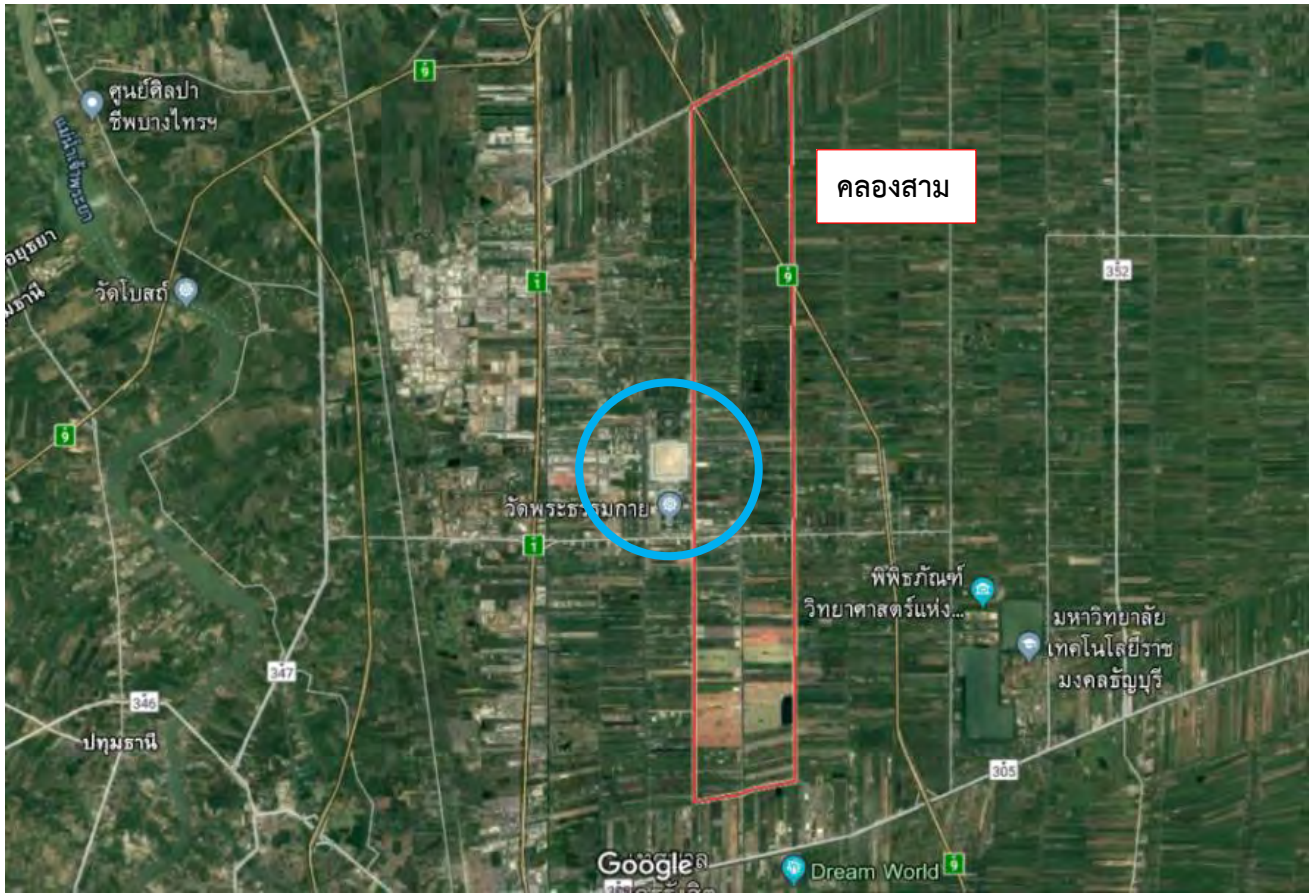
จากการพัฒนาเมืองในคลองหลวงในภาพรวมในช่วงต้น ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ปริมาตรมีถนนโยธินตัดผ่านกลายเป็นแหล่งรองรับการขยายตัวของทุนในยุคต่างๆ ทั้งทุนศักดินา ทุนอุตสาหกรรม ทุนอสังหาริมทรัพย์ ที่ได้ประโยชน์จากการเอื้อประโยชน์ของนโยบายภาครัฐ มีการชูดรีดทั้งในลักษณะชูดรีดแรงงานในโรงงานอุตสาหกรรม และทำให้คนบางกลุ่ม โดยเฉพาะเกษตรกรได้รับผลกระทบและความเดือดร้อนจากการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินสู่ความเป็นเมือง

คลองสาม เป็นคลองข่อยคลองที่ 3 นับจากฝั่งขวาของแม่น้ำเจ้าพระยา ที่เชื่อมต่อคลองหกวาสายบน คลองแปดวา และคลองหกวาสายล่างเข้าไว้ด้วยกัน เป็นหนึ่งในคลองที่ขุดขึ้นโดยบริษัทขุดคลองแลคูนาสยาม ในสมัยรัชกาลที่ 5 ระหว่าง พ.ศ. 2435 – 2447 คลองสามเป็นพื้นที่ที่ตั้งอยู่ต่อคลองสอง รวมถึงหมู่ที่ 16 ท้ายคลองสามมีการเชื่อมโยงต่อกับจังหวัดอยุธยาด้วย พื้นที่คลองสามจึงจุดเด่นในการมีเส้นทางคมนาคมที่เชื่อมต่อที่สำคัญทั้งในอำเภอคลองหลวง กรุงเทพมหานคร และจังหวัดใกล้เคียง ผลของการพัฒนาในกรุงเทพมหานครและการพัฒนาในอำเภอคลองหลวง ทำให้พื้นที่คลองสามได้รับอิทธิพลของการพัฒนาดังกล่าว แต่ไม่ใช่ในฐานะที่ตั้งของโรงงานอุตสาหกรรม แต่คลองสาม เป็นพื้นที่แห่งใหม่ที่นายทุนอสังหาริมทรัพย์ใช้ในการสะสมทุน เปลี่ยนพื้นที่ให้กลายเป็นพื้นที่แหล่งที่อยู่อาศัย รองรับการเติบโตของการกลายเป็นเมืองในคลองหลวงและกรุงเทพมหานคร

นอกเหนือจากการเป็นพื้นที่รองรับการขยายตัวของทุนแล้ว คลองสามยังมีปัจจัยภายในพื้นที่ที่ช่วยทำให้เกิดความเป็นเมืองได้รวดเร็วยิ่งขึ้น คือ พื้นที่คลองสามเป็นที่ตั้งของวัดพระธรรมกาย โดยคุณหญิงประหยัด แพทย์วงศาวิสุทธาธิบติ ไต่ยกที่ดินให้ 196 ไร่ ที่ดินในคลองสาม เพื่อเป็นที่ดินก่อสร้างวัดพระธรรมกาย ต่อมาปี 2528 มูลนิธิวัดพระธรรมกายได้ซื้อที่ดินบริเวณตำบลคลองสอง ประมาณ 2000 ไร่ เมื่อมีการขยายวัด ทำให้วัดธรรมกายกลายเป็นวัดที่มีขนาดใหญ่มาก การมีวัดพระธรรมกายส่งผลต่อพื้นที่คลองสามด้วยเช่นกัน เนื่องจากเป็นวัดที่มีลูกศิษย์จำนวนมาก ทำให้มีการลงทุนบ้านจัดสรรรอบพื้นที่วัด และโครงการต่างๆ เกิดขึ้นในพื้นที่ตามมาด้วย

แผนภาพที่ 3.3.4 ตำแหน่งวัดพระธรรมกาย (วงกลมสีน้ำเงิน) ในตำบลคลองสาม

(ที่มา : Google Map)

ที่สำคัญ พื้นที่คลองสามยังเป็นพื้นที่มี**เจ้าที่ดินที่มีรากฐานชนชั้นศักดินา เป็นเจ้าที่ดินครอบครองที่ดินแปลงใหญ่** ซึ่งมีลักษณะการครอบครองที่ดินไม่แตกต่างจากพื้นที่อื่นๆ ในคลองหลวง โดยเจ้าของที่ดินเกือบทั้งหมดของคลองสามเป็นของตระกูลสายสนิทวงศ์ ซึ่งเป็นตระกูลพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ เป็นหนึ่งในผู้ถือหุ้นใหญ่ของบริษัทชุดคลองแลคูนาสยาม ซึ่งไม่ได้อาศัยในพื้นที่คลองสาม ซื้อที่ดินไว้แล้วให้ชาวนามาเช่าทำนา โดยมีนายกองนาทำหน้าที่ดูแลผลประโยชน์ให้เจ้าของที่ดินรายใหญ่ โดยสภาพทางกายภาพและสังคม พื้นที่คลองสามเป็นพื้นที่เกษตรกรรม 100 เปอร์เซ็นต์ เมื่อพิจารณาประกอบกับราคาที่ดินปรากฏว่าตั้งแต่ พ.ศ. 2530 เป็นต้นมา ราคาเฉลี่ยที่ดินในเขตกรุงเทพฯ ปริมาณลดลง ได้มีการปรับตัวสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว เนื่องจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจ และการเก็งกำไรจากการค้าที่ดินกันอย่างแพร่หลาย แรงจูงใจทางเศรษฐกิจในเรื่องราคาที่ดิน ลูกหลานของตระกูลสายสนิทวงศ์จึงตัดสินใจขายที่ดินให้กับบริษัท พฤษภา เรียวเอสเตส แทบ

จะทั้งหมด และต่อมาก็มีบริษัทอสังหาริมทรัพย์อื่นๆ เข้ามาซื้อที่ดินด้วย บริษัทอสังหาริมทรัพย์ไม่ต้องไล่ซื้อสะสมที่ดินจากรายเล็กรายน้อย สามารถซื้อที่ดินได้แปลงขนาดใหญ่ 100 – 200 ไร่ได้ทันที ทำให้การจัดสรรที่ดินเพื่อทำโครงการที่อยู่อาศัยในคลองสามเป็นไปได้รวดเร็วมาก ทำให้คลองสามได้มีการเปลี่ยนจากเจ้าที่ดินศักดินารายเดียว เปลี่ยนมือที่ดินสู่ทุนอสังหาริมทรัพย์แบบหมู่บ้านจัดสรร ซึ่งมีหลากหลายราย หลายเจ้าของ แต่ส่วนใหญ่บริษัทที่ได้ครอบครองที่ดินในคลองสาม คือ บริษัท พญา เรียล เอสเตท

เมื่อเปรียบเทียบกับค่าเช่าแล้วเป็นจำนวนที่เจ้าของที่อยู่ในฐานะที่อาจกล่าวได้ว่าไม่คุ้มทุน เจ้าของที่ดินหลายรายขายที่ดินที่เคยให้ขานาเช่าให้กับนักธุรกิจที่จะมาลงทุนในพื้นที่ ทำให้เกษตรกรหลายชีวิตต้องเดือดร้อนและปรับตัวในการเปลี่ยนแปลงครั้งนี้ จนเกิดเป็นเหตุความขัดแย้งเรื่องที่ดิน ทั้งการเปลี่ยนผ่านบนความขัดแย้งรุนแรง เช่น ความขัดแย้งเรื่องที่ดิน กรณีวัดพระธรรมกายกับขานา เมื่อมีการขยายพื้นที่ ค่าชดเชยจากมูลนิธิวัดพระธรรมกายสามารถลดความขัดแย้งได้ในระดับหนึ่ง สำหรับบางคนที่ไม่มีที่ไปก็ยังคงไม่ยอมตกลงใดๆ กับมูลนิธิวัดพระธรรมกาย ความขัดแย้งยังดำรงอยู่จนถึง พ.ศ. 2531 ได้เกิดการปะทะกันขึ้นระหว่างขานากับคนของมูลนิธิวัดพระธรรมกาย มีผู้ได้รับบาดเจ็บประมาณ 10 คน ซึ่งขานากลุ่มดังกล่าวนี้ทางมูลนิธิวัดพระธรรมกายได้กล่าวถึงว่าเป็นกลุ่มที่มีปัญหาปฏิเสธการจ่ายเงินทดแทน (อภิญญา เฟื่องฟูสกุล, 2546)

ความขัดแย้งเรื่องที่ดินไม่ได้ปรากฏในรูปของการปะทะรุนแรงเสมอไป แต่อยู่ในรูปของการเปลี่ยนผ่านการต่อรอง โกลเกลี้ย ด้วยอำนาจที่ไม่เท่ากันของกลุ่มทุนที่มีทุนของเงิน และอำนาจของกลุ่มเกษตรกรที่มีต่ำมาก (ตารางที่ 24) เนื่องจากไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินและไม่มีการรวมกลุ่มเกษตรกรจะใช้วิธีการต่อรอง เจริญหลายวิธี เช่น การไม่ยอมออกจากพื้นที่ การเจรจากับ สส.ในพื้นที่ให้เข้ามาช่วยเจรจา แต่สุดท้ายแล้วการเจรจาโกลเกลี้ยระหว่างเจ้าของที่ดินและขานาก็สามารถตกลงร่วมกัน (เดช จะนะคำ, 2561) โดยเจ้าของที่ดินมีวิธีการจัดการหรือโกลเกลี้ย คือ

- **การจ่ายค่าชดเชยหรือค่ารั้อถอน** หากเกษตรกรคนใดประสงค์จะรับเงินก็สามารถใช้เงินส่วนนี้ย้ายออกนอกที่ดินไปอยู่ที่อื่นได้
- **การจัดสรรที่ดินขนาดเล็กให้เกษตรกร** การจัดสรรที่ดินขนาดเล็กให้เกษตรกรได้มีที่ดินบางส่วนอาศัยในพื้นที่เดิม โดยการแบ่งที่ดินขึ้นอยู่กับการเจรจาระหว่างเจ้าของที่ดินและเกษตรกร และมีเกณฑ์บางอย่างที่ตกลงร่วมกัน เช่น คนทำนาจำนวนมาก ก็จะได้ที่ดินมากขึ้น หรือเกษตรกรที่เช่าทำนา 40 ไร่ เจ้าของที่ดินแบ่งให้คนละ 1 งาน หรือใช้เกณฑ์ความเดือดร้อน เช่น มีลูก 4 คน ได้ 1 งาน เป็นต้น แต่ทั้งหมดนี้ขึ้นอยู่กับความเมตตาของเจ้าของที่ดิน ฉะนั้น ในบริเวณการเกิดหมู่บ้านจัดสรร จะสังเกตได้ว่า มีบ้านธรรมดาแทรกอยู่ในหมู่บ้านจัดสรร โดยเฉพาะฝั่งซ้ายของคลอง จะเป็นพื้นที่ที่เจ้าที่ดินแบ่งให้เกษตรกรได้อาศัย

อยู่ อธิบายเพิ่มเติมได้จากคำสัมภาษณ์ของเกษตรกรอำเภอคลองหลวง ซึ่งอยู่ในพื้นที่มานานกว่า 20 ปี

“ตอนทำนาก็เช่าเขา ไม่ได้เป็นเจ้าของที่ เลิกทำเอง ไม่ได้ไร่ที่ เลิกก็ไม่เรียกร้อยอะไร ตกลงกัน ทำก็ทำ เลิกก็เลิก (เรณู ปาละสิริ, 2561)

“หมู่ที่ 1 – 6 ที่เปลี่ยนเป็นบ้านจัดสรร เกษตรกรเดือดร้อนใหม่ ก็ไม่นะ ไม่ได้เดือดร้อนอะไร จะเป็น หมู่บ้าน เขาก็เลิกกัน ทำนา แล้วก็กลายเป็นหมู่บ้าน พอเขามาซื้อ เกษตรกรก็เลิก น่าจะมีชดเชย ไม่ได้ชดเชยอะไรกัน สมัยนี้ไม่มีการชดเชย เขาก็ฟ้องขึ้นศาล ก็ให้ทำอีกสัก 3 ปี ทำ 6 หน ให้เวลาปรับตัว เขาจะขอทำ” (เรณู ปาละสิริ, 2561)

“ความขัดแย้ง มันไม่มีการทะเลาะ มันไม่ใช่สิทธิ์ของเขาอยู่แล้ว ทางนี้เขาก็ดูแลเขาอย่างดี” (เรณู ปาละสิริ, 2561)

ตารางที่ 24 แสดงอำนาจและต้นทุนของผู้กระทำการก่อนพื้นที่เปลี่ยนสู่เมือง

ผู้กระทำการ	อำนาจ/ ต้นทุน
เจ้าของที่ดิน	กรรมสิทธิ์ในที่ดินและได้รับแรงจูงใจทางเศรษฐกิจ
บริษัทเอกชน / มูลนิธิ	อำนาจในการซื้อ และมีทุนทางการเงินในไกลเกลี่ย พื้นที่ไม่มีผังเมือง
เกษตรกร	ผู้เช่า ไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน / อำนาจการต่อรองต่ำ ไม่มีการรวมตัว

(ที่มา : ผู้วิจัย)

ปัจจัยสำคัญอีกปัจจัยหนึ่งที่ช่วยทำพื้นที่คลองสามเปลี่ยนแปลงสู่ความเป็นเมือง เป็นแหล่งของการลงทุนที่อยู่อาศัยของกลุ่มทุนจัดสรร คือ **นายทุนจัดสรรได้ประโยชน์จากสถาบันผังเมืองที่อ่อนแอของรัฐไทย** ผังเมืองกลายเป็นเครื่องมือของนายทุนในการลงทุนในพื้นที่ อธิบายได้ ดังนี้

พื้นที่ไม่มีผังเมือง เกิดการขาดสถาบันในควบคุมการขยายตัวของพื้นที่

ในจังหวัดปทุมธานี ผังเมืองที่เกิดขึ้นผังแรก คือ การประกาศใช้ผังเมืองรวมชุมชนประชาธิปไตย - คลองหลวง พ.ศ. 2540 ออกตามความในพระราชบัญญัติการผังเมือง พ.ศ. 2518 โดยมีผลบังคับใช้เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2540 มีอายุใช้ 5 ปี ผังเมืองดังกล่าวครอบคลุมพื้นที่เทศบาลตำบลประชาธิปไตย เทศบาลตำบลท่าโหลง เทศบาลตำบลคลองหลวง เพื่อควบคุมที่ดินให้ใช้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวได้รับการลงทุน การขยายตัวของเมืองอย่างรวดเร็ว แต่ผังเมืองรวมชุมชนประชาธิปไตย - คลองหลวง ไม่ได้ครอบคลุมพื้นที่ตำบลคลองสาม ทำให้ในปี 2540 แม้จะมีการควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดิน แต่ไม่อาจบังคับใช้ได้ในพื้นที่ตำบลคลองสาม ส่วนการบังคับใช้ผังเมืองในตำบลคลองสาม เกิดขึ้นในปี 2550 แล้ว จากการประกาศผังเมืองรวมเมืองหนองเสือ - คลองหลวง - ัญบุรี พ.ศ. 2550 ซึ่งคลองสามขณะนั้นมีบ้านจัดสรรเข้ามาลงทุนก่อนผังเมืองอยู่ 20 โครงการแล้ว แสดงให้เห็นว่า พื้นที่ไม่มีสถาบันในการควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดินใดๆ มาก่อน ยังเป็นปัจจัยเอื้อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ความเป็นเมืองได้เร็วยิ่งขึ้น

ผังเมืองมีช่องโหว่ : ผังเมืองหมดอายุและการขัดกันของผังเมืองจังหวัดและผังเมืองเฉพาะ

ช่องโหว่ของผังเมือง ทำให้เป็นช่องว่างและเป็นเครื่องมือในการสะสมทุนลงทุนสร้างบ้านจัดสรรของกลุ่มทุนได้เป็นอย่างดี อธิบายเพิ่มเติม คือ พื้นที่คลองสามในปัจจุบัน กำลังเผชิญกับสถานการณ์ของการควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดิน เนื่องจากผังเมือง มีช่องโหว่และยังไม่ได้รับการแก้ไข อดคือช่องโหว่ดังกล่าว คลองสามอยู่ภายใต้การดูแลของผังเมืองหนองเสือ-คลองหลวง-ัญบุรี พ.ศ. 2550 โดยผังเมืองดังกล่าวมีอายุ 5 ปี ถึงปี 2555 ต่ออายุครั้งที่ 1 สิ้นสุดใช้บังคับ 15 พฤษภาคม 2556 ต่ออายุครั้งที่ 2 หมดอายุเมื่อ 15 พฤษภาคม 2557 ตั้งแต่ปี 2557 จนถึงปัจจุบัน (ปี 2562) พื้นที่คลองสามไม่ได้มีการบังคับใช้ผังเมืองดังกล่าวต่อไป เนื่องจากผังเมืองหมดอายุ และอยู่ในช่วงของการปรับปรุงครั้งที่ 1 ซึ่งภาวะของผังเมืองหมดอายุ เป็นภาวะที่เรียกว่า “**สูญญากาศทางผังเมือง**” คือ ผังเมืองที่หมดอายุเกิน 2 ปีก็คือไม่มีการบังคับใช้แล้ว ในพื้นที่นั้น ๆ ภาคเอกชนจะก่อสร้างอะไรก็ไม่จำเป็นต้องคำนึงถึงผังเมืองอีกต่อไป

พื้นที่คลองสามเป็นพื้นที่ที่ผังเมืองเฉพาะหมดอายุ แต่พื้นที่คลองสามไม่ได้อยู่ในภาวะสูญญากาศทางผังเมือง หลังจากผังเมืองเฉพาะหมดอายุ พื้นที่คลองสามอยู่ภายใต้การควบคุมของผังเมืองจังหวัดปทุมธานี ปี 2558 ซึ่งหมายความว่าพื้นที่คลองสามยังได้รับการควบคุมดูแลการใช้ประโยชน์ที่ดิน แต่เมื่อพิจารณารายละเอียดร่วมกันระหว่างของผังเมืองหนองเสือ-คลองหลวง-ัญบุรี

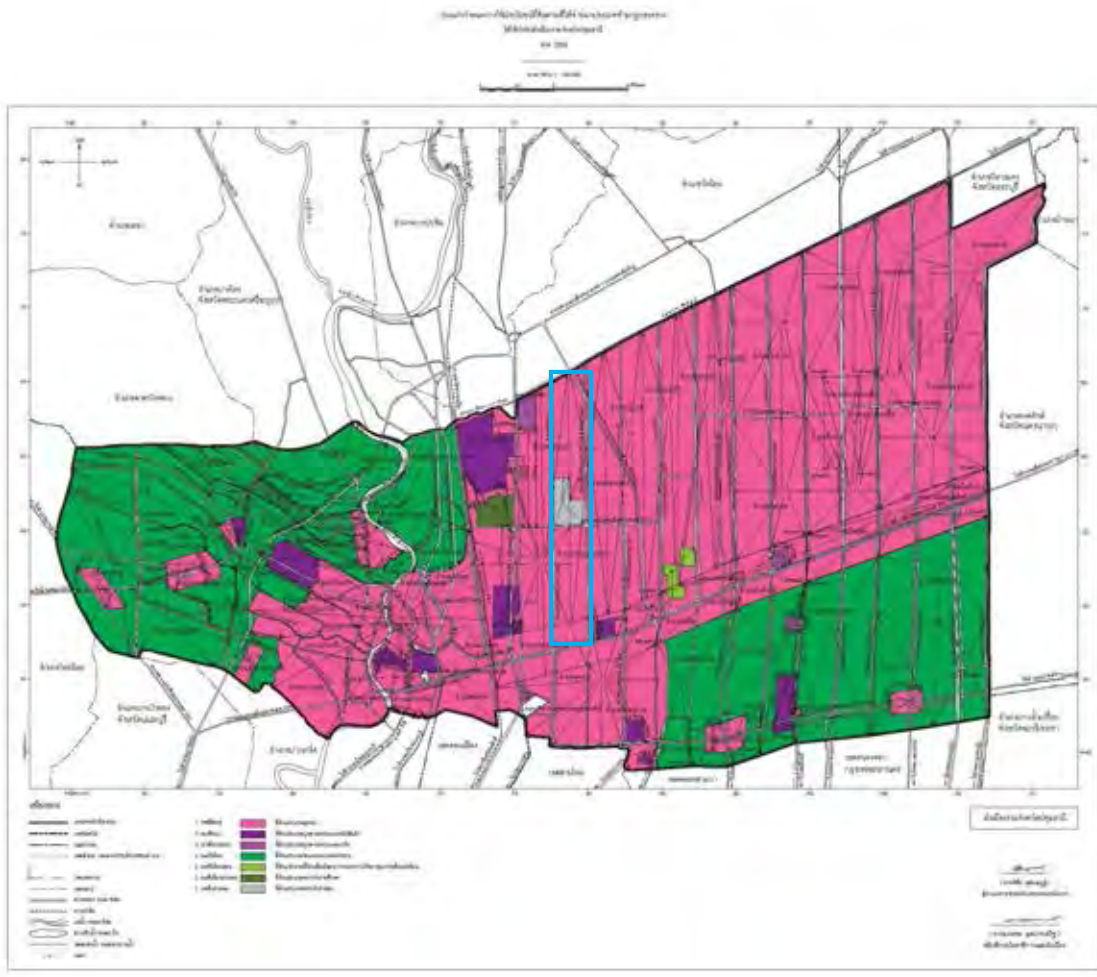
พ.ศ. 2550 และผังเมืองจังหวัดปทุมธานี ปี 2558 พบว่า ในบริเวณพื้นที่คลองสาม จากเดิมภายใต้ผังเมืองหนองเสือฯ เป็นพื้นที่สีเหลืองและสีเขียว แต่ในผังเมืองรวมจังหวัดปทุมธานี บริเวณพื้นที่คลองสามจนถึงคลองเจ็ด และอำเภอหนองเสือ เป็นพื้นที่สีชมพู ซึ่งหมายถึง สีของการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทชุมชน ซึ่งที่ดินประเภทนี้จะกำหนดไว้ในพื้นที่ที่เป็นชุมชนเมือง (เทศบาล หรือ อบต.)

เมื่อพื้นที่คลองสามอยู่ภายใต้ผังเมืองรวมจังหวัดปทุมธานี ซึ่งเป็นสีชมพู เป็นพื้นที่ของชุมชนเมือง ทำให้ไม่มีข้อห้ามในการเกิดบ้านจัดสรร สามารถเกิดโครงการบ้านจัดสรรได้ทุกประเภท รวมถึงการเกิดโรงงานอุตสาหกรรมบางอุตสาหกรรมได้ (ไม่ใช่ทุกโรงงานอุตสาหกรรม) ทำให้ปัจจุบันพื้นที่คลองสามสามารถเกิดการลงทุนด้านอสังหาริมทรัพย์โดยเฉพาะหมู่บ้านขนาดใหญ่ได้อย่างไม่จำกัดนั่นเอง จากข้อมูลของเจ้าหน้าที่ผังเมืองจังหวัดปทุมธานี อธิบายว่า เมื่อผังเมืองเฉพาะหมดอายุ ทำให้พื้นที่ที่อยู่ภายใต้ผังเมืองจังหวัดโดยอัตโนมัติ แต่ปัญหาที่เกิดขึ้น คือ ผังเมืองจังหวัดเป็นผังเมืองที่กำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดินแบบกว้างมาก ทำให้มีปัญหาขัดแย้งกับผังเมืองเฉพาะ ประกอบกับมติคณะกรรมการผังเมืองมีข้อกำหนดออกมาว่า พื้นที่ใดเคยมีผังเมืองรวมเมืองแล้ว หรือผังเมืองเฉพาะของตนเองแล้ว ให้ถือว่าพื้นที่นั้นเป็นพื้นที่ของชุมชนเมือง เมื่อมติคณะกรรมการผังเมืองเป็นเช่นนี้ ทำให้พื้นที่ทั้งหมดในเขตผังเมืองหนองเสือ-คลองหลวง-ธัญบุรี เป็นพื้นที่ชุมชนเมือง ทำให้ในผังเมืองรวมจังหวัดปทุมธานีพื้นที่คลองสามจึงเป็นสีชมพู เพราะเคยเป็นพื้นที่ที่มีผังเมืองรวมเมืองมาก่อน แม้ว่าในผังเมืองรวมเมืองพื้นที่ดังกล่าวจะเป็นสีเหลืองและสีเขียวมาก่อนก็ตาม จากเหตุผลดังกล่าวแม้ว่าจะไม่ใช่เหตุผลที่มีน้ำหนักเพียงพอ แต่เมื่อเป็นมติของกรรมการ จึงไม่อาจเปลี่ยนแปลงได้ (ณรงค์ฤทธิ์ มีนาวงค์, 2561)

พื้นที่คลองสามอยู่ภายใต้การควบคุมของผังเมืองรวมปทุมธานี ซึ่งกำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดินค่อนข้างหลวมมาก เป็นพื้นที่สีชมพูขนาดใหญ่ สภาพพื้นที่คลองสามจึงไม่ต่างกับการอยู่ภายใต้ภาวะสูญญากาศทางผังเมือง เนื่องจากไม่สามารถควบคุมการขยายตัวของการลงทุน และการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินได้ ยิ่งกว่านั้นเป็นการเปิดโอกาสให้นักลงทุนภายนอก เข้ามาลงทุนได้ด้วยง่ายอีกด้วย การใช้ประโยชน์ในที่ดิน เมื่อไม่สามารถเดินได้ตามที่ผังเมืองกำหนดไว้เช่นเดิมแล้ว หากปล่อยเอาไว้จะยิ่งทำให้เกิดปัญหาในหลายๆ ด้าน โดยที่ประชาชนในพื้นที่จะเป็นผู้ได้รับผลกระทบต่อความเสียหายที่เกิดขึ้น

แผนภาพที่ 3.3.6 ผังเมืองรวมจังหวัดปทุมธานี ฉบับปี 2558 (บริเวณคลองสามในกรอบสีฟ้า)

(ที่มา : Google)

3161430581

3 : 09 / seq : 7

● คลองสาม พื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท การคงอยู่ของชนบท

ด้วยการพัฒนาพื้นที่ในอำเภอคลองหลวง และปัจจัยในพื้นที่คลองสามเอง เป็นปัจจัยที่สนับสนุนหรือส่งเสริมให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการที่ดินอย่างรวดเร็ว และทำให้พื้นที่ก้าวเข้าสู่ความเป็นเมือง แต่ในขณะเดียวกัน พื้นที่ในหมู่ที่ 7 บางส่วน จนถึงหมู่ที่ 16 ของคลองสามยังคงเป็นพื้นที่เกษตรกรรม และมีลักษณะสังคมแบบชนบท ทำให้พื้นที่คลองสามเป็นมีลักษณะพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท ทั้งนี้ มีปัจจัยบางประการที่ทำให้พื้นที่บางส่วนไม่แปรเปลี่ยนเข้าสู่เมืองนั้น เช่น ปัจจัยเรื่องที่ตั้งหมู่ที่ 7-16 ตั้งอยู่ห่างจากถนนรังสิต- นครนายก อันเป็นถนนที่เชื่อมการเดินทางสู่กรุงเทพมหานคร ประมาณ 5- 10 กิโลเมตร ไม่เอื้ออำนวยให้เกิดการลงทุนโครงการต่างๆ เท่าใดนัก นักลงทุนมักเลือกลงทุนขยายพื้นที่ตำบลอื่นมากกว่า เช่น คลองสี่ หรือคลองห้า ปัจจัยเรื่องผังเมือง หมู่ที่ 7 - 16 ในผังเมืองหนองเสือ คลองหลวง ัญบุรี ปี 2550 ถูกกำหนดให้เป็นพื้นที่สีเขียว ซึ่งเป็นที่สำหรับพื้นที่ชนบทและการทำเกษตรกรรม ดังนั้น โครงการขนาดใหญ่ไม่สามารถลงทุนในพื้นที่ดังกล่าวได้ เนื่องจากติดผังเมือง ทำได้เพียงหมู่บ้านขนาดเล็กมากๆ หรือการก่อสร้างที่อยู่อาศัยด้วยตนเองเท่านั้น และที่สำคัญราคาที่ดินแพง และที่ดินมีขนาดเล็ก ในหมู่ที่ 7 - 16 เจ้าของบางส่วนไม่ยอมขาย ถึงแม้จะยอมขายแต่ก็เป็นเพียงการแบ่งขายบางส่วนเท่านั้น ไม่ได้ขายทั้งหมดที่ตนเองมี เพราะยังต้องการอาศัยอยู่ในพื้นที่ ทำให้นักลงทุนไม่สามารถจัดสรรพื้นที่ลงทุนโครงการขนาดใหญ่ได้ง่าย เนื้อที่ดินมีจำกัด เพราะส่วนใหญ่บ้านจัดสรรควรมีที่ดินขนาด 20 - 40 ไร่ขึ้นไป ส่วนใหญ่จะเป็นเพียงแค่นมาซื้อเพื่อสร้างที่อาศัยเป็นรายบุคคลเท่านั้น (เดช จະนะคำ, 2561)

3.3.3. บทสรุปปัจจัยการเปลี่ยนแปลงพื้นที่คลองสาม

เกิดจากพื้นที่คลองสามเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาพื้นที่คลองหลวง ที่เปลี่ยนพื้นที่ด้วยทุนต่างๆ ที่ขยายเข้ามา ภายใต้รัฐที่อ่อนแอ ทำให้บริเวณนี้มีกำเนิดและพัฒนาการที่สัมพันธ์กับเรื่องทุนนิยมที่ค่อนข้างเด่นชัด ตั้งแต่จุดกำเนิดของพื้นที่ การลงทุนของเอกชนเพื่อพัฒนาการชุดคลองโดยบริษัทชุดคลองแลคูนาสยามจำกัด ติดตามมาด้วยการเฟื่องฟูของธุรกิจจัดสรรที่ดินเพื่อใช้ปลูกข้าวมาถึงยุคพัฒนาเศรษฐกิจอุตสาหกรรม ที่มีการลงทุนพัฒนาอุตสาหกรรมขั้นปฐม ประเภทโรงงานทอผ้าและอุตสาหกรรมเส้นใย จนกระทั่งปัจจุบัน เขตนี้กำลังขยายตัวอย่างกว้างขวางในการพัฒนาอุตสาหกรรมใหม่ๆ ควบคู่ไปกับการพัฒนาขึ้นเป็นเมืองรองรับการขยายตัวของกรุงเทพมหานคร

พื้นที่คลองสามจึงเป็นพื้นที่ที่ถูกพัฒนารองรับการขยายตัวของทุนอุตสาหกรรมในอำเภอคลองหลวง แม้ในพื้นที่จะไม่มีอุตสาหกรรมแต่พื้นที่ก็ได้แปรเปลี่ยนรองรับทุนจัดสรรหลากหลายเจ้า โดยเฉพาะนายทุนบริษัท พกษา เรียลเอสเตส เป็นการเปลี่ยนมือของกรรมสิทธิ์ที่ดิน ผ่านกลไกตลาดโดยเฉพาะในพื้นที่ที่เคยเป็นที่นาเช่าแปลงใหญ่ ที่เจ้าของเดิมมีความใกล้ชิดรู้จักคุ้นเคยกันและ

เขานาต่อเนื่องมาหลายชั่วคน ทำให้เกิดความตึงเครียดในเรื่องที่ดินระหว่างเจ้าที่ดินร่วมกับกลุ่มนายทุน และเกษตรกรผู้เช่า ทั้งในกรณีที่เกิดความรุนแรง ระหว่างวัดพระธรรมกายและชาวนา และกรณีที่ไม่มีการรุนแรงปะทะโดยตรง แต่ใช้วิธีการเจรจาต่อรองระหว่างเจ้าที่ดินและชาวนา ส่วนหนึ่งด้วยอำนาจของเกษตรกรมีน้อยมาก เกษตรกรผู้เช่าที่ดินไม่มีกรรมสิทธิ์ และอำนาจการต่อรองใดๆ ไม่มีการรวมกลุ่ม เป็นผลให้แรงต้านในการเปลี่ยนแปลงที่ดินนั้นมีน้อย อีกทั้งมีการไกลเกลี่ยจ่ายค่ารื้อถอน รวมถึงการแบ่งที่ดินบางส่วนให้ ก็ต้องจำใจยอมรับ เพราะหากต่อสู้ในทางกฎหมายมักเป็นคำตัดสินใจที่ขยายเวลาให้ทำนาได้อีก 2-3 ปี หลังจากนั้นต้องย้ายออก โดยอาจจะไม่ได้ค่ารื้อถอนใดๆ ทำให้เกษตรกรส่วนใหญ่ยินยอมที่จะเปลี่ยนโดยดี

นอกจากนี้ ปัจจัยสำคัญอีกประเด็นหนึ่ง คือ นายทุนได้ใช้ประโยชน์จากความอ่อนแอของสถาบันผังเมือง ผังเมืองในฐานะสถาบันทางกฎหมายที่จะช่วยในการควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดิน และสามารถปกป้องผลประโยชน์ให้คนพื้นที่อยู่อย่างมีคุณภาพชีวิต ก็ไม่ปรากฏใดๆ มาก่อน ยิ่งส่งเสริมให้พื้นที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร้การควบคุมใด เป็นไปกลไกตลาดเสรีที่ดินและการตกลงซื้อขายระดับปัจเจกทั้งสิ้น ทั้งหมดนี้ ปัจจัยการเปลี่ยนพื้นที่คลองสาม ได้สะท้อนปฏิสัมพันธ์ระหว่างทุนกับรัฐไทย สร้างการสะสมทุน ได้ประโยชน์ร่วมกัน ในการพัฒนาพื้นที่รองรับการสะสมทุน แต่ไปทำคนบางกลุ่มเสียผลประโยชน์และได้รับผลกระทบจากการพัฒนาเมือง เป็นไปตามการพัฒนาเมืองในมิติเศรษฐศาสตร์การเมืองที่ว่าพื้นที่เมืองเป็นการรวมตัวของกลุ่มผลประโยชน์ที่ต่อสู้กันและแข่งขันกันเพื่อควบคุมพื้นที่เมือง การต่อสู้ระหว่างชนชั้นภายในเมืองอาจแสดงตัวออกมาในรูปแบบต่างๆ ซึ่งในคลองสามเป็นการแข่งขันในการเข้าถึงการใช้ประโยชน์จากที่ดินส่วนต่างๆ ภายในเมือง เป็นต้น ซึ่งอาจสะท้อนภาพได้ว่านโยบายของรัฐและอำนาจทางเศรษฐกิจทำงานอย่างไรในเมืองที่ให้ประโยชน์แก่ประชากรบางกลุ่ม และทำให้อีกกลุ่มเสียผลประโยชน์ และส่งผลทำให้เกิดการตึงเครียด ต่อต้าน และกลายเป็นความขัดแย้งขึ้น (Flanagan, 1993, pp. 83-84)

3.4. แนวโน้มความขัดแย้งของคลองสามในฐานะพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท

หลังจากที่พื้นที่คลองสามได้แปรเปลี่ยนพื้นที่จากเกษตรกรรมสู่พื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท และการเปลี่ยนจากทุนศักดินาเจ้าที่ดินขนาดใหญ่ สู่ทุนบ้านจัดสรร แม้ว่าจะทำให้พื้นที่เจริญเติบโตขึ้น มีการพัฒนาที่ดีขึ้น เกิดการลงทุน แต่ได้ก่อให้เกิดปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจในพื้นที่เปลี่ยนไป และมีแนวโน้มความขัดแย้งที่มีความตึงเครียด (Intensifying Conflict) ดังนี้

3.4.1. แนวโน้มความขัดแย้งเรื่องที่ดิน สู่ความไม่มั่นคงในที่ดินของเกษตรกร

ปัญหาหรือประเด็นสำคัญในพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบท คือ ความขัดแย้งเรื่องที่ดิน การเปลี่ยนการใช้ประโยชน์ที่ดินเฉียบพลัน การเปลี่ยนการถือครองที่ดินอย่างรวดเร็ว การใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการเกษตรกรรมมีแนวโน้มลดลง เกษตรกรไม่มีที่ดินทำกิน และไม่มี ความมั่นคงเรื่องที่ดิน (Nkwae, 2006, p. 1) ปัญหาเรื่องความไม่มั่นคงในที่ดินของภาคเกษตรกรในคลองสาม สัมพันธ์กับกรรมสิทธิ์ที่ดินโดยตรง ซึ่งเป็นผลมาจากการยุบค่านีดินคลองหลวง เจ้าขุนมูลนายในสมัยนั้นที่ได้กรรมสิทธิ์ในที่ดินเป็นส่วนใหญ่ โดยที่ประชาชนไม่ได้รับโอกาสเป็นเจ้าของที่ดิน ยิ่งเมื่อประกอบกับยุคของการขยายตัวของทุนบ้านจัดสรร ทำให้ที่ดินของคลองสามกลายเป็นสินทรัพย์ (Asset) ที่มีมูลค่าสูงมาก ในขณะที่เกษตรกรส่วนใหญ่เป็นเพียงผู้เช่าที่ดิน ไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน สถานการณ์ความต้องการขยายตัวของทุนจัดสรรมีสูงมากขึ้น ทำให้คลองสามมีแนวโน้มของการเกิดความขัดแย้งที่ดินสูงมาก และที่สำคัญมีผลต่อความไม่มั่นคงในที่ดินของเกษตรกร โดยเฉพาะเกษตรกรในหมู่ที่ 8 - 16 ซึ่งเป็นพื้นที่ของชนบท เพราะขณะนี้ที่ดินในหมู่ที่ 8 - 16 นั้นมีราคาสูงขึ้นมาก จากไร่ละ 2 แสน จนปัจจุบันมีมูลค่าซื้อขายที่ไร่ละ 1.5 ล้านบาท ที่ดินก็ปักขายตลอดทาง นายหน้าก็มาเรื่อยๆ ที่ดินก็เหลือน้อย ทำให้มีการขายที่ดินอยู่เป็นระยะๆ เช่น หมู่ที่ 14 เพิ่งมีการขายที่ดิน 45 ไร่กว่า ไร่ละ 40 ล้านบาท ซึ่งเดิมปล่อยให้เกษตรกรเช่าทำนา ก่อนขายมีการให้ค่ารื้อถอนแก่เกษตรกรจำนวน 1.2 ล้านบาท เพื่อให้เลิกทำนา มีการช่วยเหลือค่ารื้อถอน (เดช จະนะคำ, 2561)

นอกจากนี้ ปัจจัยส่วนหนึ่งที่มีการขายที่ดินอยู่เป็นระยะ เนื่องจากเจ้าของที่ดินไม่ใช่คนพื้นถิ่น ไม่ใช่คนที่อาศัยในคลองสาม ส่วนใหญ่เจ้าของที่ดินเป็นคนนอกพื้นที่ เป็นคนกรุงเทพฯ ได้รับที่ดินเป็นมรดกตกทอดจากบรรพบุรุษ ซึ่งเมื่อราคาที่ดินสูงจึงขายที่ดิน หรือแม้กระทั่งเป็นคนในพื้นที่เองก็มีการแบ่งขาย ใครมีมากขายมาก ใครมีน้อยขายน้อย เพราะได้รับแรงจูงใจเรื่องราคาที่ดิน

“คนอยากขายที่ไม่ใช่คนพื้นที่หรอก เป็นที่ของคนกรุงเทพฯ ไม่รู้จะเก็บไว้ทำไม ให้เช่าก็ไม่ก่ตั้งค์ เช่านา เช่านานๆ ไปให้ออกก็ออกยาก ขายดีกว่าได้เงินก้อน ราคาที่ดินก็สูง คนกรุงเทพฯอยากจะทำไร่ ไร่ละ 1 ล้าน เช่า 10 ปียังไม่คุ้มเลย” (เรณู ปาละสิริ, 2561)

“คนสมัยใหม่ไม่ค่อยรักถิ่น ก็คงขาย ช่างๆ ประกาศขายแล้ว 15 ไร่ มีมากก็ขายมาก มีน้อยก็ขายน้อย ท้องถิ่นไม่ได้มีบทบาท เป็นที่เอกชน คนท้องถิ่นก็ขายที่ไปอยู่ที่อื่น คนในพื้นที่อาจจะอยู่ในเมืองไม่ได้ ตัวรัฐก็เอื้อให้ขยายเข้ามาเรื่อยๆ มันบีบไปในตัว ตามกลไกตามพัฒนา มันก็ต้องพัฒนาขึ้น” (อดิชาติ วงษ์แจ้ง, 2561)

3.4.2. แนวโน้มของปัญหาคุณภาพชีวิต การแย่งกันกินแย่งกันใช้สาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน

ด้วยการขยายตัวของเมืองอย่างไร้การควบคุม ประกอบกับย้ายเข้าของประชากรจำนวนมาก พื้นที่คลองสามจึงมีแนวโน้มของความขัดแย้งในเรื่อง ปัญหาสาธารณูปโภคและระบบโครงสร้างพื้นฐานไม่เพียงพอ โดยเฉพาะในเขตเมืองของคลองสาม ตั้งแต่หมู่ที่ 1 – 6 กำลังเผชิญกับปัญหา สาธารณูปโภคและระบบโครงสร้างพื้นฐานไม่เพียงพอไม่ต่างจากพื้นที่เมืองทั่วไป โดยเฉพาะปัญหา เรื่อง น้ำประปา ยังคงเป็นปัญหาสำหรับพื้นที่คลองสาม ในสมัยอดีต ผู้คนใช้น้ำประปาจากบาดาล หากมีครัวเรือนประมาณ 20 ครัวเรือนก็สามารถใช้ได้อย่างเพียงพอ แต่เมื่อครัวเรือนเพิ่มขึ้นหลายพัน ครัวเรือน ทำให้ประปาบาดาลไม่สามารถให้บริการได้อย่างเพียงพอ หมู่บ้านจัดสรรใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นมีการใช้น้ำเกินจำนวนมาก ผังเมืองที่มีคนดั้งเดิมอยู่ทำให้ไม่สามารถใช้น้ำบาดาลได้ ต้องหันมาใช้ น้ำประปาภูมิภาค ซึ่งปรากฏปัญหาการแย่งการใช้น้ำ เคยมีปัญหาการร้องเรียนน้ำไม่พอใช้ อบต.คลอง สามต้องนำรถใส่น้ำ เพื่อแจกจ่ายน้ำให้กับประชาชนให้สามารถใช้ได้ ซึ่งก็ไม่เพียงพอต่อความต้องการ และสร้างความลำบากแก่คนในผังเมืองอย่างยิ่ง (ปริยวาท บัวพุด, 2561)

แม้จะมีน้ำประปาของภูมิภาคให้บริการแก่ประชาชน แต่ไม่เพียงพอต่อความต้องการ เนื่องจากน้ำประปาภูมิภาคแรงดันไม่พอ แรงดันต่ำ (ประมุข ชูชาติ, 2561) ทั้งนี้ปัญหาน้ำประปา ภูมิภาคไม่เพียงพอต่อความต้องการในคลองสาม สาเหตุนอกเหนือจากการขยายตัวของความเป็นเมือง ในคลองสาม เป็นเพราะการคำนวณที่ผิดพลาดของประปาส่วนภูมิภาคในเขตจังหวัดปทุมธานี ที่ ประเมินความต้องการน้ำประปาน้อยกว่าความเป็นเมืองที่ขยายตัว ทำให้เกิดปัญหาแรงดันน้ำค่อนข้าง น้อย ซึ่งปัญหานี้เผชิญร่วมกันทั้งจังหวัดปทุมธานี ในขณะที่น้ำประปาบาดาล ที่ดำเนินการโดย อบต. มักประสบปัญหาการเสื่อมบ่อบ่อย มีการซ่อมเป็นประจำ ทำให้ไม่สามารถทดแทนปริมาณการใช้ได้ อย่างพอเพียง (อดิชาติ วงษ์แจ้, 2561)

ตัวอย่างหมู่บ้านที่มีปัญหาเรื่องโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ชุมชนสหกรณ์เคหะสามัคคีธรรม ตลอดจนชุมชนอื่นๆ ที่เข้าร่วมโครงการบ้านมั่นคง มีปัญหา สาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน ไฟฟ้า น้ำประปา ต้องใช้น้ำบาดาลซึ่งดำเนินโดย อบต. คุณภาพน้ำมีแร่ธาตุและสิ่งเจือปนมาก ชุมชนต้อง บริโภคไฟฟ้าผ่านมิเตอร์รวมของชุมชน ทำให้กระทบต่อคุณภาพของไฟฟ้า ค่าไฟแพง (ชูชาติ เตชะ โภธิวรรณ, 2558) และความคิดเห็นท่านหนึ่งในเว็บไซต์อธิบายเช่นเดียวกันว่า ปัญหาของคลองสาม คือระบบน้ำประปา

“รถติดไม่เท่าไรไร สำคัญที่สุดคือระบบน้ำประปาพื้นที่ทั้งเขตนี้ที่สุดของความห่วยทรนคแตงน้ำไหลเบา ท่อแตกแรงดันต่ำท่อประปาเมนเล็กบริหารแบบเด็กปอสีบ้านนอก บ้านคุณจะเจอปัญหาน้ำไม่ไหล หรือไหลช้าไปตลอดชีวิตจนกว่าจะขายบ้านทิ้งไปอยู่ที่อื่นถึงจะหลุดจากนรก”

(สมาชิกหมายเลข 3155310, 2561)

3.4.3. แนวโน้มความปัญหาความเป็นเมืองที่ส่งผลกระทบต่อคนดั้งเดิมผู้ทำเกษตรกรรมในพื้นที่

เมื่อพื้นที่กลายเป็นพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท ความเป็นเมืองไม่ได้แยกขาดจากจากชนบท กลับมีผลเชื่อมโยงกัน คือ ภาคเมืองสร้างผลกระทบให้กับภาคชนบท หรือภาคเกษตรกรรมที่เป็นของคนในพื้นที่อย่างชัดเจน สร้างความเดือดร้อนให้กลุ่มคนดั้งเดิมที่ทำเกษตรกรรมในพื้นที่ โดยมี 2 ปัญหาใหญ่ที่เกิดจากความเป็นเมืองที่กระทบคนภาคชนบทชัดเจน คือ

- **ปัญหาขยะล้นพื้นที่ ปัญหาเกิดจากภาคเมือง แต่ภาคชนบทเป็นพื้นที่ทิ้งขยะ**

ด้วยการย้ายถิ่นของประชากรเข้ามาในพื้นที่จำนวนมาก และเข้ามาอย่างรวดเร็ว โดยประชากรตามทะเบียนราษฎรมีประมาณ 80,000 กว่าคน ซึ่งหากรวมประชากรแฝงแล้วในพื้นที่จะมีประชากรกว่า 200,000 คน ทำให้คลองสามมีปัญหาคล้ายทุกเมือง คือ ปัญหาขยะล้นพื้นที่ ปัญหาขยะในพื้นที่คลองสามถือเป็นปัญหาใหญ่ เนื่องจากปริมาณขยะต่อวันนั้นมีจำนวนมาก โดยสิ่งปฏิกูลต่างๆ และปริมาณขยะ มูลฝอยมีจำนวนถึง 100-110 ตันต่อวัน ส่งผลให้เกิดปัญหาด้านการจัดเก็บและการกำจัด และไม่สามารถจัดการขยะมูลฝอย รวมถึงกระทบต่อประชากรภาคชนบทด้วย

การเก็บขยะในคลองสาม มีการบริหารจัดการการจัดเก็บ 2 รูปแบบ รูปแบบที่ 1 ดำเนินการเก็บโดยองค์การบริหารส่วนตำบลคลองสาม ดำเนินการจัดเก็บเองประมาณ 50 ตันต่อวัน รับผิดชอบเก็บในฝั่งชนบทตั้งแต่หมู่ที่ 7 – 16 และเก็บหมู่บ้านจัดสรรบางส่วนประมาณ 7 หมู่บ้าน เช่น หมู่บ้านฉัตรหลวง หมู่บ้านพลพัฒน์ หมู่บ้านกนกพร หมู่บ้านบราณี เป็นต้น รูปแบบที่ 2 ให้บริษัทเอกชนเข้ามาช่วยจัดเก็บ จำนวนประมาณ 60 ตันต่อวัน

ส่วนที่เป็นปัญหาที่สร้างความตึงเครียดและความขัดแย้งในพื้นที่ คือในส่วนของกำจัดขยะของคลองสาม ในส่วนของการกำจัดขยะ ขยะที่ให้เอกชนเข้ามามีส่วนร่วมและรับเหมามีบ่อคัดแยกและฝังกลบอยู่ที่หมู่ที่ 15 ในตำบลคลองสามเอง ซึ่งเป็นฝั่งชนบทของคลองสาม โดยใช้วิธีการเทกอง (Uncontrolled หรือ Open Dump) (วิรัตน์ บุญอินทร์, 2561) ซึ่งเป็นรูปแบบการเทกองมูลฝอยบนพื้นที่โดยไม่มีการควบคุมหรือมีการควบคุมบ้าง มีการค้ำมูลฝอย และไม่มีมาตรการใดๆ ที่ใช้ในการควบคุมการระบายหรือการปลดปล่อยสารมลพิษและสารปนเปื้อนออกจากสถานที่กำจัดมูลฝอยออกสู่สิ่งแวดล้อม รวมทั้งไม่มีมาตรการอย่างเป็นระบบที่จะรองรับการดำเนินงานฝังกลบมูลฝอย

แผนภาพที่ 3.4.1 บ่อขยะในคลองสาม

(ที่มา : สืบค้นจาก <https://www.sanook.com/news/1547839/>)

กิตติ ชยางคกุล (2553) ได้ลงพื้นที่บริเวณบ่อขยะของนายสถาพร มาทรัพย์ หมู่ที่ 15 การกำจัดขยะเป็นการทิ้งแบบเทกอง ไม่มีการปูพื้น แม้กระทั่งผ้ายางปูพื้น และไม่มีการปิดคลุมรายวันด้วยวัสดุใดๆ ไม่ว่าจะเป็ดินหรือหิน ตรงข้ามกลับบ่อขยะเป็นบ้านเรือนของชาวบ้าน มีระยะห่างจากหลุมขยะไม่เกิน 1 กิโลเมตร บ่อขยะมีกลิ่นค่อนข้างเหม็นเนื่องจากเป็นขยะพวกอาหาร น้ำชะมูลฝอยมีลักษณะสีดำเข้ม มีกลิ่นเหม็น พบเห็นทั่วไปบริเวณหน้าดิน และรอบๆ หลุมขยะ ซึ่งทำให้เดือดร้อนประชาชนในพื้นที่อย่างยิ่งต่อเรื่องกลิ่นอย่างรุนแรง

ที่ผ่านมาได้มีการร้องเรียนจากประชาชนจำนวนมากให้มีการปิดบ่อขยะดังกล่าว แต่ยังไม่สามารถปิดได้ เนื่องจากยังหาพื้นที่ทิ้งขยะไม่ได้ ทำให้ทางอบต. ต้องยอมให้ใช้วิธีการเทกอง แม้ว่าจะเป็นการกำจัดขยะที่ไม่ถูกต้องก็ตาม หากเกิดปัญหาหรือร้องเรียน ทาง อบต. จะส่งเจ้าหน้าที่ไปดำเนินการฉีดน้ำยา ซึ่งเป็นการแก้ปัญหาแบบชั่วคราวเท่านั้น เมื่อน้ำยาหมดฤทธิ์ ปัญหาเรื่องกลิ่นก็ยังคงอยู่ แต่ในปี 2562 ทางอบต.คาดการณ์ว่าจะสามารถปิดบ่อขยะหมู่ที่ 15 ได้สำเร็จ เนื่องจากถูกร้องเรียนจำนวนมาก ซึ่งบริษัทเอกชนยอมรับเรื่องการปิดบ่อขยะดังกล่าวได้ เนื่องจากขาดทุนจำนวนมากเช่นกัน ดังคำสัมภาษณ์ของผู้อำนวยการกองสาธารณสุข อบต.คลองสาม

“อบต.ปล่อยเรื่องบ่อขยะ ปัญหาขยะคลองสาม ไม่รู้จะไปทิ้งที่ไหน ก็เลยยอมให้ open dump เราอนุญาตไม่ได้อยู่แล้ว มันผิด เพราะเมื่อก่อนคนอนุญาตต้องเป็นสิ่งแวดล้อมจังหวัด แต่ตอนนี้โยนมาให้ท้องถิ่น ตอนนี้มีคนคาบลูกคาบดอก โยนให้ท้องถิ่น ปัญหาเรื้อรังมานาน เริ่มมาผิด จะไปปิดก็ปิดไม่ได้ จะให้ทำถูกต้องก็ไม่ได้ เมื่อก่อนการกำจัดขยะเป็นอำนาจของจังหวัด เมื่อกระจายอำนาจให้ท้องถิ่น ทำให้ปัญหาที่ค้างมาตกอยู่กับท้องถิ่น ปัญหาเยอะ ท้องถิ่นก็ปิดไม่ได้ ขยะ 60 ตัน ปิดไม่ได้ จะให้ไปทิ้งที่ไหน อันที่จริงควรเป็นการฝังกลบแต่ก็มีการแอบไปทิ้งจำนวนมาก “ (วิรัตน์ บุญอินทร์, 2561)

“ ผมบอกเขาแล้วว่าต้องปิดบ่อ ยังไงก็ต้องปิด กำหนดยอม มันขาดทุน เขาเสียรายได้ แต่เขาขาดทุน อันที่จริงเขามี ตัวแทนอยู่ แต่เป็นของกำนัน กำนันทำโดยตรงไม่ได้ ท้องถิ่นก็ให้ไม่ได้ เขาแบกรับภาระ ขาดทุน ค่าบริการไม่คุ้ม แม็คโคร คนงาน ขาดทุนเดือนละเป็นแสน (วิรัตน์ บุญอินทร์, 2561)

ปัญหาขยะที่เกิดจากภาคเมือง ไม่ได้ส่งผลกระทบต่อเฉพาะปัญหาบ่อขยะเท่านั้น แต่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมภาพรวมของเมืองคลองสาม กิตติ ชยางคกุล (2553) ที่สำรวจความเห็น ผู้บริหารและเจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลคลองสาม ผู้นำชุมชน ในตำบลคลองสาม ประชาชนที่อาศัยและประกอบอาชีพ ในตำบลคลองสาม จำนวน 400 คน พบว่า ข้อเท็จจริงที่ว่ากลุ่มตัวอย่างประชากรส่วนใหญ่เกินกว่า ร้อยละ 60 ไม่ทราบว่าจะบ่อกำจัดขยะอยู่ที่ใด และไม่ทราบ ผลกระทบด้านสุขภาพ และสิ่งแวดล้อมจากบ่อกำจัดขยะ จึงไม่อาจจะประเมินผลกระทบจากบ่อกำจัดขยะได้ อย่างไรก็ตาม กลุ่มประชากรเกินกว่าร้อยละ 80 ได้รับผลกระทบด้านกลิ่นจากขยะมูลฝอย และน้ำชะมูลฝอยที่หกเลอะเทอะบริเวณจุดรวบรวมขยะ มูลฝอย ที่จะส่งผลให้เกิด มลพิษแก่สิ่งแวดล้อม ไม่ว่าจะเป็นคุณภาพดิน น้ำ หรือ อากาศ ในคลองสาม ดังนี้

ผลกระทบด้านคุณภาพดิน ขยะมูลฝอยจากการทิ้งแบบเทกองส่วนใหญ่ส่งผลกระทบต่อคุณภาพดิน ซึ่งจะมีมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับคุณลักษณะของขยะมูลฝอย เช่น ถ้าขยะมีซากถ่านไฟฉาย ซาก แบตเตอรี่ ซากหลอดฟลูออเรสเซนต์มาก ก็จะส่งผลเสียต่อระบบนิเวศในดิน และสารอินทรีย์ในขยะมูลฝอย เมื่อฝนตกมาชะกองขยะมูลฝอยจะ ทำให้น้ำเสียจากกองขยะมูลฝอยไหลปนเปื้อนดินบริเวณ รอบๆ ทำให้เกิดมลพิษของดินได้ การปนเปื้อนของดิน

ผลกระทบด้านคุณภาพน้ำ เนื่องจากหลุมขยะ เป็นการจัดการขยะด้วยการทิ้งแบบเทกอง มีผลต่อการปนเปื้อนลงสู่ลำน้ำใต้ดิน และแหล่งน้ำผิวดินและอาจส่งผลกระทบต่อปัญหาสุขภาพ อนามัยของชาวบ้านที่อยู่บริเวณบริเวณน้ำ ในกรณีนี้ที่น้ำเสีย จากกองขยะมูลฝอยไหลลงสู่แหล่งน้ำก็จะทำให้คุณภาพ น้ำเสียไป ไม่ว่าจะเป็นแหล่งน้ำผิวดินหรือแหล่งน้ำใต้ดิน หากน้ำมีสิ่งสกปรกเจือปนย่อมไม่เหมาะแก่การอุปโภค บริโภคแม้จะนำน้ำไปปรับปรุงสภาพน้ำแล้วก็ตาม

ผลกระทบด้านคุณภาพอากาศ ปัญหามลพิษทางอากาศที่พบ เพราะขยะมีกลิ่นเหม็น ก๊าซพิษ และฝุ่นละออง ขยะมูลฝอย ที่มีจัดการด้วยการทิ้งแบบเทกองจะทำให้เกิดมลพิษทางอากาศ เนื่องจากการจัดการขยะลักษณะนี้จะเกิดการหมักโดยจุลินทรีย์ จนทำให้เกิดก๊าซต่างๆ ที่เป็นอันตรายต่อ สัตว์แวดล้อม และยังมีฝุ่นละอองจาก การเทขยะ และถ้าไม่มีการจัดการที่ดี ก๊าซเหล่านี้สามารถปนเปื้อนในอากาศได้

งานวิจัยดังกล่าวข้างต้น สอดคล้องกับข้อมูลคนในพื้นที่ ปัญหาขยะไม่ได้กระทบกับภาคเมืองที่เป็นต้นเหตุของการเกิดขยะ แต่กระทบกับภาคชนบท ที่พื้นที่กลายเป็นแหล่งรองรับขยะจากฝั่งเมือง ปัญหาขยะไม่ได้กระทบเพียงแค่ประชากรที่อาศัยอยู่ในหมู่ที่ 15 รอบพื้นที่ขยะเท่านั้น แต่ยังส่งผลกระทบต่อในภาพรวมทั้งพื้นที่ จากการสัมภาษณ์คนพื้นที่หมู่ที่ 13 ก็ให้ความเห็นทิศทางเดียวกันว่า ปัญหาขยะได้กระทบภาคเกษตรกรรมด้วย

“เมื่อมันเกิด น้ำมันเน่า เราไปเรียกร้องแล้ว ทหารก็เข้ามาแล้ว ไม่เห็นมันจะเปลี่ยน น้ำกระทบเราเหมือนกัน หมู่ที่ 15 มีกองขยะใหญ่ เหมือนภูเขา น้ำมันก็ลงคลองแอน ดิติดคลองสามคลองสี่ ตอนนี่ดีขึ้นแล้ว เขาปรับขึ้นแล้ว กระทบ แพ้ กลิ่นขึ้นมาเลย ถ้าหน้าหนาว ลมมันมาโดนเรา แอมยังกระทบเกษตรกรรมด้วย เราวิดน้ำเข้านา เข้าเคย เรียกได้ว่าเคยเฉา เพราะน้ำมันดำ คนแถวนี้โดนเหมือนกันหมด” (สมใจ คชศिला, 2561)

นอกจากนี้ ความตึงเครียดยังสะสมมากขึ้น ด้วยวิธีการจัดการและการแก้ไขปัญหาคือ หากต้องการปิดบ่อขยะหมู่ที่ 15 ท้องถิ่นได้คิดวิธีแก้ปัญหา คือ มีแผนสร้างพื้นที่บ่อฝังกลบขยะเป็นของตนเองในหมู่ที่ 16 กำลังดำเนินการอนุมัติงบประมาณซื้อที่ดินไว้ 1 แปลง ในหมู่ที่ 16 ประมาณ 50-60 ไร่ เพื่อทำบ่อขยะ และกำจัดขยะครบวงจร รองรับปริมาณขยะที่จะมาพร้อมหมู่บ้านจัดสรรที่เพิ่มขึ้น

อย่างไรก็ตามโครงการสร้างพื้นที่ทิ้งขยะและกำจัดขยะในหมู่ที่ 16 เป็นโครงการที่ได้รับการคัดค้านจากประชาชนในพื้นที่หมู่ที่ 16 มีการทำประชาพิจารณ์หลายครั้ง แต่ยังไม่สามารถผ่านประชาพิจารณ์จากประชาชนหมู่ที่ 16 เนื่องจากประชาชนกลัวกลิ่นเหม็น และจะสร้างผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมในพื้นที่เพิ่มขึ้น เพราะขยะที่เกิดขึ้นไม่ได้เกิดขึ้นเพราะประชาชนหมู่ที่ 16 ทั้งหมด แต่มาจากหมู่บ้านจัดสรรเป็นส่วนใหญ่ แต่หมู่ที่ 16 ต้องมาแบกรับและเสียสละกลายเป็นพื้นที่ทิ้งขยะ (รุ่งนภา แก้วธรรม, 2561) ทำให้ปัญหาการสร้างพื้นที่กำจัดขยะ ยังคงเป็นปัญหาที่ทางท้องถิ่นต้องหาทางแก้ไขปัญหาดังกล่าวต่อไป

● ความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อม : ปัญหาน้ำเน่าเสียกระทบการทำ
เกษตรกรรม

หลังจากมีหมู่บ้านจัดสรรเกิดขึ้นจำนวนมาก ปัญหาใหญ่ของพื้นที่คลองสามที่ยังแก้ไขไม่ได้ คือ ปัญหาความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อม โดยเฉพาะปัญหาน้ำเน่าเสียของคลองสาม เมื่อที่อยู่อาศัยของคนที่อยู่รวมกันเป็นชุมชนเป็นย่านที่อยู่อาศัย และย่านการค้าขาย มีน้ำทิ้งจากการอุปโภค และบริโภค เช่น น้ำจากการซักล้างและการทำครัว น้ำจากส้วมที่ไม่ได้ผ่านการบำบัดให้มีคุณภาพตามมาตรฐาน น้ำทิ้งเช่นนี้จะทำให้เกิดน้ำเน่าเสียได้ ดังคำสัมภาษณ์

"ปริมาณหมู่บ้านจัดสรรที่ผุดขึ้นมามากมายและมีประชากรจริงและแฝง กว่าหนึ่งแสนห้าหมื่นคนที่อาศัยอยู่ในตำบลแห่งนี้ ดังนั้น จึงก่อให้เกิดปัญหาด้าน สิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะปัญหาน้ำเน่าเสีย มา โดยตลอดที่ผ่านมา อบต.คลองสาม ได้มีการดำเนินการแก้ไขปัญหาในเรื่องมาอย่าง ต่อเนื่องแต่ก็ ยังไม่ได้ผลดีเท่าที่ควร" (ประมุข ชูชาติ, 2561)

ปัญหาน้ำเน่าเสียในคลองสามนั้นไม่ได้เกิดเฉพาะหมู่ที่ 1 – 6 ซึ่งเป็นส่วนของบริเวณการเกิดหมู่บ้านเท่านั้น แต่ยังส่งผลกระทบต่อให้น้ำในคลองของบริเวณหมู่ที่ 7-9 ในฝั่งของภาคชนบทด้วย เพราะน้ำอยู่ในคลองเดียวกัน น้ำเสียได้ทะลักมาฝั่งชนบท แม้ว่าฝั่งชนบทจะมีน้ำเสียน้อยกว่าฝั่งเมืองก็ตาม แต่ก็ได้รับผลกระทบ ในคลองสามมีประตูลอยน้ำออกคลองรังสิต หากมีวันที่ประตูน้ำปิดก็ทำให้น้ำเน่าทั้งคลอง เกิดกลิ่นเหม็น ประชาชนไม่สามารถใช้น้ำอุปโภคบริโภคได้อีก สัตว์น้ำ เช่น ปลา กุ้ง ตายหมด อีกทั้งน้ำดังกล่าวเกษตรกรใช้ในการทำเกษตรกรรมด้วย (ปรียาวจ บัวพุด, 2561)

"ครั้งหนึ่งชาวบ้าน หมู่ที่ 9 พวกกันไปช้อนปลาที่ลอยตาย เพื่อนำไปทำอาหาร ปลาที่ตายนั้นเพราะปัญหาน้ำในคลองสามที่เน่าเสีย จนสัตว์น้ำตายเพราะหมู่บ้านจัดสรร ที่อยู่ใกล้เคียงไม่มีบ่อบำบัดน้ำเสีย การปล่อยน้ำเสียตามหมู่ใช้วิธีการปล่อยน้ำไปตามท่อรวม เพื่อไหลลงสู่คลอง ขณะที่น้ำในคลองไม่มีการถ่ายเท จึงทำให้น้ำเสียที่ปล่อยลงมาไม่ได้ไหลออกไปไหน จึงทำให้ปลาตายจำนวนมาก ที่ผ่านมาทางอบต.คลองสาม ก็ได้ให้นำน้ำหมักชีวภาพมาพ่นลงในน้ำ เพื่อให้ น้ำในคลองดีขึ้นแต่ก็ยังไม่เพียงพอที่จะฟื้นฟูสภาพน้ำในคลอง" (วิรัตน์ บุญอินทร์, 2561)

"พอมิเมืองเข้ามา กระทบสิ่งแวดล้อม กลิ่น น้ำ แต่ก่อนใช้น้ำในคลองได้นะ ตอนนี้อยู่ไม่ได้แล้ว หมู่บ้านทิ้งน้ำตลอด แถบเมืองปลาจับขึ้นมากินไม่ได้ ปลาหมักกลิ่นแพ็บเลย แถบชนบทข้างหลังยังพอ กินได้อยู่บ้าง" (สมใจ คชศิลา, 2561)

แผนภาพที่ 3.4.2 สภาพคลองในคลองสาม มีเครื่องบำบัดน้ำเสียตลอดคลอง

(ที่มา : ผู้วิจัย)

3.4.4. แนวโน้มการเกิดปัญหาคนจนเมืองในชุมชนแออัด

ในพื้นที่คลองสาม เมื่อแปรเปลี่ยนเข้าสู่สภาพความเป็นเมือง มีบ้านจัดสรรกว่า 50 โครงการ ผู้คนจำนวนมากที่เข้ามาอาศัยในเมือง ทำให้เกิดการจ้างงานในอาชีพใหม่ๆ การเกิดธุรกิจบางอย่างที่รองรับการขยายตัวของผู้คน ทำให้เกิดการหมุนเวียนทางเศรษฐกิจ คลองสามจึงกลายเป็นแหล่งสร้างงาน สร้างอาชีพ ให้ทั้งกับคนในพื้นที่และนอกพื้นที่ ทั้งจากคนในปทุมธานีเอง รวมถึงคนต่างจังหวัดที่ย้ายเข้ามาเพื่อทำมาหากินด้วย ทำให้คลองสามเต็มไปด้วยประชากรแฝงประมาณ 1 แสนกว่าคน พื้นที่คลองสามจะเต็มไปด้วยประชากรที่แตกต่างหลากหลายกลุ่ม หลายชนชั้น รวมอยู่ในพื้นที่เดียวกัน ดังคำสัมภาษณ์ของแม่ค้าท่านหนึ่งที่ชี้ชัดว่าความเป็นเมืองที่เกิดขึ้นเป็นความหวังและแหล่งการจ้างงานที่ดีมากของคนนอกพื้นที่

“คลองสามเจริญ ทำมาหากินคล่อง คนก็อยากมาอยู่ มีงานรับจ้างเยอะ เป็นจังหวัดที่อุดมสมบูรณ์ หากินง่าย จะประกอบอาชีพอะไรก็ง่าย ทำมาค้าขาย มาตั้งแต่รุ่นพ่อรุ่นแม่ พายเรือลัดทุ่งมาจากอยุธยา มาปทุมธานี ซื้อจากมาปลุกบ้านเล็กๆ จังหวัดนี้มันหากินง่าย ค้าขายอะไรก็ดี ที่อื่นเขาประหยัด เงินทองมันเขาอุดมสมบูรณ์ ที่อื่นยังเร้นเค้น ในจังหวัดนี้ได้หมด (แม่ค้าในอบต.คลองสามไม่ขอเปิดเผยชื่อ, สัมภาษณ์ ,1 พฤศจิกายน 2561)

กลุ่มประชากรแฝง โดยเฉพาะกลุ่มผู้เข้ามาอาศัยชั่วคราว มาเป็นแรงงานรับจ้างต่างๆ ในพื้นที่ ทั้งแรงงานแฝงคนไทย และแรงงานแฝงต่างชาติด้อย่าง แรงงานพม่า มาเช่าบ้านจำนวนมาก ในขณะที่เดียวกันนอกจากเช่าบ้านแล้ว แรงงานบางกลุ่มยังสร้างที่อยู่อาศัยชั่วคราวขนาดเล็กในพื้นที่ด้วย แนวโน้มสิ่งที่จะเกิดขึ้นตามมานั้น คือ แนวโน้มของการเกิดปัญหาคนจนเมืองในชุมชนแออัด (Urban Poor) คลองสามจะมีภาวะของการกลายเป็นเมืองเกินระดับ คือ มีประชากรจำนวนมากเกินกว่าที่จะอยู่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และจะเกิดชุมชนแออัดที่เต็มไปด้วยกลุ่มคนที่มีรายได้น้อยเป็นจำนวนมาก เนื่องจากไม่สามารถมีที่อยู่อาศัยที่ดีได้ และไม่มีความสามารถเพียงพอในการเข้าถึงทรัพยากรต่างๆ ที่ทำให้พวกเขาคุณภาพชีวิตที่ดีได้ ซึ่งแนวโน้มคนจนในเมืองในพื้นที่ จะทำให้ท้องถิ่นของคลองสามทำงานยากขึ้นในการบริหารจัดการเมือง และกลุ่มคนเหล่านี้จะกลายเป็นกลุ่มคนเปราะบางที่มีภูมิคุ้มกันที่ต่ำมาก เมื่อต้องเผชิญกับสถานการณ์ต่างๆ และมีปัญหามากมาย เช่น การเกิดโรคระบาด การเกิดอุทกภัย การอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ไม่พึงประสงค์ เป็นต้น และอาจจะทำให้สร้างความไม่พอใจให้กับคนผู้ที่อยู่อาศัยกลุ่มอื่นๆ ในพื้นที่คลองสามได้

จากแนวโน้มความขัดแย้งทั้งหมดที่จะเกิดขึ้น เป็นแนวโน้มที่สะท้อนให้เห็นถึงความเปราะบางของคนบางกลุ่มที่เพิ่มขึ้น ภายหลังจากพื้นที่เข้าสู่การพัฒนาเมือง ทั้งแนวโน้มที่จะก่อให้เกิดความขัดแย้งทางตรง เช่น แนวโน้มความไม่มั่นคงในที่ดินของชาวนา รวมถึงความขัดแย้งที่ไม่ได้ปะทุออกมา แต่เป็นความตึงเครียด (tension) ในชีวิตประจำวันที่ต้องเผชิญ เช่น หรือแนวโน้มความไม่พอใจเรื่องสาธารณูปโภค ทั้งหมดนี้เกิดจากปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจของกลุ่มต่างๆ ทั้งรัฐ ทุน และประชาชน ที่ทำให้พื้นที่แปรเปลี่ยนเป็นเมืองอย่างรวดเร็ว โดยการที่ต่างฝ่ายต่างแสวงประโยชน์ของตน รัฐและทุนแสวงหาความมั่งคั่ง โดยใช้อำนาจและต้นทุนที่มากกว่า ในขณะที่ประชาชนต้องต่อสู้ 2 เรื่องสำคัญ คือ การอยู่ในพื้นที่และมีความมั่นคงในเรื่องที่ดิน และการต่อสู้ในเรื่องของคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

บทที่ 4

ปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจในพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบท

ในบทดังกล่าว จะตอบคำถามวิจัยข้อที่ 2 ว่าด้วยเรื่องปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจของผู้กระทำการในพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบทคลองสาม ในมิติเศรษฐศาสตร์การเมือง ปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เกิดขึ้นในเมืองจะสะท้อนให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงของเมือง โครงการต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในเมือง ทำให้ใครได้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจอย่างไร และส่งผลกระทบต่อใครกลายเป็นกลุ่มที่เปราะบางที่ต้องเผชิญกับการบีบให้ไม่สามารถอยู่ในพื้นที่ได้อย่างมีคุณภาพ ผู้วิจัยสนใจปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจผ่านผู้กระทำการ 3 กลุ่ม คือ กลุ่มรัฐ หมายถึง รัฐท้องถิ่นที่ดูแลในพื้นที่ คือ องค์การบริหารส่วนตำบลคลองสาม กลุ่มทุน หมายถึง ทุนบ้านจัดสรร/อสังหาริมทรัพย์ และวัดพระธรรมกายในฐานะสถาบันทางศาสนาที่เป็นทุนขนาดใหญ่ในพื้นที่ และกลุ่มประชาชน หมายถึง กลุ่มคนดั้งเดิม / เกษตรกรที่อาศัยในพื้นที่ ในบทนี้ขอแบ่งโครงสร้างการเขียนออกเป็น 5 หัวข้อใหญ่ คือ ปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐและประชาชน ปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างทุนและประชาชน ปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐและกลุ่มทุน ความท้าทายในอนาคตที่ส่งผลต่อพื้นที่คลองคลองสาม และบทสรุปปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจในพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบทคลองสาม

4.1. ปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับประชาชนในพื้นที่

ปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับประชาชนในพื้นที่คลองสามโดยเฉพาะประชาชนคนดั้งเดิมที่ทำเกษตรกรรมในฝั่งของชนบทนั้น จากการสัมภาษณ์และวิเคราะห์ในประเด็นของการเป็นพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบทนั้น พบว่า ปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจของทั้ง 2 กลุ่ม เป็นไปในลักษณะของการพึ่งพิงซึ่งกันและกัน และในขณะเดียวกันก็มีความขัดแย้งซ่อนเร้น โดยรัฐจะมีต้นทุนทางอำนาจ ทรัพยากรบุคคล และงบประมาณที่มากกว่า ย่อมได้เปรียบกว่ากลุ่มประชาชน ประเด็นปฏิสัมพันธ์ทั้งการพึ่งพาและความขัดแย้ง มีดังนี้

4.1.1. ปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจในลักษณะของการพึ่งพาตอบแทนซึ่งกันและกัน

- การดูแลประชาชนดั้งเดิมในฐานะฐานเสียงของท้องถิ่น

ในการกลายเป็นพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบท ประชากรฝั่งเมืองที่เต็มไปด้วยบ้านจัดสรร มีจำนวนประชากรมากกว่าประชากรฝั่งจำนวนชนบทมาก ซึ่งความเป็นเมืองได้สร้างรายได้ให้กับท้องถิ่นจำนวนมาก เป็นไปได้ว่าท้องถิ่นน่าจะให้ความสำคัญและตอบสนองข้อเรียกร้องต่อประชากรฝั่งเมืองมากกว่าชนบท แต่ทั้งนี้ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น อบต.คลองสาม ไม่สามารถเลือกตอบสนองข้อ

เรียกร่องฝั่งใดฝั่งหนึ่งมากกว่ากัน เนื่องจากฝั่งระลอกเสมอว่า ไม่ว่าจะฝั่งเมืองหรือฝั่งชนบท ทั้ง 2 ฝั่ง เป็นประชากรในตำบลคลองสาม ท้องถิ่นมีหน้าที่ทำให้ประชากรในคลองสามมีคุณภาพชีวิตที่ดี แม้ว่า ทั้งสองฝั่งจะมีความแตกต่างกันมาก ฝั่งเมืองอาจจะสร้างรายได้และผลประโยชน์ให้กับท้องถิ่นมากกว่า ฝั่งชนบท แต่งบประมาณที่ได้รับมา อบต.คลองสามต้องนำมาช่วยเหลือฝั่งชนบทให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี ขึ้นเช่นกัน และที่สำคัญ แม้ว่าฝั่งเมืองจะสร้างรายได้มากกว่า แต่ในการเลือกตั้งท้องถิ่น กลุ่มคนที่ ตื่นตัวเรื่องการเลือกตั้งส่วนใหญ่เป็นคนในชนบท ในขณะที่ฝั่งเมืองมีความเป็นเจ้าของพื้นที่น้อยมาก เพราะมักเป็นคนต่างถิ่นที่มาเช่าบ้าน เจ้าของบ้านส่วนใหญ่ใช้เวลาไปกับการทำงานที่กรุงเทพมหานครในตอน กลางวัน และกลับมาในคลองสามในตอนกลางคืนเพื่อพักผ่อนเท่านั้น ฉะนั้น ท้องถิ่นต้องดูแล ประชาชนคนดั้งเดิมในฝั่งชนบท เนื่องจากเป็นฐานเสียงในการเลือกตั้งที่ดี เป็นผลประโยชน์ของ ท้องถิ่นเอง (ปริยวาท บัวพุด, 2561) ด้วยเหตุนี้ทำให้ความสัมพันธ์ของประชาชนที่มีต่อท้องถิ่นนั้น เป็นไปในทางที่ดี ประกอบกับที่ชาวบ้านเห็นว่านาย อดต. คลองสามคนปัจจุบัน (ดร.วิระศักดิ์ ฮาดดา) เป็นคนใจดี ตอบสนองให้ความช่วยเหลือชาวบ้านได้ มีการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานโดยเฉพาะ ถนนตามซอยต่างๆ ค่อนข้างดี ทำให้คนฝั่งชนบทค่อนข้างสนับสนุนและทำให้นายกท่านนี้ชนะการ เลือกตั้งมา 3 สมัยแล้ว (สมใจ คชศิลา, 2561)

- **การต่อสู้ในเรื่องคุณภาพชีวิตของประชาชน : ความพยายามในการรักษาสถาบัน ท้องถิ่นให้อยู่ในฐานะขององค์การบริหารส่วนตำบล**

ด้วยบริบทพื้นที่ที่แปรเปลี่ยนไป พื้นที่คลองสามมีจำนวนประชากรเพิ่มขึ้นจำนวนมาก มี สภาพพื้นที่สะท้อนถึงการเป็นสังคมเมือง ที่มีความสลับซับซ้อนค่อนข้างมาก มีอาชีพที่หลากหลาย และมีโครงสร้างพื้นฐานดี และในด้านเศรษฐกิจ คลองสามมีความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างเห็น ได้ชัด ยิ่งทำให้ท้องถิ่นมีรายได้จำนวนมาก เมื่อพิจารณาจากรายได้หรือภาษีที่จัดเก็บในพื้นที่ ปัจจัย เหล่านี้ส่งผลให้องค์การบริหารส่วนตำบลคลองสามควรยกฐานะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้ กลายเป็นเทศบาลได้แล้ว ซึ่งหากพิจารณาด้วยหลักเกณฑ์ของการเลื่อนฐานะเป็นเทศบาล องค์กร บริหารส่วนตำบลคลองสาม สามารถเลื่อนฐานะเป็นเทศบาลนครได้ โดยไม่ต้องเป็นเทศบาลตำบลหรือ เทศบาลเมืองด้วยซ้ำ เนื่องจากมีประชากรในพื้นที่และรายได้ที่อยู่ในเกณฑ์ของเทศบาลนครแล้ว ซึ่ง การยกฐานะเป็นเทศบาลนั้นมีข้อดี คือ จะทำองค์กรปกครองส่วนปกครองท้องถิ่นนั้นๆ มีงบประมาณ มากขึ้น มีอำนาจหน้าที่ในการให้บริการสาธารณะและการพัฒนาท้องถิ่นในขอบเขตที่กว้างขวางและมี อิสระในการบริหารงานมากขึ้น แต่ข้อดีดังกล่าวไม่เพียงพอที่ทำให้ประชาชนและท้องถิ่นเองอยากยก ฐานะขององค์กร

ในมุมมองของประชาชน โดยเฉพาะประชาชนฝั่งชนบท ต้องการให้องค์กรปกครองส่วน ท้องถิ่นคลองสามยังอยู่ในรูปแบบขององค์การบริหารส่วนตำบลไม่ปรับเปลี่ยนเป็นเทศบาล เนื่องจาก

ประชาชนส่วนใหญ่ โดยเฉพาะประชาชนในกลุ่มเกษตรกร สนใจเรื่องของ “สภาอบต.” องค์การบริหารส่วนตำบล จะมีสภาองค์การบริหารส่วนตำบล ประกอบด้วยสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลซึ่งมาจากการเลือกตั้ง หมู่บ้านละ 2 คน ในคลองสามที่มีจำนวนหมู่บ้านทั้งหมด 16 หมู่บ้าน จึงมีสภา อบต. จำนวน 32 คน

สภา อบต. มีความสำคัญอย่างไรกับประชาชนในคลองสาม เนื่องจาก สภาที่ได้รับเลือกตั้งเข้าไปนั้นจะสามารถตรวจสอบและถ่วงดุลการใช้อำนาจของฝ่ายบริหาร ทั้งให้ความเห็นชอบแผนพัฒนาพิจารณาและให้ความเห็นชอบร่างข้อบัญญัติงบประมาณรายจ่าย ของ อบต. และควบคุมการปฏิบัติงานของนายก อบต. ได้ สภา อบต. จึงเปรียบเสมือนตัวแทนของประชาชนของทุกหมู่บ้านที่ได้เข้าไปปฏิบัติงานอย่างเท่าเทียมกัน ไม่ว่าจะหมู่บ้านที่มีความเป็นชนบท หรือมีความเป็นเมือง ก็สามารถมีตัวแทนของตนเองในการทำงานได้

หากมีการปรับเปลี่ยนจากรูปแบบองค์การบริหารส่วนตำบลเป็นเทศบาลแล้ว สภาเทศบาล หรือ สท. ซึ่งเป็นตัวแทนของประชาชน จะเป็นบุคคลที่ได้รับเลือกตั้งโดยตรงมาจากประชาชนในเขตเทศบาลนั้น โดยระบบการเลือกจะใช้ระบบเลือกแบบแบ่งเขตแตกต่างกันไป 2-4 เขตเลือกตั้ง ตามฐานะของเทศบาล (เทศบาลตำบล เทศบาลเมือง และเทศบาลนครตามลำดับ) โดยมีจำนวนสมาชิกในสภาเทศบาลแต่ละประเภทแตกต่างกันไป กล่าวคือ สภาเทศบาลตำบล มีจำนวนสมาชิก 12 คน สภาเทศบาลเมือง มีจำนวนสมาชิก 18 คน และสภาเทศบาลนคร มีจำนวนสมาชิก 24 คน แปลว่าการเลือกตัวแทนสภานั้นจะเปลี่ยนเป็นการเลือกแบบแบ่งเขต แบบรวม ไม่ใช่เป็นการเลือกแบบโควต้า ตัวแทนของแต่ละหมู่บ้านอีกต่อไป ซึ่งอาจทำให้ตัวแทนของแต่ละกลุ่ม แต่ละหมู่บ้านที่เคยมีผู้แทนในสภาอย่างทั่วถึงนั้นจะต้องแปรเปลี่ยนไป ทำให้ประชาชนเรียกร้องต่อท้องถิ่นได้เข้าถึงขึ้น และทำให้ประชาชนหมู่ที่ไม่มีตัวแทนนั้นอยู่ห่างกับท้องถิ่น ซึ่งไม่เป็นผลดีต่อประชาชน ดังคำสัมภาษณ์

“ก็อยากจะเป็นอบต. ต่อไป คนแถบดั้งเดิมไม่อยากเป็นเทศบาล ชาวบ้านไม่อยากให้เป็น เพราะเห็นตัวอย่างของเทศบาลท่าโขลง ถนนพังไม่เห็นมีใครทำ แต่ถ้าเป็นอบต. มีตัวแทนสองคนไปนั่ง ก็สามารถไปร้องเรียนกับเขาได้ ก็จะทำให้มาช่วยได้เร็ว ระบบอบต.ดีกว่า ชาวบ้านเราตรงนี้ชอบมากกว่า เขาดูแลได้” (สมใจ คชศิลา, 2561)

“ไม่อยากให้เป็นเทศบาลเพราะ เป็นเทศบาล สมาชิกมันน้อยกว่าเยอะ มันจะไม่มีคนดูแล แบบคนในพื้นที่ ถ้าสท.คนไหนศักยภาพดี ก็ดีไป หมู่บ้านก็โชคดีมีคนอยู่กับเขา ชาวบ้านอยากมีตัวแทนอยู่กับอบต. มันเข้าถึงกว่า ตอนน้ำท่วมไม่อดอยากเลย คนเข้าถึงตลอด ต่างจากเทศบาลท่าโขลง ไม่ถึงชาวบ้าน” (รุ่งนภา แก้วธรรม, 2561)

ในมุมมองของท้องถิ่น ในเรื่องการยกฐานะเป็นเทศบาลนั้น มีความต้องการคล้ายกับประชาชนคือ ต้องการให้ท้องถิ่นอยู่รูปแบบของ อบต. คณะผู้บริหารยังไม่อยากให้ปรับเปลี่ยน เพราะสภามีจำนวนน้อยลง ทำให้การเข้าถึงชาวบ้านและคนทำงานน้อยลง (รุ่งนภา แก้วธรรม, 2561) และที่สำคัญ อบต. คลองสามต้องการ สภา อบต. ชุดเดิม เพื่อรักษาเสถียรภาพในการทำงาน เนื่องจากขณะนี้ทั้งฝ่ายปกครอง ซึ่งประกอบไปด้วย ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ฝ่ายท้องถิ่น และฝ่ายสภาซึ่งเป็นตัวแทนของประชาชน ทำงานด้วยกันได้ดีมาก ทำให้มีการอนุมัติโครงการได้เร็ว และไม่ติดขัดเหมือนกับพื้นที่อื่นๆ ที่สภาและผู้บริหารไม่ลงรอยทำให้อนุมัติโครงการได้ช้ามาก (ปริยวาท บัวพุด, 2561)

นอกจากนี้ เหตุผลสำคัญประการหนึ่งที่สะท้อนปฏิสัมพันธ์ในเรื่องของผลประโยชน์ได้ คือผู้บริหารอยากให้ป็นองค์การบริหารส่วนตำบล เพราะผู้บริหารต้องการจะบริหารงบประมาณเอง มีความคล่องตัวกว่าการเป็นเทศบาล ถ้ายังเป็น อบต.อยู่ การบริหารงบประมาณจะสามารถควบคุมการบริหารได้เต็มที่ กฎระเบียบมีน้อยกว่า เพราะอำนาจสูงสุดคือ นายก มีสภาเป็นผู้คัดค้าน แต่ส่วนใหญ่ มักไม่ขัดกัน มีความร่วมมือกัน แม้ตามหลักการต้องช่วยกันตรวจสอบและถ่วงดุลก็ตาม ทำให้งบประมาณใช้จ่ายได้ง่ายมากขึ้น (เดช จะนะคำ, 2561) อบต.คลองสามจึงไม่อยากจะปรับเปลี่ยนเป็นเทศบาล แต่เมื่อต้องมีการปรับเปลี่ยน ท้องถิ่นเองก็มีการต่อสู้ ต่อรอง ถึงสถาบันที่คงเดิมไว้ โดยให้ส่วนกลางยกฐานะเป็นเทศบาลได้ แต่ขอให้คงรูปแบบการทำงานคล้ายกับองค์การบริหารส่วนตำบล ดังคำสัมภาษณ์

“อบต.ถูกบีบเป็นเทศบาล ขึ้นอยู่กับผู้บริหาร พร้อม สมาชิกอบต. พร้อมไหม แบ่งเขตจะจำนวนจะลดลง จำนวนสมาชิกอบต. เขาจะได้สิทธิ์กันน้อยลง ตามกฎหมายให้ยกฐานะ เราขอไปว่าเป็นเทศบาลได้ แต่ขอให้ทุกอย่างยังคงเดิม ตอนนี้ส่วนกลางไม่ยอม ยังไงก็ต้องปรับ ก็ยึดกันอยู่ ตอนนี้เริ่มหาเสียงแล้ว ไม่ว่าจะได้เลือกเมื่อไหร่ ก็หาไว้ก่อน” (ปริยวาท บัวพุด, 2561)

ทั้งหมดนี้สามารถสะท้อนให้เห็นปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างท้องถิ่นและประชาชนในคลองสาม ในลักษณะของการพึ่งพิงกัน คือ ประชาชนเองมีความพยายามต่อสู้ในเรื่องของคุณภาพชีวิตผ่านการมีตัวแทนในสภา โดยเฉพาะประชาชนในภาคชนบทที่สามารถมีตัวแทนของตนเองทุกหมู่บ้านได้อย่างเท่าเทียมกันกับฝั่งของเมือง ทำให้สามารถเรียกร้องการแก้ไขปัญหาและมีความใกล้ชิดต่อท้องถิ่น เพราะหากเปลี่ยนเทศบาลแล้ว ด้วยการเลือกตั้งสภาแบบแบ่งเขต เป็นไปได้ว่ากลุ่มชนบทที่มีฐานเสียงน้อยกว่าจำนวนคนฝั่งเมืองมากอาจจะไม่สามารถมีตัวแทนเข้าไปนั่งในสภา ในขณะที่เดียวกันท้องถิ่นก็อาศัยผลประโยชน์ของเรื่องดังกล่าว ยื้อไม่ให้มีการปรับเปลี่ยนสถาบันไปสู่การเป็นเทศบาลด้วยหลาย

เหตุผล ทั้งความคล่องตัวการบริหารทางการเงิน และความใกล้ชิดสนิทสนมคุ้นเคยกับสภาเป็นอย่างดี ซึ่งทำให้งบประมาณและโครงการต่างๆ สามารถอนุมัติได้ง่ายมากยิ่งขึ้น

4.1.2. ปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจในลักษณะของความขัดแย้งซ่อนเร้น

ในขณะที่ปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างท้องถิ่นและประชาชน ก็มีความขัดแย้งซ่อนเร้นที่อาจกลายเป็นความขัดแย้งชัดแจ้งในอนาคต รวมถึงอาจก่อปัญหาการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนเมืองได้ในประเด็นสำคัญของพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบท ดังนี้

- การใช้งบประมาณของท้องถิ่นต่อการพัฒนาประชาชน ยังมุ่งเน้นโครงสร้างพื้นฐานมากกว่าการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านสังคมและเศรษฐกิจ

ข้อมูลการตั้งงบประมาณของอบต. คลองสาม ที่สามารถย้อนหลังได้ คือ ปี 2548 ขณะนั้น อบต. คลองสามมีงบประมาณประมาณ 46 ล้านบาท จนปี 2561 อบต.คลองสามมีงบประมาณในการบริหารกว่า 400 ล้านบาท เมื่อดูการจัดสรรงบประมาณไปตามสาขางานต่างๆ พบว่า ตั้งแต่ปี 2548 – 2561 อบต.คลองสามใช้งบประมาณส่วนใหญ่ไปกับหมวด ส่งเสริมและพัฒนาการสาธารณสุขปโภค ในปี 2561 งบประมาณที่ตั้งไว้ในหมวดนี้สูงถึงเกือบ 50 เปอร์เซ็นต์ของงบประมาณทั้งหมด หมวดที่ อบต.คลองสาม จัดสรรงบประมาณรองลงมา คือ หมวดการบำรุง รักษาคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อม โดยงบประมาณที่ใช้พัฒนาหมวดคุณภาพชีวิต และการพัฒนาเศรษฐกิจมีน้อยมาก สะท้อนให้เห็นว่าการเกิดเมือง แม้จะทำให้ท้องถิ่นมีรายได้จำนวนมาก แต่การเกิดเมืองที่ไร้การควบคุมในคลองสาม เป็นผลทำให้งบประมาณส่วนใหญ่ต้องลงทุนไปกับโครงสร้างพื้นฐานให้เพียงพอและแก้ปัญหาของการเกิดเมือง เนื่องจากการเกิดหมู่บ้านอย่างหนาแน่น ทำให้งบประมาณเหลือไปพัฒนาด้านสวัสดิการและคุณภาพชีวิตของผู้คนน้อยมาก

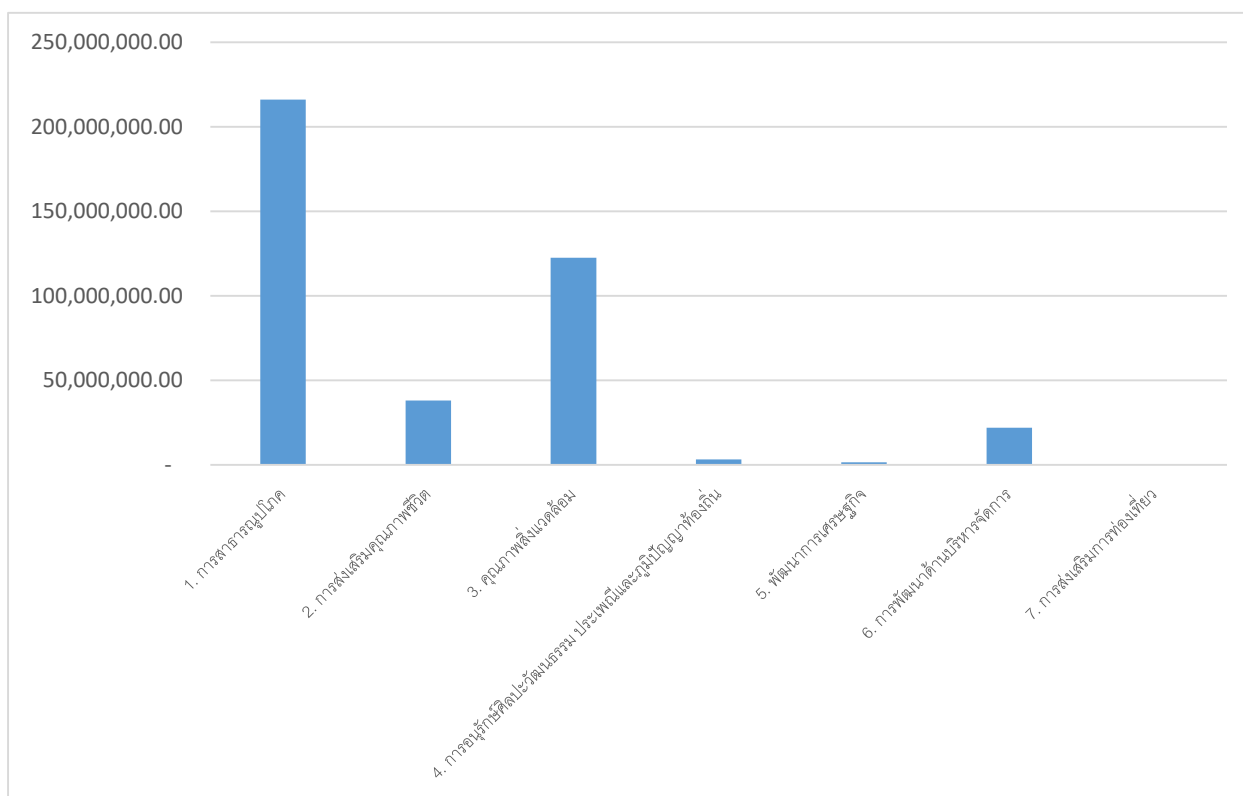
ตารางที่ 25 แสดงการใช้งบประมาณของ อบต.คลองสาม

สาขา/ แผนงาน	ปี 2548	ปี 2550	ปี 2553	ปี 2556	ปี 2561
1. ส่งเสริมและพัฒนาการสาธารณสุขปโภค	16,786,016.51	54,654,876.17	175,730,000	164,578,107.09	216,091,000
2. การส่งเสริมคุณภาพชีวิต	1,791,200	14,834,400	35,363,400	47,293,400	38,186,780
3. การบำรุงรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม	710,000	19,000,000	5,910,000	2,100,000	122,490,000

4. การอนุรักษ์ ศิลปะวัฒนธรรม ประเพณีและภูมิ ปัญญาท้องถิ่น	12,402,920	29,398,000	6,065,000	10,239,200	3,170,000
5. การส่งเสริม พัฒนาการเศรษฐกิจ	7,900,000	1,030,000	10,173,800	2,500,000	1,600,000
6. การพัฒนา การบริหารจัดการ	6,322,940	20,250,000	80,242,170	1	22,090,000
7. การส่งเสริมการ ท่องเที่ยว			1,200,000	70,000	100,000
8. การพัฒนาแหล่งน้ำ	550,000	1,800,000			
รวมทั้งรวม	46,463,076.51	140,967,276.17	314,684,370	383,512,297.09	403,727,780

(ที่มา : รายงานแผนพัฒนา อบต.คลองสาม)

แผนภาพที่ 4.2. การตั้งงบประมาณปี 2561 ของอบต.คลองสาม แยกเป็นรายสาขา

(ที่มา : ดัดแปลงจากรายงานแผนพัฒนา อบต.คลองสาม)

- ความขัดแย้งในเรื่องการใช้ประโยชน์ที่ดินผ่านผังเมือง

ปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐท้องถิ่นและประชาชนในพื้นที่ ในความขัดแย้งซ้อนยังสามารถสะท้อนได้จากความขัดแย้งในเรื่องการใช้ประโยชน์ที่ดิน โดยมีสนามในการต่อสู้เรื่องที่ดินผ่านสถาบันอย่างกฎหมายผังเมือง ที่มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาในพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบทเป็นอย่างยิ่ง ทั้งรัฐท้องถิ่นและประชาชนจึงต้องการใช้ผังเมืองให้เป็นเครื่องมือในการเอื้อผลประโยชน์ หรือปกป้องผลประโยชน์ของตนเอง ด้วยเหตุนี้ทำให้พื้นที่คลองสาม จึงมีปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจของการต่อสู้ในเรื่องการใช้ประโยชน์ที่ดินผ่านผังเมือง

ในส่วนขององค์การบริหารส่วนท้องถิ่นตำบลคลองสาม ภาครัฐท้องถิ่นที่ทำหน้าที่ดูแลพัฒนาพื้นที่คลองสาม ปฏิเสธไม่ได้ว่าการเกิดเมืองและการลงทุนจากภายนอกเกิดผลดีในเรื่องของการเก็บภาษี ทำให้ อบต. คลองสามเป็นท้องถิ่นที่มีงบประมาณจำนวนมาก หากพื้นที่ส่วนที่เหลือสามารถแปรเปลี่ยนเป็นเมือง ย่อมทำให้พื้นที่มีการพัฒนามากขึ้น ในความเห็นของ อบต.คลองสาม เจ้าหน้าที่ยืนยันว่า ชาวบ้านหมู่ที่ 8 - 16 คนที่ต้องการทำเกษตรกรรมเป็นเพียงคนส่วนน้อยและส่วนใหญ่เป็นผู้เช่า เจ้าของที่ดินในพื้นที่คลองสามต้องการขายที่ดินมากกว่าเก็บไว้ เนื่องจากราคาที่ดินในคลองสามสูงถึงไร่ละ 1 ล้านบาท เจ้าของที่ดินไม่ต้องการทำเกษตรกรรม อีกทั้งคนพื้นที่ต้องการการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ และการพัฒนาด้านอุตสาหกรรม แต่คนเหล่านี้ไม่สามารถขายที่ดินได้ เนื่องจากผังเมืองมีการบังคับสีเขียวไว้ ให้สงวนพื้นที่เป็นพื้นที่เกษตรกรรมเท่านั้น ทำให้ไม่สามารถขายที่ดินให้กับนักลงทุนภายนอกได้ เพราะซื้อแล้วไม่สามารถดำเนินกิจกรรมใดๆ ในลักษณะการก่อกumulค่าในที่ดินได้ เพื่อเห็นแก่ความต้องการของชาวบ้าน ควรมีการปรับเปลี่ยนสีผังเมืองให้สอดคล้องกับความต้องการ และสภาพความเป็นจริงของพื้นที่

“ลูกหลานของคลองสาม มีที่อยู่ 100 ไร่ ไร่ละ 1 ล้าน น้องขายได้ 100 ล้าน อยากขายใหม่ แต่ขายไม่ได้เพราะผังเมืองบังคับไว้ และเราคือคนที่อยู่ในพื้นที่ใหม่ เราคือเจ้าของนา ที่ทำเกษตรกรรมมาตั้งแต่ ร.5 แต่วันนี้ไม่ได้อยากทำแล้ว แต่นักวิชาการเขาอยากจะสงวนที่ดินให้ทำนา นี่คือการขัดแย้งที่เกิดขึ้น ในความเป็นจริงของการทำผังเมืองทุกวันนี้” (ประมุข ชูชาติ, 2561)

“คนหมู่ที่ 8-16 ไม่มีใครอยากทำนา อยากขายที่ดิน คนที่ทำนาทุกวันนี้เพราะขายไม่ได้บ้าง เคยทำมา คนยุคเก่าก็ทำไป แต่ยุคใหม่ๆ ไม่มีวัยหนุ่มสาวทำงาน ชอบทำนา มีชอบทำนา 5-10 คน บางทีเจ้าของที่ไม่ได้ทำหรอก ให้คนเช่า นี่คือการตอบโจทย์ว่าเจ้าของที่อยู่เขาไม่ได้ต้องการพื้นที่เกษตรกรรม ช่วงระยะเวลาไม่กี่ปี มีการซื้อขายที่เปลี่ยนมือกันบาน เจ้าของที่ดินดั่งรังที่ไว้ ส่วนหนึ่งก็ยังไม่อยากทำ ไม่ใช่ส่วนใหญ่” (ประมุข ชูชาติ, 2561)

ในผังเมืองฉบับปรับปรุงครั้งที่ 1 ท้องถิ่นส่งรายงานกำหนดให้หมู่ที่ 1-7 ให้เปลี่ยนเป็นสีส้ม จากเดิมเป็นสีเหลือง และกำหนดให้หมู่ที่ 8-9 กลายเป็นสีเหลืองจากเดิมที่เป็นสีเขียว โดยท้องถิ่น ระบุ ว่า การเปลี่ยนแปลงสีนี้เกิดจากการประชุมร่วมกับประชาชนในคลองสาม สีผังเมืองที่ท้องถิ่น เสนอขึ้นไปนั้นเป็นไปตามความต้องการของท้องถิ่น 100 เปอร์เซ็นต์ ท้องถิ่นยืนยันว่ามีการเสนอตรงกับความต้องการของประชาชน ย้ำชัดว่าประชาชนในคลองสามต้องการให้ปลดสีผังเมือง อย่างไรก็ตามท้องถิ่นมองว่าการเปลี่ยนสีผังเมืองทุกครั้งมีทั้งคนที่สมประโยชน์และเสียประโยชน์ แต่ยืนยันว่า การเสนอเรื่องผังเมืองจากท้องถิ่นเป็นประโยชน์ส่วนใหญ่ที่สิ่งทีประโยชน์ต่อประชาชนคลองสามอย่าง แน่นอน (ประมุข ชูชาติ, 2561) ตัวแทนเจ้าหน้าที่ได้แสดงความคิดเห็นที่ชัดเจนว่า ผังเมืองรวมเมือง หนองเสือ - คลองหลวง - ธัญบุรี ที่ควบคุมพื้นที่คลองสาม ไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของ พื้นที่ เนื่องจากในวันที่ผังเมืองประกาศใช้ ปี 2550 พื้นที่คลองสามมีหมู่บ้านจัดสรร 40 หมู่บ้าน แต่ผัง เมืองดังกล่าวกำหนดให้พื้นที่นั้นเป็นสีเหลือง ซึ่งควรจะเป็นสีส้มหรือสีแดง ผังเมืองควรทำหน้าที่ รองรับและส่งเสริมการพัฒนา ไม่ควรปิดกั้นการพัฒนา ออกแบบรองรับพื้นที่เพื่อมุ่งสู่สังคมเมือง แต่ ผังเมืองที่ออกมานั้นเป็นการควบคุมการเติบโตของเมือง ซึ่งแตกต่างจากวิสัยทัศน์ของส่วนกลางเรื่องผัง เมือง ที่มองผังเมืองในระดับภาพใหญ่ของประเทศ ต้องการให้พื้นที่เป็นแหล่งเกษตรกรรม ซึ่งสวนทาง กับความต้องการของคนในท้องถิ่นเป็นอย่างยิ่ง

“ผังเมือง ปี 50 มันออกมาไม่ได้สอดคล้องกับความเป็นจริงที่ ท้องถิ่นเป็น ณ วันนั้น ตั้งแต่วันนั้นมัน ก็มีเต็มพื้นที่อยู่แล้ว มันควรจะเป็นสีส้มตั้งแต่วันนั้น แต่มันก็ไม่เป็น” (ประมุข ชูชาติ, 2561)

“ชุมชนต้องการขายที่ ต้องการการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ และการพัฒนาด้านอุตสาหกรรม แต่มัน ดันเป็นสีเขียว กรมเขามองว่าทั้งประเทศ ว่าพื้นที่ในเมื่อมีระบบชลประทานที่ลุดยอดของประเทศ มัน ก็ควรจะเป็นแหล่งเพาะปลูก” (ประมุข ชูชาติ, 2561)

ความคิดเห็นจากเจ้าหน้าที่ท้องถิ่น แตกต่างอย่างชัดเจนกับความคิดเห็นของผู้นำชุมชนและ เกษตรกรในพื้นที่ชนบทคลองสาม คนดั้งเดิมคลองสามในส่วนของผังที่ทำเกษตรกรรมนั้น ไม่ต้องการ ให้สีผังเมืองเปลี่ยนเป็นสีอื่น นอกจากสีเขียวเพราะต้องการทำเกษตรกรรม ต้องการมีที่ดินอาศัยใน พื้นที่ เพราะเกษตรกรรมคือวิถีชีวิตของคนคลองสามดั้งเดิม หากไม่ทำเกษตรกรรมแล้ว ชาวบ้านหลาย ครัวเรือนต้องเปลี่ยนอาชีพลำบากอย่างแน่นอน

“บางคนอยากให้เป็นที่ดินไม่ใช่ซีเรีย ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่อยากจะเป็นที่ดิน พวกบริหารอยากให้เป็นที่ดิน พวกที่ว่าเป็นที่ดิน อยากให้เป็น ชาวบ้านก็อยากให้เป็นซีเรียอยู่ ชาวบ้านก็ยังอยากทำเกษตร ไม่ทำเกษตรแล้วจะทำอะไร” (สมใจ คชศिला, 2561)

“ครั้งหลังที่ประชุมผังเมือง ชาวบ้านค้านนะ ไม่อยากให้เปลี่ยน แก้ปัญหาที่มีอยู่ให้ได้ก่อนแล้วค่อยไปเปลี่ยนผังเมือง ชาวบ้านพูด พวกได้ผลประโยชน์อยากเปลี่ยนทั้งนั้น พวกอบต. ก็อาจจะอยากเปลี่ยนมันเป็นเรื่องผลประโยชน์อย่างแท้จริง พื้นที่เดิมเสียผลประโยชน์โดยพื้นที่เดิม” (รุ่งนภา แก้วธรรม, 2561)

สำหรับแรงจูงใจทางเศรษฐกิจ เมื่อราคาที่ดินสูงขึ้นจำนวน เป็นเหตุให้ชาวบ้านต้องการเปลี่ยนผังเมือง เพื่อขายที่ดิน ในมุมมองของชาวบ้านเองมองว่า แรงจูงใจทางเศรษฐกิจมีผลอย่างแน่นอนในความต้องการขายที่ดิน แต่เป็นเพียงการขายแค่ส่วนหนึ่งเท่านั้น เพื่อให้สามารถมีเงินก้อนได้ แต่ไม่ใช่ขายทั้งหมด พวกเขาต้องการขายให้คนที่มาซื้อที่ดินสร้างบ้านส่วนตัว ไม่ได้ต้องการให้เกิดบ้านจัดสรรขนาดใหญ่ และที่สำคัญที่สุดคนเช่าทำเกษตรกรรมไม่ต้องการให้เกิดการขายที่ดิน เพราะกระทบต่อชีวิตการทำมาหากิน และอาจทำให้พื้นที่สูญเสียแหล่งเกษตรกรรมไป

“ขายแค่พอกิน ขายสักไร่สองไร่ ขายที่พอจะให้ลูกใช้ ไม่ได้จะขายหมด ขายหมดแล้วจะไปอยู่ตรงไหน ราคามันขึ้น ก็ดี เพราะเขาก็แบ่งขายได้เงินก้อน แต่ไม่ขายทั้งหมด คนที่มีที่นาเยอะ เขาก็อยากให้เป็นที่ดิน แบ่งขายได้ แต่สำหรับเราคนที่เช่า ก็คงไม่อยากให้เห็น คนที่ทำเกษตรจริงๆ ไม่ได้อยาก” (สมใจ คชศिला, 2561)

อีกหนึ่งเหตุผลที่ชาวบ้านดั้งเดิมไม่อยากให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสีของผังเมือง เนื่องจากปัญหาที่ตามมาของการเกิดเมือง เมื่อสีผังเมืองเปลี่ยน ย่อมเปิดโอกาสในการเกิดการลงทุนทั้งโรงงานอุตสาหกรรม หมู่บ้านขนาดใหญ่ นั่นหมายถึงการอพยพของผู้คนนอกพื้นที่เข้ามาจำนวนมาก ตามมาด้วยปัญหาจำนวนมาก ไม่ว่าจะเป็นปัญหาขยะ ปัญหาการจราจร ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาสาธารณสุขปโคค ซึ่งแตกต่างกับพื้นที่ชนบทที่มีผู้คนไม่หนาแน่น ผู้คนใช้ชีวิตแบบวิถีชนบท ไม่เร่งรีบ สาธารณูปโภคมีอุปโภคอย่างเพียงพอ ฉะนั้น คนที่ต้องการให้พื้นที่แปรเปลี่ยนไปสู่เมืองนั้นส่วนใหญ่เป็นชนนอกพื้นที่ ที่ต้องการเข้ามาอาศัยในพื้นที่หรือมาลงทุนในพื้นที่ ซึ่งคนภายนอกนั้นไม่เข้าใจปัญหาที่เกิดขึ้น เพราะความเจริญและการพัฒนาทุกคนย่อมเห็นสิ่งที่ดี แต่คนดั้งเดิมคนพื้นที่เท่านั้นที่เข้าใจปัญหาทั้งหมดที่เกิดขึ้นดีกว่าคนภายนอก

ไม่จริงเลยเรื่องอยากให้เป็นสี่เหลี่ยม เขาก็อยากให้เป็นพื้นที่แบบนี้ เขาไม่ได้อยากจะไปเป็นเมืองแบบนี้
นั้นหรอก หมู่ที่ 12 -16 ไม่ได้อยากเลย (สมใจ คชศิลา, 2561)

ชาวบ้านพื้นเดิม อยากให้เป็นเกษตรกรรม ไม่อยากเดือดร้อน อยู่แค่นี้พอแล้ว
(รุ่งนภา แก้วธรรม, 2561)

ตรงนั้นรถก็ติด แออัด ชาวบ้านไม่ได้อยากหรอก ชาวบ้านชอบแบบนี้แหละ เป็นแบบนี้เดี๋ยวก็มีคนร้าย
โจร หมู่หลังๆ ไม่ค่อยมีโจร มาลัก ชาวบ้านก็รู้จักกันหมด (สมใจ คชศิลา, 2561)

กล่าวโดยสรุป ปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐท้องถิ่นและประชาชนในพื้นที่กิ่งเมืองกิ่ง
ชนบท มีประเด็นของอำนาจในการต่อสู้ในเรื่องการใช้ประโยชน์ที่ดินผ่านการเปลี่ยนสีผังเมือง
ท้องถิ่นต้องการให้มีการเปลี่ยนสีผังเมือง เพื่อเปิดการลงทุนและการพัฒนาเมือง โดยมีผลประโยชน์ใน
การเก็บภาษีรายได้มากขึ้น จนมีการเสนอให้เปลี่ยนผังเมืองจากสี่เหลี่ยมเป็นสี่เหลี่ยม และสี่เหลี่ยมบางส่วน
เป็นสี่เหลี่ยม แต่ทั้งนี้การเสนอสีผังเมืองดังกล่าวไม่ได้รับการอนุมัติจากผังเมืองส่วนกลาง เนื่องจาก
ต้องการรักษาพื้นที่เกษตรกรรม ในขณะที่ประชาชนคนดั้งเดิม โดยเฉพาะกลุ่มเกษตรกรต้องการให้สี
ผังเมืองคงสีเขียว เพื่อด้านความเป็นเมือง และรักษาพื้นที่เกษตรกรรม และสร้างความมั่นคงในที่ดิน
ประเด็นการต่อสู้เรื่องที่ดินยังคงเป็นประเด็นสำคัญและคงอยู่ในพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบท

4.2. ปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างกลุ่มทุน และประชาชนในพื้นที่

4.2.1. ปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มทุนบ้านจัดสรรและประชาชนกลุ่มเกษตรกรผู้เช่าที่ดิน

พื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบท มีประเด็นความขัดแย้งสำคัญ คือ ความขัดแย้งและการแย่งชิงที่ดิน
ด้วยมูลค่าที่ดินที่สูงขึ้นทำให้การเปลี่ยนการใช้ประโยชน์ที่ดินเฉียบพลัน มีการเปลี่ยนการถือครองที่ดิน
อย่างรวดเร็ว ที่ดินเป็นสินทรัพย์ที่หลายกลุ่มต้องการ ไม่ว่าจะเป็นนายทุน ผู้คนดั้งเดิมในพื้นที่
โดยเฉพาะเกษตรกร ทำให้พื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบทเกิดปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างกลุ่มทุนและ
ประชาชนในพื้นที่ คือ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจในเรื่องที่ดิน ตั้งแต่ในอดีตที่เจ้าที่ดินชนชั้นศักดินา
เปลี่ยนมือที่ดินสู่นายทุน ด้วยแรงจูงใจทางเศรษฐกิจ ทำให้เกษตรกรเช่าที่ดินทำเกษตรกรรมต้อง
ปรับเปลี่ยนโยกย้ายออกนอกพื้นที่ ในปัจจุบันความขัดแย้งเรื่องที่ดินยังคงปะทุอยู่ และยิ่งปรากฏให้
เห็นชัดเจนถึงความพยายามรื้อขับไล่กลุ่มคนดั้งเดิมออกจากพื้นที่ รวมถึงการชูตรีดในรูปแบบใหม่ เอา
ผลประโยชน์ที่ไร้ความรับผิดชอบของนายทุน ก็ส่งผลให้ประชาชนในพื้นที่เดือดร้อน อธิบายอย่าง
ละเอียดเพื่อให้เห็นปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจได้ ดังนี้

● ความพยายามสะสมทุนของทุนจัดสรร และการต่อสู้ขัดแย้งเรื่องที่ดิน : กรณีการ
ขับไล่เกษตรกรจำนวน 11 คน ในหมู่ที่ 16 เพื่อยึดที่ดินทำหมู่บ้านจัดสรร

ความขัดแย้งเรื่องที่ดินที่ชัดเจนในคลองสาม ปรางค์ในหมู่ที่ 16 เป็นความขัดแย้งแย้งชิงสิทธิ์ในการใช้ที่ดินจำนวน 200 ไร่ ซึ่งเป็นที่ของธรณีสงฆ์ อันมีเจ้าของคือวัดพระยาไย ในกรุงเทพมหานคร ในที่ดินดังกล่าวมีเกษตรกรจำนวน 11 คนได้อาศัยอยู่และทำเกษตรกรรม ซึ่งทั้ง 11 ครัวเรือนนี้ได้ทำเกษตรกรรมในที่แห่งนี้กว่า 100 ปีแล้ว ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ตกทอดการทำเกษตรกรรมมาจนถึงปัจจุบัน ในปี 2543 ปรางค์กลุ่มบุคคลในนามบริษัทเอกชนแห่งหนึ่งได้เข้ามาแจ้งกับเกษตรกรทั้ง 11 ครัวเรือนให้ย้ายออก เนื่องจากที่ดินดังกล่าวทางวัดให้อนุญาตให้บริษัทเอกชนทำการเปลี่ยนการใช้ประโยชน์ที่ดิน เพื่อทำบ้านจัดสรรและอาคารชุด จึงต้องการเอาดินมาถมพื้นที่เกษตรกรรม กลุ่มเอกชนตกลงทำสัญญากับเกษตรกรทั้ง 11 ครัวเรือนให้ออกจากพื้นที่ โดยให้ชดเชยและไถ่ถอนเป็นเช็คธนาคาร แต่เมื่อทั้ง 11 ครัวเรือนนำเช็คไปขึ้นเงิน ปรางค์ว่าเช็คทั้งหมดตั้ง ไม่มีเงินใดๆ ทั้งนี้ ชาวบ้านสมัยนั้นไม่เข้าใจเรื่องเช็คตั้ง พร้อมกับโครงการจัดสรรดังกล่าวได้ถูกขับไปเกษตรกรทั้ง 11 ครัวเรือน จึงอาศัยในพื้นที่ดังกล่าวต่อไป (รุ่งนภา แก้วธรรม, 2561)

ในปี 2558 กลุ่มเอกชนกลุ่มใหม่ได้เข้ามาในพื้นที่อีกครั้ง เพื่อแจ้งให้เกษตรกร 11 ครัวเรือนย้ายออก เพราะมีโครงการหมู่บ้านจัดสรร ต้องการถมที่ดิน โดยอ้างใช้สัญญาตัวเดิมเมื่อปี 2543 เมื่อชาวบ้านแย้งเรื่องเช็คตั้ง บริษัทเอกชนแจ้งว่า ที่ผ่านมาเกษตรกรทั้งหมดไม่ร้องเรียนและฟ้องร้องเอาสิทธิ์ในที่ดินผืนนี้ และเมื่อคุณรับเช็คไปแล้วเท่ากับคุณยอมรับในการออกจากพื้นที่ ทำให้เกษตรกรทั้งหมดเดือดร้อนหนัก เพราะกำลังจะไม่มีที่อยู่อาศัย ไม่มีพื้นที่ทำกิน และไม่ได้เงินชดเชยแม้แต่บาทเดียว จึงเกิดเป็นคดีความต่อสู้แย่งชิงสิทธิ์การใช้ที่ดินดังกล่าว (รุ่งนภา แก้วธรรม, 2561)

เกษตรกรทั้งหมด ต้องจ้างทนายความเพื่อต่อสู้คดี ระหว่างการต่อสู้คดีความ มีเหตุการณ์ยิงปืนเข้ามาในพื้นที่ มีปีกป้ายไล่ เผาท่ง ทำให้ชาวบ้านเกิดความกลัว ช่วงหลังกลุ่มเอกชนได้เจรจาจะให้ค่าชดเชยครัวเรือนละ 2 – 3 แสนบาท และให้เกษตรกรไปอยู่ปลายนา ซึ่งปลายนานั้นไม่มีถนน ไม่มีไฟฟ้า น้ำปะปา เกษตรกรทั้งหมดเกือบยอมคดีความแต่ทางผู้นำชุมชน และอบต.ได้เข้าช่วยเหลือต่อสู้คดี จนถึงการไปร้องเรียนถึงสำนักนายกรัฐมนตรี เพื่อช่วยแก้ไขปัญหาดังกล่าว (รุ่งนภา แก้วธรรม, 2561)

ในปี 2560 หลังจากต่อสู้กันทางคดีความมาตลอด ความขัดแย้งจึงยุติลง เมื่อเจ้าอาวาสวัดพระยาไยถูกปลดเนื่องจากมีปัญหาเรื่องเงินกับทางวัด เจ้าอาวาสวัดพุทธวนารามได้ทำหน้าที่รักษาการเจ้าอาวาสวัดพระยาไย ได้ทำหนังสือฉบับหนึ่งขึ้นมาใจความว่า ทางวัดไม่มีคำสั่งให้บุคคลทั้ง 11 คน (เกษตรกร) ออกจากพื้นที่ ไม่มีใครมีสิทธิ์มาขับไล่บุคคลเหล่านี้ และที่ดิน 200 ไร่ของวัดพระยาไยในตำบลคลองสาม ยกให้มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ให้ดูแลบุคคล

เหล่านี้ให้ดี ใครจะเข้ามาทำประโยชน์กับพื้นที่ตรงนี้ต้องไม่ทำให้บุคคลเหล่านี้เสียหาย หากเกิดปัญหาใดๆ ในอนาคต หรือหากผู้ใดจะทำการเปลี่ยนแปลงหรือใช้ประโยชน์ที่ดิน ให้มูลนิธิฯ เป็นผู้พิจารณาต่อไป จากนั้น ศาลได้ตัดสินว่า กลุ่มคนกลุ่มนี้ไม่ได้สิทธิ์มาให้ชาวบ้านออกจากพื้นที่ ไม่มีสิทธิ์บุกรุกที่ดินเหล่านี้หากมีการเปลี่ยนแปลงต้องขออนุญาตทางมูลนิธิฯ ทำให้เกษตรกรทั้ง 11 คนชนะคดี ได้อยู่ในพื้นที่ทำเกษตรกรรมต่อไป (รุ่งนภา แก้วธรรม, 2561)

จากเหตุการณ์ความขัดแย้งดังกล่าว สะท้อนให้เห็นถึงว่าในปัจจุบันการไล่ที่ การยึดแย่งที่ดินอย่างไม่เป็นธรรม ยังคงเกิดขึ้นในพื้นที่ กลุ่มทุนบางกลุ่มมีความพยายามที่สร้างสะสมทุนและขับไล่กลุ่มเกษตรกรผู้เช่าจากที่ดิน เนื่องจากสามารถสร้างมูลค่าจากการพัฒนาที่ดินได้ ซึ่งเป็นผลของการขยายตัวของเมือง ความต้องการที่อยู่อาศัย และมูลค่าที่ดินที่สูงขึ้น ทำให้กลุ่มผลประโยชน์หลายกลุ่มต้องการที่ดินในที่ตั้งกล่าว ในขณะที่ประชาชนกลุ่มเกษตรกร ได้ต่อสู้ ผ่านความร่วมมือกับท้องถิ่น การขอความช่วยเหลือจากวัดเจ้าของที่ดิน และการต่อสู้ในชั้นศาล ผลทำให้เกษตรกรชนะคดีและอยู่ในพื้นที่เดิม นอกจากนี้ เหตุการณ์ความขัดแย้งที่ดินดังกล่าวยังสะท้อนปฏิสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ระหว่างวัด (ในนามเจ้าอาวาสองค์เก่าและไวยาวัจกร) และกลุ่มบริษัทเอกชนได้ร่วมมือกันในการเปลี่ยนแปลงที่ดินสงฆ์ให้เกิดมูลค่าขึ้น ซึ่งเกษตรกรกลุ่มหนึ่งที่เคยทำเกษตรกรรมมากกว่า 100 ปี ต้องเดือดร้อนเกือบไม่มีที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกิน ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงปัญหากรรมสิทธิ์ที่ดินที่ปล่อยเสรีโดยขาดการควบคุม ทำให้กลุ่มคนที่เปราะบางกว่าไม่มีอำนาจในการต่อสู้ และกลายเป็นผู้เสียหายจากมูลค่าที่ดินที่เปลี่ยนแปลงไป

- ความพยายามสะสมทุนของทุนจัดสรรมุ่งแต่ทำกำไรที่ขาดความรับผิดชอบ: กรณีหมู่บ้านโสมนัส หมู่ในที่ 16 หมู่บ้านขนาดใหญ่ที่ไม่มีใครรับผิดชอบ ก่อให้เกิดความเดือดร้อนกับประชาชนและเป็นภาระของพื้นที่

หมู่บ้านโสมนัสเกิดขึ้นเมื่อประมาณปี 2543 ตั้งอยู่ในหมู่ที่ 16 ของตำบลคลองสาม บนเนื้อที่ประมาณ 100 ไร่ ที่ดินดังกล่าวเป็นที่ดินธรณีสงฆ์ของวัดโสมนัสราชวรวิหาร ปัจจุบันมีครัวเรือนประมาณ 300 ครัวเรือนอยู่ในหมู่บ้านนี้ โดยวัดให้กลุ่มบุคคลหนึ่งบริหารจัดการที่ดินดังกล่าว เปิดให้คนเช่าที่ดินรายปี สร้างที่อยู่อาศัยจนกลายเป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่ ที่มีทั้งบ้านพักอาศัย บ้านเช่า ทำธุรกิจส่วนตัว ราคาบ้านในช่วงแรกมีราคาไม่สูงมาก ประมาณ 40,000 กว่าบาท แต่เพิ่มขึ้น 50,000 – 60,000 บาทในช่วงหลัง คนที่ซื้อต้องจ่ายเงินงวดแรกให้กับวัดจำนวน 100,000 บาท จากนั้นจ่ายค่าเช่ารายปี หมู่บ้านโสมนัสเกิดขึ้นก่อนช่วงมีผังเมือง ทำให้สามารถก่อสร้างที่พักอาศัยได้ไม่ต้องคำนึงถึงผังเมือง แต่การเข้ามาก่อสร้างหมู่บ้านโดยไม่มีการควบคุมและการบริหารจัดการ ไม่มีคนรับผิดชอบ ไม่ว่าจะเป็นวัดหรือกลุ่มคนใด ไม่มีนิติหมู่บ้าน ทำให้หมู่บ้านโสมนัสสร้างปัญหาให้กับคนในหมู่ที่ 16

และเป็นภาระให้กับองค์การบริหารส่วนตำบลคลองสามเป็นอย่างยิ่ง (รุ่งนภา แก้วธรรม, 2561) โดยมีปัญหาดังนี้

ปัญหาสัญญาเช่า สิทธิในการเช่าซื้อ

ปัญหาสัญญาเช่าซื้อกัน เป็นปัญหาของระบบการจัดการสิทธิในการเช่าที่ในหมู่บ้านโสมนัส คือ สมมุติว่านาย A ทำสัญญาเช่าที่ดิน 1 แปลง แต่ไม่ได้ทำการใช้ประโยชน์ที่ดินดังกล่าวเป็นเวลานานหลายปี เมื่อนาย A กลับมาเพื่อใช้ประโยชน์ที่ดินดังกล่าว กลับพบว่ามีบ้านของนาย B ปลุกในพื้นที่เช่าของตนเอง และนาย B เองก็มีสัญญาเช่าเช่นเดียวกัน ปัญหาสัญญาเช่ามีปัญหามากกว่า 10 กรณี เมื่อร้องเรียนไปทางวัด กลับไม่พบความรับผิดชอบน้อย และแก้ปัญหาด้วยวิธีการให้คนที่ปลุกบ้านแล้วได้สิทธิ์แปลงดังกล่าว ในขณะที่คนที่มิสิทธิ์คนแรก วัดจะจ่ายเพียงแค่ค่าชดเชยให้ทั้งหมดนี้ปัญหาเกิดจากการบริหารจัดการของวัดที่ละเลยการรับผิดชอบ ต้องการเพียงแค่เก็บค่าเช่าแต่คนเสียประโยชน์คือประชาชน ประชาชนซื้อทำสัญญาแล้วที่ดินหายไป คนที่มาซื้อคนที่ 2 ก็ไม่ทราบว่ามีคนเช่าซื้อแล้ว ทำให้เกิดการฟ้องร้องหลายคดี

ปัญหาขาดแคลนสาธารณูปโภค

หมู่บ้านโสมนัสเกิดขึ้น โดยไม่มีผู้รับผิดชอบ ทำให้ไม่มีโครงสร้างพื้นฐานใดๆ ในการรองรับการเป็นหมู่บ้าน ไม่มีถนน ไม่มีเสาไฟฟ้า ค่าน้ำค่าไฟค่อนข้างแพงเนื่องจากเป็นบ้านเช่าและมีปริมาณไม่เพียงพอผู้อาศัย นอกจากนี้ ยังมีปัญหาขยะจำนวนมาก เนื่องจากมีผู้อยู่อาศัยกว่า 300 คน ขยะส่วนใหญ่ของหมู่ที่ 16 เกิดจากหมู่บ้านดังกล่าว นอกจากนี้หมู่บ้านก็ไม่มีบ่อบำบัดเสีย ทำให้น้ำในคลองเน่าเสีย ทั้งหมดนี้ทำให้ผู้อยู่อาศัยเดือดร้อนเป็นอย่างยิ่ง รวมถึงชุมชนอื่นๆ ในหมู่ที่ 16 ด้วย ทั้งนี้ การแก้ปัญหาสาธารณูปโภคที่ผ่านมา องค์การบริหารส่วนตำบลคลองสามต้องตั้งงบประมาณในการช่วยเหลือสร้างสาธารณูปโภค เช่น ถนน ต่อสายไฟฟ้า ต่อน้ำปะปา ทำท่อน้ำทิ้ง เก็บขยะ แม้ว่าจะไม่ได้อยู่ในภารกิจของอบต. เนื่องจากเป็นที่ธรณีสงฆ์ แต่ด้วยความเดือดร้อนของประชาชน จึงจำเป็นต้องเข้ามาช่วยเหลือเท่าที่ทำได้

ปัญหาดนต่างถิ่น ไม่มีความเป็นเจ้าของหมู่บ้าน

หมู่บ้านโสมนัส ประชากรที่ย้ายเข้ามาเช่าที่ดิน มาจากคนทั่วทุกภาคของประเทศไทย จนปัจจุบันคนในหมู่บ้านโสมนัสมีมากกว่าคนดั้งเดิมในหมู่ที่ 16 แล้ว ประชากรดังกล่าวเข้ามาเพียงแค่เข้ามาทำมาหากิน หลังจากได้เงินจำนวนหนึ่งแล้วจึงกลับไปอยู่บ้านเกิดของตนเอง และเปลี่ยนผู้เช่าคนใหม่เข้ามาในหมู่บ้าน ความหลากหลายของผู้คนและการเปลี่ยนแปลงประชาชนกลุ่มใหม่ๆ ตลอด ทำให้หมู่บ้านโสมนัสประสบปัญหาของการไม่มีผู้ใดรับผิดชอบหมู่บ้าน ไม่มีใครสนใจปัญหาส่วนกลาง ไม่มีความรู้สึกเป็นเจ้าของพื้นที่ ทำให้ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 16 คือคนที่ต้องเข้าไปแก้ปัญหาต่างๆ ทั้งปัญหายาเสพติด ปัญหาเสียงดัง ปัญหาเผาไฟ วัชรุ่นตีกัน ปัญหาเหล่านี้มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ เนื่องจากหมู่บ้านมีการขยายเพิ่มมากขึ้น

การเปลี่ยนแปลงผู้เช่าบ่อย ทำให้การทำงานในหมู่บ้านโสมนัสเป็นไปอย่างยากลำบากมากขึ้น เนื่องจากต้องทำความรู้จักประชากรกลุ่มใหม่ตลอดเวลา ไม่มีความคุ้นชินซึ่งกันและกัน ซึ่งการทำงานจะยากกว่าคนดั้งเดิมอื่นๆ ในหมู่ที่ 16 เนื่องจากคุ้นเคย คุ้นชิน ไม่เปลี่ยนแปลงคน มีความเป็นเจ้าของพื้นที่ รักถิ่น ทำให้ทำงานได้ง่ายมากขึ้น นอกจากนี้ เมื่อมีคนกลุ่มใหม่เรื่อยๆ ทำให้การเลือกตั้งในพื้นที่ไม่มีประสิทธิภาพ ไม่มีการออกมาใช้สิทธิ์ หรือออกมาใช้สิทธิ์ก็ใช้สิทธิ์ไปโดยที่ไม่รู้หรือศึกษาการเลือกตั้งใดๆ ทำให้ผลการเลือกตั้ง เช่น ประชาพิจารณ์ หรือการรับรองผู้ใหญ่บ้านมีปัญหาอย่างยิ่ง

“ที่มันถูก คนมาเป็นแม่ค้าเยอะ คือมาทำมาหากิน เก็บเงิน แล้วพร้อมจะไป กลับไปสร้างบ้านต่างจังหวัด ถ้าเขาไป จะเริ่มใหม่ตลอด ไม่มีคิดว่าจะอยู่กับเราจริงจัง มันเริ่มใหม่ตลอด”
(รุ่งนภา แก้วธรรม, 2561)

“มีความไม่มั่นคงเลย พร้อมไป โกงเงินกลับบ้าน ซื้ที่ดินตัวเองมีอยู่แล้ว ปลุกบ้านที่นี้เพื่อได้อยู่เฉยๆ แล้วก็รื้อไป” (รุ่งนภา แก้วธรรม, 2561)

กล่าวโดยสรุปจากปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจของกลุ่มทุนและประชาชนในพื้นที่ทั้ง 2 กรณีศึกษาสามารถวิเคราะห์ได้ว่า พื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท ความเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วจากความเป็นเมืองที่หลงไหลเข้ามาสู่ชนบท พื้นที่ดังกล่าวจึงเป็นพื้นที่ที่ผ่านกระบวนการของการเปลี่ยนแปลงทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม โดยเฉพาะในเรื่องการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน มีกระบวนการจัดสรรที่ดินผ่านการเก็งกำไรอสังหาริมทรัพย์ของคนบางกลุ่ม ทำให้เกิดสภาพแวดล้อมของความไม่เท่าเทียม และเกิดเป็นพื้นที่แห่งการต่อสู้ขัดแย้ง เนื่องจากที่ดินเป็น สินทรัพย์ (Asset) ที่สามารถสร้างการสะสมทุนและความมั่งคั่งให้แก่กลุ่มทุนได้อย่างไม่รู้จบ จวบจนปัจจุบันความขัดแย้งเรื่องที่ดินก็ยังคงเป็นประเด็นสำคัญในพื้นที่คลองสาม กลุ่มทุนใช้ความได้เปรียบในเรื่องของอำนาจและช่องโหว่ในเรื่องผังเมืองในการดำเนินการยึดที่ดินมาสร้างผลประโยชน์ให้ตัวเอง แม้ว่าเกษตรกรจะชนะคดีและอยู่ในพื้นที่ต่อ แต่ก็สะท้อนให้เห็นถึงความเปราะบางของผู้คนในเรื่องที่ดิน นอกจากนี้ กลุ่มทุนยังใช้สามารถสร้างความสัมพันธ์ในเชิงชุดรีดแบบใหม่ สร้างหมู่บ้านจัดสรร เรียกเอาผลประโยชน์อย่างเดียวยังไร้ความรับผิดชอบ อย่างกรณีปัญหาของหมู่บ้านโสมนัส ที่คนบางกลุ่มได้ผลประโยชน์จากการเปิดให้เช่าพื้นที่ทำบ้านจัดสรร แต่ไม่ดำเนินการรับผิดชอบต่อปัญหาใดๆ ที่เกิดขึ้น ทำให้ปัญหากลายเป็นภาระของท้องถิ่น เป็นอีกหนึ่งประเด็นสำคัญของปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมในพื้นที่ ประชาชนผู้ได้รับผิดชอบกระทบต้องเรียก้องการแก้ปัญหาจากท้องถิ่นและแก้ปัญหาด้วยตนเอง

4.2.2. ปฏิสัมพันธ์ระหว่างวัดธรรมกายและประชาชนในพื้นที่ : มีการสะสมทุนลงทุนขยายบ้านจัดสรรรอบพื้นที่วัดและการปรับตัวอยู่ร่วมกับประชาชน

วัดธรรมกายเป็นสถาบันทางศาสนา ในขณะที่เดียวกันก็เป็นกลุ่มทุนขนาดใหญ่ ที่มีงบประมาณมีจำนวนเนื้อที่กว่า 2,000 ไร่ มีลูกศิษย์ทั่วประเทศและทั่วโลก อีกทั้งมีประเด็นทางสังคมและการเมืองตลอด ความสัมพันธ์ของวัดธรรมกายและประชาชนในพื้นที่ อธิบายได้ คือ วัดพระธรรมกายในฐานะทุนขนาดใหญ่ในพื้นที่ช่วยให้เกิดการสะสมทุนของกลุ่มทุนอื่นๆ โดยเฉพาะนักธุรกิจที่ดิน ในฐานะลูกศิษย์วัดสามารถลงทุนขยายบ้านจัดสรรรอบพื้นที่วัด เนื่องจากมองเห็นโอกาสของแรงศรัทธาดังกล่าว ต้องการพัฒนาพื้นที่รอบวัด จึงก่อตั้ง บริษัท มงคลเศรษฐีเอสเตท จำกัด ทำการลงทุนในพื้นที่ ซื้อที่ดินรอบวัดเพื่อสร้างพื้นที่ที่เรียกว่า “มงคลเศรษฐี” หรือเมืองแห่งนักสร้างบารมี คือ การสร้างหมู่บ้านจัดสรร และพื้นที่แห่งการค้าขาย ที่ใช้แนวคิด สังคมกัลยาณมิตรเคียงข้างวัดพระธรรมกาย ในโครงการประกอบด้วยมงคลเศรษฐีช้อปปิ้งอาเขต แก้วมณีคอนโดมิเนียม หมู่บ้านแก้วพุทธรักษา บ้านแก้วเศรษฐี บ้านแก้วตะวัน บ้านแก้วสมาธิ ฯลฯ ดึงดูดให้ผู้ศรัทธาให้เข้ามาซื้อบ้านและอาศัยอยู่ใกล้กับวัดธรรมกาย ขณะนี้การสะสมทุนดังกล่าวยังไม่พบปัญหาต่อคนในพื้นที่ เป็นเพียงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นรอบพื้นที่วัดพระธรรมกาย

แผนภาพที่ 4.2.1 โครงการ “มงคลเศรษฐีเอสเตท” บริเวณและอาณาเขตติดกับวัดพระธรรมกาย

(ที่มา : Google)

ปฏิสัมพันธ์ระหว่างวัดพระธรรมกายและประชาชนในคลองสาม ในอดีตมีประเด็นความขัดแย้งเรื่องที่ดินในสมัยอดีต แต่ปัจจุบันวัดพระธรรมกายมีความพยายามในการปรับตัวและอยู่ในพื้นที่โดยไร้การต่อต้าน สะท้อนถึงการปรับตัวของทุนในการอยู่กับชุมชนในพื้นที่ วิธีการปรับตัวของวัดพระธรรมกายทำได้ ดังนี้

● การจ้างงานคนในชุมชน

เมื่อวัดพระธรรมกายขยายพื้นที่ไปอีก 2,000 ไร่ ในบริเวณคลองสามและคลองสอง วัดพระธรรมกายมีการก่อสร้างอาคารขนาดใหญ่ของวัด เพื่อรองรับผู้ศรัทธาจากทั่วโลก ซึ่งปัจจุบันมีสาธุชนหลังไหลไปปฏิบัติธรรมที่วัดนับแสนคน วัดพระธรรมกายไม่เพียงขยายพื้นที่ แต่ยังสร้างสิ่งปลูกสร้างขนาดใหญ่อย่างต่อเนื่อง ไม่ว่าจะเป็น มหาธรรมกายเจดีย์ เจดีย์รูปโดมทรงกลมแบบสาญญิเจดีย์ เส้นผ่าศูนย์กลางที่ฐาน 194.40 เมตร ความสูง 32.40 เมตร มหารัตนวิหารคด อาคารสองชั้นในรูปแบบคล้ายสเตเดียม ความยาวด้านละ 1 กิโลเมตร สามารถจุคนได้หนึ่งล้านคน อุโบสถวัดพระธรรมกาย รองรับพระภิกษุเข้าร่วมประกอบสังฆกรรมพร้อมกันได้ครั้งละ 200 รูป สภาธรรมกายสากล อาคารปฏิบัติธรรมขนาดใหญ่ พื้นที่กว่า 150 ไร่ สามารถจุคนได้ประมาณ 300,000 คน วิหารคุณยายอาจารย์มหารัตนอุบาสิกาจันทร์ ขนนกยูง วิหารทรงพีระมิดหกเหลี่ยมทองคำ สูง 29 เมตร ภายในเป็นห้องหยากระดิษฐานรูปหล่อทองคำแม่ชีจันทร์ ขนนกยูง และเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมสามารถรองรับคนได้ 300 คน เป็นต้น นี่เป็นเพียงแค่ส่วนหนึ่งยังมีสิ่งก่อสร้างใหม่ๆ อีกทั้งยังมีการพัฒนากายภาพภายในวัด ทั้งห้องน้ำ ลานจอดรถ สถานีรอรถ และการพัฒนาสิ่งแวดล้อม การสร้างสวน ปลูกต้นไม้ ให้เหมาะสมแก่ผู้มาศรัทธา

ตั้งแต่การก่อกำเนิดและขยายงานของวัดพระธรรมกายในคลองสาม การก่อสร้างและการบริหารจัดการดูแลภายในวัดพระธรรมกาย ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนในทางเศรษฐกิจ คือ การจ้างงานคนท้องถิ่น ในยุคบุกเบิกการก่อสร้างวัดพระธรรมกายในเนื้อที่ 196 ไร่ ตั้งแต่ปี 2513 วัดพระธรรมกายและชุมชนในคลองสามมีความใกล้ชิดกันมาก ผู้คนมีส่วนร่วม ทั้งในนามจิตอาสาและรับจ้างในการสร้างวัด เช่น การถมที่และการสร้างศาลา โดยเฉพาะคนในชุมชนหมู่ที่ 6 และหมู่ที่ 7 และในปัจจุบันการขยายงานการบริหารจัดการ และการดูแลรักษา ทำให้วัดพระธรรมกายได้มีการจ้างงานคนในชุมชนรอบวัดจำนวนมาก เนื่องจากไม่มีการเก็บสถิติอย่างเป็นทางการ แต่คาดว่าในแต่ละปีมีการจ้างงานกว่า 1,000 คน (องอาจ ธรรมนิทา, 2561)

นอกจากนี้ วัดพระธรรมกายยังทำให้เศรษฐกิจในพื้นที่มีการหมุนเวียนดีขึ้น คือ ในแต่ละวันมีผู้ที่อาศัยในวัดพระธรรมกายโดยเฉลี่ยวันละ 2,100 คน แยกเป็น พระ แยกเป็น พระสงฆ์และสามเณร ที่อยู่ประจำวัดพระธรรมกาย ประมาณ 800 รูป อุบาสกอุบาสิกา (เจ้าหน้าที่วัด) ประมาณ 800 คน และผู้มาสวดมนต์บริเวณวิหารคดประมาณ 500 คน (มติชน, 2560 : ออนไลน์) ยิ่งในช่วงที่มีการทำ

พิธีกรรมทางศาสนาแล้ว จะมีผู้ศรัทธาเดินทางมายังไม่ต่ำกว่า 100,000 คน หรือบางพิธีกรรมอาจมีจำนวนถึง 1 ล้านคน ผู้คนจำนวนมากที่เข้ามาในพื้นที่ จะช่วยให้เกิดการไหลเวียนของเศรษฐกิจในพื้นที่ เพราะมีการใช้บริการในพื้นที่ไม่ว่าจะเป็นรถสาธารณะ การจับจ่ายซื้อของอุปโภคและบริโภค

- **ความร่วมมือกับท้องถิ่นและชุมชนในการพัฒนาพื้นที่**

วัดพระธรรมกายเป็นสำคัญและวัดขนาดใหญ่ในพื้นที่คลองสาม นอกเหนือจากบทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแล้ว วัดพระธรรมกายยังมีการปรับตัวเข้ากับชุมชน คือ มีบทบาทในการพัฒนาพื้นที่คลองสามด้วย วัดพระธรรมกายได้จัดตั้งมูลนิธิวัดพระธรรมกาย และมีเครือข่ายศิษยานุศิษย์ทำงานร่วมกับวัดมาตลอด ในด้านบทบาทการทำงานร่วมกับชุมชน วัดพระธรรมกายได้ทำงานผ่านกลไกมูลนิธิวัดพระธรรมกาย และเครือข่ายลูกศิษย์ของวัดพระธรรมกาย ที่มีการรวมตัวการทำงานสนองต่อวัด ทั้งมูลนิธิวัดพระธรรมกายและเครือข่ายลูกศิษย์ได้สร้างการมีส่วนร่วม ประสาน และขับเคลื่อนในการทำงานกับท้องถิ่นและเครือข่ายประชาสังคมและชุมชนในพื้นที่คลองสาม ในการพัฒนาพื้นที่หลากหลายโครงการ เช่น

การพัฒนาพื้นที่กายภาพ ในโครงการวัดสร้างสุขมุ่งสร้างสัปปายะด้วยวิถี 5ส แบบมีส่วนร่วม เพื่อสนับสนุนงานส่งเสริมศีลธรรม มีการลงนามบันทึกข้อตกลง (MOU) ว่าด้วยความร่วมมือดำเนินงานโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุข โดยมีพระครูสังฆรักษ์รังสฤษฎ์ดี อธิการิณีโตโก เจ้าอาวาสวัดพระธรรมกาย ผศ. (พิเศษ) ดร.วิระศักดิ์ ฮาดดา นายกองดีการบริหารส่วนตำบลคลองสาม นายสถาพร มาทรัพย์ กำนันตำบลคลองสาม นายชัยชนะ จันทร์ทรานนท์ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 6 ตำบลคลองสาม นายวิระ วงษ์มั่งมี ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 7 ตำบลคลองสาม และนายองอาท ธรรมนิทา ผู้แทนคณะศิษยานุศิษย์วัดพระธรรมกาย พัฒนาพื้นที่วัดให้สะอาด รมรื่น สวยงาม การจัดสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อสุขภาพ พัฒนาพื้นที่รอบวัดให้สวยงาม การพัฒนาพื้นที่ทางสังคมและการเรียนรู้ การพัฒนาพื้นที่จิตใจและปัญญาเชิงพุทธ

งานบริการชุมชนด้านสังคม วัดพระธรรมกายนำโดยคณะลูกศิษย์ ได้ทำโครงการด้านสังคมร่วมกับชุมชน เช่น การออกเยี่ยมผู้ป่วยติดเตียง มอบทุนการศึกษา โครงการสอนภาษาอังกฤษให้ลูกหลานของพนักงานของวัดที่เป็นในชุมชน เป็นต้น นอกจากนี้ วัดพระธรรมกายได้จัดกิจกรรมและประเพณีร่วมกับชุมชนตลอดทั้งปี ตามประเพณีสำคัญของไทย เช่น การจัดงานวัดเด็ก งานประเพณีสงกรานต์ รองรับเด็กและผู้ปกครองจำนวน 1 หมื่น คน มีการออกร้านอาหาร แจกของขวัญ รวมถึงมีการจัดงานวันสำคัญของชาติ ศาสนา และกษัตริย์ โดยใช้ศาลาประชาคมที่สามารถรองรับจำนวนคนได้ 1,000 คน

ช่วยเหลือด้านสาธารณภัย วัดธรรมกายมีบทบาทอย่างยิ่งในการช่วยเหลือการเกิดภัยสาธารณณะ โดยเฉพาะในปี 2554 การเกิดอุทกภัยใหญ่ พื้นที่ตำบลคลองสามถูกน้ำท่วมพื้นที่ทั้งตำบล ชาวบ้านหลายหมื่นครัวเรือนประสบปัญหาไม่มีที่อยู่อาศัยและอาหารการกิน วัดธรรมกายในฐานะวัดในพื้นที่จึงได้ดำเนินการให้ความช่วยเหลือจัดหาที่พักพร้อมอาหารให้แก่ชาวบ้านจนกระทั่งน้ำลด อีกทั้งพระสงฆ์จากวัดพระธรรมกายยังได้ออกช่วยเหลือชาวบ้านที่ติดอยู่ภายในบ้านช่วงน้ำท่วม โดยการนำอาหารแห้งไปแจกพร้อมทั้งช่วยนำกระสอบทรายมาถ่วงน้ำอีกด้วย

อย่างไรก็ตาม แม้วัดพระธรรมกายจะมีปรับตัวพัฒนาพื้นที่ในคลองสาม วัดธรรมกายยังเผชิญกับทัศนคติเชิงลบและความห่างเหินระหว่างของชุมชนที่มีต่อวัด ความขัดแย้งระหว่างคนในชุมชนและวัดธรรมกายนั้นอันเป็นความขัดแย้งรุนแรงมีเพียงช่วงเริ่มขยายพื้นที่วัด 2,000 ไร่ ที่กระทบต่อเกษตรกรในพื้นที่ มีการประทะกันระหว่างเจ้าหน้าที่มูลนิธิวัดพระธรรมกายและเกษตรกร แต่ในยุคปัจจุบันความสัมพันธ์ระหว่างวัดธรรมกายและคนในชุมชนคลองสามไม่มีเหตุการณ์ความขัดแย้งรุนแรง แม้ว่าประชาชนจะไม่มีการประท้วงหรือมีความขัดแย้งกับวัดพระธรรมกาย รวมถึงผู้นำท้องถิ่นและประชาชนบางส่วนพื้นที่มีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อวัดธรรมกาย มีความร่วมมือในการพัฒนาพื้นที่อย่างต่อเนื่องหลายโครงการ แต่ประชาชนในพื้นที่คลองสามจำนวนไม่น้อยไม่ศรัทธาต่อวัดธรรมกาย แม้วัดจะพยายามสร้างความสัมพันธ์กับชาวบ้านแถบดังกล่าวด้วยการสร้างงาน คือ จ้างชาวบ้านแถบนั้นเข้ามาเป็นคนสวนหรือคนงานก่อสร้างบางส่วน แต่ความห่างเหินเมินเฉยก็เห็นได้ชัดเจนเมื่อพระของวัดออกบิณฑบาต น้อยครั้งที่ได้รับบาติจากชุมชน ส่วนใหญ่ต้องไปบิณฑบาตในหมู่บ้านจัดสรรที่สร้างขึ้นใหม่มากกว่า หรือมีฉะนั้นก็ต้องรับบาติจากผู้เข้ามาอุดหนุนค้ำในวัดนั่นเอง มีคำกล่าวที่รู้จักกันดีในหมู่เจ้าหน้าที่วัดว่า “ไกลอยู่ที่ไกล ไกลอยู่ที่ไกล” อันเป็นเปรียบเทียบกับผู้ที่อยู่ไกลวัด (คือชาวบ้านแถบวัด) กลับเป็นเสมือนผู้อยู่ไกลเพราะไม่เคยมาวัด ขณะที่สมาชิกต่างจังหวัดของวัดแม้จะอยู่ไกลก็มาตลอด (อภิญา เพ็องฟูสกุล, 2546)

คนในชุมชนคลองสาม โดยเฉพาะคนดั้งเดิม มีความสัมพันธ์และเข้าร่วมกับวัดดั้งเดิมที่อยู่คู่กับชุมชนมายาวนานอย่างวัดเกิดการอุดมวัดกลางคลองสาม หรือวัดป่าอย่างวัดคลองแอนสามสี่มีกิจกรรม รวมถึงวันคลองจันทร์ เขตวังน้อย ประชาชนหมู่ที่ 14 – 15 – 16 นิยมไปเนื่องจากอยู่ใกล้กว่าวัดในพื้นที่ เหตุผลอย่างหนึ่งที่คนในชุมชนดั้งเดิมไม่ศรัทธาในวัดพระธรรมกาย เพราะความเชื่อที่ว่าวัดธรรมกายมีไว้สำหรับคนมีฐานะ ต้องมีการบริจาคเงินจำนวนมากถึงจะสามารถเข้าวัดได้ อีกทั้งการถูกหลอกเนื่องจากได้ยินข่าวเกี่ยวกับลูกศิษย์วัดหลายคนต้องเสียทรัพย์สินจำนวนมากในการบริจาควัดพระธรรมกาย นอกจากนี้เหตุผลหนึ่ง คือ วัดพระธรรมกายไม่ตอบสนองกิจกรรมที่สัมพันธ์กับชุมชน คือ การไม่รับทำพิธีเผาศพ ซึ่งเป็นพิธีการสำคัญที่ทำให้ผู้คนยังเชื่อและมีสัมพันธ์กับวัดในท้องถิ่นมาโดยตลอด (สมใจ ศุขศิลา, 2561) นอกจากนี้ ความเป็นเมืองที่เข้ามา ชุมชนที่มีการเปลี่ยน

สมาชิกใหม่ที่ต่างถิ่นเข้ามา ย่อมทำให้เกิดความใกล้ชิดกับสถาบันชุมชนศาสนาน้อยลงด้วย เพราะคุ้นเคยกับวัดในพื้นที่เก่ามากกว่าพื้นที่ใหม่ (องอาจ ธรรมนิทา, 2561)

4.3. ปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐท้องถิ่นกับกลุ่มทุน

4.3.1. ปฏิสัมพันธ์ระหว่างรัฐท้องถิ่นกับทุนจัดสรร มีลักษณะพึ่งพาและเอื้อประโยชน์ร่วมกัน

- รัฐท้องถิ่นมีความพยายามที่จะปรับเปลี่ยนสีผังเมืองเพื่อเอื้อต่อการลงทุนบ้านจัดสรร

จากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ผังเมือง พบว่า ปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐท้องถิ่นกับกลุ่มทุนในลักษณะของพึ่งพาและเอื้อประโยชน์ร่วมกัน มีผลประโยชน์ต่างตอบแทนกัน คือ ท้องถิ่นเป็นเสมือนนายหน้าขายที่ดิน ให้ทุนสะสมความมั่งคั่งในพื้นที่ ในขณะที่ท้องถิ่นได้ผลตอบแทนในรูปของภาษีและรายได้ต่างๆ ตลอดที่ผ่านมา ผังเมืองมักถูกใช้เป็นเครื่องมือเอื้อให้คนเข้ามาหาผลประโยชน์ โดยเฉพาะผังเมืองหนองเสือ-คลองหลวง-ธัญบุรี อันครอบคลุมดูแลพื้นที่คลองสามจนถึงคลองเจ็ด เป็นพื้นที่ที่ได้รับการขยายตัวจากกรุงเทพ และเป็นพื้นที่หมายตายนักลงทุนจำนวนมาก ทำให้คนบางกลุ่มต้องการให้ผังเมืองปลดจากสีเขียวให้กลายเป็นสีอื่นอย่างน้อยที่สุดคือสีเหลือง โดยกลุ่มที่ต้องการให้ปรับเปลี่ยนคือ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและนักลงทุน ท้องถิ่นมักยื่นข้อเสนอขอปรับสีผังเมืองเมื่อมีโอกาส เนื่องจากได้รับประโยชน์จากการที่ผังเมืองเปลี่ยนสี หลายครั้งท้องถิ่นทำหน้าที่ค้ายนายหน้าให้กับนายทุน ให้คำมั่นสัญญากับนายทุนว่าจะมีการเปลี่ยนสีอย่างแน่นอน เพื่อให้ให้นักลงทุนซื้อที่ดิน แต่สุดท้ายผังเมืองไม่เปลี่ยนสี ทำให้นักลงทุนต้องเสียโอกาสในการพัฒนาพื้นที่ ขาดทุนไปหลายราย เมื่อนายทุนมาร้องเรียนก็ไม่สามารถแก้ไขได้ เนื่องจากกฎหมายผังเมืองไม่สามารถอนุญาตได้ (ณรงค์ฤทธิ์ มีนาวงค์, 2561)

“ปลดไปเนี่ย รู้ได้ไงว่ามีคนมาลงทุน มันมีประเด็นลมหอหลวงกันเยอะ ท้องถิ่นนี่แหละ ไปเป็นนายหน้า ไปบอกนายทุน ผมไปคุยมาแล้ว เป็นสีม่วงทำอุตสาหกรรมได้ นายทุนมาซื้อ นายก็เป็นนายหน้า ได้ค่าคอม สุกทำยกรมไม่ให้ ทำไรได้ ซื้อไปแล้ว คือ fact ไม่ได้ เอาเรื่องพวกนี้ไปขาย อันนี้คือการเมืองของผังเมือง มันมีการหาประโยชน์แบบนี้เยอะ (ณรงค์ฤทธิ์ มีนาวงค์, 2561)

ทั้งนี้ ในมุมมองของนักผังเมืองเพิ่มเติม ผังเมืองไม่สามารถเปลี่ยนสีตามความต้องการของคนในพื้นที่ได้เพียงอย่างเดียว แต่ต้องประเมินร่วมกับข้อเท็จจริงหลายเรื่อง ทั้งประวัติศาสตร์ กายภาพ ภูมิศาสตร์พื้นที่ เศรษฐกิจของพื้นที่และประเทศ ทิศทางการกระจายตัวของผู้คน และโครงสร้างพื้นฐานที่รองรับการขยายตัว ที่ผ่านมากการเกิดบ้านจัดสรรจำนวนมากในคลองสามก็ทำให้เกิดปัญหาสาธารณูปโภคมากมายที่ไม่เพียงพอต่อความต้องการ ในประเด็นที่ท้องถิ่นมีการอ้างว่า ผังเมืองสกัดกั้น

ความเจริญและการพัฒนา ส่วนใหญ่ข้อเท็จจริงที่ผังเมืองประเมินด้านเศรษฐกิจ พบว่า ในความเป็นจริงการลงทุนต่างๆ จากภายนอกไม่ได้มีมากจนต้องเปลี่ยนสีได้ เนื่องจากสีเดิมก็สามารถรองรับได้เพียงพอ ในพื้นที่คลองสาม ท้องถิ่นต้องการเปลี่ยนสีผังเมืองช่วงพื้นที่ชนบทจากสีเขียวให้กลายเป็นสีเหลืองตั้งแต่หมู่ที่ 7 ไปถึงหมู่ที่ 16 จนสุดคลองระพีพัฒน์ แต่ในความเป็นจริงการลงทุนจากภายนอกผังสีเขียวที่อนุญาตให้จัดสรรได้ก็สามารถรองรับการลงทุนได้เพียงพอ เพราะฉะนั้น จึงไม่มีเหตุผลใดที่ต้องเปลี่ยนสี เพราะผังเมืองไม่สามารถทำตามความรู้สึกได้ แต่ต้องประเมินตามข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นที่พิสูจน์ได้ว่าจะมีการลงทุนมหาศาลที่สีผังเมืองไม่สามารถรองรับได้อีกต่อไป หรือหากผังเมืองต้องการปกป้องพื้นที่ให้เป็นพื้นที่สำหรับการใช้ประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น การปกป้องพื้นที่เกษตรกรรมก็ไม่สามารถอนุญาตให้เปลี่ยนสีได้ มิเช่นนั้น จะทำให้เกษตรกรและประเทศสูญเสียพื้นที่เกษตรกรรมได้ (ณรงค์ฤทธิ์ มีนาวงศ์, 2561)

นอกจากนี้ ท้องถิ่นมักใช้ความรู้สึก หรืออ้างความต้องการของประชาชน ในการให้เหตุผลในการเปลี่ยนสีผังเมือง ต้องการให้พื้นที่มีการลงทุนและพัฒนาเมือง แต่เมื่อพิจารณาตามการทำนายและประเมินของส่วนกลางแล้ว ข้อมูลไม่เป็นไปตามสิ่งที่ท้องถิ่นเสนอ และที่สำคัญพื้นที่สีเดิมก็ยังสามารถรองรับความเจริญเติบโตอยู่ได้ เช่น หากต้องการเปลี่ยนสีผังเมือง ส่วนกลางจะมองว่าหากพื้นที่เดิมยังสามารถรองรับการพัฒนาได้ ยังสามารถมีพื้นที่ว่างรองรับการลงทุนได้ หากส่วนกลางสามารถพิสูจน์จากตัวเลขได้ว่าพื้นที่ดังกล่าวเพียงพอต่อการลงทุน จะไม่มีการเปลี่ยนสีผังเมือง เนื่องจากเรื่องผังเมืองเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ ข้อมูลลอกลวงมีจำนวนมาก ฉะนั้น ต้องมีหลักฐานและข้อพิสูจน์ได้อย่างเพียงพอในการเปลี่ยนสีผังเมือง ดังคำสัมภาษณ์

“แนวคิดส่วนกลางต่อเรื่องผังเมืองไม่ได้ต่อต้านการกระจายตัวของเมือง กรมกำลังถามว่า เหลืองเต็มหรือยัง ถ้ายังไม่เต็ม ไม่ให้เพิ่ม ถ้าเต็มไปขยายไปตรงไหน มันก็เลยมีประเด็นว่า ที่มันเต็มจริงๆ เต็มก็ไปหามาว่าเต็มจริงๆ จะไปเพิ่มตรงอื่น เปลี่ยนสีตรงอื่น” (ณรงค์ฤทธิ์ มีนาวงศ์, 2561)

ในมุมมองของเจ้าหน้าที่ส่วนกลางมองการกระจายอำนาจผังเมืองสู่ท้องถิ่นเป็นเรื่องสุ่มเสี่ยง อาจจะช่วยประสพการณ์ที่ท้องถิ่นมักมองผังเมืองเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาจึงมีแนวโน้มที่จะเลือกการเติบโตทางเศรษฐกิจมากกว่าประเด็นความยั่งยืนทางสิ่งแวดล้อมและสังคม ในพื้นที่การขยายตัวของเมือง พื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท ที่มีกลุ่มผลประโยชน์เกี่ยวข้องของการประโยชน์ที่ดินจำนวนมาก ผังเมืองจะต้องทำหน้าที่ปกป้องผลประโยชน์คนหลายกลุ่มให้มากที่สุด และที่สำคัญผังเมืองหากจะมีการปรับเปลี่ยนสีนั้นจะต้องคิดอยู่บนหลักฐานข้อมูลที่เป็นจริง ต้องผ่านการคำนวณอย่างมีหลักเหตุผล ไม่ใช่เกิดจากเพียงความต้องการของคนบางกลุ่มเท่านั้น

- รัฐส่วนกลางและท้องถิ่นไม่เข้มงวดกับทุนจัดสรรก่อให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมในเมือง

หลังจากมีหมู่บ้านจัดสรรเกิดขึ้นจำนวนมาก ปัญหาใหญ่ของพื้นที่คลองสามที่ยังแก้ไขไม่ได้ คือ ปัญหาความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อม โดยเฉพาะปัญหาน้ำเน่าเสียของคลองสาม เมื่อที่อยู่อาศัยของคนที่อยู่รวมกันเป็นชุมชนเป็นย่านที่อยู่อาศัย และย่านการค้าขาย จึงมีน้ำทิ้งจากการอุปโภคและบริโภค เช่น น้ำจากการซักล้างและการทำครัว น้ำจากส้วมที่ไม่ได้ผ่านการบำบัดให้มีคุณภาพตามมาตรฐาน น้ำทิ้งเช่นนี้จะทำให้เกิดน้ำเน่าเสียได้ นอกจากนี้ สิ่งปฏิภนจากการเกษตรกรรมเกษตรกรใช้สารเคมีมากขึ้น เช่น ปุ๋ย สารเคมีกำจัดศัตรูพืช ซึ่งบางชนิดสลายตัวยาก บางส่วนอาจจะกระจายอยู่ตามพื้นดิน เมื่อฝนตกน้ำฝนจะชะล้างสิ่งเหล่านี้ ลงแม่น้ำลำคลอง เป็นเหตุให้กุ้ง ปลา หอยปู และสัตว์น้ำอื่น ๆ เป็นอันตราย ดังคำสัมภาษณ์

"ปริมาณหมู่บ้านจัดสรรที่ผุดขึ้นมามากมายและมีประชากรจริงและแฝง กว่าหนึ่งแสนห้าหมื่นคนที่อาศัยอยู่ในตำบลแห่งนี้ ดังนั้น จึงก่อให้เกิดปัญหาด้าน สิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะปัญหาน้ำเน่าเสียมา โดยตลอดที่ผ่านมา อบต.คลองสาม ได้มีการดำเนินการแก้ไขปัญหาในเรื่องมาอย่าง ต่อเนื่องแต่ก็ ยังไม่ได้ผลดีเท่าที่ควร" (ประมุข ชูชาติ, 2561)

สาเหตุของปัญหาน้ำเน่าเสียในพื้นที่คลองสามต้นตอมาจากการเกิดเมืองที่ไร้การวางแผน แต่ซ้ำร้ายกว่านั้น คือ หมู่บ้านจัดสรรไม่รับผิดชอบในการบำบัดน้ำเสีย ซึ่งตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ กำหนดให้ผู้จัดสรรที่ดินตั้งแต่ปี 2539 รับผิดชอบที่ดินจัดสรร อันเป็นแหล่งกำเนิดมลพิษที่จะต้องถูกควบคุมการปล่อยน้ำเสียลงสู่แหล่งน้ำสาธารณะหรือออกสู่สิ่งแวดล้อม ฉะนั้น ในโครงการหมู่บ้านจัดสรรโดยทั่วไป จะมีบ่อบั่กกรรมน้ำเสีย ก่อนปล่อยสู่ระบบบำบัดน้ำเสียรวม หรือก่อนออกไหลสู่แม่น้ำลำคลอง ซึ่งบ่อน้ำเสียภายในโครงการหมู่บ้านจัดสรรมักพบปัญหาบ่อยครั้ง จากคราบน้ำมัน ไขมัน ของเสีย ซึ่งไหลจากบ้านเรือนต่างๆ ที่ขาดการดูแล หรือบำบัดเสียก่อนออกสู่บ้าน เช่น ไม่มีการติดตั้งถังดักไขมัน หรือไม่มีบ่อบั่กน้ำเสียในบ้าน เป็นต้น สาเหตุดังกล่าวเป็นหนึ่งในที่ทำให้แม่น้ำในคลองเน่าเสีย

ในคลองสาม การจัดการเรื่องปัญหาสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะเรื่องน้ำเสีย เป็นหน้าที่ของส่วนกลางคือกรมชลประทานในฐานะเจ้าของคลอง รวมถึงการดูแลภายใต้ของท้องถิ่นในฐานะรัฐเจ้าของพื้นที่ อย่างไรก็ตามปัญหาที่เกิดขึ้น เป็นเพราะภาครัฐไม่เข้มงวดต่อหมู่บ้านจัดสรรให้สามารถเปิดระบบบำบัดน้ำเสียได้ เนื่องจากกลุ่มบ้านจัดสรรจะใช้ช่องว่างและความเข้มงวดทางกฎหมายแอบไม่เปิดบ่อบั่กน้ำเสีย เพราะไม่ยอมเสียค่าไฟฟ้า เนื่องจากค่าไฟบ่อบั่กน้ำเสียมีราคาสูง

เดือนละประมาณ 1 แสนบาท ทำให้บ่อบำบัดน้ำเสียหลายหมู่บ้านค่อนข้างนิ่ง หรือบางหมู่บ้าน ระบบบ่อบำบัดน้ำเสียอยู่กลางหมู่บ้าน แต่สร้างระบบที่เล็กเกินไปทำให้ น้ำไม่เข้าระบบ ไม่สามารถบำบัดอย่างเต็มประสิทธิภาพได้ (วิรัตน์ บุญอินทร์, 2561)

“น้ำเสียเกิดขึ้น บางหมู่บ้านไม่เปิดเครื่องบำบัดน้ำเสีย อดบ. มีข้อบังคับ แต่เขาไม่ทำ เพราะค่าไฟฟ้าของนิติหมู่บ้านเขาจะพุ่ง ตอนนี้ประชุมกองสาธารณสุข เรื่องนิติละบริษัทจัดสรร เรื่องปล่อยน้ำให้กรมชลประทานมาดูแลด้วย มาตรวจจี น้ำมันเสีย” (ปริยวาท บัวพุด, 2561)

หมู่บ้านที่มีปัญหาในเรื่องของระบบบำบัดน้ำเสียส่วนใหญ่ 80 เปอร์เซ็นต์ คือ หมู่บ้านที่อยู่ในความรับผิดชอบของบริษัทพฤษภา เช่น หมู่บ้านพฤษภา 9 หมู่บ้านพฤษภา 12 หมู่บ้านพฤษภา C หมู่บ้านพฤษภา D เป็นต้น ปัญหาที่มักจะเกิดขึ้นไม่ยอมเปิดเพราะค่าไฟ หรือระบบบำบัดน้ำเสียพังโดยที่ไม่ดำเนินการ นอกจากนี้ หมู่บ้านจัดสรรที่เกิดก่อนที่จะมีการบังคับให้บำบัดน้ำเสีย มีประมาณ 4-5 เช่น หมู่บ้านคันทรี่การ์เด็นท์ ก็ยังคงเป็นปัญหาด้วย อย่างไรก็ตามที่ผ่านมา แม้จะมีหลายหมู่บ้านที่มีใช้ระบบบำบัดน้ำเสียของหมู่บ้านจัดสรรที่ปล่อยลงสู่คลองนั้นช่วยได้เพียงส่วนน้อยเท่านั้นเมื่อเทียบกับปริมาณหมู่บ้านที่ผุดขึ้นมาจำนวนมาก (วิรัตน์ บุญอินทร์, 2561)

- รัฐท้องถิ่นเปิดโอกาสให้นายทุนได้ประโยชน์จากการที่พื้นที่ขยายตัวสู่ความเป็นเมือง

เมื่อพื้นที่เปลี่ยนเข้าสู่ความเป็นเมือง ย่อมเป็นโอกาสของคนหลายกลุ่มที่จะเข้ามาหาผลประโยชน์จากความเป็นเมือง ในคลองสาม รัฐท้องถิ่นเปิดโอกาสให้นายทุนได้ประโยชน์จากการที่พื้นที่ขยายตัวสู่ความเป็นเมือง ยกตัวอย่าง ท้องถิ่นเปิดโอกาสให้นายทุนได้ประโยชน์จากการจัดการขยะในพื้นที่ ด้วยการย้ายถิ่นของประชากรเข้ามาในพื้นที่จำนวนมาก และเข้ามาอย่างรวดเร็ว โดยประชากรตามทะเบียนราษฎรมีประมาณ 80,000 กว่าคน ซึ่งหากรวมประชากรแฝงแล้วในพื้นที่จะมีประชากรกว่า 200,000 คน ทำให้คลองสามมีปัญหาค้างทุกเมือง คือ ปัญหาขยะล้นพื้นที่ ปัญหาขยะในพื้นที่คลองสามถือเป็นปัญหาใหญ่ เนื่องจากปริมาณขยะต่อวันนั้นมีจำนวนมาก โดยสิ่งปฏิกูลต่างๆ และปริมาณขยะ มูลฝอยมีจำนวนถึง 100-110 ตันต่อวัน

อบต.คลองสาม จึงให้บริษัทเอกชนเข้ามาช่วยในการจัดเก็บขยะ จำนวนประมาณ 60 ตันต่อวัน บริษัทเอกชนที่เข้ามาช่วยจัดเก็บขยะ เป็นบริษัทตัวแทน แต่รับรู้กันในพื้นที่ว่าเจ้าของคือคุณสถาพร มาทรัพย์ ซึ่งเป็นกำนันในตำบลคลองสาม รับผิดชอบจัดเก็บหมู่บ้านจัดสรรตั้งแต่หมู่ที่ 1-6 อันที่จริงแล้วบริษัทเอกชนจะต้องขออนุญาตท้องถิ่นในการขนย้ายขยะ แต่ท้องถิ่นไม่ได้เปิดประมูล

ใดๆ ยกหน้าที่ให้กับบริษัทเอกชนดังกล่าวเข้ามาเก็บขยะและได้รับค่าเก็บขยะได้เลย (วิรัตน์ บุญอินทร์, 2561) การเปิดโอกาสให้บริษัทเอกชนเข้ามาช่วยในการจัดการขยะโดยไร้การวางแผนอย่างเป็นระบบ ทำให้การจัดการขยะโดยบริษัทเอกชนได้กระทบกับประชาชนคนดั้งเดิมในพื้นที่คลองสามด้วย เพราะบริษัทเอกชนนำขยะไปทิ้งกองรวมที่หมู่ที่ 15 โดยไม่มีการดูแลที่ถูกต้อง สร้างมลพิษทางกลิ่น และน้ำขยะไหลลงสู่คลองด้วย

จากเรื่องดังกล่าวข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างท้องถิ่นและนายทุนบริษัทเอกชน เป็นความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ เอื้อผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน โดยที่บริษัทเอกชนดังกล่าวไม่มีคู่แข่งในการประมูลเรื่องการจัดเก็บขยะ เป็นเพียงบริษัทเดียวที่ได้รับการดูแลในพื้นที่ส่วนหนึ่งเกี่ยวกับความสัมพันธ์ส่วนตัวของท้องถิ่นและเจ้าของบริษัทซึ่งเป็นกำนันในพื้นที่ แต่การได้รับประโยชน์จากการจัดเก็บขยะของบริษัทเอกชน กลับไปสร้างผลกระทบให้คนดั้งเดิม สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของประชาชนที่ต้องคอยแบกรับปัญหาของการได้ผลประโยชน์จากกลุ่มทุน อย่างไรก็ตาม ปัญหาขยะเป็นปัญหาที่จัดการได้ยาก ในมุมมองของท้องถิ่นเองมีความจำเป็นที่ต้องอาศัยความร่วมมือเร็วในการทำงาน หากได้บริษัทที่นำโดยคนในพื้นที่ก็ย่อมทำให้ทำงานการจัดเก็บขยะ และได้รับความร่วมมือจากหมู่บ้านต่างๆ ได้ง่ายขึ้น

4.3.2. ปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐท้องถิ่นกับวัดธรรมกาย

ความสัมพันธ์ระหว่าง อบต.คลองสาม และวัดธรรมกายเป็นไปอย่างดีมาก มีความร่วมมือในการพัฒนาพื้นที่ต่างๆ และงานพิธีกรรมทางศาสนา ส่วนหนึ่งเป็นเพราะนายกองจัดการบริหารส่วนตำบลคลองสามคนปัจจุบัน นายวีระศักดิ์ ฮาดดา ในอดีตเคยเป็น "หัวหน้าสำนักงานกลางมูลนิธิธรรมกาย" ได้เปลี่ยนตัวเองลงเล่นการเมืองในตำแหน่ง นายก อบต.คลองสาม มีความเชื่อกันว่า พระธัมมชโย อดีตเจ้าอาวาสวัดพระธรรมกายผันบทบาทให้มารักษาฐานอำนาจของตัวเอง ในช่วงแรกประชาชนไม่นิยมในตัวนายกท่านนี้เนื่องจากรับทราบว่ามีมาจากวัดพระธรรมกาย แต่ด้วยการลงแข่งขันทางการเมืองไม่มีคู่แข่ง และวัดพระธรรมกายให้การสนับสนุน ก็ชนะการเลือกตั้ง ฉะนั้น เมื่อนายกท่านนี้เข้ามาบริหารพื้นที่เวลามีนงานจะเชื่อมโยงกับวัดพระธรรมกายตลอด (สมใจ คชศิลา, 2561) ด้วยเหตุนี้ ให้วัดธรรมกายและท้องถิ่นมีความร่วมมือและอำนวยความสะดวกในการทำงานในพื้นที่อย่างดี จนเมื่อเกิดปัญหากับวัดพระธรรมกาย ท้องถิ่น นำโดยนายก กำนัน และสมาชิกอบต. นำชาวบ้านมาประท้วง ต่อต้านเจ้าหน้าที่ส่วนกลาง เพื่อปกป้องวัดพระธรรมกาย เป็นปฏิสัมพันธ์ความขัดแย้ง คือ ท้องถิ่นและชุมชนบางส่วนสนับสนุนวัดธรรมกายส่งผลความขัดแย้งกับส่วนกลางกล่าวโดยละเอียด คือ

ในปี 2560 วัดธรรมกายเกิดวิกฤตและมีประเด็นวิพากษ์วิจารณ์ในสังคมครั้งใหญ่ จากคดีพระธัมมชโย อดีตเจ้าอาวาสวัดธรรมกาย มีส่วนเกี่ยวข้องกับคดีฟอกเงินและรับของโจรจากกรณีรับเช่าของสหกรณ์เครดิตยูเนียนคลองจั่นและคดีอื่นเกี่ยวกับการทุจริตในสหกรณ์ฯคลองจั่น ในช่วงเวลานั้น หัวหน้า คสช. ใช้มาตรา 44 แห่ง รธน.ฉบับชั่วคราว พ.ศ.2557 ประกาศให้วัดพระธรรมกายและพื้นที่โดยรอบเป็น "พื้นที่ควบคุม" โดยให้อธิบดีกรมสอบสวนคดีพิเศษ (ดีเอสไอ) เป็นผู้รับผิดชอบปฏิบัติการปิดล้อม-ตรวจค้น เพื่อนำตัวพระธัมมชโย มาเข้าสู่กระบวนการยุติธรรม ในช่วงเวลานั้นมีเจ้าหน้าที่ ทั้งดีเอสไอ ตำรวจ ทหาร และฝ่ายปกครอง รวมกว่า 3500 คน ปิดถนนรอบวัดพระธรรมกาย ซึ่งเป็นเหตุการณ์ใหญ่ในพื้นที่คลองสาม

ในช่วงเวลาที่มีการปิดล้อมของเจ้าหน้าที่ นายองค์การบริหารส่วนจังหวัดคลองสาม พร้อมคณะผู้บริหาร อบต. กำนัน ผู้นำชุมชน และประชาชนในคลองสามราว 150 คน ได้ร่วมกันแสดงสัญลักษณ์โดยการชูป้ายในการสนับสนุนและให้กำลังใจต่อพระธัมมชโย และมีการแสดงออกทางสัญลักษณ์ “ตាំส้มตำ” ซึ่งได้ตั้งชื่อเพื่อเป็นกำลังใจให้หลวงพ่อดังพระธัมมชโย ประกอบด้วย ชื่อ ส้มตำรักหลวงพ่อดัง ส้มตำกตัญญู และก้วยเตี๋ยวรั้ววัด โดยที่ทุกคนยืนยันว่าไม่มีใครว่าจ้างแต่อย่างใด ทุกคนในคลองสามมาด้วยใจที่อยากปกป้องและให้กำลังใจวัดธรรมกาย

ด้วยการกระทำดังกล่าว ทำให้เจ้าหน้าที่ส่วนกลางมองว่า การแสดงออกเชิงสัญลักษณ์ขององค์การบริหารส่วนตำบลคลองสามและชาวบ้านนั้นเป็นการแสดงที่ขัดขวางการทำงานของเจ้าหน้าที่ จึงมีการออกหนังสือด่วนคำสั่งเลขที่ ปท 0023.4/3240 ให้ผู้บริหารองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นมารายงานตัวตามคำสั่งคณะรักษาความสงบแห่งชาติ หรือคสช. อาศัยความในมาตรา 44 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว พ.ศ.2557) เรียกให้ผู้บริหารองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นอาศัยอำนาจตามมาตรา 71 แห่งพระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ.2496 และมาตรา 90 แห่งพระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ.2537 เรียกบุคคลตามรายชื่อดังกล่าวมารายงานสถานการณ์ และรับนโยบายเพิ่มเติมจากผู้ว่าราชการจังหวัดปทุมธานี กระทั่งมีคำสั่งให้ไปปฏิบัติหน้าที่ ณ วิทยาลัยการปกครองอย่างไม่มีกำหนด เพื่อไม่ให้ไปมายุ่งเกี่ยวกับกรณีวัดพระธรรมกาย ประกอบด้วย

1. นายไท ทองปราง นายกเทศมนตรีเมืองท่าโขลง
2. นายปกรณ์ ทองปราง รองนายกเทศมนตรีเมืองท่าโขลง
3. นายวีระศักดิ์ ฮาดดา นายองค์การบริหารส่วนตำบลคลองสาม
4. นางทุเรียน ปูนพิทักษ์ สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลคลองสาม
5. นายสถาพร มาทรัพย์ กำนันตำบลคลองสาม
6. นายวีระ วงษ์มั่งมี ผู้ใหญ่บ้าน ม. 7 ตำบลคลองสาม

จากเหตุการณ์ดังกล่าว สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างวัดธรรมกาย ท้องถิ่น และประชาชน ได้ว่า วัดธรรมกายมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อผู้นำท้องถิ่น ทั้งในส่วนของนายกองค์การบริหารส่วนตำบลคลองสาม กำนันตำบลคลองสาม ผู้นำชุมชน ทั้งวัดธรรมกายและผู้นำท้องถิ่นทำหน้าที่สนับสนุนซึ่งกันและกัน อีกทั้งยังมีประชาชนบางส่วนในพื้นที่ให้การสนับสนุนวัดธรรมกายที่ชัดเจน ทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างตัวบุคคลกับส่วนกลางที่กำลังดำเนินคดีกับวัดธรรมกาย จนถูกคำสั่งให้ออกจากพื้นที่ชั่วคราว

4.4. ความท้าทายที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ในอนาคต

4.4.1. การขยายตัวของความเป็นเมือง : การคาดการณ์การขยายตัวของประชากร

บริษัท เออร์เบิน สเปซ จากการคาดการณ์ประชากรตามทะเบียนเขตผังเมืองรวมเมืองหนองเสือ-คลองหลวง-ธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี โดยใช้อัตราการเติบโตเฉลี่ยในช่วงพ.ศ. 2537-2557 ทั้ง 15 ท้องถิ่น และคาดการณ์ประชากรแฝงในเขตผัง โดยใช้อัตราร้อยละของประชากรแฝงต่อประชากรทะเบียนเฉลี่ย พบว่า เขตผังเมืองรวมเมืองหนองเสือ-คลองหลวง-ธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี ใน พ.ศ. 2576 จะมีจำนวนประชากรทั้งหมด 688,027 คน แบ่งเป็นประชากรตามทะเบียนจำนวน 538,476 คน และประชากรแฝงจำนวน 149,552 คน

จากการคาดการณ์ประชากรตามทะเบียนเขตผังเมืองรวมเมืองหนองเสือ-คลองหลวง-ธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี แยกแต่ละท้องถิ่น พบว่า อบต.คลองสามมีจำนวนประชากร พ.ศ.2576 มากที่สุดทั้งสิ้น 203,099 คน รองลงมา คือเทศบาลตำบลธัญบุรี และอบต. คลองสี่ ตามลำดับ

ตารางที่ 26 แสดงจำนวนประชากรตามทะเบียน จำนวนประชากรแฝง และจำนวนประชากรทั้งหมด
พ.ศ. 2577 แยกรายตำบล

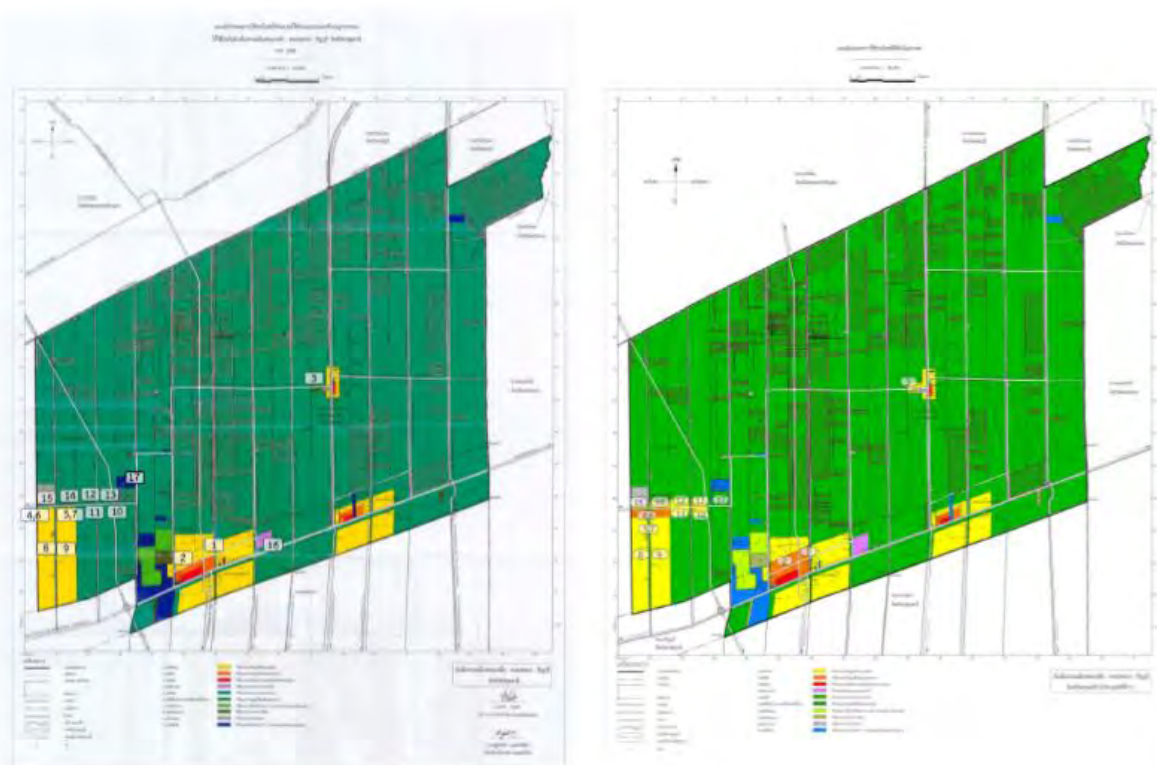
ตำบล/เทศบาล	ประชากรจริง พ.ศ. 2577 (อัตราการขยายตัว 3.48)	ประชากรแฝง พ.ศ. 2577 (ร้อยละ 27.77 ของ ประชากรทะเบียน ราษฎร)	ประชากรทั้งหมด พ.ศ.2577
อำเภอคลองหลวง			
ตำบลคลองสาม	158,953	44,146	203,099
ตำบลคลองสี่	34,350	9,540	43,890
ตำบลคลองห้า	27,729	7,701	35,430
ตำบลคลองหก	23,124	6,422	29,546
ตำบลคลองเจ็ด	14,331	3,980	18,311

ที่มา (บริษัท เออร์เบิน สเปซ, 2559)

4.4.2. ความท้าทายจากผังเมืองใหม่ฉบับปรับปรุงใหม่

ผังเมืองรวมเมืองหนองเสือ - คลองหลวง - ัญบุรี ฉบับปรับปรุงครั้งที่ 1 ซึ่งยังไม่ได้ประกาศใช้ มีประเด็นความน่าสนใจที่อาจจะก่อให้เกิดความท้าทายใหม่ในพื้นที่อำเภอคลองหลวง และอำเภอหนองเสือ จากข้อมูลในรายงานโครงการวางและปรับปรุงผังเมืองรวมเมืองหนองเสือ คลองหลวง ัญบุรี จังหวัดปทุมธานี (ปรับปรุงครั้งที่ 1) ที่จัดทำโดย บริษัท Urban Space พบว่า ผังเมืองฉบับใหม่นี้ เป็นผังที่สร้างขึ้นเพื่อรองรับการขยายตัวจากกรุงเทพมหานคร จะมีผลทำให้พื้นที่ในผังเมืองจะมีการลงทุนจากภาคเอกชน การย้ายของประชาชนเข้ามาในพื้นที่จำนวนมาก ซึ่งหากเปรียบเทียบกันทั้งผังเก่าและผังใหม่ จะพบว่าไม่มีความแตกต่างกันมากนักในเรื่องของการเปลี่ยนสี มีบางจุดเท่านั้นที่เปลี่ยนสี (แผนภาพที่ 4.1.1) แต่ในรายละเอียดนั้นมีการเปลี่ยนแปลงพอสมควร โดยเน้นให้เกิดการรองรับการขยายตัวของเมือง ดังรายละเอียดในตารางที่ 27

แผนภาพที่ 4.4.1 แสดงการเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินผังเมืองรวมเมืองหนอง
 เลือ-คลองหลวง-ัญบุรี พ.ศ. 2550 กับ ผังเมืองรวมเมืองหนองเลือ-คลองหลวง-ัญบุรี
 (ปรับปรุงครั้งที่ 1)

ที่มา (บริษัท เออร์เบิน สเปนซ์, 2559)

ตารางที่ 27 แสดงสรุปการปรับปรุงการใช้ประโยชน์ที่ดินผังเมืองรวมเมืองหนองเสือ-คลองหลวง-
ธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี (ปรับปรุงครั้งที่ 1)

ลำดับ	ผังเมืองรวมเมืองหนองเสือ- คลองหลวง-ธัญบุรี จ. ปทุมธานี พ.ศ.2550	ผังเมืองรวมเมืองหนองเสือ- คลองหลวง-ธัญบุรี จ. ปทุมธานี (ปรับปรุงครั้งที่ 1)	เหตุผล
1	ที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยหนาแน่น น้อย (สีเหลือง) บริเวณหมายเลข 1.15	<u>เปลี่ยนเป็น</u> การใช้ประโยชน์ ที่ดินประเภทที่อยู่อาศัย หนาแน่นปานกลาง (สีส้ม) บริเวณหมายเลข 2.6	มีแนวโน้มการขยายตัวของ อาคารแนวสูง เพื่อรองรับ กลุ่มผู้อยู่อาศัยจาก มทร. ธัญบุรี
2	ที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยหนาแน่น น้อย (สีเหลือง) บริเวณหมายเลข 1.16	<u>เปลี่ยนเป็น</u> การใช้ประโยชน์ ที่ดินประเภทที่อยู่อาศัย หนาแน่นปานกลาง (สีส้ม) บริเวณหมายเลข 2.7	มีแนวโน้มการขยายตัวของ อาคารแนวสูง เพื่อรองรับ กลุ่มผู้อยู่อาศัยจาก มทร. ธัญบุรี
3	ที่ดินประเภทชนบทและ เกษตรกรรม (สีเขียว) บริเวณ หมายเลข 5.9 จากถนนโยธาธิ การ ปท.2001 ระยะ 300 เมตร	<u>เปลี่ยนเป็น</u> การใช้การ ประโยชน์ที่ดินประเภทที่อยู่ อาศัยหนาแน่นน้อย (สี เหลือง) บริเวณหมายเลข 1.4	ลักษณะอาคารในพื้นที่ ปัจจุบันเป็นอาคารพาณิชย์ ห้องแถว อาคารชุด รวมทั้ง ตั้งอยู่ใกล้ส่วนราชการ ระดับอำเภอ
4	ที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยหนาแน่น น้อย (สีเหลือง) บริเวณหมายเลข 1.8 จากถนนทางหลวงแผ่นดิน 3214 ระยะ 500 เมตร	<u>เปลี่ยนเป็น</u> การใช้ประโยชน์ ที่ดินประเภทที่อยู่อาศัย หนาแน่นปานกลาง (สีส้ม) บริเวณหมายเลข 2.2	ลักษณะอาคารในพื้นที่ ปัจจุบันเป็นอาคารพาณิชย์ ห้องแถว อาคารชุด รวมทั้งตั้งอยู่บริเวณริมทาง หลวงแผ่นดิน 3214 ซึ่ง เชื่อมต่อกับทางหลวง หมายเลข 1 มีลักษณะย่าน ศูนย์พาณิชย์กรรมต่อเนื่อง

			จากพื้นที่ข้างเคียง
5	ที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยหนาแน่นน้อย (สีเหลือง) บริเวณหมายเลข 1.9 จากถนนทางหลวงแผ่นดิน 3214 ระยะ 500 เมตร	<u>เปลี่ยนเป็น</u> การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยหนาแน่นปานกลาง (สีส้ม) บริเวณหมายเลข 2.3	ลักษณะอาคารในพื้นที่ปัจจุบันเป็นอาคารพาณิชย์ ห้างแถว อาคารชุด รวมทั้งตั้งอยู่บริเวณริมทางหลวงแผ่นดิน 3214 ซึ่งเชื่อมต่อกับทางหลวงหมายเลข 1 มีลักษณะย่านศูนย์พาณิชย์กรรมต่อเนื่องจากพื้นที่ข้างเคียง
6	ที่ดินประเภทชนบทและเกษตรกรรม (สีเขียว)บริเวณ 5.65 เฉพาะพื้นที่ติดต่อกับถนนทางหลวงแผ่นดิน 3214	<u>เปลี่ยนเป็น</u> การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยหนาแน่นปานกลาง (สีส้ม) บริเวณส่วนหนึ่งของหมายเลข 2.2	ลักษณะอาคารในพื้นที่ปัจจุบันเป็นอาคารพาณิชย์ ห้างแถว อาคารชุด รวมทั้งตั้งอยู่บริเวณริมทางหลวงแผ่นดิน 3214 ซึ่งเชื่อมต่อกับทางหลวงหมายเลข 1 มีลักษณะย่านศูนย์พาณิชย์กรรมต่อเนื่องจากพื้นที่ข้างเคียง
7	ที่ดินประเภทชนบทและเกษตรกรรม (สีเขียว)บริเวณ 5.66 เฉพาะพื้นที่ติดต่อกับถนนทางหลวงแผ่นดิน 3214	<u>เปลี่ยนเป็น</u> การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยหนาแน่นปานกลาง (สีส้ม) บริเวณส่วนหนึ่งของหมายเลข 2.2	ลักษณะอาคารในพื้นที่ปัจจุบันเป็นอาคารพาณิชย์ ห้างแถว อาคารชุด รวมทั้งตั้งอยู่บริเวณริมทางหลวงแผ่นดิน 3214 ซึ่งเชื่อมต่อกับทางหลวงหมายเลข 1 มีลักษณะย่านศูนย์พาณิชย์กรรมต่อเนื่องจากพื้นที่ข้างเคียง

8	ที่ดินประเภทชนบทและเกษตรกรรม (สีเขียว) บริเวณ 5.64	ลดพื้นที่จากเดิม ระยะ 50 เมตร จากแนวคลอง 3 เป็นระยะ 40 เมตร จากกึ่งกลางคลอง 3 บริเวณหมายเลข 5.79	แปลงที่ดินขนาดเล็กที่ตั้งริมคลอง 3 ไม่สามารถปลูกสร้างอาคารประเภทอาคารพาณิชย์ได้ ซึ่งเป็นลักษณะอาคารหลักในพื้นที่ริมคลองก่อนกฎกระทรวงใช้บังคับ
9	ที่ดินประเภทชนบทและเกษตรกรรม (สีเขียว) บริเวณ 5.65	ลดพื้นที่จากเดิม ระยะ 50 เมตร จากแนวคลอง 3 เป็นระยะ 40 เมตร จากกลางคลอง 3 บริเวณหมายเลข 5.80	แปลงที่ดินขนาดเล็กที่ตั้งริมคลอง 3 ไม่สามารถปลูกสร้างอาคารประเภทอาคารพาณิชย์ได้ ซึ่งเป็นลักษณะอาคารหลักในพื้นที่ริมคลองก่อนกฎกระทรวงใช้บังคับ
10	ที่ดินชนบทและเกษตรกรรม (สีเขียว) บริเวณหมายเลข 5.62 จากถนนทางหลวงแผ่นดิน 3214 ระยะ 500 เมตร เว้นจากแนวคลอง 4 ระยะ 40 เมตร	<u>เปลี่ยนเป็น</u> การใช้การประโยชน์ที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยหนาแน่นน้อย (สีเหลือง) บริเวณหมายเลข 1.10	ลักษณะอาคารในพื้นที่ปัจจุบันเป็นอาคารพาณิชย์ ห้างแถว อาคารชุด รวมทั้งตั้งอยู่บริเวณริมทางหลวงแผ่นดิน 3214 ซึ่งเชื่อมต่อกับทางหลวงหมายเลข 1 มีลักษณะย่านศูนย์พาณิชย์กรรมต่อเนื่องจากพื้นที่ข้างเคียง

11	ที่ดินชนบทและเกษตรกรรม (สีเขียว)บริเวณหมายเลข 5.63 จากถนนทางหลวงแผ่นดิน 3214 ระยะ 500 เมตร เว้นจากแนวคลอง 4 ระยะ 40 เมตร	<u>เปลี่ยนเป็น</u> การใช้การประโยชน์ที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยหนาแน่นน้อย (สีเหลือง) บริเวณหมายเลข 1.11	ลักษณะอาคารในพื้นที่ปัจจุบันเป็นอาคารพาณิชย์ ห้างแถว อาคารชุด รวมทั้งตั้งอยู่บริเวณริมทางหลวงแผ่นดิน 3214 ซึ่งเชื่อมต่อกับทางหลวงหมายเลข 1 มีลักษณะย่านศูนย์พาณิชย์กรรมต่อเนื่องจากพื้นที่ข้างเคียง
12	ที่ดินชนบทและเกษตรกรรม (สีเขียว)บริเวณหมายเลข 5.48 จากถนนทางหลวงแผ่นดิน 3214 ระยะ 500 เมตร เว้นจากแนวคลอง 4 ระยะ 40 เมตร	<u>เปลี่ยนเป็น</u> การใช้การประโยชน์ที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยหนาแน่นน้อย (สีเหลือง) บริเวณหมายเลข 1.7	ลักษณะอาคารในพื้นที่ปัจจุบันเป็นอาคารพาณิชย์ ห้างแถว อาคารชุด รวมทั้งตั้งอยู่บริเวณริมทางหลวงแผ่นดิน 3214 ซึ่งเชื่อมต่อกับทางหลวงหมายเลข 1 มีลักษณะย่านศูนย์พาณิชย์กรรมต่อเนื่องจากพื้นที่ข้างเคียง
13	ที่ดินชนบทและเกษตรกรรม (สีเขียว)บริเวณหมายเลข 5.50 จากถนนทางหลวงแผ่นดิน 3214 ระยะ 500 เมตร เว้นจากแนวคลอง 4 ระยะ 40 เมตร	<u>เปลี่ยนเป็น</u> การใช้การประโยชน์ที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยหนาแน่นน้อย (สีเหลือง) บริเวณหมายเลข 1.6	ลักษณะอาคารในพื้นที่ปัจจุบันเป็นอาคารพาณิชย์ ห้างแถว อาคารชุด รวมทั้งตั้งอยู่บริเวณริมทางหลวงแผ่นดิน 3214 ซึ่งเชื่อมต่อกับทางหลวงหมายเลข 1 มีลักษณะย่านศูนย์พาณิชย์กรรมต่อเนื่องจากพื้นที่ข้างเคียง

3161430581

CD :Thesis 5985265229 thesis / rev: 04082562 16:33:09 / seq: 7

14	ที่ดินชนบทและเกษตรกรรม (สีเขียว) บริเวณหมายเลข 5.32 จากถนนทางหลวงแผ่นดิน 3214 จรด บริเวณหมายเลข 6.161 เว้นจากแนวคลอง 3 ระยะ 40 เมตร	<u>เปลี่ยนเป็น</u> การใช้การประโยชน์ที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยหนาแน่นน้อย (สีเหลือง) บริเวณหมายเลข 1.8	ลักษณะอาคารในพื้นที่ปัจจุบันเป็นอาคารพาณิชย์ ห้างแถว อาคารชุด รวมทั้งตั้งอยู่บริเวณริมทางหลวงแผ่นดิน 3214 ซึ่งเชื่อมต่อกับทางหลวงหมายเลข 1 มีลักษณะย่านศูนย์พาณิชย์กรรมต่อเนื่องจากพื้นที่ข้างเคียง
15	ที่ดินชนบทและเกษตรกรรม (สีเขียว) บริเวณหมายเลข 5.31 จากถนนทางหลวงแผ่นดิน 3214 จรด บริเวณหมายเลข 9.30 เว้นจากแนวคลอง 3 ระยะ 40 เมตร	<u>เปลี่ยนเป็น</u> การใช้การประโยชน์ที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยหนาแน่นน้อย (สีเหลือง) บริเวณหมายเลข 1.9	ลักษณะอาคารในพื้นที่ปัจจุบันเป็นอาคารพาณิชย์ ห้างแถว อาคารชุด รวมทั้งตั้งอยู่บริเวณริมทางหลวงแผ่นดิน 3214 ซึ่งเชื่อมต่อกับทางหลวงหมายเลข 1 มีลักษณะย่านศูนย์พาณิชย์กรรมต่อเนื่องจากพื้นที่ข้างเคียง
16	ที่ดินประเภทอุตสาหกรรมเฉพาะกิจ (สีม่วงอ่อน) บริเวณหมายเลข 4	<u>ขยายพื้นที่</u> ขอบเขตจรดทางหลวงหมายเลข 305	พื้นที่เดิมไม่สามารถพัฒนาเป็นโรงงานอุตสาหกรรมได้ เนื่องจาก การเข้าถึงไม่สะดวก ถนนเลียบบคลอง 9 มีขนาดเล็ก รวมทั้งคอสะพานไม่เหมาะสมกับรถขนาดใหญ่ในการขนส่ง จึงควรขยายพื้นที่จรดทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 305 เพื่อส่งเสริมด้านการขนส่งแก่ที่ดินประเภทอุตสาหกรรมเฉพาะกิจ

3161430581

CD :Thesis 5985265229 thesis / rev: 04082562 16:33:09 / seq: 7

17	ที่ดินประเภทปฏิรูปเพื่อ เกษตรกรรม (สีเขียวมีกรอบเส้น ทแยงสีน้ำตาล) บริเวณ หมายเลข 6.142	เปลี่ยนเป็น การใช้การ ประโยชน์ที่ดินประเภทชนบท และเกษตรกรรม (สีเขียว) บริเวณหมายเลข 5.30	ปรับตามข้อเท็จจริง ซึ่ง พื้นที่บริเวณนี้ไม่ใช่พื้นที่ ปฏิรูปที่ดินเพื่อ เกษตรกรรม
----	--	---	--

ทีมา (บริษัท เออร์เบิน สเปนซ์, 2559)

หากผังเมืองฉบับใหม่มีการประกาศใช้ จะมีผลทำให้ความต้องการในที่ดินในอำเภอคลองหลวงและอำเภอหนองเสือมีมากขึ้น กลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ ที่มุ่งหวังจากกระบวนการพัฒนาที่ดิน จะเดินหน้านำซื้อที่ดิน ทั้งเชิงกำไรและเพื่อการลงทุนในอนาคต สำหรับคนในพื้นที่ที่เป็นเจ้าของที่ดิน อาจจะได้ประโยชน์จากการขายที่ดิน และจะไม่ได้ผลกระทบเรื่องการเปลี่ยนแปลงที่ดิน แต่สำหรับกลุ่มคนในพื้นที่ที่ไม่ได้เป็นเจ้าของที่ดิน เป็นเพียงผู้เช่าย่อมมีความเสี่ยงในความไม่มั่นคงที่ดิน ทั้งในแง่ของการเช่าอยู่อาศัย และการเช่าทำเกษตรกรรม

4.4.3. โครงการพัฒนาขนาดใหญ่ของรัฐบาลที่ส่งผลต่อพื้นที่

- โครงการรถไฟฟ้าสายสีเขียวเข้ม

โครงการรถไฟฟ้าสายสีเขียวเข้ม มีเส้นทางตามแผนพัฒนา 2 ช่วงได้แก่ ช่วงหมอชิต-สะพานใหม่ (รวมหรือสะพานข้ามแยก 3 แห่ง) ระยะทาง 11.4 กิโลเมตร และช่วงสะพานใหม่-คูคต ระยะทาง 7 กิโลเมตร ตามแผนงานจะเริ่มกระบวนการเวนคืนที่ดินและเปิดประมูลปลายพ.ศ. 2556 เริ่มสร้างกลางพ.ศ. 2557 เปิดบริการกลางพ.ศ. 2561โครงการพัฒนารถไฟฟ้าสายสีเขียว จะก่อให้เกิดการพัฒนาเมืองหลายด้านในเขตผังเมืองรวมเมืองหนองเสือ-คลองหลวง-ธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี โดยเฉพาะการพัฒนาพื้นที่เมืองเพื่อรองรับจำนวนประชากรจากการขยายตัวของเมืองที่มีแนวโน้มมาอยู่อาศัยบริเวณชานเมืองมากขึ้นเนื่องจากมีระบบคมนาคมขนส่งมวลชนที่สะดวกรวดเร็ว ปลอดภัย และประหยัดเวลาในการเดินทางมากขึ้น ส่งผลให้เกิดการพัฒนาทางด้านอสังหาริมทรัพย์และการพัฒนาด้านที่อยู่อาศัย ด้านพาณิชย์กรรม รวมถึงเกิดการพัฒนาศูนย์ธุรกิจที่มีความเข้มข้นมากขึ้น เช่น กิจกรรมพาณิชย์กรรมที่มีความหนาแน่นหรือมีขนาดใหญ่ นอกจากนี้ยังส่งผลต่อราคาที่ดินในพื้นที่มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วในอนาคต

แผนภาพที่ 4.4.2 แสดงผังตำแหน่งสถานีเบื้องต้นของโครงการรถไฟฟ้าชานเมืองสายสีเขียวเข้ม

(ที่มา: การรถไฟฟ้าขนส่งมวลชนแห่งประเทศไทย)

- **โครงการก่อสร้างทางหลวงแนวใหม่ เพื่อพัฒนาโครงข่ายทางหลวงตามแนวสายทาง ปทุมธานี-รังสิต-อ.องครักษ์**

กรมทางหลวงได้จัดทำแผนพัฒนาทางหลวง โดยปัจจุบันกำลังดำเนินการสำรวจและออกแบบรายละเอียด เพื่อพัฒนาโครงข่ายหลักตามแนวด้านตะวันออก-ด้านตะวันตก (East West Corridor) เชื่อมโยงการจราจรจากกรุงเทพมหานคร-พื้นที่อศัยริมคลองรังสิตประยูรศักดิ์ และเชื่อมโยงไปจังหวัดนครนายกให้สามารถรองรับการจราจรที่จะเพิ่มขึ้นในอนาคตเพิ่มความสะดวก และปลอดภัยแก่ผู้ใช้รถใช้ถนน พร้อมทั้งแก้ปัญหาการจราจร ปัญหาอุบัติเหตุที่มีในปัจจุบันและสนับสนุนการแก้ไขปัญหาหน้าท่วมกรุงเทพฯ ตามนโยบายของรัฐบาลโดยจะก่อสร้างทางยกระดับ ขนาด 6 ช่องจราจรตลอดเส้นทาง ระยะทางรวม 20.3 กม.มีจุดเริ่มต้นโครงการบริเวณโค้งเมืองเอก ถนนซ่อมสร้าง กม.2 (ทล.3100) เชื่อมถนนรังสิต-นครนายก (ทางหลวงหมายเลข 305) บริเวณ คลอง 1 ไปจนถึงคลอง 7 บริเวณ กม.18

แผนภาพที่ 4.4.3 แสดงรายละเอียดเพื่อพัฒนาโครงข่ายทางหลวงตามแนวสายทาง ปทุมธานี-รังสิต-อ.องครักษ์

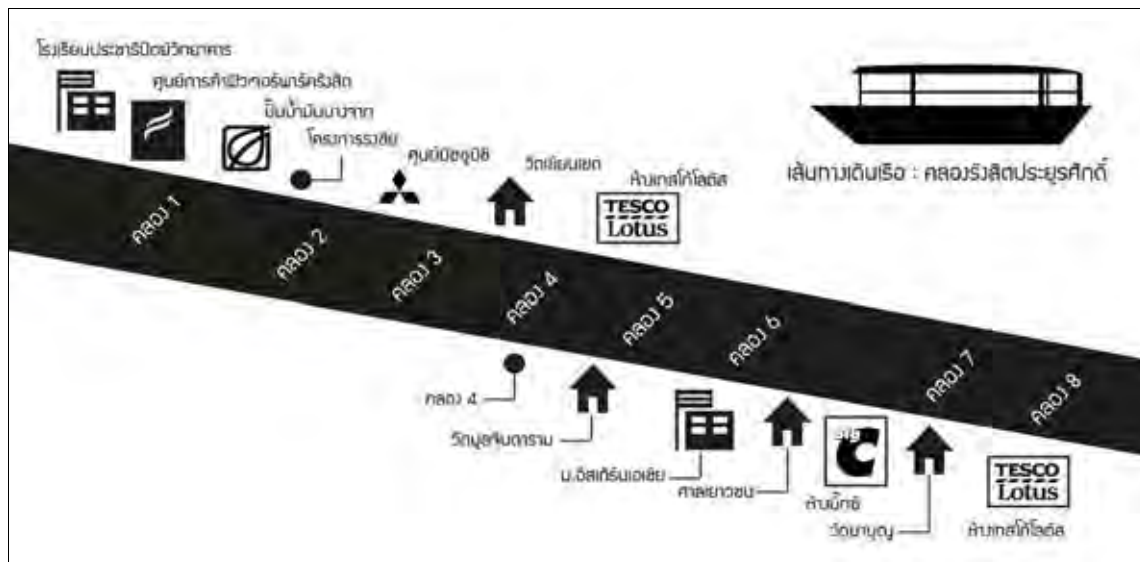

(ที่มา : สืบค้นจาก <http://www.tescogis.com/rangsit-ongkharak>)

- **โครงการเรือโดยสารคลองรังสิตประยูรศักดิ์**

เรือโดยสารมีกำหนดจะเปิดให้บริการภายในต้นพ.ศ. 2557 เพื่อเป็นทางเลือกในการเดินทางลดปัญหาการจราจรติดขัด เนื่องจากในพื้นที่มีประชาชนอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น และเป็นเส้นทางสายหลักเชื่อมต่อระหว่างจังหวัด โดยมีระยะทางในการเดินเรือโดยสาร 18 กิโลเมตร เริ่มต้นจากตลาดรังสิต-คลอง8 ซึ่งสามารถใช้เพื่อเชื่อมโยงการขนส่งระบบราง ใช้งบประมาณ 22.7 ล้านบาท

แผนภาพที่ 4.4.4 แสดงเส้นทางเดินเรือโดยสารคลองรังสิตประยูรศักดิ์

(ที่มา : สืบค้นจาก http://www2.rsu.ac.th/files/Showcase/newspaper-magazine-pocketbook/RSU_News_68.pdf)

- โครงการก่อสร้างศูนย์การค้าอิมพีเรียล รังสิต

การลงทุนของภาคเอกชนการเข้ามาลงทุนโครงการขนาดใหญ่ (Mega Project) โดยเฉพาะกลุ่มค้าปลีกและศูนย์การค้ามีแผนมุ่งขยายไปยังเขตเมืองต่างๆในแต่ละภาคของกรุงเทพมหานครเริ่มวางกลยุทธ์เพื่อการรองรับอุปสงค์ ทั้งอุปสงค์ที่มีอยู่แล้วและมีอยู่แต่ยังไม่ได้การตอบสนองเพียงพอ โดยมีเป้าหมายในการพัฒนาพื้นที่จำนวน 250 ไร่ มูลค่า 700 ล้านบาท บริเวณถนนรังสิต-นครนายก วงแหวนรอบนอกถนนกาญจนาภิเษก ถือเป็นประตูทางออกสู่ภาคเหนือ ภาคอีสานของประเทศไทย ซึ่งอยู่ในระหว่างการดำเนินโครงการในการจัดซื้อพื้นที่ดินเพิ่มและวางแผนการดำเนินการก่อสร้างให้แล้วเสร็จในพ.ศ. 2560 โดยที่โครงการดังกล่าวจะส่งผลต่อการขยายตัวของเมือง และการจราจรในพื้นที่วางผังมากขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

แผนภาพที่ 4.4.5 แสดงพื้นที่พัฒนาโครงการก่อสร้างศูนย์การค้าอิกียะ รังสิต

(ที่มา : สืบค้นจาก <http://www.rangsitcity.com/interesting>)

4.5. บทสรุปปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจในพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบทคลองสาม

ปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจในพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบท ระหว่างรัฐท้องถิ่น ทูบ ประชาชน เป็นไปในลักษณะที่พึ่งพา เอื้อผลประโยชน์ และขัดแย้ง เอาเปรียบกัน โดยที่แต่ละกลุ่มมีวิธีการหรือเครื่องมือต่างๆ ในการเอื้อหรือรักษาผลประโยชน์ตัวเอง (แผนภาพที่ 4.5.1) ในพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบทที่ยังสะท้อนให้เห็นชัดเจนว่า กลุ่มทุนมีอำนาจของเงิน รวมถึงเครื่องมือสนับสนุนจากความอ่อนแอด้านผังเมืองที่เอื้อประโยชน์ในการสะสมทุนเปลี่ยนพื้นที่ลงทุนบ้านจัดสรร ในขณะที่ประชาชนโดยเฉพาะกลุ่มเกษตรกรมีอำนาจในต่อรองต่อสู้ในพื้นที่ค่อนข้างน้อย และปัจจุบันก็ยังเผชิญความขัดแย้งเรื่องที่ดิน มีความเปราะบางเรื่องที่ดิน และเผชิญผลกระทบของความเป็นเมืองทั้งในเรื่องของโครงสร้างพื้นฐาน และเรื่องสิ่งแวดล้อม ทั้งที่ตามแนวคิดแบบทุนนิยมเสรี เมืองควรจะเป็นพื้นที่เศรษฐกิจ พื้นที่แห่งความหวัง ทุกคนควรจะได้ประโยชน์จากความเป็นเมือง

แต่สิ่งที่ปรากฏขึ้นในเมือง โดยเฉพาะพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบท สะท้อนให้เห็นว่า เมืองที่เกิดขึ้นนั้นได้เอื้อและให้ประโยชน์กับกลุ่มคนที่มีต้นทุนในการสะสมทุนได้เร็วที่สุด และในขณะที่เดียวกันพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบทก็เต็มไปด้วยกลุ่มคนเปราะบางที่เสียผลประโยชน์ที่มีอำนาจและทรัพยากรที่จำกัด สะท้อนให้เห็นว่าพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบทอันเต็มไปด้วยปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจ เป็นทั้งพื้นที่กายภาพและเป็นภาพสะท้อนความสัมพันธ์ทางสังคมที่แสดงออกมาในรูปแบบของการเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากที่ดินส่วนต่างๆ ภายในเมืองนั่นเอง

บทที่ 5

บทสรุป

งานวิจัยเรื่อง เศรษฐศาสตร์การเมืองในพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบท ศึกษาในตำบลคลองสาม อำเภอลองหลวง จังหวัดปทุมธานี มีคำถามวิจัยทั้งหมด 2 คำถาม คือ ศึกษาปัจจัยการกลายเป็นพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบทคลองสาม และปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจในพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบทระหว่างผู้กระทำการในพื้นที่ โดยบทนี้แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 เป็นบทสรุป ข้อค้นพบในการทำงานวิจัย และส่วนที่ 2 การวิเคราะห์พื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบทในทางเศรษฐศาสตร์การเมือง และส่วนที่ 3 ข้อเสนอแนะ ดังนี้

5.1. ข้อค้นพบและบทสรุปในงานวิจัย

5.1.1. ปรากฎการณ์หรือลักษณะพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบทของไทย

ปรากฏการณ์หรือลักษณะพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบทของไทย สะท้อนได้จากพื้นที่คลองสาม เมื่อพื้นที่โดยรอบคลองสามมีปัจจัยเกื้อหนุนให้เกิดความเป็นเมือง ทำให้พื้นที่คลองสามมีลักษณะทางกายภาพและด้านสังคม คือ คลองสามกลายเป็นพื้นที่รองรับการเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยจำนวนมากใหญ่ที่สุดในอำเภอลองหลวง มีจำนวนหมู่บ้านจัดสรรทั้งหมดจำนวน 49 หมู่บ้าน โดยเฉพาะในพื้นที่หมู่ที่ 1 - 6 คลองสามมีลักษณะการใช้ที่ดินผสมผสานปนเปื้อนในพื้นที่เดียวกันทั้งพื้นที่เมืองและพื้นที่เกษตรกรรม ประชากรมีการเปลี่ยนแปลงเร็ว มีการเปลี่ยนอาชีพจากภาคเกษตรกรรมไปสู่นอกภาคเกษตรกรรม เช่น การเป็นแรงงานในโรงงานอุตสาหกรรม อาชีพรับจ้าง และอาชีพต่างๆ ที่ตอบโจทย์การเป็นเมือง เช่น การประกอบร้านค้า การขายของตามตลาดนัด การขับรถรับส่ง เป็นต้น คลองสามมีระบบคมนาคมที่ดี เกิดการเคลื่อนไหวของประชากรอย่างคล่องตัว ที่สำคัญที่ดินกลายเป็นสินทรัพย์ที่มีมูลค่าสูง ราคาที่ดินแพง และมีแนวโน้มในการเปลี่ยนแปลงที่ดินอย่างไม่หยุดนิ่ง ดึงดูดให้นักพัฒนาที่ดินซื้อเพื่อเก็งกำไร และพื้นที่เต็มไปด้วยกลุ่มคนหลากหลายกลุ่ม พื้นที่คลองสามจะเต็มไปด้วยประชากรที่แตกต่างหลากหลายกลุ่ม หลายชนชั้น รวมอยู่ในพื้นที่เดียวกันทั้งกลุ่มคนที่มาใหม่ และกลุ่มผู้อาศัยดั้งเดิมในพื้นที่เดียวกัน กลุ่มผู้มาใหม่ มีทั้งผู้อาศัยถาวร กลุ่มคนที่มาอยู่อาศัยชั่วคราว เช่น แรงงานย้ายถิ่นชั่วคราว เข้ามาเช่าบ้าน บางหมู่บ้านเกือบครึ่งหนึ่งเจ้าของบ้านไม่ได้อาศัยอยู่เอง ในขณะที่เดียวกันนอกจากเช่าบ้านแล้ว แรงงานบางกลุ่มยังสร้างที่อยู่อาศัยชั่วคราวขนาดเล็กในพื้นที่

ด้วย อีกทั้งมีแรงงานข้ามชาติโดยเฉพาะแรงงานพม่าเข้ามาในอาศัยในพื้นที่ ซึ่งเป็นผลทำให้คลองสามมีประชากรแฝงจำนวนมาก และกลุ่มคนดั้งเดิมที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมก็ยังคงอยู่ในพื้นที่ด้วย

5.1.2. ปัจจัยการเปลี่ยนแปลงพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบทในมิติเศรษฐศาสตร์การเมือง

ปัจจัยการเปลี่ยนแปลงของคลองสามเกิดจากพื้นที่คลองสามเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาพื้นที่คลองหลวง ที่เปลี่ยนพื้นที่ด้วยทุนต่างๆ ที่ขยายเข้ามา ภายใต้รัฐที่อ่อนแอ ทำให้บริเวณนี้มีกำเนิดและพัฒนาการที่สัมพันธ์กับเรื่องทุนนิยมมาตลอด พื้นที่คลองสามเป็นพื้นที่ที่ถูกพัฒนารองรับการขยายตัวของทุนอุตสาหกรรมในอำเภอคลองหลวง แม้ในพื้นที่ที่ไม่มีอุตสาหกรรมแต่พื้นที่ก็ได้แปรเปลี่ยนจากที่เคยเป็นนาเช่าแปลงใหญ่ ที่เจ้าของเดิมมีความใกล้ชิดรู้จักคุ้นเคยกันและเช่านาต่อเนื่องมาหลายชั่วคน เปลี่ยนมือของกรรมสิทธิ์ที่ดินสู่ทุนจัดสรรหลากหลายเจ้าผ่านกลไกตลาด ทำให้เกิดความตึงเครียดในเรื่องที่ดินระหว่างเจ้าที่ดินร่วมกับกลุ่มนายทุน และเกษตรกรผู้เช่า แต่แรงดันจากเกษตรกรในการเปลี่ยนแปลงที่ดินนั้นน้อย เนื่องจากไม่มีกรรมสิทธิ์ และอำนาจการต่อรองใดๆ ยิ่งทำให้พื้นที่เปลี่ยนได้รวดเร็ว

นอกจากนี้ ปัจจัยสำคัญอีกประเด็นหนึ่ง คือ นายทุนได้ใช้ประโยชน์จากความอ่อนแอของสถาบันผังเมือง ผังเมืองในฐานะสถาบันทางกฎหมายที่จะช่วยในการควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดิน ไม่เคยมีมาก่อน กว่าจะมีผังเมือง คือ ปี 2550 ทำให้ก่อนหน้านี้พื้นที่ที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างไรการควบคุมใด เป็นไปกลไกตลาดเสรีที่ดินและการตกลงซื้อขายระดับปัจเจกทั้งสิ้น ทั้งหมดนี้ ปัจจัยการเปลี่ยนพื้นที่คลองสาม เกิดจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างทุนกับรัฐไทย ใช้ประโยชน์จากความอ่อนแอของสถาบันผังเมือง สร้างการสะสมทุน ได้ประโยชน์ร่วมกัน ในการพัฒนาพื้นที่รองรับการสะสมทุนนั่นเอง

5.1.3. แนวโน้มความขัดแย้งในพื้นที่

สำหรับแนวโน้มสถานการณ์ในพื้นที่ภายหลังพื้นที่เข้าสู่การพัฒนาเมือง มีแนวโน้มความขัดแย้งที่มีความตึงเครียด (intensifying conflict) หลายเรื่อง ทั้งแนวโน้มความขัดแย้งเรื่องที่ดิน ความไม่มั่นคงในที่ดินของเกษตรกร แนวโน้มของปัญหาคุณภาพชีวิต การแย่งกันกินแย่งกันใช้ สาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน แนวโน้มความปัญหาความเป็นเมืองที่ส่งผลกระทบต่อคนดั้งเดิมผู้ทำเกษตรกรรมในพื้นที่ เช่น ปัญหาขยะล้นพื้นที่ที่ขยะเกิดจากภาคเมือง แต่ภาคชนบทเป็นพื้นที่ทิ้งขยะหรือปัญหาความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมที่เกิดจากการทิ้งน้ำเสียของหมู่บ้านจัดสรร และแนวโน้มการเกิดชุมชนแออัด ที่เต็มไปด้วยคนมีรายได้น้อยกระจุกรวมตัว คนกลุ่มนี้จะกลายเป็นกลุ่มที่มีความเปราะบางใหม่ที่มีมักจะเกิดในพื้นที่เมืองขนาดใหญ่ทั้งสิ้น ปัญหาเหล่านี้มีแนวโน้มที่จะก่อให้เกิดความขัดแย้งปะทุ และเป็นความตึงเครียดในชีวิตประจำวันที่อาจไม่ส่งผลต่อความขัดแย้งรุนแรง แต่มี

ผลในระยะยาวกับคนที่เปราะบางในพื้นที่ เช่น เกษตรกรเช่าที่ดิน กลุ่มคนดั้งเดิมที่เผชิญกับคุณภาพชีวิตที่กระทบมาจากปัญหาความเป็นเมือง เป็นต้น

5.1.4. ปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจในพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบท ระหว่างรัฐท้องถิ่น ทูน ประชาชน

ในพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบท ปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจในพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบท ระหว่างรัฐท้องถิ่น ทูน ประชาชน เป็นไปในลักษณะที่พึ่งพา เอื้อผลประโยชน์ และขัดแย้ง เอาเปรียบกัน โดยที่แต่ละกลุ่มมีวิธีการหรือเครื่องมือต่างๆ ในการเอื้อหรือรักษาผลประโยชน์ตัวเอง ปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างท้องถิ่นกับกลุ่มทูน เป็นในลักษณะมีผลประโยชน์ต่างตอบแทนกัน ท้องถิ่นและกลุ่มทูนใช้ประโยชน์จากสถาบันที่อ่อนแอ โดยเฉพาะเรื่องช่องโหว่ของผังเมืองเป็นเครื่องมือในการเอื้อการสะสมทุนเสริมให้เกิดการลงทุน มีความต้องการเปลี่ยนสีผังเมืองที่เอื้อให้เกิดการลงทุน สร้างความมั่งคั่งให้กับเหล่านายทูน ในขณะที่ท้องถิ่นได้ผลประโยชน์กลับมาในรูปของภาษี ท้องถิ่นยังเอื้อผลประโยชน์จากความเป็นเมืองให้กับกลุ่มทูน เช่น ไม่เปิดสัมปทานการจัดเก็บขยะ แต่เลือกกลุ่มทูนที่ตนเองคุ้นเคยในการรับเหมาเก็บขยะ อีกทั้งท้องถิ่นปล่อยให้กลุ่มทูนบ้านจัดสรรเท่าที่ควรจนไม่เปิดบ่อบำบัดน้ำเสียทำให้น้ำในคลองสามเน่ากระทบถึงผู้คนทั่วพื้นที่

ปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจของท้องถิ่นและประชาชน เป็นไปในทิศทางความสัมพันธ์ที่พึ่งพาอาศัยกัน ดูแลกัน และในขณะเดียวกันมีบางเรื่องที่ขัดแย้งกัน ท้องถิ่นดูแลประชาชนดั้งเดิมตอบสนองเร็ว แม้ว่าจะเก็บภาษีได้ไม่มาก เมื่อเทียบกับผังเมือง เพราะคนดั้งเดิมให้ความสำคัญกับการเลือกตั้ง และอยู่ในฐานะเป็นฐานเสียงของท้องถิ่น และที่สำคัญท้องถิ่นตอบสนองและมีความเห็นในทิศทางเดียวประชาชนในเรื่องคงรูปของสถาบันท้องถิ่นไม่ยกฐานะจากองค์การบริหารส่วนตำบลไปเป็นเทศบาล เนื่องจาก สภาพอบต. มาจากการเลือกตั้งตัวแทนหมู่บ้านละ 2 คน ทำให้ทุกหมู่บ้านมีตัวแทนเข้าไปนั่งในสภา ซึ่งเป็นหนทางที่หมู่บ้านผังชนบทที่มีประชากรได้มีตัวแทนของตนเองเรียกร้องและใกล้ชิดกับท้องถิ่นให้ตอบสนองกลุ่มตนเองได้ ซึ่งเป็นไปในทิศทางเดียวกับท้องถิ่นที่เมื่อคงรูปสถาบันอบต.ไว้ได้ ก็จะช่วยในการบริหารจัดการงบประมาณ มีสภา อบต.ชุดเดิม ที่คุ้นชินและทำงานร่วมกันง่าย ในขณะเดียวกันความสัมพันธ์ของท้องถิ่นและประชาชนก็มีความขัดแย้งสำคัญในเรื่องการใช้ประโยชน์ที่ดินผ่านการเปลี่ยนสีผังเมือง ท้องถิ่นต้องการให้มีการเปลี่ยนสีผังเมือง เพื่อเปิดการลงทุนและการพัฒนาเมือง ในขณะที่ประชาชนคนดั้งเดิม โดยเฉพาะกลุ่มเกษตรกรต้องการให้สีผังเมืองคงสีเขียว เพื่อด้านความเป็นเมือง และรักษาพื้นที่เกษตรกรรม และสร้างความมั่นคงในที่ดิน

ในขณะที่ความสัมพันธ์ของกลุ่มทูนและประชาชนในพื้นที่คลองสาม เต็มไปด้วยปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจของความขัดแย้ง เอาเปรียบ โดยเฉพาะนายทูนอสังหาริมทรัพย์พยายามสะสมทุนเรียกผลประโยชน์จากที่ดินตั้งแต่ในอดีตที่เจ้าที่ดินชนชั้นศักดินาเปลี่ยนมือที่ดินสู่นายทูน ทำให้เกษตรกรเช่าที่ดินทำเกษตรกรรมต้องปรับเปลี่ยนโยกย้ายออกนอกพื้นที่ ในปัจจุบันความขัดแย้งเรื่อง

3161430581

CD IThesis 5985265229 thesis / rev: 04082562 16:33:09 / seq: 7

ที่ดินยังคงปะทุอยู่ และยังปรากฏให้เห็นชัดเจนถึงความพยายามรื้อขับไล่กลุ่มคนดั้งเดิมออกจากพื้นที่ เช่น กรณีขับไล่เกษตรกร 11 คริวเรือนในหมู่ที่ 16 รวมถึงการขูดรีดในรูปแบบใหม่ เอาผลประโยชน์ที่ไร้ความรับผิดชอบของนายทุน ก็ส่งผลให้ประชาชนในพื้นที่เดือดร้อน เช่น ในหมู่บ้านโสมนัส หมู่ที่ 16 การลอบให้คนมาเช่าที่ดินและเกิดหมู่บ้าน กลุ่มทุนได้ประโยชน์จากการขายสัญญาเช่า แต่กลับไม่รับผิดชอบต่อใครๆ ในเรื่องคุณภาพชีวิต ปลอ่ยให้เกิดปัญหาแก่ประชาชนข้างเคียงและเป็นภาระของท้องถิ่นอย่างยิ่ง ในขณะที่ความสัมพันธ์ระหว่างวัดพระธรรมกาย ในฐานะกลุ่มทุนขนาดใหญ่ในพื้นที่ และสถาบันศาสนากับประชาชน วัดพระธรรมกายทำให้กลุ่มเอกชนได้หาโอกาสสะสมทุนลงทุนขยายบ้านจัดสรรรอบพื้นที่วัด ที่สำคัญวัดพระธรรมกายแม้จะเคยมีความขัดแย้งกับชุมชนในอดีต แต่ปัจจุบันมีการปรับตัวอยู่ร่วมกับประชาชน เช่น การจ้างงานคนในชุมชน พร้อมความร่วมมือกับท้องถิ่น และชุมชนในการพัฒนาพื้นที่ ทำให้ความสัมพันธ์โดยทั่วไปไม่มีความขัดแย้งที่ชัดเจน แต่ถึงกระนั้น วัดธรรมกายยังเผชิญกับทัศนคติเชิงลบและความห่างเหินระหว่างของชุมชนที่มีต่อวัด ไม่อาจเปลี่ยนแปลงได้

ทั้งหมดนี้สะท้อนให้เห็นปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบทระหว่างท้องถิ่น กลุ่มทุน ประชาชน สะท้อนความสัมพันธ์ผ่านความพยายามการขยายตัวของทุน การสะสมทุน และกระทำผ่านการช่วงชิงที่ดินเป็นสำคัญ โดยเครื่องมือสำคัญของกลุ่มทุน คือ ใช้ประโยชน์จากสถาบันที่อ่อนแอ โดยเฉพาะเรื่องช่องโหว่ของผังเมืองเป็นเครื่องมือในการเอื้อการสะสมทุนและการสร้างผลประโยชน์ต่างตอบแทนกับท้องถิ่น ในขณะที่ภาคประชาชนพยายามต่อสู้ผ่าน 2 เรื่องสำคัญ คือ เรื่องการอยู่ในพื้นที่และความมั่นคงในที่ดิน และคุณภาพชีวิต เป็นประเด็นการต่อสู้ที่สำคัญในพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท

5.2. ข้อค้นพบที่น่าสนใจของการพัฒนาเมืองในมิติเศรษฐศาสตร์การเมือง

การศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมืองของการพัฒนาเมือง (Urban Political Economy) จากที่เคยเป็นการศึกษาเมืองขนาดใหญ่ หรือเมืองศูนย์กลาง ซึ่งเคยมีมุมมองว่าพื้นที่ชานเมืองเป็นเพียงพื้นที่รองรับการขยายตัวของเมืองขนาดใหญ่ คล้ายเป็นเมืองบริวาร พลวัตต่างๆ เป็นไปตามเมืองศูนย์กลาง ซึ่งนั่นเป็นเพียงแค่ส่วนหนึ่งเท่านั้น แต่พื้นที่ชานเมืองที่เคยคิดว่าเป็นพื้นที่ที่เกิดขึ้นในการรองรับเมืองศูนย์กลางนั้นมีมิติที่แตกต่างออกไป คือ การเกิดรูปแบบชานเมืองแบบใหม่ หรือ การเกิดพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท (Peri - Urban) เป็นพื้นที่ที่มีชีวิตและพลวัตในตนเอง เป็นพื้นที่ที่ต้องอาศัยทั้งความเป็นเมืองและชนบทในการพัฒนาพื้นที่

เมื่อใช้มุมมองของเศรษฐศาสตร์การเมืองในการวิเคราะห์พื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท โดยใช้กรณีศึกษาตำบลคลองสาม อำเภอลองหลวง จังหวัดปทุมธานี พบว่า **พื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบทของไทยบริเวณนี้มีกำเนิดและพัฒนาการที่สัมพันธ์กับเรื่องนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรี** คือ ตั้งแต่กำเนิดพื้นที่เริ่มต้นด้วยการลงทุนของเอกชนเพื่อขุดคลองรองรับการทำเกษตรกรรมโดย

บริษัทชุดคลองแลคูนาสยามจำกัด ติดตามมาด้วยการเฟื่องฟูของธุรกิจจัดสรรที่ดินเพื่อใช้ปลูกข้าว มาถึงยุคทุนอุตสาหกรรม จวบจนยุคทุนนิยมการเงิน ทุนนิยมอสังหาริมทรัพย์ ที่ผู้ประกอบการ อสังหาริมทรัพย์ระดมเงินทุนทั้งจากในและต่างประเทศ ทำให้เกิดการขยายตัวของที่อยู่อาศัยอย่างรวดเร็วในอำเภอคลองหลวง โดยเฉพาะในตำบลคลองสามที่ปัจจุบันมีโครงการหมู่บ้านกว่า 49 หมู่บ้านแล้ว อีกทั้งพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบทเป็นกายภาพของผลผลิตจากอำนาจทางการเมืองโดยเฉพาะ นโยบายการพัฒนาจากรัฐบาล ได้ส่งเสริมให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและการลงทุนในพื้นที่ ซึ่งกลุ่มที่ได้รับผลประโยชน์จากนโยบายดังกล่าวคือกลุ่มผลประโยชน์ ทุนอุตสาหกรรมและกลุ่มทุนพัฒนาที่อยู่อาศัย แม้พื้นที่ที่มีการเปลี่ยนแปลงในลักษณะของการพัฒนากลายเป็นเมืองที่มีความเจริญเติบโตทาง เศรษฐกิจมากขึ้น แต่อำนาจการเมืองและอำนาจทุนดังกล่าวก็ได้สร้างผลกระทบให้กับประชากรในพื้นที่เดิมที่ต้องถูกบีบให้จากภาคเกษตรกรรม ไร่ที่ดินทำกิน วิถีชีวิตดั้งเดิมหายไป และปรับตัวก้าวเข้าสู่การอยู่ในภาคนอกเกษตรกรรม เกิดความเปราะบางแก่คนบางกลุ่มในพื้นที่

พื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบทของไทยเป็นผลจากการให้ความสำคัญกับสิทธิกรรมสิทธิ์ของปัจเจกมากกว่าสิทธิชุมชนหรือสังคมนิยม (Communalism) โดยเฉพาะการเก็งกำไรในที่ดินของเอกชน (Land Speculation) ที่ดินสามารถเปลี่ยนมือจากเจ้าของที่ดินกลายเป็นของเอกชนได้ง่ายดาย และเปลี่ยนการใช้ประโยชน์ที่ดินตามใจที่อยากจะลงทุน โดยที่ในส่วนของรัฐบาลและสถาบันต่างๆ ไม่เห็นความสำคัญ และไม่มีประสิทธิภาพมากพอที่จะจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นได้ รัฐไม่มีนโยบายหรือกลไกในการควบคุมการเปลี่ยนการใช้ประโยชน์ที่ดินใดๆ รวมถึงการซื้อที่ดิน ไม่มีระบบการเก็บภาษีที่ดิน (Land tax) ที่มีประสิทธิภาพ ทำให้เอกชนสามารถเป็นเจ้าของที่ดินได้ไม่จำกัดเป็นหมื่นไร่ได้ กรรมสิทธิ์ที่ดินเมื่ออยู่ในมือเอกชนและรัฐไม่มีกลไกในการจัดการ เมื่อปัญหาเมืองเกิดขึ้น ทำให้รัฐเกิดความยากลำบากหากจะมีการจัดรูปที่ดิน (Land Re-adjustment) ใหม่ หรือวางแผนพัฒนาเมืองใหม่เพื่อประโยชน์สาธารณะอื่นๆ เพราะที่ดินอยู่ในกรรมสิทธิ์ของเอกชน

ที่สำคัญ **พื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบท สะท้อนความอ่อนแอของสถาบัน** โดยเฉพาะระบบผังเมืองไทย จนกลายเป็นช่องว่างหรือเครื่องมือสำคัญที่กลุ่มทุนใช้ประโยชน์ในการสะสมทุนในพื้นที่ โดยมีประเด็นความอ่อนแอของระบบผังเมือง 3 ประเด็น

- **การไม่วางผังเมืองก่อนการพัฒนาเมือง** การกลายเป็นเมืองที่เกิดขึ้นในอำเภอคลองหลวง และในคลองสาม เป็นผลมาจากการที่พื้นที่ไม่มีผังเมืองมาก่อน เพราะฉะนั้นการพัฒนาที่ดินทั้งของรัฐและเอกชนไม่จำเป็นต้องคำนึงถึงผังเมือง สามารถเปลี่ยนการใช้ประโยชน์ที่ดินได้เต็มที่ กว่าจะมีผังเมืองฉบับแรกในปทุมธานี คือ ปี 2540 ซึ่งพื้นที่ที่มีการเปลี่ยนการใช้ประโยชน์ที่ดินไปมากแล้ว

- **ผังเมืองที่เกิดขึ้นตามการพัฒนา** เมื่อพื้นที่เปลี่ยนแปลงแล้ว การเกิดผังเมืองหลังการพัฒนา ย่อมเป็นผังเมืองที่ไม่มีประสิทธิภาพและบังคับใช้ให้เกิดการควบคุมได้ เนื่องจากพื้นที่มีการพัฒนาแล้ว ผังเมืองจึงเป็นไปเพื่อการสนับสนุนให้พื้นที่เปลี่ยนเข้าสู่เมืองหรือเป็นไปตามการพัฒนา เช่น พื้นที่เป็นอุตสาหกรรมแล้ว พื้นที่เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยแล้ว ก็ต้องปล่อยให้เป็นไปตามนั้น ทำให้การควบคุมการขยายตัวของเมืองเป็นไปได้ยากมาก
- **ผังเมืองมีช่องโหว่** คือ ผังเมืองหมุดอายุและการขัดกันของผังเมืองจังหวัดและผังเมืองเฉพาะ ปี 2562 พื้นที่คลองสามไม่ได้มีการบังคับใช้ผังเมือง เนื่องจากผังเมืองรวมเมืองหมุดอายุ และอยู่ในช่วงของการปรับปรุงครั้งที่ 1 พื้นที่คลองสามเมื่อผังเมืองรวมเมืองของตนเองหมุดอายุ ทำให้พื้นที่จะอยู่ภายใต้ผังเมืองจังหวัดปทุมธานีโดยอัตโนมัติ ซึ่งในผังเมืองจังหวัดปทุมธานีคลองสามกลายเป็นพื้นที่สีชมพูทั้งตำบล เป็นพื้นที่ของชุมชนเมือง ทำให้ไม่มีข้อห้ามในการเกิดบ้านจัดสรร ทำให้ปัจจุบันพื้นที่คลองสามสามารถเกิดการลงทุนด้านอสังหาริมทรัพย์โดยเฉพาะหมู่บ้านขนาดใหญ่ได้อย่างไม่จำกัดนั่นเอง

พื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบทเป็นพื้นที่ของความขัดแย้งเรื่องที่ดิน ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ทั้งการต่อสู้บนความรุนแรง การเปลี่ยนผ่านบนการต่อรอง ไกลเกลี้ย จนปัจจุบันความขัดแย้งดังกล่าวก็ยังปรากฏอยู่อย่างชัดเจน และไม่เพียงแต่ความขัดแย้งเรื่องที่ดิน กลุ่มทุนยังสร้างการเอาผลประโยชน์แบบใหม่ คือ ทุนมีความพยายามสะสมทุนที่มุ่งแต่ทำกำไรแต่ที่ขาดความรับผิดชอบ อย่างกรณีหมู่บ้านโสมนัส หมู่บ้านขนาดใหญ่ที่ไม่มีใครรับผิดชอบ จนก่อให้เกิดความเดือดร้อนกับประชาชนและเป็นภาระของพื้นที่ ซึ่งเกิดกรณีเช่นนี้ในหลายหมู่บ้านจัดสรรในพื้นที่ชานเมืองจำนวนมาก

พื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบทยังเป็นผลผลิตของการต่อสู้ของคนในพื้นที่ ซึ่งไม่ใช่ปรากฏการณ์ทางกายภาพ เป็นปรากฏการณ์ทางสังคม ที่เกิดจากคนกลุ่มหนึ่ง ไม่ยอมเสียพื้นที่กิ่งชนบทและพยายามต่อรองคงพื้นที่ไว้ กลุ่มคนดั้งเดิมในชนบทมีการต่อสู้ในเรื่องคุณภาพชีวิตของตนเอง ผ่านความพยายามในการรักษาสถาบันท้องถิ่นให้อยู่ในรูปแบบของ อบต. ซึ่งเป็นสถานะของท้องถิ่นที่ปกครองที่ออกแบบให้ดูแลพื้นที่แบบชนบท ไม่ปรับเปลี่ยนเป็นเทศบาลที่ออกแบบมาให้ดูแลพื้นที่แบบเมือง แม้ว่าโครงสร้างเศรษฐกิจมันเปลี่ยนไปแล้ว เพราะโครงสร้างสภา อบต.ทำให้ประชาชนสามารถมีตัวแทนเข้าไปนั่งในสภา ซึ่งก็ช่วยให้พวกเขาได้เรียกร้องต่อท้องถิ่นในการแก้ปัญหาต่างๆ ได้มากขึ้น

นอกจากนี้ พื้นที่ที่มีการคงอยู่ของพื้นที่เกษตร ชวนารายย่อย แม้ประชาชนในพื้นที่คลองสามจะอยู่ในอำนาจที่ไม่เสมอภาคกับทุนต่างๆ แต่พวกเขาก็ไม่ยอมแพ้ มีต่อสู้ผ่านการคงพื้นที่สีเขียวในผังเมือง เพื่อปกป้องผลประโยชน์ของตนเอง เพราะต้องการทำเกษตรกรรม ต้องการมีที่ดินอาศัยในพื้นที่ เพราะเกษตรกรรมคือวิถีชีวิตของคนคลองสามดั้งเดิม หากไม่ทำเกษตรกรรมแล้ว ชาวบ้านหลาย

ครัวเรือนต้องเปลี่ยนอาชีพลำบากอย่างแน่นอน อีกทั้งการเกิดการบ้านจัดสรร โรงงานอุตสาหกรรมยังทำให้เกิดปัญหาในพื้นที่อีกด้วย ซึ่งคนภายนอกนั้นไม่มีเข้าใจปัญหาที่เกิดขึ้น เพราะความเจริญและการพัฒนาทุกคนย่อมเห็นสิ่งที่ดี แต่คนดั้งเดิมคนพื้นที่เท่านั้นที่เข้าใจปัญหาทั้งหมดที่เกิดขึ้นดีกว่าคนภายนอก ในขณะที่นักลงทุนภายนอก ย่อมต้องการให้ผังเมืองในคลองสามเปลี่ยนจากสีเขียว เป็นสีเหลืองจนถึงสีแดง ในส่วนของท้องถิ่นเองก็มองว่า ควรมีการปรับเปลี่ยนสีผังเมืองให้สอดคล้องกับความต้องการและสภาพความเป็นจริงของพื้นที่ ที่เห็นว่าคนส่วนใหญ่ต้องการขายที่ดินของตนเอง หากไม่เปลี่ยนสีผังเมืองจะทำให้เป็นการกีดกันโอกาสในการพัฒนา

5.3. ข้อเสนอแนะทางนโยบายต่อภาครัฐ

- 5.3.1. เมื่อผังเมืองสะท้อนอำนาจของคนที่จะเข้ามาใช้ประโยชน์จากผังเมือง ทางออกสำหรับการรักษาผลประโยชน์ของคนทุกกลุ่มในพื้นที่ผ่านผังเมืองนั้น ควรมีการกระจายอำนาจเรื่องผังเมืองสู่ท้องถิ่น ผังเมืองต้องสะท้อนให้ความต้องการของคนในพื้นที่ กลุ่มประชาชนจะได้มีโอกาสออกเสียง ต่อสู้ ในเรื่องผังเมืองมากขึ้น อย่างไรก็ตาม แม้จะว่ากระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นแล้ว ผังเมืองไม่สามารถเป็นตามความต้องการของท้องถิ่นได้ 100 เปอร์เซ็นต์ ผังเมืองจะเกิดจากการถ่วงดุลอำนาจจากภาคส่วนอื่นๆ ด้วย ไม่ว่าจะเป็นภาคชุมชน ภาคประชาสังคม และส่วนกลาง (ฐาปนา บุญยประวิตร, 2561)
- 5.3.2. ควรวางแผนพื้นที่ที่ให้ความสำคัญกับภูมิศาสตร์กายภาพและสังคมของพื้นที่ดั้งเดิม รัฐบาลควรปกป้องพื้นที่เกษตรกรรมให้อำเภอลองหลงให้มากขึ้น เนื่องจากเป็นพื้นที่ราบลุ่มเหมาะแก่การทำเกษตรกรรมของภาคกลาง และปกป้องเกษตรกรที่มีความเปราะบางในอาชีพ ควรมีการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม การคงไว้ซึ่งพื้นที่สีเขียว และการพัฒนาคุณภาพชีวิตเกษตรกรให้ดีขึ้น
- 5.3.3. ในการวางแผนการพัฒนาเมือง รัฐควรคำนึงถึงสิทธิชุมชนให้เหมาะสมกับสิทธิปัจเจก เพื่อให้คนบางกลุ่มเสียผลประโยชน์มากเกินไป ควรการมีกลไกในการควบคุมและการใช้ที่ดินที่ให้สิทธิของท้องถิ่น ชุมชน มากกว่าสิทธิของเอกชนหรือปัจเจก ใช้ตัวอย่างจากประเทศอังกฤษได้ คือ การวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดินในอังกฤษเป็นเรื่องของท้องถิ่นเป็นใหญ่ ไม่ใช่เรื่องรัฐบาลกลาง รัฐท้องถิ่นมีหน้าที่มากกว่าการจัดโซน คือมีการให้ใบอนุญาตในการพัฒนาที่ดิน ซึ่งแม้ว่าเจ้าของที่ดินนั้นจะมีสิทธิในการครอบครองที่ดิน แต่สิทธิในการพัฒนาที่ดินนั้นเป็นของท้องถิ่น หมายความว่า ต่อให้ไม่ผิดกฎหมายของอาคาร แล้วเป็นเจ้าของที่ดิน แต่ถ้าท้องถิ่นไม่อนุญาตเอกชนรายนั้นก็ไม่สามารถสร้างหรือเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินได้ (พิชญ์ พงษ์สวัสดิ์, 2560)

บรรณานุกรม

- Adam, A. G. (2014). *Peri-Urban Land Tenure in Ethiopia*. Stockholm Sweden: School of Architecture and the Built Environment Royal Institute of Technology (KTH).
- Adell, G. (1999). *THEORIES AND MODELS OF THE PERI-URBAN INTERFACE: A CHANGING CONCEPTUAL LANDSCAPE*: University College London.
- Allen, A. (2003). Environmental planning and management of the peri-urban interface: perspectives on an emerging field. *Environment&Urbanization*, 15, 136.
- Beacon Mbiba, M. H. (2002). Contentious development: peri-urban studies in sub-Saharan Africa. *Progress in Development Studies*, 113-131.
- Briggs, J. M., D. (2000). *Peri-urban development in an era of structural adjustment in Africa: the city of Dar es Salaam, Tanzania.*: Urban Studies.
- Castells, M. (1983). *The City and the Grassroots*. California: University of California Press.
- Flanagan, W. G. (1993). *Contemporary Urban Sociology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Innocent Chirisa, E. M., Elmond Bandaiko. (2016). *Peri-Urban Developments and Processes in Africa with Special Reference to Zimbabwe*. Switzerland: Springer International Publishing AG
- Jenkins, P. (2000b). Urban management, urban poverty and urban governance: planning and land management in Maputo. *Environment and Urbanisation*, 12.
- Khemarin Pensaengon. (2015). *Water Mangagement conflict in peri-urban area : A case study of Lantakfa, Nakorn Chaisi, Nakorn Pathom*. Retrieved from Bangkok:
- Kjell Nilsson, S. P., Simon Bell, Carmen Aalbers ,thomas Sick Nielsen Editors. (2013). *Peri-urban futures: Scenarios and models for land use change in Europe*. London: Springer Heidelberg New York Dordrecht

- Leduka, C. (2000). *The law and access to urban land for housing in a sub-Saharan African city: experience from Maseru, Lesotho*. Paper presented at the The Informal and the Formal City – What Happens at the Interface.
- Lefebvre, H. (1991). *the production of space*. Blackwell: Oxford.
- Lombard, M. (2016). Land conflict in peri-urban areas: Exploring the effects of land reform on informal settlement in Mexico. *Urban Studies*, 53, 2700–2720.
- Lowndes, V. (2002). In D. S. Marsh, Gerry (Ed.), *Theory and methods in political science* (pp. 91). New York: Houndmills.
- Mancebo, F. (2008). Coping with urban sprawl: toward a sustainable peri-urbanization, giving way to residential path. *Les Annales de la Recherche Urbaine*, 51-57.
- Nkwae, B. (2006). *Conceptual Framework for Modelling and Analysing. Periurban Land Problems in Southern Africa*. Fredericton and Saint John Canada: Department of Geodesy and Geomatics Engineering University of New Brunswick.
- Orum, A. (2011). *Urbanization, Encyclopedia of social theory*: Thousand Oaks : SAGE.
- PLUREL. (2011). *PERI-URBANISATION IN EUROPE Towards European Policies to Sustain Urban-Rural Futures*. Copenhagen: Forest & Landscape University of Copenhagen.
- Rakodi, C. (1998). *Review of the Poverty Relevance of the Peri-urban Interface Production System Research*. Retrieved from the DFID Natural resources Systems Research Programme:
- Royston Greenwood, C. O., Thomas B. Lawrence, Renate E. Meyer. (2017). *The SAGE Handbook of Organizational Institutionalism*. London: SAGE Publications Ltd.
- SCATTER. (2004). *Sprawling Cities and Transport: from Evaluation to Recommendation*

www.casa.ucl.ac.uk/scatter/.

Steinmo, S. (2015). Institutionalism. In N. Polsby (Ed.), *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences* (2nd edition ed., pp. 181-185): Oxford.

UNDESA. (2011). *Population distribution, urbanization, internal migration and development: an international perspective*. Retrieved from New York:

เดช จະนะคำ. (2561, 30 มิถุนายน 2561) ภูมิหลังและการเกิดบ้านจัดสรรในอดีตของคลองสาม/

Interviewer: ณัฐธิดา เย็นบำรุง.

เปี่ยมสุข สนิท. (2550). ความเชื่อมโยงระหว่างชนบทและเมืองด้านเกษตรกรรมในพื้นที่ขยายตัวของ อภิมหานครกรุงเทพ : กรณีศึกษาจังหวัดปทุมธานี (ปริญญาโท). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.

เพลิง ภูผา. (2557). ทุนเสรี - ทุนการเมือง สู่ทุนสามัญ ความหมายนะของประเทศ. สยามความรู้: กรุงเทพฯ.

เรณู ปาละสิริ. (2561, 7 พฤศจิกายน 2561) สถานการณ์และความเป็นอยู่ของเกษตรกรในคลอง สาม/Interviewer: ณัฐธิดา เย็นบำรุง.

ไพโรจน์ คงทวีศักดิ์. (2552). สังคมวิทยาเมืองร่วมสมัย. เชียงใหม่: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

กมลศักดิ์ ตรีครุฑพันธ์. (2549). การศึกษาความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ระหว่าง รัฐ ชุมชน และกลุ่ม ผลประโยชน์ : กรณีศึกษานิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด อำเภอเมือง จังหวัดระยอง. (ปริญญาโท). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.

กรมพัฒนาที่ดิน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. (2557). รายงานเขตการใช้ที่ดิน ตำบลคลองสาม อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี. Retrieved from ปทุมธานี:

กฤษ เพิ่มทันจิตต์. (2536). ทฤษฎีและแนวความคิดเกี่ยวกับกระบวนการเกิดเป็นเมือง. กรุงเทพฯ: ศรี เอทีฟ พับลิชชิ่ง.

กิตติ ขยางคกุล. (2553). ผลกระทบด้านสุขภาพและสิ่งแวดล้อมจากการจัดการขยะมูลฝอย: ศึกษา กรณีการจัดการขยะ มูลฝอยขององค์การบริหารส่วนตำบลคลองสาม อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี. วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยอีสเทิร์นเอเชีย, 2(มหาวิทยาลัยอีสเทิร์น เอเชีย), 154-165.

กิตติกาญจน์ หาญกุล. (2558). บทวิเคราะห์ข้อขัดแย้งเรื่องการใช้ประโยชน์ที่ดินและกลไกการแก้ไข ปัญหา : ศึกษาเฉพาะกรณีที่ดินในเขตชลประทานทุ่งรังสิต. Retrieved from กรุงเทพฯ:

จารุวรรณ อารังเกียรติ. (2530). การศึกษาการเจริญเติบโตของชุมชนในจังหวัดปทุมธานี :

กรณีศึกษาการใช้ประโยชน์ที่ดินชุมชนประชาธิปไตยและคลองหลวง. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.

ฉลอง สุนทราวาณิช และคณะ. (2539). ร้อยปีคลองรังสิต. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ชนะพันธ์ พันชนะ. (2553). ผลกระทบจากการกระจายตัวของเมืองที่ส่งผลต่อการเดินทางของผู้อยู่อาศัยในจังหวัดปทุมธานี. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพฯ.

ชูชาติ เตชะโพธิวรคุณ. (2558). ความเหลื่อมล้ำด้านที่อยู่อาศัยในบริเวณชานเมืองทางทิศเหนือของกรุงเทพมหานคร. (ปริญญาเอก). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.

ฐาปนา บุญยประวิตร. (2561, 19 ธันวาคม 2561) การกระจายอำนาจเรื่องผังเมือง/*Interviewer: ณิชฐิตา เย็นบำรุง.*

ณรงค์ฤทธิ์ มีนาวงค์. (2561, 9 พฤศจิกายน 2561) การเมืองเรื่องผังเมืองในคลองสาม ปทุมธานี/*Interviewer: ณิชฐิตา เย็นบำรุง.*

ณัฐนันท์ โรจนบุรานนท์. (2545). แนวทางการพัฒนาการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ปริมณฑล กรุงเทพมหานคร : กรณีศึกษาอำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี. (ปริญญาโท). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.

ณัฐวุฒิ ปรีทยานิตย์. (2560). เศรษฐกิจการเมืองของการตัดถนนในพระนคร สมัยรัชกาลที่ 1-5. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ดารณี ถวิลพิพัฒนกุล. (2539). กระบวนการเป็นเมืองกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในประเทศกำลังพัฒนา. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ธนพรรณ สุนทร. (2539). การศึกษาผลกระทบสภาพเศรษฐกิจ-สังคม อันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงสถานะแวดล้อมบริเวณเขตอุตสาหกรรม จังหวัดปทุมธานี. Retrieved from กรุงเทพฯ:

ธนพรรณ สุนทร. (2545). การพัฒนาอุตสาหกรรม ผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนคลองรังสิต. Retrieved from กรุงเทพฯ:

บริษัท เออร์เบิน สเปซ. (2559). โครงการวางและปรับปรุงผังเมืองรวมเมืองหนองเสือ คลองหลวง - ัญบุรี จังหวัดปทุมธานี (ปรับปรุงครั้งที่ 1). Retrieved from ปทุมธานี:

บุลวัชร์ พลกษานูบาล. (2555). การเชื่อมโยงระหว่างชนบทและเมืองในพื้นที่ขยายตัวของอภิมหานครกรุงเทพ. (ปริญญาโท). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.

ประมุข ชูชาติ. (2561, 1 พฤศจิกายน 2561) ปัจจัยการกลายเป็นเมืองคลองสาม/*Interviewer: ณิชฐิตา เย็นบำรุง.*

ปรียวาท บัวพุด. (2561, 19 กันยายน 2561) สภาพพื้นที่และสังคมในปัจจุบันของคลองสาม/

Interviewer: ณิชฐิตา เย็นบำรุง.

พรรษิษฐ์ ต่อสุวรรณ. (2553). การเมืองเรื่องสยามสแควร์. กรุงเทพฯ: บริษัท ลายเส้น พับลิชชิ่ง จำกัด.

พิชญ์ พงษ์สวัสดิ์. (2541). บททดลองเสนอว่าด้วย พรหมแดนแห่งความรู้ของการศึกษาแนว เศรษฐศาสตร์การเมือง เรื่องที่ดินและที่อยู่อาศัยในบริเวณเมือง. วารสารเศรษฐศาสตร์ การเมือง ปีที่ 9 ฉบับที่ 1, 72 - 91.

พิชญ์ พงษ์สวัสดิ์. (2560). เมือง กิน คน แลกการณว่าด้วยเรื่องนคราวิวัฒน์ การพัฒนาเมือง และ สุขภาวะเมืองของไทย. กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษามหานครและเมือง.

มทล ยนต์ตัน. (2559). เขาใหญ่ : การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินและกลุ่มทุน. (ปริญาโท). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2524). พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ -ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

รุ่งนภา แก้วธรรม. (2561, 22 ธันวาคม 2561) ความขัดแย้งเรื่องที่ดินและปัญหาหมู่บ้านโสมนัส/
Interviewer: ณิชฐิตา เย็นบำรุง.

วันดี ธาดาเสวี. (2548). กระบวนการกลายเป็นเมืองกับความเป็นชุมชนชนบท : กรณีศึกษาชุมชน ตำบลบางหลวง อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม. (ปริญาโท). มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม, กรุงเทพฯ.

วิรัตน์ บุญอินทร์. (2561, 19 กันยายน 2561) สถานการณ์ปัญหาสิ่งแวดล้อมในคลองสาม/
Interviewer: ณ. เย็นบำรุง.

สมใจ คชศิลา. (2561, 22 ธันวาคม 2561) ชีวิตเกษตรกรในคลองสาม/*Interviewer:* ณิชฐิตา เย็นบำรุง.

สมาชิกหมายเลข 3155310. (2561). ชื่อบ้านแถวรังสิตคลอง3 ดีไหม (บ้านหลังแรกในชีวิต). Retrieved from <https://pantip.com/topic/37631016>

สายสุดา พาน้อย. (2553). ผลกระทบจากแรงงานต่างด้าวย้ายถิ่น ศึกษากรณีเทศบาลเมืองกระทู้ ล้อม. อาเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม. มหาวิทยาลัยบูรพา, ชลบุรี.

สำนักงานโยธาธิการและผังเมืองปทุมธานี. (2548). เอกสารประกอบการวางและจัดทำผังรวม จังหวัดปทุมธานี.

สุเชษฐ ศรีทอง. (2550). การขยายตัวของที่อยู่อาศัยเชิงพื้นที่บริเวณอำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ปทุมธานี.

สุนทรี่ อาสะไวย์. (2530). ประวัติคลองรังสิต การพัฒนาที่ดิน และผลกระทบต่อสังคม พ.ศ. 2431 - 2457. กรุงเทพฯ มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

- สุวัฒนา ธาดานิติ. (2549). กระบวนการนำแผนไปใช้ในทางปฏิบัติของประเทศไทย. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- องอาจ ธรรมนิทา. (2561, 9 ธันวาคม 2561) บทบาทของวัดพระธรรมกายในการพัฒนาคลองสาม/
Interviewer: ญัฐธิดา เย็นบำรุง.
- อดิชาติ วงษ์แจ้. (2561, 1 พฤษภาคม 2561) การเมืองในคลองสาม/*Interviewer: ญัฐธิดา เย็นบำรุง.*
- อภิญา เพ็ญฟูสกุล. (2546). ศาสนทัศน์ของชุมชนเมืองสมัยใหม่ : ศึกษากรณีวัดพระธรรมกาย. กรุงเทพฯ: ศูนย์พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อาสาฬห์ สุวรรณฤทธิ. (2553). พัฒนาการความเป็นเมืองในทุ่งรังสิตกับพลวัตพื้นที่สีเขียวชานเมือง กรุงเทพฯ. วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 59, 119-130.

3161430581

CU IThesis 5985265229 thesis / recv: 04082562 16:33:09 / seq: 7

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล	ณัฐธิดา เย็นบำรุง
วัน เดือน ปี เกิด	8 มีนาคม พ.ศ.2535
สถานที่เกิด	กรุงเทพมหานคร
วุฒิการศึกษา	สังคมสงเคราะห์บัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาเศรษฐศาสตร์การเมือง จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย
ที่อยู่ปัจจุบัน	37/198 ซอยราคาแพง 98 แขวงสะพานสูง เขตสะพานสูง กรุงเทพฯ 10240